

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
(KELÂM) ANABİLİM DALI**

**FETÂNET SIFATI BAĞLAMINDA
HZ. PEYGAMBER'İN ÖRNEKLİĞİ MESELESİ**

Doktora Tezi

Furat AKDEMİR

Ankara 2014

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
(KELÂM) ANABİLİM DALI**

**FETÂNET SIFATI BAĞLAMINDA
HZ. PEYGAMBER'İN ÖRNEKLİĞİ MESELESİ**

Doktora Tezi

Furat AKDEMİR

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet AKBULUT**

Ankara 2014

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ.....	V

GİRİŞ

KUR'ÂN BAĞLAMINDA PEYGAMBERLERİN SIFATLARI	1
1. Emânet.....	6
2. Fetânet	9
3. İsmet	16
4. Sıdk.....	22
5. Tebliğ.....	27

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN DİNDEKİ KONUMU

1. İSLÂM İNANCININ TEMEL ÖĞELERİ.....	31
1.1. Allah	31
1.2. Vahiy.....	32
1.3. Peygamber	33
2. KUR'AN'I KERİM'DE PEYGAMBERLİKLE İLGİLİ GEÇEN KAVRAMLAR	35
2.1. Kur'an'da Peygamberlere İsim Olarak Kullanılan Kavramlar.....	36
2.1.1. Nübüvvet ve Nebî	37
2.1.2. Risâlet ve Rasûl	40
2.2. Kur'an'da Peygamberlere İlişkin Geçen Diğer Kavramlar	45
2.2.1. Kul عبد.....	45
2.2.2. Ūlu'l-Azm أولوا العزم.....	47
2.2.3. İnsan بشر	51
2.2.4. Beşîr/Mübeşşir مبشیر / مبشیر.....	56
2.2.5. Nezîr/Münzîr نذیر / منذر.....	58

2.2.6. Racul رجل.....	59
2.2.7. Üsvetü'n-Hasene أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ.....	60
2.3. Kur'an'da Peygamberlerin Görevlerine İlişkin Kavramlar	63
2.3.1. Davet Eden الداعي	63
2.3.2. Rehber/Yol Gösteren هادى	64
2.3.3. Öğüt Veren النَّاصِح	67
2.3.4. Duyuran/Açıklayan مُبَيِّن	68
2.3.5. Hatırlatan الْمَذْكُر	71
2.3.6. Öğreten/Eğiten تعليم	72
2.3.7. Arındırmak تَرْكِیَّة	73
2.3.8. Okumak/Bildirmek تلاوة	74
2.3.9. Tanık شاهد	75
2.3.10. Öğüt Vermek الوَعْظ	76

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN ÖRNEKLİĞİ MESELESİ

1. FETÂNET SIFATI BAĞLAMINDA VAHİY VE NÜBÜVVET	78
1.1. Akıl Vahiy İlişkisi.....	78
1.2. Vahiy Nübüvvet İlişkisi.....	84
2. VAHİY OLGUSU.....	94
2.1. Vahyin Sözlük Anlamı	94
2.2. Vahyin Terim Anlamı.....	96
2.3. Vahyin Mahiyeti ve Kaynağı Sorunu	98
2.4. Vahyin Geliş Şekilleri Sorunu	103
2.5. Kur'an Dışı Vahy'in İmkânı Sorunu	106
2.6. Kur'an Dışında Allah Peygamber İletişimi Sorunu.....	109
2.6.1. Sünnet de Kur'an Gibi Vahiy Kaynaklı mıdır?	110
2.6.2. Sünnet Hz. Peygamber'in İctihadının Ürünüdür	114

2.7. Kur'an Dışı Vahyin Kur'âniliği.....	118
2.7. Kudsî Hadisin Mahiyeti ve Vahiy Olma İmkânı	128
2.7. Hz. Peygamber'e İtâat	132

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PEYGAMBERLERİN BİLGİ KAYNAKLARI

1. PEYGAMBERLERİN BİLGİ KAYNAKLARI	137
1.1. Hz. Peygamber'in İctihâdı Sorunu	141
1.2. Hz. Peygamber'in İctihâdında Yanılabilirliği Sorunu	144
1.3. Hz. Peygamber'in Bazı İctihâtlarının Düzeltilmesi.....	145
1.3.1. Kur'an'ı Kerim'in Hz. Peygamber'in İctihâtlarını Düzeltmesi	146
1.3.2. Hz. Peygamber'in Kendi İctihâdını Kendisinin Düzeltmesi	182
1.3.3. Sahabenin Hz. Peygamber'in Uygulamalarına İtiraz ve Düzeltmesi.....	184
1.4. Kur'an'da Peygamberlere Yapılan Uyarılar ve Fetânet Nitelikleri	193
1.5. Hz. Peygamber'in Gaybı Bilme İmkânı	206
1.6. Beşer Sıfatı Bağlamında Peygamberlerin Masumiyeti Sorunu	211
1.7. Sünnetin Mahiyeti ve Değeri Sorunu	220
SONUÇ	229
KAYNAKÇA	234
ÖZET.....	242
ABSTRACT	244

KISALTMALAR

a.g.e	:	Adı geçen eser
Ank.	:	Ankara
Ans.	:	Ansiklopedi
AÜİFD	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bkz	:	Bakınız
c	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİBD	:	Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi
DİBY	:	Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
d.	:	Doğumu
hn.	:	Hane
h.	:	Hicri
İfav	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları
İst.	:	İstanbul
krş.	:	Karşılaştırm
mad.	:	Madde
m.	:	Miladi
nşr.	:	Neşreden
s.	:	Sayfa
TDV.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:	Tahkik
trc.	:	Tercüme
tsz.	:	Tarihsiz
ö.	:	Ölümü
yay.	:	Yayınları
vd.	:	Ve devamı
vr.	:	Varak
vs.	:	Ve saire

ÖNSÖZ

Peygamberleri en iyi tanıtan, onları seçen ve gönderen Yüce Allah'tır. Kur'an, peygamberlerin insan olduğunu vurgulamış, onların varlığı, niteliği, görev ve sorumluluk alanları ile ilgili pek çok bilgi sunmuştur. Hz. Peygamber'in beşeri niteliklerini ortaya koyan pek çok söz, davranış ve uygulamalarından örnekler vermiştir. İslâm'ı anlamamanın en doğru yolu, peygamberleri iyi anlamaktan geçmektedir. Kur'an bağlamında Peygamberleri anlamak; kişiyi doğru bir zeminde, İslâm'ı anlamaya götürür. Çünkü peygamberler, vahyin ilk muhatabı ve modelleridir. Kur'an, peygamberler ve peygamberlik kurumu ile ilgili yanlış algıları ortaya koyarak, doğru bir peygamberlik anlayışı oluşturmuştur. Peygamberler ile diğer insanlar arasında vahiy karşısında muhatap olmaları açısından bir fark yoktur.

Vahyin muhatabı ve amacı insandır. Bu yönüyle vahyin, insanın yaşamına değer katmak ve ona doğru hayat ilkeleri sunma hedefi vardır. *“Siz ey iman edenler, o sizi hayat bahşedene davet ettiğinde, Allah'a ve elçiye icabet edin.”*¹ Peygamberlerin, peygamberlik görevi Yüce Allah'ın mesajını insanlara tebliğ etmeleridir. Peygamberler, vahyin konu etmediği alanlarda da söz, davranış ve eylemlerde bulunmuşlardır. Bunlar, onların vahiy alanı dışındaki kişisel tasarruflarıdır. Onlara ait bu söz, davranış ve uygulamalar kesinlikle doğrudan vahiy ile ilişkilendirilemez. Çünkü vahiy, peygamberlere ait pek çok söz ve uygulamadan dolayı onlara uyarılarda bulunmuştur. Zaman içinde peygamberlerin vahiy uygulama yöntemleri farklı algılanmıştır.

Müslümanlar, ellerinde en sağlam kaynak Kur'an² olmasına rağmen, peygamberlik konusunda büyük yanlışlara düşmüşlerdir. İnsan olan, kendilerine hidayet yolunu gösteren, müjde ve uyarı getiren, onlar gibi biri olan peygamberlerini kutsallaştırmış, onlara ait söz ve uygulamaları, vahiy ile ilişkilendirerek aynı düzlemde ele almışlardır. Neticede peygamber ve vahiy kavramındaki anlam kayması, dinde yozlaşmaya yol açmıştır. Günümüz müslümanlarının büyük çoğunluğu da ne yazık ki bu yanlış sürdürmektedir. Geçmişte, yazılmış ve söylenmiş rivayetler, dinin özü olarak kabul edilmiş ve dine kaynaklık etmiştir. Müslümanlar, Allah'ın elçisini kutsallaştırıp, hayatın dışına taşımışlar ve kendilerini vahye muhatap olmaktan da uzaklaştırmışlardır. Yüce Allah ile insan arasında doğrudan bağın temellerini oluşturan vahiy olgusu yara almıştır.

¹ 8/Enfâl 24.

² 17/İsra 9.

Gönderiliş amacı insanlığa rehberlik etmek olan olan nübüvvet kurumu, bugün müslümanların yaşadığı sorunların ve zihin karmaşıklığının bir parçası haline getirilmiştir. İnsanların yaşadığı sorunlara çözüm üretmesi ve yön vermesi gereken müslüman zihin, dumura uğramıştır. Hz. Peygamberle başlayan kutsallaştırma süreci, kutsalın neliğini ve anlamını bozmuştur.

Çalışmamızda, Vahiy ve Peygamberlik olgusu, Kur'an bağlamında ele alınmıştır. Kur'an'ın ortaya koyduğu vahiy olgusu, farklı anlam bağıntıları, kavramsal ve bütüncül bir yaklaşımla irdelenmiştir. Vahiy ve sünnetin farklılığı, sünnetin vahiy ile ilişkilendirilmesinin ve dine kaynaklık etmesinin doğurduğu sorunlar incelenmiştir. Peygamberlerin yanılgılarını ve kendilerine yapılan uyarıları konu eden ayetler ele alınmıştır.

Çalışmamız geniş bir dini ilimler alanını konu edindiği için kelâm, tefsir, hadis, usul, siyer, tarih, tabakat ve lügat eserleri temel kaynaklardır.

Bu araştırmada konunun belirlenmesi, şekillenmesi, bilgi ve fikir akışı paylaşımını sağlayan ve kendisi ile çalışma fırsatı bulduğum değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Ahmet AKBULUT'a şükranlarımı bir borç bilirim. Araştırmalarım boyunca bilgi ve desteklerini esirgemeyen sayın Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN hocama, değerli katkıları için sayın Prof. Dr. Recep KILIÇ'a, Kelam Anabilim dalının diğer hocalarına ve desteği olan herkese teşekkür ederim.

Ankara-2014

Furat AKDEMİR

GİRİŞ

KUR'AN BAĞLAMINDA PEYGAMBERLERİN SIFATLARI

Peygamberler Allah tarafından seçilmiş¹ ve görevlendirilmiş insanlardır.² Doğal olarak belli bir görev ve sorumluluk çerçevesinde gönderilmişlerdir.³ Peygamberler ortak bir takım nitelikler taşımaktadırlar.⁴ Bu çerçevede peygamberlerin vasıflarını en gerçekçi öğreneceğimiz yer Kur'an ayetleridir. Kur'an, peygamberlerle ilgili pek çok kavram kullanmıştır. Bu kavramlar Kur'an 'da, Allah-peygamber ve Allah-insan ilişkilerini belirleyen esasları belirler. İslam düşüncesinde peygamberlere ait temel beş nitelikten söz edilir. Kur'an, bu nitelikleri dışında peygamberlere ait başka nitelikleri, görevleri ve sorumluluk alanlarını da ortaya koymaktadır. Bu kavramlar bazen tüm peygamberleri nitelerken, bazen belli bir sayıda peygamberi veya bazen de bir peygamberi nitelemektedir.

Kur'an, peygamberlerin birbirlerine olan üstünlüğünü değil, bilakis kendilerine ait birtakım özel nitelikler taşıdıklarını belirtir.⁵ Kur'an, peygamberlerin birbirlerine üstünlüklerinin olmadığını,⁶ fakat her birinin diğerine göre farklı bir takım görev, sorumluluk ve özel nitelikler taşıdığını açıklamaktadır.⁷

Bu bölümde peygamberlere ait emânet, fetânet, ismet, sıdk ve tebliğ sıfatları ele alınacaktır. Bu sıfatların, Kur'an bağlamında nasıl konu edildiği ve hangi anlam bağlamlarında kullanıldığı temel bakış açımızı oluşturacaktır. Bu kavramlar, peygamberlerin niteliklerinin yanı sıra görev ve sorumluluk alanlarını da

¹ 27/Neml 59.

² 18/Kehf 110; 21/Enbiyâ 3; 23/Müminûn 24, 33; 41/Fussilet 6; 42/Şûrâ 52.

³ 5/Mâide 67; 7/A'râf 62, 68.

⁴ 14/İbrâhîm 11; 17/İsrâ 93.

⁵ 2/Bakara 253; 4/Nisâ 171; 17/İsrâ 55; 19/Meryem 29-30; 7/A'râf 117, 160.

⁶ 2/Bakara 285.

⁷ 2/Bakara 253; 17/İsrâ 55.

içermektedir. Doğrusu bu kavramların, İslam düşüncesinde ifade edildiği anlam boyutu ile Kur'an'ın ifade ettiği anlam boyutu arasında büyük farklılıklar ve çelişkiler bulunmaktadır. Bu kavramlar, zaman içinde anlam kaymalarına da uğramıştır. Özellikle İslâm literatüründe ağırlıklı olarak İsmet sıfatının ele alınması ve üzerinde durulması dikkat çekicidir. İslam düşüncesinde bu kavrama yüklenen anlam ile Kur'an'da geçen anlam çerçevesi arasında bir bağıntı bulunmamaktadır. Ayrıca İslam düşüncesinde bu kavrama yüklenen anlam, Kur'an'ın ortaya koyduğu peygamber olgusu ile de bağdaşmamaktadır. İsmet kavramına yüklenen anlam ile, peygamberler beşer niteliklerinden arındırılarak hatasız ve günahsız bir varlık haline dönüştürülmüştür. Bu düşünce peygamberlerin kusallaştırılmasına kaynaklık etmiştir. Kur'an'da gerek ismet kavramı ve gerekse diğer kavramların anlam çerçevesi, bu bağlamda önem arz etmektedir. Peygamberler ile ilgili bu kavramlar, Kur'an bağlamında, vahiy ve nübüvvet esasları çerçevesinde peygamberlerin doğru anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Çünkü Kur'an'ın, kendi bütünlüğü içerisinde ortaya koyduğu kavramlar ve nitelemeler tutarlı ve vakıaya uygundur.

Kur'an'ın, peygamberleri nitelerken vurguladığı konu, onların beşer sıfatı olmuştur. Peygamberlerin beşer sıfatının vurgulanması, onların ulûhiyete ait hiçbir nitelik taşımadıklarını ve onlara böyle bir niteleme yapılmayacağını vurgusudur. İlâhi vahiy, peygamberlerin beşer niteliğine her dönemde özel vurgu yapmıştır.⁸ Allah, Hz. İsâ'yı kutsallaştıran ve ilahlık vasfı ile donatan Hristiyanları çok sert bir şekilde kınamıştır. *“Andolsun, Allah, Meryem oğlu Mesih'tir, diyenler kesinlikle kâfir oldular. De ki: Şayet Allah, Meryem oğlu Mesih'i, onun anasını ve yeryüzünde*

⁸ 18/Kehf 110; 21/Enbiyâ 3; 23/Mü'minûn 24, 33; 41/Fussilet 6; 42/Şûrâ 52.

olanların hepsini yok etmek istese, Allah'a karşı kim ne yapabilir?"⁹ Vahiy, Hz. İsa'nın ilahi hiçbir nitelik taşımadığını açık bir şekilde vurgulamıştır. Hz. İsa, kendisine ve annesine yönelik ölümü uzaklaştıracak gücü olmamıştır.¹⁰ O, diğer peygamberler gibi bir insandır, bazı mucizeler göstermiş olsa bile, bunlar onun ilâhlık vasfına kaynaklık etmez. Mucizeler peygamberlere ait eylemler değildir. Bunlar Allah'a ait, peygamberleri görevlerinde destekleyen olağanüstü tasarruflardır. Kur'an'ın peygamberlerin insan olduklarını vurgulamasının nedeni, onların ilahlaştırılmalarını önlemek olsa gerektir.

Kur'an, özellikle Hz. Muhammed'in de beşer olduğunu ve ilâhi bir nitelik taşımadığına vurgu yapmıştır.¹¹ Bu hitap, son vahyin muhatabı olan müslümanların daha önceki toplulukların düştüğü hataya düşmemeleri için ciddi bir uyarıdır. Böyle bir vurguya rağmen, benzer yanlışlara ve yanlışlara müslümanlar yine de düşmüştür. İslâm düşüncesinde peygamberlere ait beşer niteliği, vacip sıfatlar arasında ele alınmamıştır. Son dönemde ki yaklaşımlarda da, bu niteliğin inanmayanlar için indiği, zaten peygamberlerin beşer olduğu, yaklaşımı ileri sürülmüştür.¹² Kur'an ayetleri farklı hitap şekillerine göre kategorize edildiğinde, Müslümanların muhatap olacağı ayet sayısının yüzleri geçmeyeceği ve aynı zamanda Kur'an'ın evrensel gayesi ve hitabı ile bağdaşmayacağı açıktır. Beşer sıfatının, inanmayanlara yönelik bir hitap olduğu, yorumu dini ve ilmi bir yaklaşım şekli değildir. Hz. Muhammed, daha sağlığında kendisinin yüceltilmesine karşı ashabını birkaç kez ciddi bir şekilde ikaz etmiştir. *"Ben, Abdullah oğlu Muhammed'im, Allah'ın kulu ve Peygamberiyim.*

⁹ 5/Mâide 17.

¹⁰ 5/Mâide 117.

¹¹ 18/Kehf 110; 41/Fussilet 6.

¹² Attas, S. Nakib, Modern Çağ ve İslam Düşünüşünün Problemleri, İst. 1989, s. 140.

Beni, Allah'ın bana verdiği mevkiin üstüne çıkarmanızı sevmem."¹³ Hz. Ömer'de, daha kendi hilafeti döneminde -634/644- Medine'de minberde peygamberin bu bağlamda ki emrini hatırlatmak zorunda kalmıştır. *"Hıristiyanların Meryem oğlunu yücelttikleri gibi siz de beni yüceltmeyin."*¹⁴ *"Ben sadece bir kulum. Benim için Allah'ın kulu ve elçisi, deyin."*¹⁵ İlâhi vahyin ısrarla vurguladığı beşer niteliğine, peygamberler daima özen göstermiş ve kul olma bilinci içinde hareket etmişlerdir. Hz. Peygamber, ashabının kendisine hürmet ve tazim adına da olsa, ölçülü olmalarından yana tavır koymuş, yanlarına vardığında ayağa kalkmalarını dahi yasaklayarak; *"Acemin birine tazim için ayağa kalktıkları gibi siz de kalkmayın!"*¹⁶ buyurmuştur. Hz. Peygamber'e en yakın sahabeden bir olan Enes, ö. 93: *"Kendilerine Rasûlüllah'dan daha sevimli kimse olmamasına rağmen sahabe, hoşlanmadığını bildikleri için onu görünce ayağa kalkmazlardı."*¹⁷ demiştir. Bunlara rağmen Hz. Muhammed'in vefatından sonra, onu yüceltmeler artarak aşırı boyutlara ulaşmıştır.

Kur'an'da, peygamberlerin niteliklerinin vurgulandığı ayetlerde, temel vurgu vahiy ve nübüvvet olgusudur. Özellikle emânet, sıdk ve teblîğ kavramları vahiy ve nübüvvet ile doğrudan ilgili esasları içermektedir. Peygamberlerin teblîğ ettikleri vahiy hususunda güven ve doğru sözlü olduklarına vurgu yapılmıştır. Kur'an, peygamberlerin beşer olmalarından dolayı yaşamlarındaki unutma, günah, hata ve yanlışlıklara yer vermiştir.¹⁸ İsmet kavramı ise Kur'an'da peygamberlerin günahsızlığı

¹³ Buharî, *et-Tarihu's-Sağîr* I, s. 8; Ahmed, *Müsned*, II, s. 241.

¹⁴ Ebû Dâvûd, *Edeb* 165, no: 5230, V. 398; Ahmed, *Müsned* V, 256.

¹⁵ Buharî, *Enbiyâ* 48.

¹⁶ Ebû Dâvûd, *Edeb* 165, no: 5230, IV. 358; İbn Mâce, 34 *Dua*, 2 hn: 3836 II, 1261.

¹⁷ Tirmizî, *Edeb* 13, no: 2754, V. 90.

¹⁸ 2/Bakara 36-38; 6/En'âm 68; 9/Tevbe 114; 11/Hûd 45-47; 19/Meryem 47; 20/Tâhâ 117, 120-122; 21/Enbiyâ 87-88; 66/Tahrîm 1-5.

ve hatasızlığı anlamında ele alınmamıştır. Akaîd ve kelâm kaynaklarında ismet düşüncesinin ilk defa ne zaman çıktığına dair kesin bir bilgiye rastlanmamaktır.¹⁹

Fetânet kavramı Kur'an'da doğrudan geçmemektedir. Sözlük ve terim anlamları, insanın ve dolayısıyla peygamberlerin akli tasarrufları, fikri anlama, anlamlandırma ve uygulamaları ile doğrudan ilgilidir. Fetânet sıfatı özellikle peygamberlerin tebliğ, vahyi anlama, yorumlama, beşeri ve sorumluluk boyutunu ortaya koymasının en temel niteliğidir. Bu nitelik, peygamberlerin beşeri boyutu, evrensel anlama ve uygulama değerleri için vazgeçilmez bir unsurdur. Fetânet sıfatı, insanı diğer varlıklardan farklı konuma yerleştirerek onu sorumlu ve anlamlı kılar. Bu, insanın vahye muhatap olması açısından önem arz etmektedir. Çünkü vahyin muhatabı akıldır. Akılda, fetânet sıfatının özüdür. Vahiy kısa, öz, veciz ve anlamlı ifadeler içerir. Vahyin ilk muhatabı ve tebliğcisi olan peygamberlerin vahyi anlaması, yorumlaması ve uygulaması bu sıfat ile gerçekleşir. Bu yüzden peygamberlerin vahyi anlaması, onu kendi bilgi, kültür ve deneyimleri bağlamında yorumlaması fetânet sıfatının gereğidir. Peygamberler ve insanlar bu nitelikleri ile vahye muhataptırlar. Fetânet, vahyin anlaşılmasını ve uygulanmasını sağlayan, onu evrensel kılan temel niteliktir. Aynı zamanda nübüvvetin örneklik boyutunun temel dinamiğidir. Bu aynı zamanda müslümanların vahyi her çağda anlama, yaşama ve uygulamasının temel unsurudur.

Allah cc dini kendisine has kılmış²⁰ ve esaslarını belirlemiştir. Kur'an bağlamında peygamberlerin görev ve niteliklerini ifade eden kavramların ortaya konması, peygamberliğin doğru ve tutarlı şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

¹⁹ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslam Metodolojisi Sorunu*, çev. Salih Akdemir, Ankara Okulu Ankara1995, s. 97.

²⁰ 39/Zümer 11-15.

1. EMÂNET الأمانة

Emânet الأمانة kavramı *emin, doğru olmak* anlamındaki أَمَانَةٌ - يَأْمَنُ - أَمَانَةً kavramından türemiştir.²¹ **El-emnu;** *emniyet, barış, güvenlik, huzur, sükûn* anlamında olup, الْخَوْفُ yani *korku* 'nun zıddıdır. **El-emânet;** *eminlik, güvenilirlik, dürüstlük, sadakattir.* İmân الْإِيمَان kavramı, الْكُفْرُ kavramının zıddıdır. *İmân* tasdik anlamında, yalanlamanın zıddıdır.²² **Mü'min;** *inanan, güven veren, gönülden benimseyen, emniyet telkin eden kimse demektir.*²³ **Emânet** الْأَمَانَةُ, ibadet, inâm, güven ve itaât hususlarını gerçekleştirir, güvensizliği ve hıyaneti ortadan kaldırır.²⁴ Tavrı ve davranıştaki doğruluk *emânet*, dilde ki doğruluk da *sıdk* olarak tanımlanmıştır.²⁵

Emânet peygamberlerde olması gereken sıfatlardan biridir. Peygamberlerin tümü güvenilir şahsiyetlerdir. Allah'tan aldıkları vahiyleri eksiksiz bir şekilde, hiçbir değişikliği uğratmadan insanlara bildirmişlerdir. “Onlar, Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ ederler. Ondan korkarlar ve Allah'tan başkasından da asla korkmazlar. Zira hesap görücü olarak da Allah yeter.”²⁶ *Güvenilirlik;* kendisine emânet edilenleri en güzel şekilde korumak, sahibine eksiksiz ve tam olarak ulaştırmaktır. Bu konu büyük bir sorumluluk, güven ve ahlaki erdemliği gerektirir, Kur'an'da peygamberler, gönderildikleri toplumlardan özellikle kendilerine güvenmelerini, Allah hakkında kesin, güvenilir ve doğru söylemlerde bulunduklarını vurgulamışlardır.

Allah, peygamberlerinden vahiy ve elçilik konusunda söylemlerinin kesin ve güvenilir olduğuna vurgu yapmalarını istemiştir. “Hem bakın, ben size gönderilmiş

²¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII, s. 23; İsfahânî, *Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an*, s. 90-91.

²² İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 21; İsfahânî, *a.g.e.*, s. 90-91.

²³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, s. 24; İsfahânî, *a.g.e.*, s. 90-91.

²⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, s. 21-22; İsfahânî, *a.g.e.*, s. 90-91.

²⁵ Seyyid Şerif Cürcânî, *Kitâbu't Ta'rifât*, tsz. Beyrut, 1990, s. 138.

²⁶ 33/Ahzâb 39.

*güvenilir bir elçiyim.”*²⁷ Kur’an-ı Kerim’de; Nuh²⁸, Hûd²⁹, Salih³⁰, Lût³¹, Şuayb³² ve Musa³³ güvenilir elçilik görevlerine “*Bakın, ben size gelen güvenilir bir elçiyim,*”³⁴ şeklinde vurgu yapmışlardır. Onlar, gönderildikleri toplumların, kendilerine güvenmelerini istemişlerdir. Mâturîdî, peygamberlerin bu sözlerle; *vahiy ve risâlet konusunda ben kendisine güven duyulan bir insanım veya aranızdaki işlerde ben güvenilir bir kişi olageldim. Benden size hıyanet gelmez. Size asla yalan haber vermedim. Niçin hala beni yalanlayıp sihirbazlıkla itham edersiniz,*³⁵ demektedir. Şu’arâ suresinde beş defa tekrarlanan; “*Şüphe yok ki bu, elbet Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.*”³⁶ “*Bu vahyi asla şeytanlar indirmiş değildir.*”³⁷ Ayetleri bu hakikati ortaya koymaktadır. Vahiy, peygamberlerin tebliğ ettikleri mesajlara insanların güvenmelerini vurgulamıştır.

Kur’an, peygamberlerin sosyal ilişkilerinde de güvenilir şahsiyetler olduğuna vurgu yapmaktadır.³⁸ Onlarda ihânet ya da hıyânet bulunmaz.³⁹ Peygamberler kendi aleyhlerine de olsa veya kendi şahsiyetlerini kırıcı olsa bile vahyi olduğu gibi tebliğ etmiş ve kendilerine güveni en güzel şekilde ortaya koymuşlardır.⁴⁰

²⁷ 26/Şu’arâ 107, 125, 143, 162, 178, 192.

²⁸ 26/Şu’arâ 107. “*Bakın, ben güvenilir bir elçiyim.*”

²⁹ 26/Şu’arâ 125. “*Bakın, ben size Allah’ın gönderdiği güvenilir bir elçiyim.*”

³⁰ 26/Şu’arâ 143. “*Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.*”

³¹ 26/Şu’arâ 162. “*Bakın, ben size Allah’ın gönderdiği güvenilir bir elçiyim.*”

³² 26/Şu’arâ 178.

³³ 7/A’râf 98.

³⁴ 26/Şu’arâ 143.

³⁵ Mâturîdî, *Te’vilatu’l-Kur’an*, vr. 629b; Râzî, Fahreddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtihu’l Ğayb*, İstanbul, h. 1307- 1308, c. XXVII, s. 244.

³⁶ 26/Şu’arâ 192.

³⁷ 26/Şu’arâ 210.

³⁸ 12/Yûsuf 54; 28/Kasas 26.

³⁹ 3/Âl-i İmrân 163.

⁴⁰ Bundan dolayı Hz. Aişe r.a söyle demistir: Eğer peygamber kendisine indirilenlerden bir şey gizleyecek olsaydı mutlaka Ahzab 33/37 “*Ve bir zaman, Allah’ın lütufta bulunduğu ve senin de iyilik ettiğin kişiye, Eşini terk etme ve Allah’a karşı sorumluluğunun bilincinde ol! Demiştin. Ve Allah’ın yakında aydınlığa çıkaracağı şeyi içinde gizlemiştin; çünkü insanların ne düşüneceklerinden*

Hız. Muhammed'in hayatı ile ilgili Kur'an dışı kaynaklarda pek çok güvenilir özellikleri zikredilmiştir. O, peygamberliği öncesinde bile dürüstlüğü ve güvenilirliği ile tanınırdı. Peygamberliği ncesi kavmi arasında dürüstlük ve güvenilirliği sebebiyle *el-Emn* diye ağırılırdı.⁴¹ Peygamberlik kurumuna inanmayanlar bile, konu peygamberlerin güvenilirliği, doğruluğu ve dürüstlüğü söz konusu olduğunda bu vasıflarını itiraf etmişlerdir.

Peygamberler, vahyin hiçbir kelimesine dokunmak ve değiştirme cüretinde bulunamazlar. Bu konuda Yüce Allah tarafından özellikle uyarılmışladır. "*Bir de ne zaman hakikatin apaçık kanıtları olan ayetlerimiz onlara okunsa, huzurumuza*

ekiniyordun, oysa çekinmen gereken yalnız Allah olmalıydı! Sonra Zeyd o kadınla beraberliğini sona erdirdiğinde onu seninle evlendirdik ki evlatlıkları eşleriyle ilgilerini kestiklerinde onlar için müminler sulanmasın. Ve Allah'ın buyruğu böylece yerine getirilmiş oldu." veya 80/Abese 1-2 "*O suratı astı ve sırtını dönüp uzaklaştı, yanına m geldi diye. Ve sen nereden bileceksin alacağı öğüdün kendisine yarar sağlayacağını.*" gibi kendini ikaz edip uyaran ayetleri gizlerdi. Buhârî, *Tevhîd*, 22, VII, s. 175-176; Müslim, *mn*, 77, I. s. 1760-288. Tirmizî, *Tefsir*, 33, V. 352-355. Sâbunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefsir*, s. 51. Ayrıca 8/Enfâl Suresinin 67-68 ayetlerinin içeriğinde de Hız. Peygamber kendisini ikaz eden ve kendi aleyhine olan vahyi eksiksiz olarak tebliğ etmiştir. "*Kıyasıya girdiği zorlu bir meydan savaşı sonucu değilse, esir almak bir peygamber için yakışık almaz. Siz, bu dünyanın geçici kazançlarına talip olabiliyorsunuz, ama Allah sonraki hayatın güzel olmasını murad ediyor: Çünkü, Allah doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen en yüce iktidar sahibidir. Allah tarafından önceden buyrulmuş böyle bir ilke olmasaydı aldığınız bütün bu tutsaklar yüzünden başınıza mutlaka büyük bir azap çökerdi.*"

Kur'an-ı Kerim'de gerek Hız. Peygamber'in ve gerekse diğer peygamberlerin söz ve eylemlerine yönelik çeşitli uyarılar yapılmıştır. bkz. 2/Bakara 36; 4/Nisâ 105-108; 6/En'm 52-53; 8/Enfâl 67-68; 9/Tevbe 42-43, 79-80, 84, 113-114; 11/Hd 45-47; 17/sr 73-75; 21/Enbiyâ 87 66/Tahrîm 1-3.

⁴¹ İbn. Hişâm, *Sre*, I. s. 198. Daha sonra evleneceği eşi Hatice, ticari işlerinde güvenini ve dürüstlüğünü gördüğü Hız. Muhammed'e Suriye'ye gidecek büyük bir kervanı teslim etmişti. Hatice'nin hizmetçisi Meysere'nin yolculuk esnasında Hız. Muhammed ile yaşadığı olaylarda gördüğü dürüstlük ve güveni Hatice'ye anlatmış ve o da bu nedenlerden dolayı onunla evlenmişti. *İbn. Hişâm, Sre*, I. s. 189. Kâbe'nin yıkılan duvarlarının onarımı esnasında her kabilenin Hacer-i Esved taşını yerine koyma şerefının kendilerine ait olması yönündeki tartışmaları üzerine hakem tayinine karar verilmişti. Kureyş' in en yaşlı ferdi olan Eb Ümeyye b. el-Mukre'nin bugün şeybe kapısından girecek ilk kişinin hakem tayin edilme fikri kabul görmüştü. Kapıdan ilk olarak Hız. Muhammed'in görünmesi ile Kureyş sevinçlerini şöyle dile getirmişlerdi. *İşte Muhammed'l-Emn geliyor vereceği karara razıyız.* İbn. Hişâm, *Sre*, I. s. 187. Ahmed b. Hanbel, III, 425; Kâdî İyz, *şif* I, s. 104. Yine Mekke'de bazı kişiler kıymetli eşyalarını, doğruluğu ve güvenilirliğine inandıkları, Hız. Peygamber'e bırakmışlardı. Hicret gecesi müşrikleri yanılmak amacıyla Ali'ye kendi yatağına yatmasını söylemiş ve aynı zamanda kendisine emanet olarak bırakılmış kıymetli eşyaları, müşrik ve düşman olan sahiplerine vermesini tenbihlemişti. İbn. Hişâm, *Sre*, II, s. 485; İbn S' d, *Tabakât*, VIII, s. 75.

*çıkacak yüzü olmayan o kimseler derler ki; Git, bize bundan başka bir hitap getir, ya da onda değişiklik yap. De ki: Onu kendime göre değiştirmem olacak şey değil. Ben yalnızca bana vahyedilene uyarım. Çünkü ben Rabbime karşı gelecek olursam, korkunç bir günün azabından korkarım. De ki Eğer Allah öyle dileyseydi, ben onu size okumazdım, zaten O da onu size göndermezdi. Hem doğrusu şu ki, ondan önce yıllarımı sizin aranızda geçirmişim, bu kadarını olsun düşünemiyorsunuz.*⁴²

Peygamberler sadece kendilerine vahyedilene teblîğ eder ve ona hiçbir şeyi karıştırmazlar. Bu peygamberliğin olmazsa olmaz şartlarından ve emânet sıfatının temel vurgusudur.

1.2.FETÂNET الفطنة

Fetânet kavramı, kıvrak zekâlı/zeki/ zekâlı olmak, kavrayış artmak, anlamak, kavramak, idrak etmek, bilincinde olmak, düşünmek anlamındaki *fetine* فطنة kavramından türemiştir. **Fetânet**, *fetine* kavramının mastarı olarak yüksek zekâ, zihin açıklığı, çabuk anlama ve kavrama yeteneği anlamlarına gelmektedir. Ahmaklık, akılsızlık, kavrayış ve anlayış eksikliği veya az anlayışlılığın tam zıddıdır. Peygamberlerin zeki, söz ve davranışı bilinçli ve dikkatli olduklarını belirten bir sıfattır.

Fetânet, kavram olarak Kur'an'da geçmemektedir. Fakat fetânet kavramının lügat ve terim anlamları içeriğinde ve bağlamlarında var olan konular Kur'an'da anlatılan peygamberlerin söz, yorum ve eylemlerinde görülmektedir. Fetânet, anlayış ve zekâ üstünlüğünün yanı sıra peygamberlerin ileri derecede şuuru, zihin duyarlılığını ve çabuk kavrayışlı oluşlarını ifade eder. İlâhi vahiy, onları zekâ, akıl,

⁴² 10/Yûnus 15-16; bkz. 69/Hâkka 40-46.

muhakeme ve bilgi açısından geliştirmiş ve olgunlaştırmıştır. Zaman zaman peygamberler vahiy ile uyarılarak söz konusu yetenekleri geliştirilmiştir.

Fetânet sıfatının özellikle bilgi ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Bilgi insana farklı bir karizma ve değer kazandırır. Kur'an insanın bireysel gelişiminde ve karizma gelişiminde bilgiye özel vurgu yapmıştır.⁴³ Peygamberler bu çerçevede Yüce Allah'tan kendilerini daha fazla bilgilendirmesi için talepte bulunmuşlardır.⁴⁴

Peygamberlik ağır ve zor bir görevdir. Bu yüzden akli yetiler açısından peygamberler toplumlarının üst düzey şahsiyetleridir. Vahyin asıl muhatabı insandır. Her dönemde vahiy ayrıntıya inmemiş, öz ve temel esaslar sunmuştur. Peygamberler vahiy ekseninde kendi bilgi ve birikimleri ile ayrıntıya ilişkin konularda zaman ve şartlar ölçüsünde yorumlar getirmişlerdir. Bunlar peygamberlere ait bireysel kullanım yetileridir. Bu yorum ve açıklamalar peygamberlerin özel değerlendirmeleridir. Peygamberlerin özellikle Fetânet sıfatı bağlamında örneklikleri işte bu bağlamda önem arz etmektedir.

Vahiy insanlara ait bütün sorun ve meseleler hakkında bilgiyi içermemektedir. Peygamber bu konularda devreye girmekte, yorum ve çıkarımlar yapmaktadır. Bu söz, yorum ve eylemler hiçbir şekilde vahiy olarak algılanamaz veya vahiy ile özdeşleştirilemez. Bu durum, din ve diğer alanlarda yetkin kişilerin de bu şekilde tasarrufta bulunabileceği ve yorum yapabileceğini ifade etmektedir. Söz

⁴³ 39/Zümer 9. "De ki: 'Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?' Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar."

⁴⁴ 20/Tâhâ 114. "Ey Rabbim, benim ilmimi artır! de." Bu manada ilahi vahiy, peygamberleri bilgilendirmiş, akli ve muhakeme yönlerine güç katmıştır. "Ve Lût'a da sağlam bir muhakeme yetisi ve ilim verdik." 21/Enbiya 74; "Ve gerçek şu ki, Biz Davud'a da, Süleyman'a da ilim verdik; bunun için, onların ikisi de; 'Bütün övgüler, bizi inanan kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a aittir! derlerdi" 27/Neml 15; Bunların yanı sıra muhatapları nezdinde daha etkili olmak için etkin bir hitaba ve farklı niteliklere sahip olmak için de niyazda bulunmuşlardır. "Dedi: Ya rab! Benim göğsüme genişlik ver, görevimi bana kolaylaştır; dilimdeki düğümü çöz ki söyleyeceklerimi tam olarak anlayabilsinler." 20/Tâhâ 25-29.

konusu durum, dine etkinlik ve hareketlilik kazandırmaktadır. En önemlisi vahyin evrenselliği de bunu gerektirmektedir.

Kur'an'da iki peygambere diğerlerinden daha çok yer verilmiştir. Bu iki peygamber Hz. İbrâhîm ve Hz. Mûsâ'dır. Her ikisinin de Kuran'da öne çıkan ortak yanları sorgulayıcı olmalarıdır. Yüce Allah, mü'minin Hz. İbrâhîm ve Hz. Mûsâ gibi sorgulayıcı olmasını istemektedir. Aklını kullanmayan insanı ise kınanmaktadır.⁴⁵ Doğrusu akıl da Kur'an ayetleri gibi Allah'ın ayetidir. Bu nedenle kelamcılara göre akıl "*hidâyet-i âmme*", Kur'an ise "*hidâyet-i hâsse*"dir.⁴⁶

Hz. Mûsâ ve Hz. İbrâhîm peygamberlerin akli selim ile davrandıkları, ferâset, şuûr, bilinç, olgunluk, akıl anlamına gelen rüşdü taşıdıkları vurgulanmıştır. Diğer bir ifadeyle, Allah'ın her insana bahsettiği ferâset ve bilinç duygularını etkin duruma getirmişlerdir. "*Doğrusu biz Mûsâ'dan çok daha önce İbrâhîm'e de doğru işleyen bir muhakeme vermiştik. İbrâhîm'in bununla doğru yolu bulacağını daha baştan biliyorduk.*"⁴⁷ Kur'an'da, peygamberlerden bazılarına ait zihni zekâ, üstün bakış açısı, akli ferâset ve muhakeme örneklerini görmekteyiz. İbrâhîm'in içinde yaşadığı toplumun putlaştırdığı ay, güneş ve yıldız üçlüsünün yaratan değil, yaratılan olduğunu ortaya koyduğu zihni kavrayışı, ferâseti ve akli muhakemesi onun fetânet yeteneğini göstermektedir.⁴⁸ Hz. İbrâhîm'in gösterdiği akli muhakeme ve zekâ, görünen varlıklardan görünmeyen varlığa, varışı ortaya koymaktadır.

⁴⁵ 10/Yûnus 100; 8/Enfâl 22.

⁴⁶ Akbulut, Ahmet, *Müslüman Zihin İnşasında Kelam İlminin Önemi ve Yeri*, s. 9, Basılmamış Konferans Metni, 2011, Malatya.

⁴⁷ 21/Enbiyâ 51.

⁴⁸ 6/En'âm 74-79. "*Hani bir zamanlar İbrahim babası Azer'e demişti ki: Sen putları mı ilâh ediniyorsun? Görüyorum ki, sen ve toplumun apaçık bir sapıklık içindesiniz. İşte böylece biz, İbrahim'e göklerin ve yerin hükümranlığı hakkında bir bakış açısı kazandırdık ki, kalben mutmain kimselerden olsun. Ve gece karardığında bir yıldız gördü ve haykırdı: Benim Rabbim bu! Fakat yıldız batınca dedi ki: Ben batanları sevmem. Sonra ayın doğuşunu görünce İşte Rabbim bu! Dedi. Fakat o da batınca dedi ki; Doğrusu eğer Rabbim beni doğru yola iletmeseydi, ben de kesinlikle sapıtan*

Hiz. İbrâhîm'in, Kur'an'da babası ve kavmi ile olan tartışmalarının geçtiği ayetlerde de⁴⁹ akli ferâset, zekâ ve zihnî muhakeme ile Allah tasavvuru ve tevhid inancının inşasını nasıl ortaya koyduğunu da görmekteyiz. Hiz. İbrâhîm'in putları kırması ve ateşe atılmasının geçtiği ayetlerde⁵⁰ de, zekâ ve akli muhakemesi ile kavminin zihinsel yapısını sorgulamıştır. Bu olaylarda Hiz. İbrâhîm, geçmişte putlaştırılan ve kutsallaştırılan nesnelerin yanlışlığı bilindiği halde, neden kutsallaştırıldığı ve tapıldığına yönelik, yanlış zihin yapısını sorgulayarak ortaya koymaktadır. Ayrıca Hiz. İbrâhîm ölümlerin nasıl diriltildiğini görmek istemesi ve bu bağlamda; *"Rabbim, ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster!"*⁵¹ hitabına Yüce Allah'ın, Hiz. İbrâhîm ile olan diyalogu ve onunla gerçekleştirilen dört kuş hadisesi, dini kavrayışın akli temellerini tüm insanlara örnek olarak göstermiştir. Hiz. İbrâhîm akıl nimetini etkin kılarak insanlığa örnek olmuştur.

Kur'an'da Hiz. Mûsâ'nın Allah'la konuşması,⁵² O'nu görmek istemesi,⁵³ Firavun'a gitmesi, onunla konuşması,⁵⁴ sihirbazlar⁵⁵ ve kavmi ile olan mücadelelerinde onun akli muhakemelerini görmekteyiz. Hiz. Dâvûd ve Hiz. Süleymân'ın bir topluluğa ait çobansız ve dağınık koyun sürüsünün gece yayıldığı

kimselerden olurdum. Nihayet güneşin doğuşunu gördü ve benim Rabbim bu zira bu en büyüğü dedi. Fakat o da kaybolunca Ey kavmim! Diye seslendi, Ben sizin şirk koştüğünüz şeylerde yokum! Artık ben her türlü batıldan yüz çevirerek bütün varlığımla gökleri ve yeri yaratana yöneldim ve ben O'ndan başkasına ilahlık yakıştıranlardan değilim."

⁴⁹ 19/Meryem 41-50; 26/Şu'arâ 69-89.

⁵⁰ 21/Enbiyâ 51-73; 37/Sâffât 83-99.

⁵¹ 2/Bakara 260. *"Hani İbrâhîm demişti ki; Rabbim ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster. O da, yoksa inanmadın mı? Diye sordu. Cevap verdi: Hayır, fakat kalbim mutmain olsun diye. O da; o halde dört kuş al ve onları kendine itaate alıştır. Bunun ardından onları ayrı ayrı bir tepeye sal ve onları çağır, uçarak sana gelecekler. İyi bil ki Allah her işinde mükemmeldir, her hükmünde tam isabet edendir."*

⁵² 4/Nisâ 164; 19/Meryem 51-53; 20/Tâhâ 9-42, 83-85; 27/Neml 7-12; 28/Kasas 29-35; 79/Nâzi'ât 15-19.

⁵³ 7/A'râf 143.

⁵⁴ 7/A'râf 103-129; 10/Yûnus 75-86; 11/Hûd 96-99; 20/Tâhâ 43-76; 23/Mü'minûn 45-49; 26/Şu'arâ 10-51; 43/Zuhuruf 46-56; 51/Zâriyât 38-40; 79/Nâzi'ât 20-25.

⁵⁵ 7/A'râf 117-122, 125-126; 20/Tâhâ 68-70, 72-73; 26/Şu'arâ 45-48, 50-51.

tarla konusunda kararları ile ilgili,⁵⁶ sağlam bir muhakeme, seçip ayırma yeteneği ve doğru bilgiye sahip oldukları belirtilmektedir. Söz konusu tarla davasına bakan Hz. Dâvûd ile oğlu Hz. Süleymân, farklı hükümler verirler. Hz. Dâvûd, tahrip edilen ekinin kıymetinin, koyunların kıymetine denk olduğu kanaatine vararak koyunların tazminat olarak ekin sahibine verilmesine hükmederken, Hz. Süleymân ise bu cezayı ağır bularak, hükmün değiştirilmesini teklif eder. Ona göre tarladaki zarar koyunlardan elde edilecek gelirle ödenebilir. Bu sebeple hükmün şöyle olması gerekir; geceleyin bir topluluğun bağına girerek orayı yok eden koyun sürüleri ile ilgili olarak koyunlar alınıp ekin sahibine verilmesi kararıdır. Bunların yavruları, sürüleri ve diğer yararları onlara ait olur. Koyun sahipleri de bağa bakarlar ve ekini ekerler, yetiştirirler ve eski haline getirirler. Ekin eski haline gelince sahiplerine verilir, koyunlarda sahiplerine iade edilir.⁵⁷ Hz. Dâvûd, oğlunun bu çözümünü beğenir, kendi görüşünden vazgeçer.⁵⁸

Bu olay özellikle peygamberlerde Fetânet sıfatı boyutuna güzel bir örnektir. Vahyin ifade etmediği bir konuda Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman vahiy çerçevesinde akli yetenekleri, bilgi ve birikimleri ışığında bireysel hükümlerini ortaya koymuşlardır. Bu konuda Hz. Süleyman bilgi, akıl ve zekâsı ile daha adil bir hüküm ortaya koymuş, Hz. Dâvûd'da bu hükmü daha adil bularak kabul etmiştir. Bu olay vahyin temel ilkeler koyduğunu, ana ilkeler dışındaki ayrıntıya ait konuların her dönemde insanlara bırakıldığını göstermektedir.

⁵⁶ 21/Enbiyâ 78-79.

⁵⁷Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Feth'ul-Kadîr el-Camî' Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr*, Beyrut 1412/1991, c. III, s. 470-471. Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, D.İ.B. Ankara 2007, III, s. 692-693.

⁵⁸Ayette olayın ayrıntısız anlatılması, Araplar arasında bu hadisenin yaygın olarak bilindiğini, dolayısıyla sadece göndermede bulunulduğunu göstermektedir. Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, D.İ.B. Ankara 2007, III, s. 692-693.

Peygamberler, gönderildiği topluluklarda, akılsızlık veya çılgınlıkla suçlanmışlardır. Fakat peygamberler, onların da kabul edeceği tarzda deliller ve açıklamalar getirerek, kendilerinin böyle bir ithamın muhatabı olmadıklarını vurgulamışlardır.⁵⁹ “*Ne yani, sizi uyarsın, sorumluluğunuzu hatırlatsın ve bu sayede rahmete nail olabilirsiniz diye içinizden bir adam eliyle Rabbinizden size bir bildiri gelmesinde şaşılacak ne var?*”⁶⁰

Hız. Muhammed’e Mekke’li müşrikler deli demişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah, Peygamber’e hitaben: “*Senin, Rabbinin nimetiyle şımarıp dengeyi kaybeden biri olman söz konusu değildir.*”⁶¹ buyurarak, onların bu iddialarını reddetmiştir. Hız. Muhammed’in karizma ve kişisel gayretlerinin özellikle risâletle daha etkin olduğu ve muhataplarına yansıdığı görülmektedir. “*Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et ve onlara karşı öyle bir mücadele yöntemi ortaya koy ki, o en güzeli, en etkilisi olsun!*”⁶² Hız. Peygamber, siyasi, kültürel ve toplumsal açıdan pek çok kurumu ortadan kaldırmış veya ıslah etmiştir. Zayıfların ve mazlumların koruyucusu olmuş, hak ve haklının yanında olmuştur. Özellikle vahiy doğrultusunda yeni bir sosyal düzen kurmuştur. Bir beşer olarak kişisel akli muhakeme gücünü ve yeteneklerini ortaya koymuştur. Yüce Allah’da ona ihtiyaç duyduğu yardımlarda bulunmuştur.

Hız. Peygamber’in ashabıyla savaş, barış ve toplumsal konular üzerinde istişare etmesi, onlardan gelen makul ve uygun teklifleri kabul etmesi, kendi görüşlerinden vazgeçmesi, farklı uygulamalar ortaya koyması, onun ferâset ve zekâ

⁵⁹ 7/A’râf 60-67; 34/Sebe 46.

⁶⁰ 7/A’râf 63.

⁶¹ 68/Kalem 2.

⁶² 16/Nahl 125.

yönünü ortaya koyması açısından önemlidir. Hz. Muhammed, siyer, meğâzi, menâkib ve delâil kitaplarını dolduran birçok rivâyetin ortaya koyduğu her an olağanüstü nitelikler gösteren, insanüstü bir varlık değildir.⁶³ Risâlet görevinin yanı sıra, beşeri boyutu çerçevesinde bir yaşam sürmüş ve uygulamalarda bulunmuştur.⁶⁴

⁶³ Müslümanlar, Hz. Peygamber'e duydukları aşırı sevgi ve diğer insanlardan daha üstün görme arzusundan dolayı, onun hayatını olağanüstü olaylar ve efsaneler ile nitelemişlerdir. *Delâilu'n-Nübüvve ve el-Hasâisu'n-Nebeviyye* türü eserlerde binlerce mucize zikredilmiştir. İbn Mulakkın bir ifadesinde; Kudûrî'nin şârihi Muhtar b. Mahmud el-Hanefi ez-Zahidî h. 551/631'nin yazdığı Nasriyye Risalesi'nde Hz. Peygamber'in elinden bin mucize, başka bir rivayette ise üç yüz bin mucize ortaya çıktığını ifade etmiştir. İbn Mulakkın, Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Ensârî, *Gâyetu's-Sûl fî Hasâisi'r-Râsul*, Beyrut, 1414, 1993, s. 272. Bu konuda çok sayıda hadiste de Hz. Peygamberi insani özelliklerden çıkaran ve onu olağanüstü bir varlık haline dönüştüren ifadeler geçmektedir. Hz. Peygamber'i olağanüstü bir varlık gibi gösteren hadis rivayetleri, konuları ve geçtiği eserlerden bazıları:

1. *Hz. Peygamber'in sünnetli doğması*. İsbehânî, Ebû Nuaym, *Kitabu Delâilu'n-Nübüvve*, Beyrut 1409/1990; s. 99; Suyutî, Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Hasîsu'l-Kubra*, I. s. 90; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, Beyrut 1987, I, s. 32; Kastallânî, *el-Mevâhibu'l-Leduniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye*, Beyrut, 1412/1991, I, s. 135. Hz. Muhammed'in sünnetli doğmasını günümüzde savunan ve bir şeref telakki eden çalışmalar da bulunmaktadır. Bayraktar, İbrahim, *Hz. Peygamber'in Şemaili*, İst. 1990, s. 59; Varlı, Mustafa, Fehremez Sercan, *Kaynaklarda Peygamberimiz Hz. Muhammed*, Esmâ Yay. İst. 1990.

2. *Hz. Muhammed'in görme duyusundaki olağanüstülük*. Buhârî, 83 *Eyman*, 3 VII, 221; 8 *Salat*, 40, I, 108; 10 *Ezan* 71, 72 I, 176; 10 *Ezan*, 88 I, 181; Müslim, 4 *Salat* 24, hn: 108, 109, 110, 111, 112; Malik b. Enes, *Muvatta*, 9, *Sefer* 76, s. 104. İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Barî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Kahire 1411/1991, I, 613; Beyhakî, *Delîlu'n-Nübüvve*, V, s. 74-75; Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *el-Envâru'l-Muhammediyye mine'l-Mevâhibi'l-Leduniyye*, Dımaşk, 1414/1994, s. 221; Nebhânî, *Hucetullahi ale'l-Alemîn fî Mu'cizâti Seyyidi'l-Murselîn*, tsz. s. 679; Kâdî İyaz, Ebu'l-Fadl, *eş-Şifâ, bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafa*, Beyrut tsz. I, s. 68-69.

3. *İşitme duyusundaki olağanüstü durum*: Suyutî, el-Hesâisi, I, s. 113; İsbehânî, Ebû Nuaym, *Kitabu Delâil'i-Nübüvve*, s. 332; Kâdî İyaz, eş-Şifâ, I, s. 145; Tirmizi, 37, *Zühd*, 9, hn: 2312, IV, 482; İbn Mâce, 37, *Zühd*, 19, hn: 4190 II, 1402; Nebhânî, *el-Envâr*, s. 222.

4. *Terinin Misk Gibi Kokması*: Müslim, *Fedâil*, 22 hn: 84 IV, 1815; *Fedâil*, 22 hn: 83,85, IV, 1815; Ahmed, *Müsne'd*, III, 168; *Müsne'd*, IV, 136; III, 177, 290, 146, 239, 287; Beyhâkî, *Delâil*, VI, 258; İsbehânî, *Delâil*, s. 332; Kestellânî, *Mevâhib*, II, 312. Nesâî, 48, *Ziyet*, 118, hn: 5371 VIII, 218; İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebîr*, I, 398, 9. Bu konuda çok sayıda beşerüstü rivayetlerin değerlendirilmesi için bkz. H. Musa Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, s. 245-376.

⁶⁴ Kur'an'da Hz. Peygamber'in beşeri niteliklerine vurgu yapan ayetler. 18/Kehf 110; 41/Fussilet 6; 17/İsrâ 90-94; 25/Furkân 7, 8, 20; 23/Mü'minûn 33, 34; 21/Enbiyâ 7, 8, 34, 35; 39/Zimer 30; Hz. Peygamber'in hadis, siyer ve tabakat kiplarında vurgulanan beşeri niteliklerinden bazıları. Hz. Muhammed: "Kulun yediği gibi yerim, oturduğu gibi otururum. Ancak ben bir kulum." İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebîr*, I, 371, 378; Farklı beşeri niteliklerine vurgu yapan rivayetler. Ahmed, *Müsne'd*, III, 153, 241; Buhari, *Enbiyâ*, 48, IV, 142; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 165, hn. 5230, IV, 358; *Buyu'*, 66 hn: 3336 III, 244; İbn Mâce, 34, *Dua*, 2, hn: 3836 II, 1261; 32, *Libas*, 12, hn: 3579, II, 1185; 12 *Ticaret*, 34, hn. 2220, II, 748; Nesâî, 44 *Buyu'*, 54 VII, 284, Tirmizi, 44, *Edep*, 13 hn: 2754, V, 84; Dış görünüşünün diğer insanlarla aynı olması, Buhârî, 93 *Ahkam*, 11, VIII, 108, 23, *Cenaiz*, 31,

Peygamberlerin kişisel görüş ve uygulamalarını vahiy ile aynı düzlemde ele almak Kur'an'ın ortaya koyduğu vahiy anlayışıyla bağdaşmaz.⁶⁵

Hz. Muhammed, vahiy dışında hükümler vermiş ahlâki ve hukuki emirlerde bulunmuştur. Bunlar onun vahiy algılaması boyutunda, zihni tasarrufu, akli muhakemesi, şahsi bilgi ve birikimi, çerçevesinde ortaya koyduğu uygulamalardır. Hz. Muhammed, kendisine vahiy gelmeyen pek çok konuda hükümler vermiştir. Kendisine sorulan yüzlerce konu hakkında hükümler vermiş ve çözümler getirmiştir. Kendisine arz edilen çeşitli konular hakkında, diğer hâkimler gibi eldeki verilere göre hüküm vermiştir.⁶⁶ O, bunları kendi bilgi, birikim ferâset ve fetânet ile ortaya koymuştur. Hz. Peygamber'in bu tasarruf ve uygulamalarını arkadaşları ile istişare etmesi, verdiği kararlara itiraz edilmesi ve bazen bizzat Kur'an'ın onu eleştiriye tabi tutması da⁶⁷ bu gerçeği ifade etmektedir.

1.3. İSMET العصمة

İsmet kavramı, önlemek, engel olmak, mani olmak, korumak, himaye etmek, sığınmak, dayanmak, bağlamak, kazanmak ve gerdanlık, ip, bağ, nikâh akdi, iffet

II, 78; Kızması, Müslim, 45, *Birr*, 25, hn. 91, IV, 2007; Ahmed, II, 243, V, 437; Buhârî, *Daâvât*, 34, VII, 157; Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 10, hn. 4659, V, 46; Unutması, yanılması, Buhârî, 22, *Sehv*, 1 III, 74; Müslim, *Mesâcid*, 19, hn. 85: 86, 87, I, 399; Ebû Dâvûd, *Salat*, 195, hn. 1034, I 272; Tirmizi, *Salat*, 171, hn. 391, II, 235; Nesâî, 13, *Sehv*, 21 hn. 1222, III, 19, 20.

⁶⁵ 4/Nisa 105-108; 6/En'am 52-53; 8/Enfâl 67-69; 9/Tevbe 42-43, 113-114; 18/Kehf 23-24; 33/Ahzab 37, Amidî, Seyfuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ali, *el-İhkam fî Usuli'l-Ahkam*, Beyrut, 1405/1985, II, s. 440; Beydâvî, Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut 1988, I, s. 391; Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakîm*, Beyrut, 1414/1993, V, s. 395. Kâdî Abdulcebbar, Abdullah b. Ahmed, , *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhid ve'l-Adl* (nşr. A.F. El-Ehvânî) Kahire 1965, XII, s. 269-270; İbn Haldun, Abdurrahmân Ebû Zeyd Veliyyüddîn Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî *Mukaddime*, II. 650-651, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul 2012; Abdulvahhab Hallaf, *İslam Hukuk Felsefesi, (İlmu Usuli'l-Fıkıh)*, çev. Hüseyin Atay, Ank. 1985, s. 222-224.

⁶⁶ Müslim, *Mesâcid*, 92-4, I. 402; Ahmed, *Müsned*, I. 379, 420, 424; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdu'l-Melik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ, İbrahim el Ebyârî, Abdulhafız Şelebî, Kahire 1995, 2. Baskı, II, s. 620; Vâkidî, Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-Meğâzî li'l-Vâkidî*, thk. Dr. Marsden Jones, Beyrut. 1989, s. I, s. 53-54.

⁶⁷ 9/Tevbe 44; 80/Abese 1-4.

anlamındaki ‘aseme kelimesinden türemiştir.⁶⁸ *İsmet* kelimesi, mastardır. Ayrıca *İsmet kavramı engelleme, durdurma, himaye etme, savunma* anlamlarına da gelmektedir.⁶⁹

İbn Manzûr, *İsmet* kavramı ile ilgili verdiği anlamlarda *günahlardan korunmuşluk ve günahsızlık anlamlarını* ifade etmemiştir. Bazı sözlükler de bu anlamları kullanmışlardır.⁷⁰ *İsmet* kavramı ile ilgili farklı tanımlar yapılmıştır. Bunlardan biri de Peygamberlerin güçleri yetmekle beraber, günahlardan uzak kalma melekeleri, olarak tanımlanmıştır.⁷¹

Kur’an’da ‘aseme kavramının türevleri on üç ayette geçmektedir.⁷² Bu kavramın türevlerinin geçtiği ayetlerde; fiil olarak *وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ* Allah’a⁷³ ve Allah’ın vahyine⁷⁴ sınıksız sarılma, yine *وَاللَّهُ يَعْصِيكَ مِنَ النَّاسِ*, “Allah seni insanların saldırısından koruyacaktır.”⁷⁵ *قَالَ سَأُوْى إِلَىٰ جِبَلٍ يَّعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ* “Nuh’un oğlu ben bir dağa kaçıp sığınacağım; o beni sularından korur, dedi.”⁷⁶ *قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِيكُمْ مِنَ اللَّهِ* “Sizi Allah’a karşı kim koruyabilir.”⁷⁷ Bu ayetlerde ‘aseme kelimesi korumak, himaye etmek, engel olmak⁷⁸, anlamlarında kullanılmıştır.

⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XII, s. 403-405, İsfahânî, *Müfredât fî Ġaribi’l-Kur’an*, s. 569-570. Zebîdî a.g.e., c. VIII, s. 398-399; Firuzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *Kamus Tercemesi*, Mütercim Asım Efendî, İstanbul, 1272, c. III, s. 516.

⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XII, s. 403-405, İsfahânî, *Müfredât fî Ġaribi’l-Kur’an*, s. 569-570.

⁷⁰ Ebu’l-Hüseyn Ahmed, Zekerîyyâ, *Mu’cemu Makâyisi’l-Luġa*, Dâru’l-Cîl, Beyrut, Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu’l-Muhît*, Beyrut 1406/1986, Mutçalı, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, s. 574.

⁷¹ Seyyid Serif Curcânî, *Kitâbu’t Ta’rifât*, tsz. Beyrut, 1990, s. 150.

⁷² 3/Âl-i İmrân 101-103; 4/Nisâ 146, 175; 5/Mâide 67; 10/Yûnus 27; 11/Hûd 43; 12/Yûsuf 32; 22/Hac 78; 33/Ahzâb 17; 40/Mü’min 33; 60/Mümtehine 10.

⁷³ 3/Âl-i İmrân 101-103; 4/Nisâ 146; 22/Hac 78.

⁷⁴ 3/Âl-i İmrân 103; 4/Nisâ 175.

⁷⁵ 5/Mâide 67.

⁷⁶ 11/Hûd 43.

⁷⁷ 33/Ahzab 17.

⁷⁸ 5/Mâide 67; 11/Hûd 43; 33/Ahzâb 17. ‘Aseme kavramının geçtiği diğer ayetlerde ise; *فَاسْتَعِصِمَ* direnmek, kaçınmak, 12/Yûsuf 32; *günaha girmekten alıkoymak* anlamlarında ve isim olarak *عَاصِم*

Ayetlerde geçen ‘aseme kelimesini ismet sıfatı bağlamında değerlendiremeyiz. Allah’a sığınmayı ifade eden ayetlerde tüm peygamberlerin ve insanların Allah’a sığınması emredilmektedir. Hz. Nuh’un oğlu ile ilgili, fiil olarak kullanıldığı ayette, Hz. Nuh’un oğlunun yükselen sel sularından dağa sığınması ifade edilmiştir. Bu da, Allah dışında bir şeye sığınmayı ve korunmayı ifade etmektedir. Mâide süresinin 67. ayetinde Yüce Allah: “*Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan, O’nun mesajını tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanların saldırısından koruyacaktır.*” Bu ayette Yüce Allah, peygamberi fiziken koruyacağını belirtmektedir. Yusuf süresinin 32. ayetinde de Hz. Yusuf’un kendi iradesi ile kadına direndiğini, kaçındığını ve korunduğunu ifade etmektedir. Görülüyor ki Kur’an’da ‘aseme kavramı ve türevleri peygamberlerin günahattan korunması ve peygamberlerin günahsızlığı anlamlarında kullanılmamıştır.⁷⁹

muhafaza eden, koruyucu ve sığınacak biri; 10/Yûnus 27; 11/Hûd 43; 40/Mü’min 33 ve ayrıca bir yerde sıfat olarak بعض ısrar eden, 60/Mümtehdine 10, anlamlarında kullanılmıştır.

⁷⁹Zelle زلة sözlükte kaymak, hata yapmak, yanılmak, yanlış yapmak, dil sürçmesi anlamlarına gelmektedir. Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s. 361, Atay, Hüseyin, *Arapça-Türkçe Büyük Lügat*, I/885. Zelle kelimesinin terim anlamı ise sorumlu bir kimsenin meşru bir işi işlerken kasıtsız olarak gayri meşru duruma düşmesi, istemeyerek hak ve sevap olandan yanlışla meyletmesi veya kasıtsız olarak yapılan küçük günahlara denir. Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Kitâbu Keşşâf-ı Istilahâtü'l-Fûnun*, İst. 1984, I/618.

İslam düşünürlerinde bazıları ismet sıfatını, peygamberlerin hata yapmaktan ve günah işlemekten yaratılış olarak korunduğunu, sanki melekleşmiş bir varlık olarak ifade etmişlerdir. Bazıları da Allah peygamberlerini hata yapmaktan ve günah işlemekten koruması anlamında ele almıştır. Bir kısmı da kendi içtihatlarına dayanan hususlarda hata edebilirler, fakat derhal gelen bir vahiy ile yahut bir başka yolla hata ettikleri bildirilir ve hak olan ne ise gösterilir. Birinci görüşü ifade edenler peygamberlerin hata yapmayacaklarını bildirmişlerdir, ikincilerin görüşüne göre ise peygamberlerin günah işlemeleri ve hata yapmaları mümkün olduğu halde, Allah onları koruduğu için hata yapmamışlardır. Üçüncüler ise, bu hatalar aslında büyük günah olmayıp, olsa olsa evlâ ve daha hayırlı olanı terk etmek anlamında olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kur’an’da zikredilen peygamberlere ait hatalar da bu manada izah edilmiştir. Bunlara Zelle زلة ismini vermişlerdir. Gerek Hz. Muhammed’in ve gerekse diğer peygamberlerin Kur’an’da zikredilen hataları birer hata değil, zelle olarak ifade edilmektedir. Ebu Hanife, peygamberlerin, küçük büyük günahlardan masum olduklarını ancak onların hata ve zellelerinin olabileceğini belirtmektedir. Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-Ekber*, çev. Mustafa Öz. s. 73.

Kur'an'da nübüvvet öncesi peygamberlerin ismetiyle ilgili ifadeler geçmemektedir. Onların peygamberlik öncesi hayatları ve konumları ile ilgili çok az bilgiler geçmektedir. Onların nübüvvet öncesi iyi konumları⁸⁰ anlatıldığı gibi bazen de hata ve günahla⁸¹ ilgili yaşamları zikredilmektedir. Kur'an bağlamında peygamberler nübüvvet ile görevlendirilmiş, iman ve kitap ile taltif edilmişlerdir. *Biz onlara vahiy, onunla hükmedecek yetenek ve peygamberlik verdik.*⁸² *İşte onların hepsini Biz seçtik ve dosdoğru bir yola yönelttik*⁸³. Görülüyor ki nübüvvet öncesi durumlarından çok farklı bir konuma yükseltilmişlerdir.

Peygamberlerin nübüvvet sonrası yaşamı vahiy doğrultusunda şekillenmiştir. Onların yaşamlarında zaman zaman vahiy sonrasında da yanlışlar, hatalar, günahlar, isyanlar ve zulümler de olmuştur. Hz. Âdem ve eşinin Yüce Allah'ın emirlerini unutarak yasak olan bir günahı işlemesi,⁸⁴ Hz. Mûsâ'nın bir şahsa yumruk atarak öldürmesi⁸⁵, Hz. Yûnus, kavmi tarafından olumsuz karşılanınca öfkeyle görevini bırakıp çekip gitmesi,⁸⁶ Hz. Dâvûd'un davacıyı dinleyip davalıyı dinlemeden davacı lehine karar vermesi ve Rabbi tarafından ikaz edilmesi⁸⁷ Hz. Muhammed'in soru

⁸⁰ 6/En'âm 83, 85; 11/Hûd 62.

⁸¹ 28/Kasas 15-19.

⁸² 6/En'âm 89.

⁸³ 6/En'âm 87; bkz. 6/En'âm 84.

⁸⁴ 7/A'râf 19-25; 20/Tâhâ 115-123.

⁸⁵ 28/Kasas 15-19.

⁸⁶ *"Hani bir zamanlar o, hakkında işlem yapmayacağımızı düşünerek öfkeyle görev yerinden çekip gitmişti."* 21/Enbiyâ 87; bkz. 37/Sâffât 140-147.

⁸⁷ *"Davud dedi ki: "Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır." Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi. Biz de bunu ona bağışladık. Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve dönüp geleceği güzel bir yer vardır. Ona dedik ki: "Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır."* 38/Sâd 24-26; bkz. 21/Enbiyâ 78-79.

soran âmâ birine yüzünü somurtması ve dönmesi ve bundan dolayı ikaz edilmesi⁸⁸ gibi yanlışları ve günahları Kur'an, peygamberlerin işlediğini haber vermektedir.

Muhammed Esed, Hz. Dâvûd kıssasının⁸⁹ yorumunda şu tespiti yapmaktadır. *Kıssanın ilk kaynaklarından bugüne aktarılma biçimi bazı Müslüman İlahiyatçılar tarafından yüzyıllar içinde geliştirilmiş olan, peygamberlerin tabiatları gereği günah işleyemeyecekleri doktrini ile çelişmektedir.*⁹⁰

Peygamberlerle ilgili bu durumların Kur'an'da zikredilmesi ile ilgili Mâturîdî şunları ifade eder. Allah, kendisini bağışlayıcı ve affedici olarak nitelemiştir. Peygamberlerin hatalarının Kur'an'da açıkça zikredilip üstlerinin örtülmemesinin birçok anlamı vardır. Bunlardan biri Hz.Muhammed'in peygamberliğine delil olması içindir. Zira insan nefsi, kendi hatalarının kusurlarını ortaya dökmeye yatkın değildir. Kur'an'da bunların belirtilmesi, Kur'an'ın, Allah katından olduğunun delildir. Böylece insanlar, onun Allah'ın elçisi olduğunu ve Allah'ın emriyle konuştuğunu anlamış olurlar. Bir diğer görüşte şudur, Elçilerin türlü türlü sıkıntılarla sınava çekildikleri ve bunun sonucunda kusur işlemişlerse Allah'a karşı nasıl bir tavır içine girdikleri, nasıl Allah'a yalvardıkları ve tövbe ettikleri açıklanmak istenmiştir.⁹¹

Mâturîdî, ismet sıfatını, Allah'ın insanı daima hayır işlemeye sevk eden ve kötü işler işlemekten alıkoyan bir lütuf olarak nitelendirir. Ona göre peygamberlerde imtihan edilecekleri için irade ve ihtiyarları giderilmemiştir. Çünkü onlarda irade olmasaydı, beşer değil melek olurlardı ve imtihan kalkardı. Hâlbuki peygamberlerde de imtihan korkusu mevcuttur.⁹² Allah, peygamberlerden şirk ve isyandan uzak

⁸⁸ 80/Abese 1-12.

⁸⁹ 38/Sâd 21-26.

⁹⁰ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İşaret yay. İstanbul 2009, s. 1093-1094, dipnot 22.

⁹¹ Mâturîdî, *Te'vilât* vr. 504 b.

⁹² Sâbunî, *Mâturîdiyye Akâidi*, s. 121-122.

durmalarını istemiştir.⁹³ Böyle bir isteğin var olması, onların diğer insanlar gibi irâde ve ihtiyâr sahibi olduklarını göstermektedir.

Peygamberleri Kur'an'da zikredilen konular bağlamında korunmuş ve günah işlemezler olarak ifade etmek mümkün değildir. Kur'an, her şeyden önce peygamberlerin beşer olduğunu belirtmiştir. Yüce Yaratıcı insanın benliğine iyiyi ve kötüyü yapabilecek, sorumlu ve sorumsuz davranma yeteneğini yerleştirmiştir.⁹⁴ Dünya yaşamı, sorumluluk ve vahye muhatap oldukları için onlarda hesaba çekileceklerdir. İnsanlara iman, amel ve ahlakın yaşanabilirliği konusunda örneklik yapmışlardır. Sonuçta, *“Kim benliğini geliştirip arındırırsa, o kesinlikle ebedi mutluluğa ulaşacaktır; kim de benliğini geliştirmeyip onu karanlığa gömmüş ise, kesinlikle kaybedecektir.”*⁹⁵

Vahiy, gerek peygamberler için gerekse bütün insanlık için bir değerdir. *“İşte sana da kendi emrimizden hayat bahşeden bir mesaj vahyettik, sen daha önce kitap nedir iman nedir bilmezdin: Fakat onu bir nur kıldık ki, kullarımızdan dilediklerimizi onunla doğru yola yöneltelim. Ve şüphe yok ki sen de insanları dosdoğru bir yola yöneltmekteisin.”*⁹⁶ *“O seni bir yetim olarak bulup sığınak olmadı mı? Yine O seni yolunu kaybetmiş bulup doğru yola yöneltmedi mi? Seni muhtaç bulup zengin etmedi mi?”*⁹⁷

Bazen inanmayanlar peygamberleri yanlış sürüklemeye bile çalışmışlardır. *“Ve işte onlar eğer ellerinden gelse, sana vahyettiğimizin dışında Bizim adımıza birtakım şeyler tedarik edesin diye, seni dahi baştan çıkararak tuzağa düşürmeye*

⁹³ Mâturîdî, *Te'vilât* vr. 525a, 718b.

⁹⁴ 91/Şems 7-8.

⁹⁵ 91/Şems 9-10.

⁹⁶ 42/Şûrâ 52. *“Sen, bu kitabın sana verileceğini ummuyordun. Ancak o, Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi. Öyle ise kâfirlere sakın arka çıkma.”* bkz. 28/Kasas 86.

⁹⁷ 93/Duhâ 6-8.

kalkışılar; seni de ancak bunu başarabildikleri zaman dost edinirler.”⁹⁸

Peygamberler günah, hata ve isyanlarından hemen sonra af, tövbe ve istiğfârda bulunmuşlardır. Kur'an'da bu nitelikler peygamberlere nispet edilerek pek çok ayette kullanılmıştır.⁹⁹ Bunlar peygamberlerin beşeri niteliklere sahip olduklarının bir göstergesidir. Bu nitelikler aynı zamanda ontolojik olarak Allah ile beşer peygamber arasındaki temel ayırımı ortaya koymaktadır. Çünkü hatasız ve günahsız beşer olmaz.

1.4. SİDK الصِّدْقُ

Sıdk الصِّدْقُ kavramı, *gerçeği söylemek, doğruyu söylemek, doğru, gerçek olmak, aslı çıkmak, hak hakikat olmak* anlamındaki صَدَقَ fiilinden mastardır.¹⁰⁰ *Sıdk* الصِّدْقُ kavramı; *doğruluk, samimiyet, içtenlik, hakikat, gerçek* anlamında,¹⁰¹ yalanın الذِّكْبُ zıddıdır.¹⁰² Bu doğruluk geçmişte olduğu gibi gelecekte de olabilir. Söz vermede veya başka bir konuda doğru olmayı, sözünde durmayı ifade eder.¹⁰³ Sıdk kelimesi terim olarak hükmün olaya uygun olmasıdır. Doğru düşünce, doğru davranış manalarını ifade eden sıdk, hayatın doğruluğa göre planlanmasıdır. Bir başka ifadeyle duygu, düşünce, söz ve davranışlarında doğruluğu tabiatının bir parçası haline getirip insanlarla olan ilişkilerinde doğru konuşmak yani gerçeğe uygun bilgi vermektir.¹⁰⁴

⁹⁸ 17/İsrâ 73.

⁹⁹ 2/Bakara 122; 21/Enbiyâ 88; 26/Şu'ârâ 82; 28/Kasas 16; 38/Sâd 35.

¹⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, s. 193-194. Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s. 475.

¹⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, s. 193; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s. 475.

¹⁰² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, s. 193-194.

¹⁰³ İsfahânî, *Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an*, s. 478.

¹⁰⁴ Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev. Selahaddin Ayaz. tsz. s. 130.

Mâturîdî, haberin doğruluğundan söz ederken, *sıdk* ve *hak* terimleri üzerinde durmaktadır. O, *sıdk*'ın daha ziyade haberde bulunduğunu belirtmektedir. Bu konuda Kur'an'ın bazen *sıdk*, bazen de *hak* terimini kullandığını da anımsatmaktadır. Mâturîdî'ye göre *hak*, *sıdk*'a göre daha geniş bir anlama sahiptir. *Hak*, hem haberde ve hem de hükümde kullanıldığı halde, *sıdk*, yalnız haberde kullanılır.¹⁰⁵ Mâturîdî, *hak* kelimesinin kullanıldığı yere göre anlamının değişeceği kanaatindedir. O'na göre *hak*, haberde ve sözlerde kullanılırsa, onunla *sıdk* kastedilir.¹⁰⁶

Sıdk, peygamberlerin önemli niteliklerinden birdir. Bu kavram doğrudan onlara yakıştırılarak kullanılmıştır. Peygamberlerin vahiy ve peygamberlik kurumu hakkında sözlerinin gerçek olduğu ve bu konuda şüphe götürecek hiçbir konunun olmadığına vurgu yapılmıştır. Peygamberler, vahyi aldıkları gibi tebliğ etmişlerdir. Allah, peygamberlerinden bu konuda dikkatli ve duyarlı olmalarını istemiştir. “*Ve eğer peygamber kısmen dahi, söylediğimiz sözleri uydurarak bize isnat etseydi, onu kısıvrak yakalar ve şah damarını koparırdık da, sizden hiç kimse buna engel olamazdı.*”¹⁰⁷ Peygamberlerin nübüvveti ispatlanınca doğruluğu da bu yolla kanıtlanmış olur.

الصِّدْقُ kelimesi ve türevleri Kur'an'da yüzellibeş ayette farklı anlamlarda geçmektedir. Fiil olarak geçtiği gibi isim ve sıfat anlamlarında tekil ve çoğul olarak da geçmektedir. İki ayette ism-i tafdil *asdaku* اَصْدَقُ en doğru sözlü anlamında, Allah'a izafe edilerek kullanılmıştır. “*Kim Allah'tan daha doğru sözlü olabilir?*”¹⁰⁸ Yüce Allah'ın sözleri en doğru, en güzel ve gerçekçi olandır. Bu anlamda diğer

¹⁰⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, vr. 523a. Erjan, Kalmahan, *İmam-ı Mâturîdî'de Peygamberlik*, Ankara Üniv. Sosyal Bil. Ens. Ankara 2003, 62.

¹⁰⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, vr. 348b, 376a. Erjan, *İmam-ı Mâturîdî'de Peygamberlik*, s. 62.

¹⁰⁷ 69/Hâkka 44-47.

¹⁰⁸ 4/Nisâ 87, 122.

sözlerden farklı ve ayırt edici özelliğe sahiptir.¹⁰⁹ Yüce Allah, peygamberlerini hakikatin ve doğruluğun ifadesi olan vahyi tebliğle görevli kılmıştır. Vahiy olarak ifade ettikleri her kelam, doğru ve hakikattir. Yüce Allah, peygamberlerini bu konuda yalanlayanların, gerçekte onların ikiyüzlü ve yalancı olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁰ Peygamberler, yeryüzünde Allah'ın ve vahyin şahitleridir. Allah adına hiçbir yalan ve iftirada bulunamazlar. Onlar hakikat ve doğruluğun elçileridir. *“Allah’a karşı yalan uydurandan veya O’nun ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim biri olabilir mi?”*¹¹¹

Kur’an’da **صَدَقَ** kelimesinin fiili mâzî kullanımında, Allah ve rasüllerinin söylemlerinin gerçek olduğu vurgulanmıştır. *“Rahmân’ın vaat ettiği bu olsa gerek; demek ki gönderilen elçiler **doğru** söylemişler.”*¹¹² *“Bu kitapta İsmâîl’i de gündeme taşı! Şu gerçek ki, o da sözü özü **doğru** biriydi ve bir haberci ve bir peygamberdi.”*¹¹³ *“Kitapta İbrâhîm’i de gündeme taşı. Hakikaten o **doğruluk** ve dürüstlük abidesi, bir peygamberdi.”*¹¹⁴ *“Bu kitapta İdrîs’te an. Gerçekten o **doğruluk** ve dürüstlük timsali bir peygamberdi.”*¹¹⁵ Kur’an’da ayrıca Yûsuf peygamber¹¹⁶ ve Meryem’in¹¹⁷ doğruyu ifade eden, doğru sözlü olduklarına vurgu yapılmıştır. Geçmişte Hz. Yûsuf’la hapisane arkadaşlığı yapmış olan kişi, Mısır kralının gördüğü karma karışık rüyanın gerçek anlamını öğrenmek için hapishaneye Yûsuf’a gittiğinde¹¹⁸

¹⁰⁹ 86/Târik 13.

¹¹⁰ 63/Münâfikûn 1.

¹¹¹ 10/Yûnus 17.

¹¹² 36/Yâsîn 52; bkz. 3/Âl-i İmrân 95; 3/Ahzâb 22; 48/Fetih 27.

¹¹³ 19/Meryem 54.

¹¹⁴ 19/Meryem 41.

¹¹⁵ 19/Meryem 56.

¹¹⁶ 12/Yûsuf 46.

¹¹⁷ 5/Mâide 75.

¹¹⁸ 12/Yûsuf 43-45.

ona ilk hitabı; “Yûsuf ey dürüst dost!”¹¹⁹ **يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ** olmuştur. Kur’an, Meryem’in yaşadığı tüm acı ve sıkıntılı yaşamı, Hz.İsâ’yı babasız dünyaya getirmesine yönelik tüm iftiralara karşı, doğruluğu, dürüstlüğü, safiyeti ve temizliğine işaret etmektedir. **وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ** “İsâ’nın annesi çok **doğru** bir kadındı.”¹²⁰ Ayrıca *musaddikan* lafzı,¹²¹ Kur’an’da; *doğrulayıcı ve tasdik edici* anlamında kullanılmıştır.

Yaşamı ile ilgili elimizde doğru bilgiler bulunan Hz. Muhammed, yaşadığı toplumda doğruluğu, dürüstlüğü ve güvenilirliği ile tanınırdı. Gerek peygamberliği öncesi yaşadığı ve gerekse peygamberliği sonrası yaşadığı bazı olaylar bu gerçeği ortaya koymaktadır. Bizans İmparatoru Herakleios, kendisini İslâm’a davet eden Hz. Muhammed hakkında bilgi edinmek istiyordu. Ebû Süfyân’nın içinde yer aldığı bir Kureyş kafilesi ticaret için Suriye’ye sefere çıkmıştı. Bu Kureyş kafilesinden haberdar oldu ve onları huzuruna davet etti. Nesep yönüyle Hz. Muhammed’e en yakın olan Ebû Süfyân olduğunu öğrenince ona bazı sorular sordu. Herakleios’un sordukları sorular arasında Hz. Muhammed’in peygamberliği öncesinde yalan söyleyip söylemediği, verdiği sözden dönüp dönmediğine ilişkin sorular da vardı. Ebû Süfyân nübüvvetine inanmadığı halde bu sorulara yönelik cevaplarında; Hz. Muhammed’in ne peygamberliği öncesinde ne de sonrasında hiç yalanına şahit olmadığını, verdiği sözden de dönmez yapıda olduğunu itiraf etmişti. Herakleios’un Ebû Süfyân’a; *İnsanlara yalan söylemeyen Allah’a yalan isnat etmez*,¹²² dedi.

¹¹⁹ 12/Yûsuf 46.

¹²⁰ 5/Mâide 75.

¹²¹ Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu’cemmü’l-Müfehres li’l-Elfâzi’l-Kur’ani’l-Kerîm, musaddiken* مُصَدِّقًا maddesi, Kahire 1408/1988, s. 516.

¹²² Buharî, *Bed’u’l-Vahy*, 1.

Ca'fer b. Ebî Tâlib'in ve bir kısım müslümanın Habeşistan'a hicreti esnasında Habeş kralı Necâşî'nin, İslam dini ve peygamberini tanıma amaçlı sorularına Ca'fer'in verdiği cevaplarda da, Hz. Muhammed'in dürüstlüğü ve doğruluğuna ilişkin vurgulamalar öne çıkmaktadır. *"Sözün doğrusunu söyler ve emânetin gereğini yerine getirir."*¹²³ *"Artık sana en yakın akrabalarını uyar!"*¹²⁴ Emri gereğince Safâ tepesine çıkıp yaptığı çağrının akabinde toplanan insanlara Hz. Muhammed şöyle hitap etmişti: *"Size şu tepenin ardında bir düşman ordusunun saldırmak üzere olduğunu söylesem bana inanır mısınız? Diye sorar."* Bu sorusuna şöyle karşılık verilmişti: *"Bugüne kadar senden doğruluktan başkasını tecrübe etmedik."*¹²⁵ Diğer bir rivâyette ise şöyle ifade edilmektedir. *"Bugüne kadar yalanına şahit olmadık."*¹²⁶

Doğal olarak peygamberler sosyal yaşamlarında doğru sözlü ve dürüst olarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Doğruluk ve dürüstlük kavramı ilâhi vahiy ve peygamberlik kurumunun toplumda benimsenmesi açısından temel niteliklerdendir. Yüce Allah bu hususta peygamberlerinin dikkatini çekmiştir. Kur'an'da *de ki*; diye başlayan ayetler, peygamberlerde bilgi ve şahsiyet gelişimini geliştirmeye yönelik ifadelerdir. Bu bağlamda geçen ayetlerin birinde Yüce Allah peygamberinden doğruluk ve dürüstlük niteliğini talep etmesini isterken, bu niteliğin toplumdaki önemine ve yansımalarına dikkat çekmiştir. *"Ve de ki: Rabbim! Benim girdiğim her yere doğruluk ve dürüstlikle girmemi, çıktığım her yerden doğruluk ve dürüstlikle çıkmamı sağla ve yüce katından beni başarılı kılacak etkin bir güçle destekle."*¹²⁷

¹²³ İbn Hişâm, *Sîre*, I, 336; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 202, V, 290-291.

¹²⁴ 26/Şu'ârâ 214.

¹²⁵ Buhârî, *Tefsir*, *Tefsîrû Sûre* 26/1.

¹²⁶ Müslim, *İmân*, 355.

¹²⁷ 17/İsrâ 80.

Yalan söylemek peygamberlik kurumu ile bağdaşmayan bir niteliktir. Yalan söz, insanlar arasındaki ilişkilere zarar verir, insanlar arasında güveni ve toplumsal dayanışmayı sarsar ve öldürür. Doğru konuşmak ve dürüst davranmak önemli ahlâki bir davranıştır. Ferdin, ailenin ve toplumun sıhhatli olmasında doğruluğun katkısı büyüktür. Doğru olmak vahiy ve peygamberlik kurumuna olan güven açısından da önem arz etmektedir.

1.5. TEBLÎĞُ التَّبْلِيغُ

*Teblîğ*¹²⁸ kelimesi; *ulaşmasını sağlamak, götürmek, iletmek, bilgilendirmek, tebliğ etmek, rapor vermek, bilgi vermek* anlamındaki بَلَّغَ kavramından mastardır. Teblîğ, duyuru ve bildiri anlamlarına gelmektedir.¹²⁹ Kur'an-ı Kerim'de peygamberler zikredilirken, onların en önemli görevlerinin teblîğ olduğu vurgulanmıştır. *Teblîğ* kelimesinin türediği بَلَّغَ fiili ve türevleri Kur'an'da yetmiş yedi kez geçmektedir. Bunlardan otuzu peygamberlerin teblîği ile ilgilidir. Peygamberler; *ilahi vahyi bildiren, açıklayan, tebliğ eden, ulaştıran* anlamında مُبَلِّغٌ مبلِّغ dirler.¹³⁰ *Teblîğ, İblâğ* اِبْلَاق anlamındadır. Kur'an'da peygamberlerin teblîğ edici yönü vurgulanırken daha çok *duyuru, bildiri, teblîğ, beyânât* anlamlarına gelen *iblağ* اِبْلَاق ve *belâğ* بِلَاق kelimeleri kullanılmıştır¹³¹. Kur'an'da peygamberlere teblîğ etmeleri emredilmekte¹³² ve görevlerinin teblîğ olduğu¹³³ vurgulanmaktadır.

¹²⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, *Beleğ* بَلَّغ maddesi, c. VIII, s. 419-421

¹²⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, *Beleğ* بَلَّغ maddesi, c. VIII, s. 419-421; Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, s. 69-70.

¹³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, *Beleğ* بَلَّغ maddesi, c. VIII, s. 419-421.

¹³¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, *Beleğ* بَلَّغ maddesi, c. VIII, s. 419; İsfahânî, *Müfredât Beleğ* بَلَّغ maddesi, s. 144-145.

¹³² 5/Mâide 67, 92, 99.

¹³³ 3/Âl-i İmrân 20; 5/Mâide 92, 99; 7/A'râf 62-68; 13/Ra'd 40; 14/İbrâhîm 52; 16/Nahl 35, 82; 24/Nûr 54; 29/Ankebût 18; 33/Ahzâb 39; 36/Yâsîn 17; 42/Şûrâ 48; 46/Ahkâf 23; 64/Teğâbûn 12.

Allah'ın emirlerini insanlara ulaştırmak, sadece peygamberlere has olan sıfattır. Peygamberler tebliğ edip etmeme hususunda, susma, gizleme, nakletmeme hakkına sahip değildirler. Onlar, ilâhi mesajı Allah'tan aldığı şekliyle insanlara ulaştırmak zorundadırlar. “*Sana vahyedilen bu ilahi kelamı izle ve insanlara ilet.*”¹³⁴ Tebliği tam ve mükemmel olarak yerine getirmek peygamberlik görevidir ve peygamberlerin ayrılmaz bir sıfatıdır. Onlar, vahye ne bir ilavede bulunur ve ne de herhangi bir konuyu gizlerler.¹³⁵

“*Elçinin görevi, mesajı apaçık **tebliğ** etmekten başka bir şey değildir.*”¹³⁶
“*Rasûle düşense yalnızca kendisine indirileni bütün açıklığıyla **tebliğ** etmektir.*”¹³⁷
“*Ve biz size açıkça **tebliğ** etmekten başka bir şeyle mükellef değiliz.*”¹³⁸ Bu ayetlerden anlaşılıyor ki, onların görevlerinin Allah'ın mesajını insanlara bildirmek ve tebliğ etmektir.

Peygamberler; tebliğ ettikleri ilahi vahyi benimsemeye hiç kimseyi zorlamamış, baskı, aşırı bir yönlendirme ve şiddet kullanmamışlardır. “*Sen onlar üzerinde bir zorba değilsin.*”¹³⁹ “*Sen onları hiçbir şekilde zorlayamazsın.*”¹⁴⁰ “*Eğer Rabb'in dileseydi, yeryüzündekilerin tümü, topluca iman ederdi. O halde mümin olsunlar diye insanları sen mi zorlayacaksın.*”¹⁴¹

Kur'an, insan özgürlüğüne önem vermiş peygamberlerin getirdikleri mesajı

Abdûlbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemmü'l-Müfehres li'l-Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, belâğ بلاغ kavramı, Kahire 1408/1988, s. 172.

¹³⁴ 29/Ankebût 45, Bu ayetin kapsamı ayetin sonunda *tasna'ûn* تَصْنَعُونَ kelimesinin çoğul gelişinden de anlaşılacağı gibi, muhatapların tümüdür. Hemen arkasından gelen çirkinlikten ve kötülükten korur, ifadesi, ayeti Hz. Peygambere hasredemeyeceğimizin açık bir delilidir. İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, s. 786, dipnot 10, Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 976, dipnot 40.

¹³⁵ 69/Hâkka 44-47.

¹³⁶ 5/Mâide 99.

¹³⁷ 24/Nûr 54.

¹³⁸ 5/Mâide 99; 16/Nahl 35, 82; 24/Nûr 54.

¹³⁹ 88/Gâşiye 22.

¹⁴⁰ 50/Kâf 45.

¹⁴¹ 10/Yûnus 99.

değerlendirmeyi insanların kendi hür iradelerine bırakmıştır. “Dinde zorlama yoktur. Artık doğru ile yanlış birbirinden seçilip ayrılmıştır...”¹⁴² “Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.”¹⁴³ “Şüphesiz biz bu Kitab’ı sana, insanlara yönelik bir gerçek olarak indirdik. Artık kim doğru yolu seçerse, kendi lehinedir; kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların vekili değilsin.”¹⁴⁴ Kur’an, peygamberden tebliğ görevini yerine getirirken özellikle muhatapların durumlarına göre davranmasını istemiştir. “Fakat ona konuşurken yumuşak bir üslup kullanın! Belki söz dinler, ya da en azından çekinir.”¹⁴⁵ Tebliğ ve davette muhatapların durumunu esas alarak, akla ve düşünceye hitap etmelerini, güzel öğütle davette bulunmalarını, kırmadan, incitmeden ve ikna edici bir üslup kullanmalarını istemiştir. “Sen, Rabb'inin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et ve onlara karşı öyle bir mücadele yöntemi ortaya koy ki, o en güzel, en etkili olsun!”¹⁴⁶ “O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz çevrenden dağılıp giderlerdi.”¹⁴⁷ “Öğüt ver ve onlarla durumları hakkında etraflıca konuş”.¹⁴⁸

Peygamberler kendilerine gelen vahiylerde hiçbir şekilde tasarruf yetkileri yoktur. “De ki: Onu kendime göre değiştirmem olacak şey değil. Ben yalnızca bana vahyedilene uyarım.”¹⁴⁹ Bu bağlamda peygamberler, vahyin ilk muhatabı, ilk inananı

¹⁴² 2/Bakara 256.

¹⁴³ 18/Kehf 29.

¹⁴⁴ 39/Zümer 41.

¹⁴⁵ 20/Tâhâ 44.

¹⁴⁶ 16/Nahl 125.

¹⁴⁷ 3/Âl-i İmrân 159.

¹⁴⁸ 4/Nisâ 63.

¹⁴⁹ 10/Yûnus 15.

ve ilk sorumluluğu yerine getirenlerdir. “*Sen Rabbinden sana vahyedilene uy! O’ndan başka ilah yoktur.*”¹⁵⁰

Kur’an, peygamberlerin tebliğ görevini yerine getirmedikleri zaman elçilik görevlerini yerine getirmemiş olacaklarını vurgulamıştır. “*Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.*”¹⁵¹ “*Size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah’tan gelen vahiy ile biliyorum. Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.*”¹⁵²

Tebliğin önemi, öncelikle asıl muhatap olan insana, vahyin eksiksiz ulaştırılmasıdır. Peygamberlerin bu görevlerine karşılık hiçbir talepleri olmamıştır. “*İmdi ey kavmim çabama karşılık sizden bir bedel beklentisi içerisinde değilim. Benim çabamın karşılığı Allah’a aittir.*”¹⁵³ İnsanı bir takım meziyetlerle şekillendiren yüce yaratıcı, insana bir lütuf, destek ve yardımcı olması için tarihsel süreç içerisinde vahiyle desteklemiştir. “*Onlar, müjdeli ve uyarıcı haber taşıyan elçiler ki o elçilerden sonra insanın Allah karşısında bir mazereti bulunmasın.*”¹⁵⁴ Allah, mesajını peygamberleri aracılığıyla insanlara ulaştırmıştır.

¹⁵⁰ 6/En’âm 106.

¹⁵¹ 5/Mâide 67.

¹⁵² 7/A’râf 62; bkz. 7/A’râf 68; 46/Ahkâf 23.

¹⁵³ 11/Hûd 29, 51; 10/Yûnus 72; 26/Şu’ârâ 109, 127, 145, 164, 180; 34/Sebe 47.

¹⁵⁴ 4/Nisâ 165; bkz. 6/En’âm 48-49.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN DİNDEKİ KONUMU

1. İSLÂM İNANCININ TEMEL ÖĞELERİ

1.1. Allah

Kur'an, Allah'ın sadece varlık açısından bir birlik ve tekliğini değil, bütün isim ve sıfatlar açısından da bir birlik ve tekliğini vurgular. *“Allah, kendisinden başka ilâh olmayan, mutlak diri, hayatın ve varlığın kaynağı ve dayanağıdır; ne gaflet basar O’nu, ne de uyku. Göklerde ve yerde olan her bir şey O’nundur. İzni olmadan O’nun katında kim şefaât edebilir? O, kullarının önünde- açıkta olan şeyleri de ardında gizli olan şeyleri de bilir; oysa onlar, O dilemedikçe O’nun ilminden hiç bir şey kavrayamazlar. O’nun sonsuz kudret ve otoritesi gökleri ve yeri kaplamıştır; üstelik onları görüp gözetmek O’na güç gelmez: zira yüce ve azametli olan yalnızca O’dur.”*¹

Allah, sadece evreni yaratan ve düzenleyen, sonrada köşesine çekilmiş bir varlık değildir. O, yarattığı her şeyi gözetten ve koruyandır.² Allah'ın varlığı ve birliği dinin merkezini oluşturur. Kur'an, Allah'ı ta'zim ve tesbih edilmesi gereken yegâne ilâh olduğunu vurgular.³ İbadet ve itaât edilmeye layık tek varlık O'dur. Çünkü tüm mükemmellikler yalnız O'na özgüdür. Her türlü eksikliklerden uzak olan O'dur.⁴

Vahiye hitap eden Allah, muhatap ise insandır.⁵ Allah kendi zâtına yönelik her söylemde muhatap olan insana yönelik bir mesaj vardır.⁶ Bu hayatın içinde içkin,

¹ 2/Bakara 255.

² 59/Haşr 23.

³ 59/Haşr 24.

⁴ 112/İhlâs 1-4.

⁵ 6/En'âm 19, 106; 18/Kehf 110; 41/Fussilet 6.

⁶ 18/Kehf 110; 21/Enbiyâ 25, 45, 108; 41/Fussilet 6.

etkin bir Allah anlayışının ortaya konulması demektir.⁷ Allah inancı, insanda farkındalık ve sorumluluk bilinci oluşturur.⁸ Bu çerçevede Allah'a imân insanın düşüncesini ve davranışlarını geliştirir, olgunlaştırır.⁹

1.2. Vahiy

Allah, insanlara elçileri aracılığı ile hak ve doğruluğun yollarını gösteren mesajlarını göndermiştir.¹⁰ Bu bağlamda vahiy, Allah'ın insana seslenişi ve konuşmasıdır.¹¹ Ayrıca vahiy, insanlara bir öğüt ve bir rehberdir.¹²

⁷ 6/En'âm 50; 7/A'râf 203; 10/Yûnus 15, 109; 43/Zuhruf 43.

⁸ 38/Sâd 70.

⁹ **Yahudilikte Tanrı İnancı:** Mûsâ b. Meymun, Hristiyan ve Müslümanların Yahudiliğe yönelik eleştirilerine karşı sağlam bir sitem oluşturmak için 12. yüzyılda Yahudiler için bir inanç sistemi belirlemiştir. Bu sistemi ortaya koyarken İslam ve Hristiyanlıktaki inanç sisteminden yararlanmıştır. Tanrı var olan her şeyi yarattı ve onlara hükmetmektedir. Tanrı birdir ve ondan başka tanrı yoktur. Tanrı bir cisim değildir ve hiçbir şekilde tasvir edilemez. Tanrı, ezeli ve ebedidir. İbadet, sadece Tanrı'ya özgüdür. O'na ortak koşulmaz. Tanrı, insanın bütün işlerini ve düşüncelerini bilir. Tanrı, emirlerini yerine getirenleri ödüllendirir. Uymayanları cezalandırır. Tanrı'nın bildiği bir zamanda, ölümünden sonra dirilme gerçekleşecektir. Onun Elohim ve Yehova olmak üzere iki ismi vardır. Elohim gazap tarafını, Yehova ise rahmet tarafını temsil eder. Yahudiler Tanrı'nın gazabından çok korktukları için Elohim adını daha çok kullanırlar. Adam Baki, *Yaşayan Dünya Dinleri (Yahudilik)*, D.İ.B.Y. Ankara 2007, 1. Baskı, s. 235-236.

Hristiyanlıkta Tanrı İnancı: Hristiyanlar, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adı altında üç kişilikte tek bir Tanrı'nın varlığını kabul ederler. Hristiyan inancına göre Baba, kâinatı yaratmıştır. Tanrı'nın inkarnasyonu olan Oğul, günahından insanlığı kurtarmak üzere bedenleşmiş, kendini çarmıhta feda etmiştir. Kutsal Ruh ise ilahi sevgiyi insanın kalbine ve gönlüne vermektedir. Üçte birlik veya birlikte üçlük şeklinde ifade edilen bu doktrinin akılla kavranılacak bir şey olmadığı, ancak imanla idrak edilebileceği ifade edilmiştir. Hristiyan teologlar, onun ilahi bir gizem olduğunu ve ona iman edilmesi gerektiğini savunurlar. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlüsü şeklinde formüle edilen bu doktrin, İsa'nın ölüp dirildikten sonra Celile bölgesinde taraftarlarına görünerek onlara, mesajını tüm uluslara yaymakla görevlendirdiği pasajda geçer. İsa yanlarına geldi ve onlara şöyle dedi: Gökte ve yeryüzünde bütün hâkimiyet bana verildi. Şimdi, siz gidip bütün milletleri şakirt edinin, onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh ismiyle vaftiz eyleyin. Size emrettiğim her şeyi onlara öğretin. *Matta İncili* 28;19. Rab İsa Mesih'in lütfu, Tanrı'nın sevgisi ve Kutsal Ruh'un paydaşlığı hepinizle birlikte olsun. (II. Korintliler, 13:14) Tanrı, üç şahısta tek bir tabiata sahiptir, şeklinde Batı'da standartlaşan terminoloji 3. yüzyılın başlarında yaşayan ünlü Kilise Babası Tertullian'a kadar geri götürülmektedir. Aydın, Mahmut, *Yaşayan Dünya Dinleri (Hristiyanlık)*, D.İ.B.Y. Ankara 2007. 1. Baskı, s. 96.

¹⁰ 4/Nisâ 163; 12/Yûsuf 102; 21/Enbiyâ 7.

¹¹ 42/Şûrâ 51.

¹² 16/Nahl 64; 69/Hâkka 48; 73/Müzzemmil 19; 76/İnsân 29.

Allah, peygamberlerle vahiy yoluyla konuşmuştur.¹³ Vahiy, Allah tarafından peygamberlerine sağlanan, insan idrakini aşan tek taraflı bir bilgi akışıdır. Peygamberlerin Allah'tan vahiy alması melek Cibril aracılığı ile olur.¹⁴

Peygamberler gaybı bilen şahsiyetler değil, fakat gaybdan haber alan görevlilerdir.¹⁵

1.3. Peygamber

Peygamberler, Allah tarafından seçilen,¹⁶ O'ndan almış oldukları vahye hiçbir müdahalede bulunmaksızın insanlara ulaştıran, duyuran, diğer insanlar gibi vahye karşı muhatap ve sorumlu olan insanlardır.¹⁷ Peygamberler, Allah'ın insanlar içinden seçtiği şahsiyetlerdir. *“De ki: Bütün övgüler Allah'a yaraşır. Selam olsun, O'nun seçtiği kullara! Zaten Allah, insanların tanrısal nitelikler yakıştırdıkları her şeyden daha üstün, daha hayırlı değil mi?”*¹⁸

Kur'an, her topluma bir uyarıcı, elçi gönderildiğini, *“Her ümmet için mutlaka bir elçi olagelmıştır.”*¹⁹ *“Zira hiçbir topluluk yoktur ki içlerinden bir uyarıcı çıkmamış olsun.”*²⁰ Aynı zamanda Hz. Muhammed'e ismi bildirilen peygamberler olduğu gibi, ismi anılmayan peygamberler olduğunu da ifade etmektedir. *“Doğrusu Biz, senden önce de sayısı belirsiz elçiler göndermiştik; onların kimisinden sana hiç söz etmedik.”*²¹

¹³ 39/Zümer 65; 42/Şurâ 51; 7/A'râf 203; 10/Yûnus 15; 18/Kehf 110; 41/Fussilet 6.

¹⁴ 42/Şurâ 51.

¹⁵ 6/En'âm 50.

¹⁶ 27/Neml 59.

¹⁷ 5/Mâide 67; 7/A'râf 39, 62; 18/Kehf 110; 41/Fussilet 6.

¹⁸ 27/Neml 59; bkz. 3/Âl-i İmrân 164; 9/Tevbe 128.

¹⁹ 10/Yûnus 47.

²⁰ 35/Fâtır 24.

²¹ 40/Mü'min 78; bkz. 4/Nisâ 164.

Kur'an'a göre peygamberler²² arasında bir bütünlük ve devamlılık söz konusudur. Peygamberler kendilerinden önce gelenleri ve onlara gelen vahyi tasdik etmişlerdir.²³ Aralarında peygamberlik makamı bakımından bir fark olmadığı gibi,²⁴ kendilerine inen vahiy ilkelerinde de bir farklılık yoktur. Farklılıklar sadece zamanın gereklerine ve toplumsal yapıya göre değişen ayrıntılarda vardır.²⁵ Peygamberlik, insanın çalışarak elde edebileceği bir makam olmayıp Allah Teâlâ'nın, kulları arasından kendi seçtiklerine bir lütuf olarak tevdi ettiği şerefli bir vazifedir.²⁶ Yani nübüvvet kesbî olmayıp Allah vergisi vehbî bir görevdir.²⁷

²² Kur'an-ı Kerimde ismi geçen peygamberler Âdem, İdris, Nuh, Hûd, Salih, İbrâhîm, Lût, İsmâil, İshâk, Ya'kub, Yusuf, Şuayb, Hârûn, Mûsâ, Dâvûd, Süleymân, Eyyûb, Zülkifl, Yûnus, İlyâs, Elyesâ, Zekeriyâ, Yahyâ, İsâ, Muhammed. Kur'an'da bu peygamberlerin isimleri inanç, ibadet, ahlak, vahiy, mucize, tarihi olaylar ve hayat hikâyeleri bağlamında geçmektedir. Kur'an'da biri adı diğeri sıfatı olmak üzere iki isimle anılan peygamberlerde geçmektedir. Ör. Ya'kub, 'İsrail' olarak, Yûnus, 'Zu'n-nûn' olarak, (21/Enbiyâ 87), İsâ, 'Mesih' olarak, (3/Âlî İmrân 5; 4/Nisa 157, 171, 172; 5/Maide 17, 72, 75; 9/Tevbe 30, 31) Muhammed, Ahmed (61/Saf 6) olarak zikredilmektedir. Yukarıda ismi anılan peygamberlerden **Zü'l-kifl** hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. **Zü'l-kifl** 'sorumluluk sahibi' veya 'yükümlülük altına giren kişi' anlamına gelir. Lügat anlamı 'kişiye düşen pay, nasib' olan **el-kifl**, 'birine söz verdi, sorumlu oldu' anlamında ki **kefele** ya da 'kendini yükümlülük altına soktu' anlamındaki **tekeffele** fiiline nispet edilir. 21/Enbiyâ 85 ve 38/Sâd 48, ayetinde sözü geçen zatın kimliği konusunda Hz. Peygamber'den hiçbir sahih açıklama gelmediği gibi, İslami olan ve olmayan hiçbir kaynakta da hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı, bu nitelemenin sahibi tartışma konusu olmuştur. Ebu Musâ el-Eş'ârî, İbn Abbas, Mücâhid onun peygamber olmadığını erdemli bir yönetici olduğunu söylemişlerdir. (Taberî, Râzî). Mukâtil, Ferrâ ve Ebu Ubeyd'e gibi otoriteler bu konuda hiçbir açıklama yapmazlar. Esed bu nitelemeyi 'peygamberlerin her biri için kullanılan bir deyim' kabul ederek 'kendisini Allah'a bağlayan herkes.' şeklinde çevirir. Fakat metin lafız ve mana olarak bu çeviriyi desteklemez. Çünkü **Zü'l-kifl** ifadesi, tek kişiye ait bir nitelik olarak kullanılmaktadır. Geriye bu nitelemenin müstakil bir isim değil, bilinen peygamberlerden birinin sıfatı/ikinci adı olduğu ihtimali kalır. Bunların başında Hz. İlyas ve Ergani'de makamı bulunan Hezekiel peygamber gelir. 38/Sâd 48'de iki isimde yan yana zikredildiği için, Hz. İlyas olamaz. Elde kesin bir delil olmasa da, geriye kalan tek ihtimal, İslami kaynaklardan *İbn ul-Acuz* (Kocakarının oğlu) diye bilinen Hezekiel'dir. Hezekiel, Kudüs'ü işgal eden eden Nabukadnazar tarafından esir alınan İbraniler arasında Doğu Anadolu'da Habur yakınlarına getirilmiş ve orada peygamber seçilmiştir. Hezekiel kitabı onun *sabırlı* ve *salih* biri olduğunu söyler. Bazıları bu kişinin Eyyûb peygamberin oğlu olan ve Şamlılara gönderilen *Şeref* olduğunu söyler. M.İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 11. Baskı, İst. 2010, s. 633. Dipnot 4.

²³ 2/Bakara 136; 4/Nisâ 163; 21/Enbiyâ 7, 25.

²⁴ 2/Bakara 285.

²⁵ 2/Bakara 253, 17/İsrâ 55.

²⁶ 27/Neml 59.

²⁷ 27/Neml 59; 5/Mâide 67; 7/A'râf 39, 62; Ahatlı, Erdinç, *Peygamberlik, Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, DİB, Yay, Ankara 2007, s. 30.

Peygamber, Allah Teâlâ'nın kullarına emir ve yasaklarını bildirmek, öğretmek, hayata geçirmek doğruyu ve yanlışını açıklamak üzere seçip görevlendirdiği, haber getiren kişi/ilahî elçidir.²⁸ Genel bir tanım olarak *peygamber*, hem nebinin özelliklerini hem de Rasûl kelimesinin özelliklerini ve görevlerini içinde barındırmaktadır. Yani iki kavramın ortak adı peygamber olmaktadır.²⁹

2. KUR'AN'I KERİM'DE PEYGAMBERLİKLE İLGİLİ GEÇEN

KAVRAMLAR

Peygamber kelimesi Farsça bileşik bir isim olup *peyam* ve *ber* kelimelerinin bir araya gelmesi ile oluşmuştur. *Peygam- peyam; haber, başkalarından alınan bilgi* anlamı taşımakta olup, *ber* kelimesi de farsça sıfat olup *alan, getirip götüren* anlamlarını ihtiva etmektedir. Bu kelime Farsça'da; *peygamber* ya da *peyember* şeklinde kullanılmaktadır.¹ *Peygamber -Peyam- aver: Sözlükte Haber getirici, haber getiren, Allah tarafından haber getiren, Allah'ın emirlerini insanlara haber veren, insanlara Allah'ın buyruklarını bildiren, onları Allah yoluna, dine çağıran kimse, Allah elçisi, nebi, rasul, yalvaç demektir.*¹ *Peygamber* kelimesi Farsça bir kelime olduğu için, Kur'an'da *peygamber* sözcüğü geçmez. Onun yerine *rasûl-rusul* veya *nebi-enbiyâ* kavramları geçmektedir. Bu kavramların yerine İran ve Türk Müslümanları sözlü ve yazılı literatürde ağırlıklı olarak *Peygamber* kavramını kullanmaktadırlar. Eski Türkçede peygambere *yalvaç*, peygamberliğe de *yalvaçlık* denirdi. Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra bu kelimeyi zamanla terk ederek,

²⁸ 3/Âl-i İmrân 183-184, 4/Nisâ 165; 7/A'râf 35, 43, 53; 10/Yûnus 74.

²⁹ Gölçük, Şerafettin, *İslam Akaidi*, Esra yay. Konya 1999, s. 140.

Farsçadan dilimize geçen *peygamber*, ya da Arapçadan dilimize geçen *nebi*, *resul* gibi kavramlarını kullanmışlardır.³⁰

2.1. Kur'an'da Peygamberlere İsim Olarak Kullanılan Kavramlar

Peygamberler, Yüce Allah tarafından seçilmiş³¹ ve tebliğ³² ile görevlendirilmişlerdir. Kur'an'ı Kerim'de peygamberler için genel anlamda isim olarak nebi ve rasûl kavramları kullanılmıştır. Nebî Kavramı elli iki ayette *en-nebiyy*³³ veya *nebiyyen*³⁴ olarak tekil, üç ayette *en-nebiyyûn*,³⁵ on üç ayette *en-nebiyyîn*,³⁶ beş ayette de *enbiyâ*³⁷ olmak üzere toplam yirmi bir ayette de çoğul olarak geçmektedir. Altı ayette de elçilik/peygamberlik anlamında mastar olarak *nübüvvet*³⁸ kavramı kullanıldığı görülmektedir.

Kur'an'da, rasûl kavramı iki yüz otuzbeş beş ayette *rasûl*,³⁹ bir ayette *mursele*,⁴⁰ bir ayette *mursile*, bir ayette *mursiletun* ve yine bir ayette de *murselen*⁴¹ olarak toplam ikiyüz otuzdokuz ayette tekil olarak geçmiştir. Bir ayette tesniye olarak *rasûla*⁴² kullanılmıştır. Doksan altı ayette *rusûl*,⁴³ iki ayette *mürsilîn*,⁴⁴ dokuz

³⁰ Uludağ, Süleyman, *İslam'da İnanç Konuları*, s. 186.

³¹ 27/Neml 59.

³² 5/Mâide 67; 7/A'râf 39, 62.

³³ Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemmü'l-Müfehres li'l-Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire 1408/1988, *n-b-e*, maddesi. s. 859-860.

³⁴ Abdülbâkî, *a.g.e*, *n-b-e*, maddesi, s. 860.

³⁵ Abdülbâkî, *a.g.e*, *n-b-e*, maddesi, s. 860.

³⁶ Abdülbâkî, *a.g.e*, *n-b-e*, maddesi, s. 860.

³⁷ Abdülbâkî, *a.g.e*, *n-b-e*, maddesi, s. 860.

³⁸ Abdülbâkî, *a.g.e*, *n-b-e*, maddesi, s. 860.

³⁹ Abdülbâkî, *a.g.e*, *r-s-l*, maddesi, s. 399-404.

⁴⁰ Abdülbâkî, *a.g.e*, *r-s-l*, maddesi, s. 406.

⁴¹ Abdülbâkî, *a.g.e*, *r-s-l*, maddesi, s. 406.

⁴² Abdülbâkî, *a.g.e*, *r-s-l*, maddesi, s. 404.

⁴³ Abdülbâkî, *a.g.e*, *r-s-l*, maddesi, s. 404-406.

⁴⁴ Abdülbâkî, *a.g.e*, *r-s-l*, maddesi, s. 406.

ayette *murselûn*⁴⁵ ve yirmi üç ayette de *murselîn*⁴⁶ olarak toplam yüz otuz ayette çoğul olarak geçmektedir. On ayette de masdar olarak elçilik/peygamberlik anlamında *risâlet*⁴⁷ kavramı kullanılmıştır.

Kur'an'ı Kerim'de rasûl ve nebi kavramları çağrı edatı ile birlikte de kullanılmıştır. Nebi kavramı tekil olarak *Yâ eyyühe 'n-nebiyyü*, يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ⁴⁸ şeklinde on üç ayette çağrı edatı ile birlikte kullanılmıştır. Rasûl kavramı ise tekil olarak *Yâ eyyühe 'r-rasûlû*⁴⁹ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ şeklinde iki defa, *Ya eyyühe 'r-rusûlû* يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ⁵⁰ şeklinde bir defa ve *eyyüha 'l-mürselûn* أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ⁵¹ şeklinde iki defa olmak üzere toplam beş yerde çoğul olarak çağrı edatı ile birlikte geçmektedir.

2.1.1.Nübüvvet ve Nebi

Kur'an-ı Kerim'de peygamberler için kullanılan en genel kavramlardan biri *nebi*'dir. Nübüvvet ve nebi kelimeleri aynı anlamları ifade eden değişik kalıplardır. *Nebi* kelimesi sıfat, *nübüvvet* ise mastardır. Dolayısıyla birinin sözlük ve terim anlamı diğerini de kapsamaktadır. *Nebi* kelimesinin Kur'an'da geçtiği ayetlere bakıldığında, tümünde Allah ile insanlar arasında elçilik yapan peygamber manası taşıdığı görülmektedir, nübüvvet ise peygamberlik anlamında kullanılmıştır.⁵²

⁴⁵ Abdülbâkî, *a.g.e.*, r-s-l, maddesi, s. 406.

⁴⁶ Abdülbâkî, *a.g.e.*, r-s-l, maddesi, s. 406.

⁴⁷ Abdülbâkî, *a.g.e.*, r-s-l, maddesi, s. 406.

⁴⁸ 8/Enfâl 64, 65, 70; 33/Ahzâb 1, 28, 45, 50, 59; 60/Mümtehine 12; 65/Talâk 1; 66/Tahrîm 1, 9.

⁴⁹ 5/Mâide 41, 67.

⁵⁰ 23/Müminûn 51.

⁵¹ 15/Hicr 57; 51/Zâriyât 31.

⁵² İbn Manzûr, Ebi'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l- Arab*, 3. Baskı, Daru Sadır, Beyrut, 1414/1994, I, s. 162-164. el-İsfahanî, Rağıb, *Müfredat fî Garîbi'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnân Davûdî, 2. Baskı, Daru'l-Kalem-Şam, Daru's-Şamiyye-Beyrut, H. 1418, M. 1997, s. 788-790; Yavuz, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 12.

Nebi Kavramının Sözlük Anlamı:

Nebi kelimesinin türemiş olduğu mücerred kök hakkında dil bilginleri hemzeli ve hemzesiz olmak üzere iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir.

1. *Nebi* نَبِي kelimesi *n-b-e* نَبَا fiilinden türemiştir, hemzelidir ve sıfattır.⁵³

2. *Nebi* نَبِي kelimesi hemzesiz olan *neb-ve-tün* النَّبُوَّة veya *ne-ba-ve-tün* النَّبَا 'den türemiştir, vav'lıdır, aslı hemzesizdir.⁵⁴

Buna göre *nebi* kelimesi sözlükte türetildiği kök itibariyle iki farklı anlam ifade etmektedir.

Birinci görüşe göre *nebi* kelimesinin aslı hemzeli olup, *haber verme, haber alma, araştırma yapmak, incelemek*,⁵⁵ *yaralamamak, bozmamak, bir yerden başka bir yere gitme*⁵⁶ *büyük fayda sağlayan haber*⁵⁷ anlamındaki *ne-be-e* نَبَا fiilinden türemiştir.⁵⁸ Örneğin Kur'an-ı Kerim'de; *قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ* “De ki: Bu Kur'an, büyük bir haberdur.”⁵⁹ ve yine başka bir ayette *عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ* “O büyük haberdur mi?”⁶⁰ ayetlerinde *ne-be-e* نَبَا kelimeleri haber anlamına gelmektedir. Buna göre *nebi*, *insanlara Allah'tan haber getiren kimse*⁶¹ *muhbir* المخبر manasına gelir veya *apaçık*

⁵³ İbn Manzûr, Ebi'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü'l-Arab*, I, s. 162. el-İsfahânî, Rağıb, *Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, s. 789.

⁵⁴ İsfahanî, Rağıb, *Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, s. 790; İbn Manzûr, Ebi'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, I, s. 163, Cevheri, İsmail b.Hammad, *es-Sihah Tâcü'l-luğa ve Sihâhü'l-Arabiyye* (Neşr. Ahmed Abdülgafur Attar) Riyad 1982, c. I. s. 74.

⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. I. s. 162.

⁵⁶ İbn Manzûr, *a.g.e*, c. I. s. 162.

⁵⁷ İsfahânî, *Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, s. 788.

⁵⁸ İsfahânî, Râğıb, *a.g.e*, s. 789; İbn Manzûr, Ebi'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, I, s. 161-162; el-Bağdâdî, Ebu Mansur Abdulkahir, *Usulu'd-Dîn*, Beyrut, 1401/1982, s. 153; el-Cürçânî, Seyyid Şerif, *Şerhu'l-Mevâkıf*, İstanbul 1257, III. s. 173; et-Taftazânî, Sâduddîn Mesud b. Ömer, *Serhu'l Makâsıd*, thk. Abdurrahman Umeyre, Beyrut 1989, V, s. 5.

⁵⁹ 38/Sâd 67.

⁶⁰ 78/Nebe 2.

⁶¹ et-Taftazânî, *Şerhu'l Makâsıd*, V, s. 5; el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III. s. 173;

yol الطريق الواضح anlamındadır.⁶² Nebi apaçık yol anlamına gelir, zira nebiler hidayete götürecek yolları açıklayan ve gösteren öncüleridir. İsfahânî; *Onunla ilim elde edilen veya zannı ortadan kaldıran, büyük fayda sağlayan haberi, Nebe نَبَأٌ* diye adlandırır.⁶³ Bunun çoğulu *enbâ انْبَاءٌ*’dır. Bu fiil Kur’ân-ı Kerim’de Yüce Allah’a nispet edildiğinde *nebbî نَبَّأَ* kalıbında gelmiştir,⁶⁴ ayrıca Hz. Peygamberde *nebbî نَبَّأَ* fiilini kullanmayı tercih etmiştir.⁶⁵

Nebe نَبَأٌ kelimesinin doğru ve güvenilir olabilmesi için Rasûl’ün haberi gibi yalandan arındırılmış olması gerekmektedir.⁶⁶ Bu kelimenin Kur’ân’da pek çok ayette bu anlamda kullanıldığı görülmektedir.⁶⁷ Bir habere üç koşulla *nebe نَبَأٌ* denir. 1- Doğru olmak 2- Bilgi vermek 3- Faydalı olmak.⁶⁸ Buradan anlaşılmaktadır ki bu üç şartı bir arada taşımayan habere *nebe* denilmemektedir.

İbn Manzûr peygamberleri nebi olarak isimlendirilmesinin sebebinin; *onların Allah’tan haber getirmelerinden* kaynaklandığını ifade eder. Nebi; *Akıl sahibi kişileri Yüce Allah’tan aldığı haberlerle bilgilendiren ve gerçeğe ulaştıran kişidir*. Bu durumda, bu kelime *haber* anlamı taşıyan kökten türediğinde hem *haber alan* hem de *haber veren* anlamlarını içermektedir.⁶⁹ Bu durumda *nebi*, ism-i fâil olarak *fe’îl* vezninde *fâil* anlamına geldiği gibi, ism-i mef’ûl anlamına da gelmektedir. *Nebi*

⁶² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, I, s. 164.

⁶³ İsfahânî, *Müfredât fî Garîbi’l-Kur’an*, s. 788.

⁶⁴ 9/Tevbe 94; 5/Mâide 105; 58/Mücâdele 6-7; 66/Tahrîm 3.

⁶⁵ İsfahânî, *Müfredât fî Ğarîbi’l-Kur’an*, s.789.

⁶⁶ İsfahânî, *Müfredât fî Ğarîbi’l-Kur’an*, s.789.

⁶⁷ 7/A’râf 101; 11/Hûd 49, 100; 38/ Sâd 67; 64/Teğâbün 5;78/ Nebe 1-2.

⁶⁸ Zebidî, Muhammed Murtaza el-Hüseyni el-Vasiti el- Hanefi, *Tacu’l-Arus min Cevâhiri’l- Kamus*, Beyrut, 1994, I, s. 255.

⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, I, 161-162; el-İcî, Adududdin Abdurrahman bin Ahmed, *el-Mevâkıf fi İlmi’l-Kelâm*, Kahire, tsz. 337.

ism-i fâil olarak *insanlara haber veren*,⁷⁰ *muhibir* **المخبر**, ism-i mefûl olarak da; *Allah tarafından kendisine haber verilendir*.⁷¹ Ayrıca *muhiber* **المخبر** ise haber alan anlamına gelmektedir. Bu, Rasûl kelimesinin niteliği olarak kullanıldığında *Allah tarafından haber vermek* şeklinde bir anlamı ifade eder.⁷² Literatürde *nebi* kelimesi hem ismi fail *haber veren* hem de ismi mefûl *haber alan* anlamlarında kullanılması⁷³ peygamberin tanımı ve görevi açısından doğru bir tanımdır. Çünkü peygamberler Allah'tan haber almakta ve aldığı haberi insanlara ulaştırmaktadır.

2.1. 2. Risâlet ve Rasûl

Kur'an-ı Kerim'de peygamberler için kullanılan en genel kavramlardan biri de *rasûl*'dir. *Risâlet* ve *Rasûl* kavramları aynı anlamları ifade eden değişik kalıplardır. Kur'an'da *rasûl* kelimesi isimleşmiş sıfat, *risâlet* ise mastardır. Dolayısıyla birinin sözlük ve terim anlamı diğerini de kapsamaktadır. Kur'an'da geçtiği ayetlere bakıldığında *Rasûl* mutlak anlamda elçi, *Risâlet* ise elçilik anlamında kullanılmıştır.⁷⁴

Rasûl Kavramının Sözlük Anlamı:

Rasûl kelimesi *saçın uzaması, hayvanın akıcı, kolay, uysal, yürümesi* anlamına gelen *ra-se-le* **رسل** kökünden türetilmiştir.⁷⁵ Bu manada *uysal, akıcı giden deve* için de *nâkatun rasletun* **نافتن رسلتن** denilmiştir.⁷⁶ Gönderilen elçi, sözü bu anlamdan gelmektedir. Bazen bu kelimenin rıfk/yumaşaklık anlamı düşünülerek

⁷⁰ Kur'an'da: "Ey Muhammed, de ki: Bundan daha iyisini size haber vereyim mi?" 3/Âli İmrân 15; bkz. 15/Hicr 49, 51.

⁷¹ "O da: Bana her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah haber verdi demişti." 66/Tahrîm 3.

⁷² Kâdî Abdülcebbar, Abdullah b. Ahmed, *Şerhu 'Usûli'-Hamse*, Kahire 1965, s. 567.

⁷³ İbn Humam, Kemal, *el-Müsayere*, İstanbul, 1979, s. 187.

⁷⁴ İsfahânî, *Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an*, s. 352-353; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, s. 281-284.

⁷⁵ İsfahânî, *Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an*, s. 352; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, s. 281.

⁷⁶ İsfahânî, *Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an*, s. 352; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, s. 282.

birine teenni ile hareket etmesi emredildiğinde; *على رسلك* *alâ rıslık* denir. Kur'an'da peygamberler için *الرَّسُولُ* ⁷⁷ ve aynı kökten gelen *mürsel المرسل* ⁷⁸, *mursele* ⁷⁹ ve *mürselûn مُرْسَلُونَ* ⁸⁰ kelimeleri kullanılmaktadır. *Rasûl الرَّسُولُ* kelimesi, gönderilmiş elçi, risâlet ve vahiy taşıyan kişi anlamındadır.⁸¹ Fe'ûl *فَعُول* vezninde mübâlağa sîyğâsıdır. Bu kalıptan ism-i mef'ûl olan *mürsel المرسل* kelimesi elçi anlamındaki ism-i fâil *rasûl الرَّسُولُ* kelimesi ile aynı anlamdadır.

Rasûl الرَّسُولُ kelimesi Kur'an'da, hem tekil⁸² hem çoğul⁸³ anlamında kullanılmıştır.⁸⁴ *Rasûl* gönderene *mürsil مرسل*, sefaret görevini yapana *rasûl الرَّسُولُ* gönderilen şeye *risâle الرِّسَالَة*, kendisine gönderilene de *el-mürselün ileyh المرسل اليه* denilir.⁸⁵ Bu kavramlar çerçevesinde *rasûl'ün الرَّسُولُ* ; risâlet alan, bunu taşıyan ve teblîğ görevinde bulunan kimse olduğu anlaşılmaktadır. Aynı kökten türeyen *irsâl ارسال* kelimesi *yollamak, yöneltmek, ve göndermek* anlamını ifade eder.⁸⁶ Yine aynı kökten türeyen *risâlet الرِّسَالَة* kavramı *görev, gönderilen mesaj, peygamberlik görevi* anlamına gelmektedir.⁸⁷

Rasûl ve *risâlet* bazen aynı anlamlarda kullanılmıştır.⁸⁸ *er-Rasûl الرَّسُولُ* ise mübâlağa sîyğâsıdır. Bu manada *er-Rasûl الرسول*, kendisine gönderenin devamlı haberlerini bekleyen ve alan kimse anlamına gelmektedir.⁸⁹ Bu kelime Kur'an'ı

⁷⁷ 2/Bakara 87, 101, 143, 214, 285; 3/Âl-i İmrân 32, 53, 81, 86, 132, 144, 153, 172, 183; 4/Nisâ 42, 59, 61, 64, 69.

⁷⁸ 7/A'râf 75; 13/Ra'd 43.

⁷⁹ 7/A'râf 75; 13/Ra'd 43.

⁸⁰ 15/Hicr 57, 61; 27/Neml 10, 35; 36/Yâsîn 13, 14, 16, 52; 51/Zâriyât 31.

⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, s. 282

⁸² 9/Tevbe 126; "Andolsun, içinizden size bir elçi رَسُولٌ gelmiştir."

⁸³ 26/Şu'arâ 16; "Haydi Firavun'a gidip deyin ki: Gerçekten biz, âlemlerin Rabbi'nin رَسُولٌ elçisiyiz."

⁸⁴ İsfahânî, *Müfredat*, s. 353.

⁸⁵ İsfahânî, *a.g.e.*, s. 353.

⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, 284; Cürçânî, *et-Ta'rifât*, 75, Zebîdî, *Tac*, XIV, s. 281.

⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, s. 283-284.

⁸⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, s. 284.

⁸⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, s. 283.

Kerim’de beşyüzonbir defa geçmektedir.⁹⁰ Söz konusu kelime tekil ve çoğul anlamında kullanıldığı gibi, müzekker ve müennes olarak da kullanılmaktadır.⁹¹ Rasûl’ün çoğulu *rusûl, ersul, rusl ve ruselâ*’dır.⁹² *Rasûl* الرَّسُول kelimesi ism-i fail olarak *sözü taşıyan* anlamında kullanıldığı gibi, ism-i mef’ûl anlamında ise, *gönderilen şey, mesajın veya sözün taşıyıcısı, kendisine belli bir görev verilerek bir yere gönderilen elçi*, anlamına da gelmektedir.⁹³ Bu çerçevede *Rasûl*, hem Allah’tan mesajı getiren peygambere, hemde mesajın/vahyin kendisine denilmektedir.⁹⁴

Kur’an’ı Kerim’de *rasûl* الرَّسُول kelimesi üçyüzotuziki kez geçmektedir. *Rasûl* ile eş anlamlı olan *Mürsel* مرسل kelimesi de otuz sekiz defa geçmektedir.⁹⁵ Kur’an’da *rasûl* kelimesi çoğu yerde peygamberler için kullanılır. Örneğin Âl-i İmrân Suresi’nde Allah, Hz. Peygamber’den bahsederken onun özellikle “*ancak bir rasûl...*”⁹⁶ olduğu vurgulanır.

Rasûl kelimesi Kur’an-ı Kerim’de elçi anlamında *melek* içinde kullanılmıştır. Allah Teâla Tekvir Suresi’nde; Cebrail’i “*rasûlin kerîm*”, “*değerli bir elçi*”⁹⁷ ibaresi ile tanımlar. Aynı şekilde Hûd suresi’nde geçen, “*Ey Lût, biz rabbinin*

⁹⁰ Abdûlbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu’cemmü’l-Müfehres li’l-Elfâzi’l-Kur’ani’l-Kerim*, Kahire 1408/1988, r-s-l, maddesi, s. 397-406.

⁹¹ *Adüvv ve Sadîk* kelimelerinde de olduğu gibi fa’ûl ve fe’îl kalıbındaki kelimelerin müzekkeri, müennesi, müfredi ve cemisi bir olarak da kullanılabilmektedir. Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh fi’l-Luğâ ve’l-’Ulum*, Beyrut, 1974, I, s. 481. Kur’an-ı Kerim’de risâlet anlamında Rasûl ve türevleri 380’in üzerinde geçmektedir. Tekil anlamda kullanıldığı yerlerden bazılarına örnek olarak, 5/Maide 41, 75; 25/Furkân 7; 26/Şu’ârâ 107, 125, 143, 162, 178; 9/Tevbe 128, Çoğul olarak kullanılan bazılarına örnek olarak da 2/Bakara 214, 285; 3/Âl-i İmrân 32, 86, 144; 5/Mâide 92, 99; 26/Şu’ârâ 16 ayetlerinde geçen Rasûl kelimeleri zikredilebilir.

⁹² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XI, s. 283.

⁹³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XI, s. 283; Ebu’l-Hüseyin Ahmed ibn Faris b. Zekeriya, *Mücmelü’l-Lüğâ*, II, s. 376; Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta’rifât*, İstanbul, 1300, s. 162.

⁹⁴ İsfahânî, *Müfredât*, s. 353; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XI, s. 283.

⁹⁵ Abdûlbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu’cemmü’l-Müfehres li’l-Elfâzi’l-Kur’ani’l-Kerim*, Daru’l-Hadis, Kahire 1408/1988, r-s-l maddesi, s. 397-406.

⁹⁶ 3/Âl-i İmrân 144. وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ “Muhammed yalnızca bir elçidir; ondan önce de elçiler gelip geçtiler.”

⁹⁷ 81/Tekvîr 19. إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ “Ki o, çok değerli bir elçinin sözüdür.”

elçileriyiz,”⁹⁸ ayetinde de *rusûl* kelimesi *melekler* için kullanılmıştır. *Rasûl* kelimesi, bu ayetlerin dışında bazı ayetlerde de melekler için kullanılmıştır.⁹⁹

Rasûl kavramı Kur'an'da peygamberler ve melekler için kullanıldığı gibi,¹⁰⁰ insan elçiler için de kullanılmıştır.¹⁰¹ Yani insanlar tarafından farklı konular için gönderilmiş kişiler için de kullanılmıştır.¹⁰² Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Neml Suresinde Belkıs'ın Hz. Süleyman'a göndermiş olduğu kişilerden söz edilirken *murselûn مُرْسَلُونَ* ibaresini kullanılır.¹⁰³

Ersele fiili *Mucize gönderilmesi*¹⁰⁴, *insanlara zaman verilmesi*,¹⁰⁵ *rüzgarların gönderilmesi*,¹⁰⁶ *felaketler, bela ve azapların gönderilmesi*,¹⁰⁷ *yağmurun yağdırılması*¹⁰⁸ *şeytanların musallat edilmesi*,¹⁰⁹ *asker toplama işi ile görevlendirme*,¹¹⁰ *kapatmanın zıddı açmak*¹¹¹ anlamlarında da kullanılmıştır. Kuran'da *Rasûl* kelimesi İdrîs, İshâk, İbrâhîm, Dâvûd, Ya'kûp ve Yahyâ peygamberler hariç diğer peygamberler için kullanılmıştır. Bu peygamberler için sadece *nebi* kelimesi kullanılmıştır.¹¹²

⁹⁸ 11/Hûd 81. *قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ* “*Ey Lût, biz rabbinin elçileriyiz.*”

⁹⁹ 11/Hûd 77; 29/Ankebût 31; 43/Zuhruf 80; 77/Mürselât 1.

¹⁰⁰ 6/En'âm 61; 11/Hûd 69, 70, 77, 81; 15/Hicr 57-58, 61; 19/Meryem 17, 19; 22/Hacc 75; 51/Zâriyât 31-32; 69/Hâkka 40; 81/Tekvîr 19.

¹⁰¹ 4/Nisâ 164-165; 10/Yûnus 47; 12/Yûsuf 31; 16/Nahl 26; 22/Hacc 75; 26/Şu'arâ,53.

¹⁰² 7/A'râf 105,111; 12/Yûsuf 12, 19, 45, 63, 66; 20/Tâhâ,47; 26/Şu'arâ 17,53; 27/Neml 35.

¹⁰³ 27/Neml 35. *وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ* “*Ben onlara bir hediye gönderip, elçilerin ne haber ile döneceklerine bakacağım.*”

¹⁰⁴ 17/İsrâ 59.

¹⁰⁵ 39/Zümer 42.

¹⁰⁶ 7/A'râf 57; 15/Hicr 22; 25/Furkân 48; 27/Neml 63; 30/Rûm 46, 48, 51; 33/Ahzâb 9; 35/Fâtır 9.

¹⁰⁷ 7/A'râf 133, 162; 13/R'ad 13; 17/İsrâ 68, 69; 18/Kehf 40; 29/Ankebût 40; 34/Sebe 16; 41/Fussilet 16; 51/Zâriyat 33,41; 54/Kamer 19, 31, 34; 55/Rahmân 35; 67/Mülk 17.

¹⁰⁸ 6/En'âm 6; 11/Hûd 52; 71/Nûh 11.

¹⁰⁹ 19/Meryem 83.

¹¹⁰ 26/Şu'arâ 53. “*Firavun da şehirlere asker toplayıcılar gönderdi.*”

¹¹¹ 35/Fâtır 2.

¹¹² 19/Meryem 41, 49, 56; 17/İsrâ 55; 3/Âl-i İmrân 139. Son dönemde yapılan Kur'ân meâllerinde *rasûl* kelimesi ve türevlerinin tercümesinde *elçi* kelimesi tercih edilmiştir. bkz. Süleyman Ateş, Bayraktar Bayraklı, Muhammed Esed, Mustafa İslamoğlu tefsir ve mealleri.

Bu kavramların kelime anlamı farklı olsa da *-nebi* de ister haber, isterse yükseklik anlamını taşıyan kökten türetilmiş olsun, *Rasûl* رَسُولُ kelimesi, *gönderilmiş elçi, risâlet ve vahiy taşıyan kişi* anlamında olsun- aynı şekilde terim olarak Allah'ın gönderdiği peygamber anlamını ihtiva etmektedir. Her ikisi de *Allah'ın vahiy yoluyla yeni bir şeriat verip, bunu insanlara tebliğ etmekle görevlendirdiği elçi*, demektir. Zira Allah'ın *rasûl* olana vahyettiği gibi *nebi* olana da vahyetmesi onların aynı konumda olduklarını göstermektedir. Buradan hareketle her *rasûl* *nebidir*, her *nebî* de *rasûldür* ve ikisi arasında fark yoktur.¹¹³

“*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın rasûlü ve nebilerin sonuncusudur.*”¹¹⁴ Yüce Allah'ın Hz. Peygambere bazen *nebi*, *yâ eyyühennebiyyu* يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ¹¹⁵ bazen de *rasûl*, *yâ eyyüherrasûlü* يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ¹¹⁶ şeklinde hitap etmesi, bu kavramların arasında bir farkın olmadığına delildir. Eğer iddia edildiği gibi *nebi* ve *rasûl* arasında fark olsaydı, Allah bunların sadece biriyle hitap ederdi. Kur'an, *nebi* ve *rasûl* kavramlarının çoğul kullanımlarında peygamberlere bir bütün olarak hitap etmiş ve aynı düzlemde ele almıştır. Aralarında bir farklılık ortaya koymamıştır. Dolayısıyla Kur'an bağlamında, terim anlamı olarak, *rasûl* ve *nebi* biri diğerinin tüm anlamlarını taşıyan ve biri diğerinin yerine kullanılan kavramlardır.

Kur'an'da peygamberleri tanımlayan bazı kavramlar isim ve bazı kavramlarda sıfat olarak kullanılmıştır. Her kavram peygamberlerin farklı niteliklerini ve görev alanlarını ortaya koymaktadır. Kur'an'da peygamberlere sıfat

¹¹³ Kâdî Abdülcebbâr b. Ahmed, *Şerhu Usuli'l-Hamse* Nşr. Abdülkerim Osman, Kahire, 1965, s. 567-568.

¹¹⁴ 33/Ahzâb 40; bkz, 7/A'râf 157.

¹¹⁵ 8/Enfâl 64, 65, 70; 33/Ahzâb 1, 28, 45, 50, 59; 60 Mümtehine 12; 65/Talâk 1; 66/Tahrîm 1, 9.

¹¹⁶ 5/Mâide 41, 67; 23/Mü'minûn 51; 15/Hicr 57; 51/Zâriyât 31.

olmalarına rağmen isim ve alem olarak kullanılan *rasûl* ve *nebi* kavramlarının dışında *beşer*¹¹⁷, *beşîr*¹¹⁸/*mübeşşîr*,¹¹⁹ *nezîr*¹²⁰/*münzir*¹²¹, *hâdî*,¹²² ‘*Abd*,¹²³ *Dât*¹²⁴, *mübelliğ*¹²⁵ ve *Ûlu’l-azm*¹²⁶ kavramlarında kullanılmıştır. Peygamberleri ve peygamberlik kurumunu anlamak ve doğru temellere oturtmak için bu kavramları Kur’an bağlamında bilmek ve bu doğrultuda fikir yürütmek önem arz etmektedir. Dinin temel kavramlarını doğru anlamadan, dini anlamak ve yorumlamak mümkün değildir. Dinin tahrifi ve yozlaştırılması hep kavramlara yüklenen yanlış anlamlardan kaynaklanmıştır.

2.2. Kur’an’da Peygamberlere İlişkin Diğer Kavramlar

2.2.1. Kul عبد

Abd عبد, insanın yetki, görev ve konumunu belirleyen temel kavramlardan biridir. *Abd* hür veya köle insan, kul, yaratık, boyun eğmek, itaat etmek, kulluk ve köle olmak gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁷ *Abd* kavramı Arapçada bazı mana farklılıklarıyla birlikte *rakîk*, *rakabe*, *kın*, *memlûk*, *vasıf*, *milk-i yemîn* kavramlarıyla

¹¹⁷ 14/İbrâhîm 10, 11; 18/Kehf 110; 21/Enbiyâ 3; 23/Mü’minûn 24, 33; 26/Şu’arâ 154, 186; 41/Fussilet 6.

¹¹⁸ 2/Bakara 119; 5/Mâide 19; 7/A’râf 188; 11/Hûd 112; 12/Yûsuf 96; 34/Sebe 28; 35/Fâtır 24; 41/Fussilet 4.

¹¹⁹ 2/Bakara 213; 4/Nisâ 165; 6/En’âm 48; 18/Kehf 56; 17/İsrâ 105; 25/Furkân 56; 33/Ahzâb 45; 48/Fetih 8; 61/Saf 6;

¹²⁰ 2/Bakara 119; 5/Mâide 19; 7/A’râf 184, 188; 11/Hûd 2, 12, 25; 15/Hicr 89; 22/Hac 49; bkz. Abdülhakî, *el-Mu’cemmü’l-Müfêhres li’l-Elfâzi’l-Kur’an, ’l-Kerim*, Nezir maddesi, s. 864-865.

¹²¹ 2/Bakara 213; 4/Nisâ 165; 6/En’âm 48; 18/Kehf 56.

¹²² 9/Tevbe 33; 17/İsrâ 94; 13/Ra’d 8; 30/Rûm 53; 27/Neml 81.

¹²³ 2/Bakara 23; 4/Nisâ 172; 8/Enfâl 41; 17/İsrâ 1, 3; 18/Kehf 1, 65; 19/Meryem 2; 25/Furkân 1; 72/Cin 19.

¹²⁴ 33/Ahzâb 46.

¹²⁵ 5/Mâide 67; 7/A’râf 62, 68; 46/Ahkâf 23.

¹²⁶ 46/Ahkâf 35; 20/Tâhâ 115.

¹²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, عبد maddesi, c. III, s. 270-279. Abdülhakî, *el-Mu’cemmü’l-Müfêhres li’l-Elfâzi’l-Kur’an, ’l-Kerim*, عبد maddesi, s. 560-565. Muhammed Hamidullah, ‘*Abd*’ maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansilopedisi, (DİA), İstanbul, c. I, 57.

yakın ve eşanlamlıdır. Sadece kadın köle tabiri *câriye*, *eme* kelimeleriyle ifade edilmiştir.¹²⁸ Kul, köle anlamında *abd* عبد ibadet ve *ubûdiyet* kavramlarının da köküdür.¹²⁹

Kur'an'da *abd* عبد kavramı insanlar,¹³⁰ cinler,¹³¹ melekler,¹³² Hz.Muhammed¹³³ ve diğer peygamberler¹³⁴ için kullanılmıştır. Râğıb el-İsfahânî *abd* kavramının Kur'an'da dört şekilde kullanımının olduğunu ifade etmektedir.

1) Hukuk açısından kul/ köle, alınıp-satılan, mülk haline gelen kimse, yani hürriyeti olmayan.¹³⁵

2) Yaratılması bakımından *abd*, bu da her şeyin Allah'ın bir yaratığı olduğunu ifade eder. Böyle bir yaratma yalnızca Allah'a aittir. O'nun yarattığı her şey, Allah'a itaat ederler.” *Göklerde ve yerde bulunan herkes Rahmân'a kul olarak gelecektir.*”¹³⁶

3) Allah'a ibadet eden, Allah'a samimi kul olan, en şerefli insan. Bu, Kur'an'da bir övgü sıfatıdır. Kulun bu itâatı bilinçli bir itaat olduğu için onu diğer varlıklardan daha üstün bir yere çıkarır. Bütün insanlar Allah'ın kuludur.¹³⁷

¹²⁸ Muhammed Hamidullh, 'Abd' maddesi, DİA, İstanbul, c. I, 57.

¹²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, عبد maddesi, c. III, s. 270-279.

¹³⁰ 2/Bakara 21; 51/Zâriyât 56.

¹³¹ 51/Zâriyât 56.

¹³² 4/Nisâ 172.

¹³³ 17/İsrâ 1; 2/Bakara 21; 25/Furkân 1; 21/Enbiyâ 25.

¹³⁴ 4/Nisâ 172; 17/İsrâ 3; 38/Sâd 17, 41.

¹³⁵ “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir”. 2/Bakara 178. “Allâh, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile kendisine katımızdan güzel bir rızık bahsettiğimiz bir insan ki, o rızıktan gizli açık harcamalar yapıyor. İmdi, bu iki insan hiç bir tutulabilir mi? Bütün övgüler Allah'a yakışır: ama onların çoğu bunu bilmezler.” 16/Nahl 75.

¹³⁶ 19/Meryem 93. “Bir çok âyette, yerde ve göklerde olan her şeyin Allah'ı tesbih ettiği, O'nu noksan sıfatlardan uzak tuttuğu, O'nu andığını ifade ediyor.” 17/İsrâ 44; 57/Hadid 1; 59/Haşr 1; 61/ Saff 1. “Her şey O'na isteyerek veya istemeyerek teslim olmaktadır.” 3/Âl-i İmrân 83. “veya secde etmektedir.” 13/Ra'd 15.

¹³⁷ 4/Nisâ 36; 6/En'âm 102; 10/Yûnus 3; “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” 51/Zâriyât 56. Hz. İsa şöyle diyor: “Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum, O bana kitab verdi ve beni peygamber yaptı.” 19/ Meryem 36. Allah çok sabırlı olduğu için Eyyûb'u övüyor ve O'nun güzel

4) Paraya, çıkara, dünya malına aşırı bir ilgi gösteripte Allah'ı unutan kötü insanlar.

Kur'an-ı Kerim, insanlığın Yüce Allah'a kullukla görevli olduğunu belirtmiştir.¹³⁸ Kulluk ve ibadet edilmeye değer tek varlığın Allah olduğunu vurgulamıştır.¹³⁹ Allah dışında ki varlıklara kulluğu ise kesin bir şekilde yasaklamıştır.¹⁴⁰ Kur'an, peygamberlere kul olarak da seslenmiş¹⁴¹ ve onların bu görevlerine vurgu yapmıştır.¹⁴² Peygamberler de Kur'an'ın üzerinde durduğu bu konuya önem göstermişlerdir. Hz. Peygamber, şehadet kelimesini öğrettiği bir şahıs: “Şehadet ederim ki, Muhammed O'nun Rasûlü ve kuludur,” deyince Hz. Peygamber, bu sözü düzelterek: “Ben Rasûl olmazdan önce kul idim. Şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve Rasûlüdür, de!” buyurmuştur.¹⁴³ Hz. Peygamber yine arkadaşları ile olan bir sohbette: “Ben kulun yediği gibi yer, kulun oturduğu gibi otururum Çünkü ben de ancak bir kulum.”¹⁴⁴ demiştir.

2.2.2. Ūlu'l-Azm

Kur'an-ı Kerim'de peygamberleri tanımlayan kavramlardan biri de Ūlu'l-Azm *أُولُوا الْعِزْمِ* 'dir. Azm kavramı sözlükte, kesin karar vermek, azmetmek, ısrarla

bir kul olduğunu söylüyor. “Kulumuz Eyyûb'u da an,” 38/Sâd 41. “Doğrusu o Nûh, çok şükreden bir kuldu.” 17/İsrâ 3.

¹³⁸ 2/Bakara 21; 51/Zâriyât 56.

¹³⁹ 3/Âl'i İmrân 51; 6/En'âm 102; 19/Meryem 36; 21/Enbiyâ 25.

¹⁴⁰ 4/Nisâ 36;

¹⁴¹ 4/Nisâ 172; 17/İsrâ 1, 3; 38/Sâd 17, 41.

¹⁴² 21/Enbiyâ 25.

¹⁴³ Abdurrazzak, b. Hemmam, es-San'ânî, *el-Musannef*, II. 205, no: 3076, thk. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut, tsz. el-Meclisu'l-İlmî, I-XI.

¹⁴⁴ İbn Sa'd, Muhammed, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, I, 371, 382, 388, Beyrut, 1985; Heysemî, Nurudîn Ali b. Ebî Bekir, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Beyrut, 1982, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, (I-X), IX. 21.

istemek, irade ve sabır göstermek anlamında ki عَزَمَ fiilinden türemiştir.¹⁴⁵ Azm kavramı Kur'an'da dört yerde gayret, çaba, kesin karar, ısrar etmek anlamında fiil¹⁴⁶, üç yerde kararlık, direnç, sabır anlamında isim¹⁴⁷ ve iki yerde de kararlı, dirençli, sabırlı anlamında sıfat¹⁴⁸ olarak geçmektedir.

İslam düşüncesinde *Ûlu'l-Azm* أُولُوا الْعَزْمَ kavramına dayanılarak peygamberler arasında üstünlük olduğu fikri ileri sürülmüştür. Ayette geçen مِنَ الرُّسُلِ kelimesinde ki *min* من'e verilen beyaniye ve tabiziye anlamına göre farklı anlamlar verilmiştir. *Min* من tabiziye/bazı olarak alındığında, peygamberlerin 33/Ahzâb 7 ve 42/Şurâ 13 ayetlerine göre Hz. Nuh, İbrâhîm, Mûsâ, İsâ ve Hz. Muhammed (as)'in daha üstün ve seçkin bir gurup olduğu ileri sürülmüştür.¹⁴⁹ Beyâniye/açıklama anlamında *min* من harfi cerine verilen anlama göre ise; *Ûlu'l-Azm*'den maksadın rasüller olduğu ve hepsinin azim, kararlılık sahipleri olduğu düşüncesi ifade edilmiştir.¹⁵⁰ Ayet bu anlayışı benimseyenler tarafından; *Azim sahibi peygamberlerin sabrettiği gibi sende sabret*,¹⁵¹ şeklinde anlaşılmıştır. *Min*/من harfi ceri açıklama anlamında alınıp, bu şekilde bir anlam vermek ve yorum yapmak daha doğrudur. Hz. Muhammed' de diğer peygamberler gibi azimli ve sabırlı olmaya çağırılmış, bu manada Allah tarafından ona da bu nitelikler hatırlatılmıştır.

¹⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, عَزَمَ maddesi, c. XII, s. 399-401.

¹⁴⁶ 2/Bakara 227, 235; 3/Âl-i İmrân 159; 47/Muhammed 21.

¹⁴⁷ 3/Âl-i İmrân 186; 31/Lokmân 17; 42/Şûrâ 43.

¹⁴⁸ 20/Tâhâ 115, 46/ Ahkâf, 35.

¹⁴⁹ Beğâvî, Muhammed el-Huseyn ibn Mes'ûd, *Mealimu't-Tenzîl*, , Daru Tayyibe, Beyrut, 1417/1997, c. VII, s. 270-271. Beydâvî, Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, c. V, s. 186-187. İbn Kesîr, İmâdu'd-Dîn Eb'ul-Fidâ İsmail b.Ömer, *Tefsîru'l-Kur'anîl-Azîm*, h.1421/m.2000, Kahire. c. XIII, s. 56-57.

¹⁵⁰ Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire, 1414/1994; c. XVI, s. 213-214; Yazır, Hamdi, *Hak Dinî Kur'an Dili*, ist. tsz. c. VII, s. 120-121. Akbulut, *Nübüvvet Meslesi*, Ankara 1992, s. 118-119. Kur'an Yolu, DİB, c. V, s. 42.

¹⁵¹ 46/ Ahkâf 35.

Bu konuda Mukâtil b. Süleyman; *أُولُوا الْعَزْمَ* *Ülü'l-Azm'* den kastın *Ülü's-Sabr* olduğunu, Hz. Peygamber'in eziyet, yalanlama ve sıkıntılara karşı sabırlı olması istenmiştir. Ayetin Uhud günü indiğini Hz. Peygamber'in ve ashabının sabırlı olmalarını, 20/Tâhâ 115 ayetinde geçen Âdem a.s gibi sabırsız davranmamaları istenmiştir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'e, Nuh, İbrâhîm, Eyyûb, Ya'kûp, İshâk ve Yûsuf'un sabır nitelikleri hatırlatılarak, onlar gibi sabırlı davranması istenmiştir.¹⁵²

Peygamberlerin hepsinin insan olduğu, onlarında insani zaaf ve sıkıntılarının olabileceği bir gerçektir. Peygamberlerin, toplumları ile olan mücadeleleri, yaşadıkları dönem, sorunlar, şartlar ve sıkıntılar hep farklı olmuştur. Kur'an'da her peygamber, peygamberliği döneminde, görev ve sorumluluğunun ağırlığı, insanlarla mücadelesi konusunda sıkıntılar yaşamıştır.

Hz. Âdem'in Allah'ın emrini unutarak, kararlılık göstermediği ifade edilmiştir. *“Biz Âdem'e, ahit vermiştik, fakat o bunu unuttu. Biz onu sabırlı bulmadık.”*¹⁵³ Yunus peygamber, toplumunun baskısıyla Allah tarafından kendisine emanet edilen görevi terk etmiş, tebliğ görevini yerine getirmemişti.¹⁵⁴ Hz. Muhammed'de Allah'ın helal kıldığı bir şeyi kendisine haram kılmasından dolayı uyarılmıştı.¹⁵⁵

Peygamberlik; misyonu ve sorumluluğu ile başlı başına çok ağır bir görevdir. Elçi olmanın ağırlığı, yanlış davranış ve sözlerde zaman zaman doğrudan ikaz

¹⁵² Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, ö. 150/767, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. III s. 231-232. Tâberî ve Merâğî'de *Azm'* den kastın Sabr olduğunu ifade etmişlerdir. Tâberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, h.1422/m.2001, Kahire 46/Ahkâf 35. ayetin tefsiri, s. 176-177; Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, h.1365, m.1946, Mısır. 46/Ahkâf 35, ayetin tefsiri, s. 40-41.

¹⁵³ 20/Tâhâ 115.

¹⁵⁴ 37/Sâffât 139-148.

¹⁵⁵ 66/Tahrîm 1.

edilmenin baskısı, vahyi tebliğ sorumluluğu, sağlıklı bir insan psikolojisi taşımayı gerektirir. Bu açıdan peygamberlik misyonu sabır, kararlılık, çaba, gayret ve dirençli olmayı gerektirir. Peygamberlerin hepsi kararlı, sabırlı, sebat ve azim sahibidirler. Bu çerçevede bütün peygamberler kararlılık sahibi, sabırlı *Ulü'l-Azm* أولوا العزم şahsiyetlerdir. Peygamberler arasında herhangi bir konuda ayırım veya farklılık ifade etmek doğru değildir. Allah peygamberleri arasında bir ayırım yapmamıştır. Yüce Allah, tüm insanları herhangi bir ayırım yapmadan bütün peygamberlere inanmaya davet etmiştir.¹⁵⁶

İslam düşüncesinde alimlerin çoğunluğu Nuh, İbrâhîm, Mûsâ, İsâ ve Muhammed'in as. *Ülü'l-Azm* peygamberler olduğunu, bunların diğer peygamberlerden daha üstün olduklarını ileri sürmüşlerdir.¹⁵⁷ Bu düşüncelerini Kur'an'da şu ayetlere dayandırmışlardır.

*“Ve bir zaman Biz bütün peygamberlerden sağlam taahhütler almıştık. Senden ey Muhammed, ve Nuh'dan, İbrâhîm'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu İsâ'dan. Onların hepsinden güçlü, sağlam bir taahhüt aldık.”*¹⁵⁸

*“Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye, Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhîm'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığın bu esas, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini kendisine seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir.”*¹⁵⁹

Peygamberler arasında üstünlük anlayışını ifade etmek Kur'an'ın ortaya

¹⁵⁶ 2/Bakara 285.

¹⁵⁷ Beğâvî, Muhammed el-Huseyn ibn Mes'ud, *Meâlimu't-Tenzîl*, c. VII, s. 270-271. Beydâvî, Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, c. V, s. 186-187. İbn Kesîr, *İmâdu'd-Dîn Eb'ul-Fidâ İsmail b. Ömer, Tefsiru'l-Kur'anîl-Azîm*, c. XIII, s. 56-57.

¹⁵⁸ 33/Ahzâb 7.

¹⁵⁹ 42/Şurâ 13.

koyduğu Peygamberlik anlayışı ile bağdaşmamaktadır.¹⁶⁰ Her peygamberin tarihin akışında ayrı ve özel bir yeri vardır. Peygamberler; tarihte dini, sosyal, hukuki ve ahlaki ilkelerin oluşması ve yerleşmesinde farklı etkileri olmuştur. *Ülü'l-Azm* peygamberleri, diğer peygamberlerden farklı kılan husus, bir kısım ayırıcı özellikler taşımalarıdır, yoksa diğer peygamberlerden üstünlükleri değildir.

İslâm düşüncesinde *Ülü'l-Azm* olarak bilinen Peygamberlerin Nuh, İbrâhîm Mûsâ, İsâ, Muhammed, tarihin akışını başka bir mecraya taşıyıp, farklı dinamiklerle ilerlemesini sağlayan şahsiyetlerdir. *Ülü'l-Azm* Peygamberleri diğerlerinden ayıran özellik, böyle bir kırılmayı gerçekleştirmelerinde yatmaktadır.¹⁶¹ Bu konuda Hz. İbrâhîm'in, tarihte kırılma yaratan *ulu'l-'azm* Peygamberler, Nuh, Mûsâ, İsâ, Muhammed¹⁶² arasında sayılmasının yegâne sebebi, insanlığa bu metafizik sorgulamaların kapısını açmasında yatmaktadır. İbrahim¹⁶³ aklın, insafın, vicdanın ve sezgilerin, insanı kaçınılmaz olarak çekip götürdüğü metafizik sorgulamaları başlatan ve Allah'ın varlığına ve birliğine, delile dayalı yolla ulaşan ilk örnek modeldir.¹⁶⁴

Hz. İbrahim gibi Nuh, Mûsâ, İsâ ve Muhammed yeni bir medeniyetin, ahlakın, hukukun, sosyal yaşam ilkelerinin ve zihinsel devrimin gelişimine katkıda bulunmuş peygamberlerdir.

2.2.3. İnsan بشر

Beşer kavramı, be-şe-re بَشَر kökünden türemiştir, fakat be-şe-re بَشَر kavramı iki farklı kök anlam ifade etmektedir. *Beşer* بَشَر kelimesi, *kabuğunu soyamak, derisini*

¹⁶⁰ 2/Bakara 285.

¹⁶¹ Düzgün, Şaban Ali, *İsimler'den Kelimeler'e Adem'den İbrahim'e İnsan Zihninin Tekamülü, Kelâm Araştırmaları*, 9:1, 2011; s. 4.

¹⁶² 33/Ahzâb 7; 46/Ahkâf 35.

¹⁶³ 6/En'âm 74-87.

¹⁶⁴ Düzgün, Şaban Ali, *Kelâm Araştırmaları*, 9: 1, 2011; s. 3-4.

almak, kazıyarak silmek, kıymak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶⁵ *Beşer* kavramı, *insan* kavramı ile eş anlamlıdır. Bu kadın- erkek, tekil ve çoğulu aynı olan, yaratılmış anlamında sadece insan için kullanılan bir kavramdır. İnsanın dış yüzü, cildi, bedeni, yüzü, başına ait derinin dış kısmı,¹⁶⁶ kısaca insanın fiziki yapısını ifade etmektedir. Kur'an'da *beşer* kavramının geçtiği ayetlerde insanın dış görünüşü, zâhiri, bedeni yani fiziki ve biyolojik yönü ifade edilmiştir.¹⁶⁷

Kur'an'da *beşer*, bazı ayetlerde görünmeyen varlıkların karşıtı olan görünen varlık manasında kullanılmıştır. Yani *beşer*, *cânnın*¹⁶⁸ mukabili olarak kullanılmıştır. “Gerçek şu ki, Biz insanı ses veren balçıktan, biçim verilebilir, özlü, kara bir balçıktan yarattık. Görünmeyen yaratıkları ise, ondan önce, yakıcı/bunaltıcı yellerin ateşinden yaratmıştık.”¹⁶⁹ Kur'an'da, insanın yaratılışı ile ilgili ayetlerde bazen *beşer*¹⁷⁰ bazende *insan*¹⁷¹ kavramı kullanılmıştır. İnsanın yaratılışı ile ilgili bu ayetler insanın *beşer* yönünü, çamurla özdeşleşen fiziki boyutunu ifade etmektedir. “Ve insanı sudan yaratan ve onu soy sop ve evlilik yoluyla kazanılan yakınlık, bağlılıkla donatan O'dur; çünkü Rabbin sınırsız kudret Sahibidir.”¹⁷² Ayette, insanın sudan-nutfeden yaratılış niteliği, aynı zamanda karşı cins ile birleşip üremesi, soy-sop ve

¹⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, be-şe-re بَشَرَ maddesi, c. IV, s. 59-60; İsfahânî, Müfredât, be-şe-re بَشَرَ maddesi, s. 124-126.

¹⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, be-şe-re بَشَرَ maddesi, c. IV, s. 59-63; İsfahani, Müfredât, be-şe-re بَشَرَ maddesi, s. 124.

¹⁶⁷ *Beşer* kavramı, bir şeyin olanca güzellik ve çalımlılığıyla ortaya çıkıp görünür hale gelmesini ifade eder. İlk bakışta görünen yer olduğu için insan derisine *beşera* بَشَرَة, kadınla erkeğin tenlerinin birbirine görünür kılındığı ve temas etmesinden dolayı cinsel birlikteliğe *mübaşera* مُبَاشَرَة denilmiştir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, be-şe-re بَشَرَ maddesi, c. IV, s. 60.

Kur'an'da; “Ama mescidlerde itikafta iken kadınlara yaklaşmayın.” 2/Bakara 187. Ayrıca, “Şimde öyleyse onlara yaklaşabilirsiniz”. 2/Bakara 187 ayetinde bu anlamda kullanılmıştır. Bu husus *beşer*in fiziki niteliklerindendir.

¹⁶⁸ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ “Görünmeyen varlıkları da tarifsiz, ateş türü bir karışımdan halk etti.” 55/Rahmân 14. İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an*, s. 486, dipnot, 15.

¹⁶⁹ 15/Hicr 26, 28.

¹⁷⁰ 15/Hicr 28, 33; 25/Furkân 54; 38/Sâd 71.

¹⁷¹ 15/Hicr 26; 23/Mü'minûn 12; 50/Kâf 16; 55/Rahmân 3.

¹⁷² 25/Furkân 54.

akrabalık bağı gibi beşeri özellikleri belirtilmiştir. İnsanın yeme, içme ve ölümlü olma yönü de zikredilmiştir. “*Bu elçi yediğinizden yiyen, içtiğinizden içen, sizin gibi bir ölümlüden başka bir şey değil, dediler.*”¹⁷³

Kur'an'da, peygamberler için kullanılan niteliklerin başında *beşer* niteliği gelmektedir. Bu kavram Kur'an'da otuz yedi yerde geçmektedir. Yirmi altı yerde peygamberlerin *beşer-insan* niteliğine vurgu anlamında, on yerde *insanoğlu-beşer* anlamında ve bir yerde meleğin insan şeklinde görünmesi¹⁷⁴ anlamında kullanılmıştır.¹⁷⁵ Peygamberler diğer insanlar gibi tüm ortak beşeri nitelikleri taşımıştır. Kur'an'ın, peygamberleri beşer olarak nitelendirmesi, peygamberlerin insan olarak, farklı hiçbir biyolojik, fiziki, ruhi ve akli yönlerinin olmadığını belirtmek içindir. Peygamberler doğmuş, yemiş, içmiş, gelişim sağlamış, evlenmiş, çocuk sahibi olmuş, ağlamış, gülmüş, sıkıntı çekmiş, dini ve toplumsal sorumluluk taşımış, mücadele etmiş, yaşlanmış ve insanlar gibi ölmüştür.¹⁷⁶ Peygamberlerin beşer olarak hatırlatılmasının en önemli yönü, ilah-beşer ayrımına dikkat çekerek, bu farklılığı ve ayrımı vurgulamaktadır. Peygamberler, ilahi hiçbir niteliğe sahip olmadıkları gibi, bu tür nitelemelere de tabi tutulmaz. Ayrıca peygambelerin söz ve eylemleri de ilahi bir nitelik taşımaz ve bu şekilde nitelenmez.

¹⁷³ 23/Mü'minûn 33.

¹⁷⁴ 19/Meryem 17.

¹⁷⁵ Abdülbâkî, *el-Mu'cemmü'l-Müfehres li'l-Elfâzi'l-Kur'an, 'l-Kerim, Beşer* بَشَر kavramı, s. 153-154.

¹⁷⁶ Kur'an'da *beşer* بَشَر kavramının geçtiği ayetlerde; Allah, meleklerle çamurdan insan/beşer peygamberi yarattığını belirtmiş, 15/Hicr 28; 38/Sâd 71, bazen peygamberler kendi ifadeleri ile diğer insanlar gibi beşer olduklarını vurgulamış, 18/Kehf 110; 41/Fussilet 6, inanmayanlar, Allah'ın insan/beşer peygamber göndermesine, 14/İbrâhîm 10; 36/Yasîn 15, peygamberlerin yeme, içme, gezme gibi insani niteliklerine itiraz etmiş, 23/Mü'minûn 33, Allah'ın, beşer peygambere vahiy indirmeyeceğini iddia etmişlerdir, 6/En'âm 91; 36/Yâsîn 15.

Peygamberlere inanmayanlar; peygamberlerden bir takım mucizeler göstermelerini,¹⁷⁷ melekler getirmelerini¹⁷⁸ ya Allah'ı görmeleri gerektiğini veya peygamberlerin meleklerden olması gerektiğini,¹⁷⁹ ölümlü olan peygamberlere Allah'ın vahiy indirmeyeceğini, peygamberlerin yalan söylediklerini¹⁸⁰ beşer peygamberlerin hidayetlerine yardımcı olamayacağı¹⁸¹ gibi benzer itirazlar ileri sürmüşlerdir.¹⁸² Dinde temel husus, vahyin tebliği ve vahyin mesajının yaşamasıdır. Peygamberler, vahyi tebliğ görevi ve ilanı ile sorumludurlar. Peygamberlerin ölümü ile vahiy ve din sona ermez ve ermemiştir. *“Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin*

¹⁷⁷ “Bizim gibi ölümlü bir insandan başka bir şey değilsin! Eğer doğru sözlü biriysen, bize bir mucize getir de görelim!” 26/Şu’ârâ 154; Bkz. 17/İsrâ 90-93.

¹⁷⁸ “Eğer doğru sözlü isen, bize melekleri getirsen!” 15/Hicr 7; Bkz. 6/En’am 8,

¹⁷⁹ “Bununla beraber, bize kavuşmayı ummayanlar Bize ya melekler indirilmeliydi, ya da Rabbimizi görmeliydik dediler. Andolsun ki, doğrusu nefislerinde kendilerini büyük gördüler ve büyük azgınlık ettiler.” 25/Furkân 21.

“Nitekim, Ey Muhammed, bize yerden gözeler fııkırtmadıkça sana inanmayacağız, diyorlar, yahut hurma ağaçlarıyla, asmalarla dolu bir bahçen olmadıkça; ve onların arasında çağıl çağıl dereler akıtmadıkça; yahut, tehdit edip durduğun gibi, göğü parça parça üzerimize düşürmedikçe; yahut Allah'ı ve melekleri bizimle yüzyüze getirmediğe; yahut altından bir evin olmadıkça; yahut göğü yükselmediğe -kaldı ki göğü yükselmene dahi, bize okuyabileceğimiz bir kitap getirmediğe-inanmayız ya! Ey peygamber de ki: Kudret ve yüceliğinde sınırsız olan Rabbimdir! Ben ölümlü bir elçiden başka biri miyim ki? İşte bunun gibi, insanlara bir peygamber eliyle doğru yol bilgisi geldiği zaman onları ona inanmaktan alıkoyan, onların: Allah ölümlü bir insanı mı elçi olarak gönderdi? diye itiraz etmelerinden başka bir şey değildir.” 17/İsrâ 90-94; bkz. 6/En’am 9.

¹⁸⁰ “Siz de bizim gibi ölümlü insanlarsınız! diye cevap verdiler, Ayrıca Rahman, herhangi bir vahiy de göndermiş değil. Siz sadece yalan söylüyorsunuz!” 36/Yâsîn 15.

¹⁸¹ “Böyledir, çünkü onlara elçileri hakikatin bütün kanıtları ile defalarca geldiler, ancak onlar **Yalnızca ölümlü insanlar mı bizim rehberimiz olacak?** şeklinde cevap verdiler. Böylece hakikati inkar ettiler ve ondan uzaklaştılar. Ama Allah muhtaç değildi. Çünkü Allah Kendine yeterlidir, övgüye layık olandır.” 64/Teğâbun 6.

¹⁸² Kur’an’da tüm bu iddiaların anlamsız ve yersizliğini ifade edilmiştir. 6/En’am 8, 11; 17/İsrâ 95, Özellikle inanmayanların; “Siz ancak bizim gibi bir ölümlüsünüz.” 36/Yâsîn 15, “Bizim gibi bir ölümlüye mi inanalım?” 23/Mü’minûn 47, “Bu ancak bir ölümlünün sözüdür.” 74/Müddessir 25, “Bir ölümlümü bizi hidayete erdirecek?” 64/Teğâbun 6.

¹⁸² Kur’an; bütün beşerler gibi peygamberlerinde öleceğini ve hiç bir beşere geçmişte ebedilik verilmediğini ve verilmeyeceğini belirtmiştir. “Ey peygamber, sana inanmayanlara hatırlat ki, Biz senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik.” 21/Enbiya 24, “Sen de öleceksin onlar da ölecekler.” 21/Enbiyâ 24.

geriye mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır."¹⁸³

Peygamberler, kendilerine mucizelerin ve vahyin ancak Allah tarafından geldiğini vurgulamışlardır. Gaybı bilmediklerini, tevbelerin kabul edilmesi ve azab edilmesi işiyle bir ilişkileri olmadığını, günahların affedilmesi ve bağışlamasının sadece Allah'a ait olduğunu belirtmişlerdir. *"De ki: Allah dilemedikçe ben kendime bir zarar verme ve bir fayda sağlama gücüne sahip değilim. Eğer ben gaybı biliyor olsaydım, daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı. Ben inanan bir kavim için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim."*¹⁸⁴ *"Allah'ın onların tevbelerini kabul etmesine yahut onların cezalandırmasına karar vermek senin işin değildir ey Peygamber, çünkü onlar zalimlerin ta kendileridir, Oysa göklerdeki ve yeryüzündeki her şey Allah'a aittir: O, dilediğini affeder, dilediğini cezalandırır; ve Allah, çok affedicidir, rahmet kaynağıdır."*¹⁸⁵ *"De ki: ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını bilmem. Ben bana vahyolunandan başkasına uymuyorum. Çünkü ben sadece apaçık bir uyarıcıyım."*¹⁸⁶ *"Ey peygamber de ki: Kudret ve yüceliğinde sınırsız olan Rabbimdir! Ben ölümlü bir elçiden başka biri miyim ki?"*¹⁸⁷

Peygamberler, olağanüstü niteliklere sahip olmayan ama toplum içinde beşeri nitelik bağlamında kapasiteli ve donanımlı kişilerdir. Peygamberlere ait niteliklerden biri olan *Fetânet* sıfatı bu bağlamda önem arz etmektedir. Peygamberler bu bağlamda beşer olmaları yönünden diğer insanlarla eşit olmalarına rağmen, akıl, bilgi, görgü,

¹⁸³ 3/Âl-i İmrân 144.

¹⁸⁴ 7/A'râf 188.

¹⁸⁵ 3/Âl-i İmrân 128-129; bkz. 29/Ankebut 50; 17/İsrâ 47, 90-94; 14/İbrâhîm 11; 18/Kehf 110; 41/Fussilet 6.

¹⁸⁶ 46/Ahkâf 9.

¹⁸⁷ 17/İsrâ 93.

muhakeme, anlayış ve tecrübe açısından toplumun genelinden daha karizmatik, dini, siyasi ve akli donanıma sahip şahsiyelerdir. Peygamberler, muhataplarına seslenirken, tüm beşeri nitelikleri ile diğer insanlardan farksız olduklarını ifade etmişlerdir. “*De ki: Ben de sizin gibi ölümlü bir insanım.*”¹⁸⁸

Vahiy karşısında peygamber ve diğer insanlar aynı sorumluluğu taşırlar. Allah’ın katında vahyi alan ve tebliğ eden ile diğer muhatapları arasında bir ayrıcalık yoktur. Vahiy karşısında, beşer niteliğini taşıma açısından her kişi eşittir. Bu gerçeği ifade eden ayette; “*Bana ilahınızın bir Tek ilah olduğu vahyolundu. Öyleyse, artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koysun ve Rabbine özgü kullukta hiç kimseyi, hiçbir şeyi ortak koşmasın!*”¹⁸⁹ Vahyin asıl muhatabı insandır. Vahyi tebliğ görevi dışında, peygamber ile diğer bir insan arasında vahye muhatap olma ve ona karşı sorumluluk taşıma konusunda fark yoktur.

2.2.4. Beşîr/Mübeşşir, Müjdeci مبشّر/بشير

Kur’an’da peygamberlerin niteliklerini ifade eden kavramlardan biri de *Beşîr* مبشّر ve *mübeşşir* مبشّر kavramlarıdır. *Beşîr* ve *mübeşşir* kelimeleri kök itibarıyla sevinmek, mutlu olmak, müjdelemek, muştulamak, haberini getirmek, anlamlarındaki *be-şe-re* بَشَرَ veya *be-şi-re* بَشِرَ kökünden türemiştir. Beşîr, insanlara iyi veya kötü haberi ulaştıran kimse demektir. İnsanlık anlamında ki beşer de bu kökten

¹⁸⁸ 18/Kehf 110.

¹⁸⁹ 18/Kehf 110.

türemiştir.¹⁹⁰ İnsan cildinin zâhiri, dış yüzüne *beşere* بشر, derinin iç yüzü, bâtını, iç kısmına *ademe* أَدَمَة denir.¹⁹¹

Peygamberlerin öncelikli görevi vahyi/risâleti tebliğ eden, bu çerçevede vahiy bağlamında iyi ve hayırlı haberlerle müjdeleyen, aynı zamanda gelecekte meydana gelecek olumsuz hakikatler ile de uyarıcı şahsiyetlerdir. Peygamberler insanlar üzerinde baskıcı,¹⁹² onları inanmaya zorlayan, vekil olarak sorumlu tutulan kişiler değillerdir¹⁹³. İnsanlara nasihat eden, onları iyiye, güzele ve doğruya teşvik eden¹⁹⁴, kötü ve zararlı olan şeylerden korumaya çalışan, ilahî gerçekleri hatırlatan elçilerdir. Bu görevde güzellik ve hoşgörü ile yerine getirmeye çalışırlar. “*Rabbinin yoluna*

¹⁹⁰ İsfehânî, *Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an*, s. 124-126; Ahterî, Muslihiddin Mustafa bin Şemseddin Karahisârî, “*Ahterî-i Kebîr*” Neşr. Hacı Ahmed Hulusî, Hacı Mustafa Derviş, Beyrut, 1310. s. 101.

¹⁹¹ İnsana *beşer* denmesi, vücudunda yün, kıl ve tüy bulunmaması, açıkta ve görünürde olmasındandır. İsfehani, *Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an* s. 124; Ahterî, Muslihiddin Mustafa bin Şemseddin Karahisârî, “*Ahterî-i Kebîr*”, s. 101. Tef'îl babından *tebşîr* تبشیر müjdelemek anlamına gelmektedir. *Tebşîr*, تبشیر iyi haber, 2/Bakara 25; “*İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine âit olduğunu müjdele!*”, vermenin yanı sıra, kötü haber, 4/Nisâ 138; “*Münafıklara, kendileri için acı bir azap olduğunu müjdele!*” vermeyi de ifade eder. Çünkü her iki tür haber, insanın yüzünde değişiklik meydana getirir. Kur'an'da *beşere* بشر müjdelemek fiili, Allah'a, 3/Âl-i İmran 39, 45; 9/Tevbe 21, peygambere, 2/Bakara 213; 4/Nisâ 165; 6/En'âm 48; 18/Kehf 56 ve Kur'an'a, 2/Bakara 97; 27/Neml 2, isnat edilerek kullanıldığı gibi, bunun ismi-i faili *mübeşşir* مبشّر de hem geçmiş peygamberler, 2/Bakara 213; 4/Nisâ 165; 6/En'âm 48; 18/Kehf 56, ve hem de Hz. Muhammed, 33/Ahzâb 45; 48/Fetih 8; 61/Saf 6 için kullanılmıştır. *Beşîr* بشير lafzı, Kur'an'da dokuz defa geçmekte, sekizinde *nezir* kelimesi ile birlikte geçmektedir. Yedi ayette peygamberlere isim veya sıfat olarak kullanılırken, 5/Mâide 19; 7/A'râf 188; 11/Hûd 2; 2/Bakara 119; 34/Sebe 28; 35/Fâtır 24, bir ayette Kur'an'ı nitelemekte, 41/Fussilet 3-4 “*Hâ Mîm. Bu Kur'an Rahmân ve Rahîm olan Allah katından indirilmiştir. Bilen bir toplum için âyetleri açıklanmış, Arapça okunan bir Kitaptır. Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat onların çoğu yüz çevirdi. Artık dinlemezler.*” geçtiği diğer ayette ise Hz. Ya'kûb'un oğullarına, 12/Yûsuf 96, atfen kullanılmıştır. *Beşîr* بشير kelimesi peygamber ve Kur'an-ı nitelediği tüm ayetlerde *nezir*/uyarıcı kelimesi ile birlikte kullanılmıştır. Bu olgu *beşîr*in iyi habere, *nezîr*in ise uyarıcı bir haberi ifade ettiğine delaletidir. Bunun yanı sıra *Beşîr* kelimesinin insanlara hayırlı bir haberi müjdeleyen kimse veya müminlere ahiret mutluluğunu ve cenneti müjdeleyen, Önkâl, Ahmet, ‘*Beşîr*’ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İst. 1992, 554, 555, şeklinde kullanımı yaygındır. *Beşîr*'i Hz. Peygamber'in bir adı olarak değil, onun bir sıfatı saymak daha isabetli olur.

¹⁹² 88/Ğâşiye 22.

¹⁹³ 10/Yûnus 108.

¹⁹⁴ 88/Ğâşiye 21.

*hikmetle ve güzel öğütle davet et ve onlara öyle bir mücadele yöntemi ortaya koy ki, o en güzeli ve en etkilisi olsun!”*¹⁹⁵

2.2.5. Nezîr/Münzir نَذِير/مُنْزِر

Kur'an'da peygamberleri niteleyen kavramlardan biri de nezîrdir. Bu kavram *beşîr* kavramı ile birlikte kullanılmıştır. *Ne-ze-re* نَذَرَ fiili bir şeyi Allah'a adamak, adağı olmak, zorunlu kılmak, yemin etmek anlamlarına gelmektedir.¹⁹⁶ *Nezr* النَّذْر kendisine zorunlu kılma, sözünü tutma, vadini yerine getirme, anlamında *Bir işin yapılması üzerine zorunlu olmadığı halde, kendisine zorunlu kılma* anlamına gelmektedir. *Allah için bir iş yapmayı adadım* sözü bunu ifade etmektedir.¹⁹⁷ Kur'an'da: “*Ben Rahmân için susmayı adadım,*”¹⁹⁸ “*Rabbim karnımda ki çocuğu özgür olarak sana adadım.*”¹⁹⁹ ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.²⁰⁰

¹⁹⁵ 16/Nahl 125.

¹⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab, ne-ze-ra* نذر maddesi, c. V, s. 200. Mutçalı, a.g.e. s. 873.

¹⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab, ne-ze-ra* نذر maddesi, c. V, s. 201; İsfahânî, *Müfredât, ne-ze-ra*, نذر maddesi s. 797.

¹⁹⁸ 19/Meyem 26; “*Yaptığınız her harcamayı ve adadığınız her adağı muhakkak Allah bilir.*” 2/Bakara 270;

¹⁹⁹ 3/Âl-i İmrân 35.

²⁰⁰ *Nezire* نَزِير zal harfi esreli, fiili bir şeyle, düşmanla sakındırmak, uyarmak, ikaz etmek, korkutmak anlamlarına gelmektedir, İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab, ne-ze-ra* نذر maddesi, c. V, s. 200; Mutçalı, a.g.e. s. 873, Uyarma; korkutma ve sakındırma anlamlarını içermektedir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab, ne-ze-ra* نذر maddesi, c. V, s. 201, Kur'an'da 6/En'âm 51, 10/Yûnus 2; 14/İbrâhîm 44; 71/Nuh 1; 74/Müddesir 2; 19/Meryem 39; 40/Mü'min 18, birçok ayette de bu anlamda kullanılmıştır, Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemmü'l-Müfehres li'l-Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-Hadîs, Kahire 1408/1988, *ne-ze-ra*, maddesi. s. 864-865, “*Artık sana en yakın olan akrabalarını uyar,*” 26/Şu'ârâ 214; وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ, ayetinde geçen *nezire* kelimesi bu manadadır. *Nezîr* نَذِير *inzâr* إِنْذَار in isimdir, İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab, ne-ze-ra* نذر maddesi, c. V, s. 201, *İnzâr* إِنْذَار bildiri, ikaz ve uyarı anlamındadır. *Beşîr* haberinin içinde sevinç olduğu gibi, *inzâr* haberinin içinde de korkutma vardır, İsfahânî, *Müfredat, ne-ze-ra* نذر maddesi s. 797, “*İşte sizi çalgınca kışkırtılmış bir ateşe karşı uyarılmış bulunuyorum,*” 92/Leyl 14, bu ayetlerde olduğu gibi, *nezîr* in geçtiği ayetlerde bu anlam, temel vurguyu oluşturur. Kur'an'da, *Nezîr* نَذِير - *en-Nezîr* النَّذِير kelimesi; bildirici, sakındırıcı, uyarıcı, ikaz edici anlamlarında, fe'îl babında, muf'îl yani *münzir* مُنْزِر anlamında olup, ağırlıklı olarak peygamberlerin nitelikleri olarak kullanılmıştır, Abdülbâkî, *el-Mu'cemmü'l-Müfehres li'l-Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim, ne-ze-ra* نذر, maddesi, s. 864-865, Bu bağlamda peygamberlerin yüklendiği görevlerden birini teşkil etmektedir. Kur'an'da, “*Üstelik bir de uyarıcı gelmişti.*” 35/Fâtır 37; وَجَاءَكُمْ

Kur'an, *Nezîr* sıfatıyla insan fitratında var olan korku, uyarma, ikaz duygusuyla, insanın gelecekte uğrayacağı kötülük, sıkıntı, elem ve üzüntülerinin önüne geçmeyi hedeflemektedir. Arapça'da bir saldırıyı görerek önceden kavmini uyaran kişiye *nezîr* denmiştir²⁰¹

2.2.6. Racul رجل

Kur'an peygamberler için farklı isimler ve nitelemeler kullanmıştır. Onlardan biri olan *Racül* رَجُل kavramıdır. Bu kelime *yaya gitmek, yürümek* anlamındaki *re-ci-le* رَجَلَ kökünden türemiştir. *Racül* kavramının çoğulu *ricâlun* رِجَال'dur.²⁰² Bu kavram insan türünün ergenlik çağı ile başlayan, genç ve yetişkinler için kullanılmaktadır.²⁰³

Racül kelimesi ve türevleri Kur'an'da tekil ve çoğul olarak pek çok kez kullanılmıştır. Bu kavram çoğunlukla erkek insan için kullanılmaktadır. “Eğer erkek ya da kadın birinci dereceden bir mirasçıya sahip değilse;”²⁰⁴ ayetinde olduğu gibi. Ayrıca Kur'an, bu kavramı üç yerde çoğul anlamda peygamberlere isim olarak kullanmış ve bu ayetlerde, Hz. Muhammed'e hitaben kendinden önceki peygamberlerin beşer boyutunu vurgulamıştır. “Senden önce gönderdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz adamlardan başkası değildi. Eğer bilmiyorsanız vahiylerin

النَّذِيرُ, ayetinde olduğu gibi pek çok ayette benzer kullanımları bulunmaktadır, Abdülbâkî, *el-Mu'cemmü'l-Müfrehes li'l-Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim, ne-ze-ra* نذر, maddesi. s. 864-865, Bu kavram Kur'an'da bir ayette, Kur'an'ın niteliği ve nüzûl sebeplerinden biri anlamında geçmektedir, 25/Furkân 1: تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا “Alemlere uyarıcı olsun diye, kuluna Furkan'ı indiren Allah ne yücedir.”

²⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab, ne-ze-ra* نذر maddesi, c. V, s. 202. Bu bağlamda elbisesini çıkaran ve “Ben çıplak bir uyarıcıyım”, sözü arap toplumunda kullanılan bir özdeyiştir.

²⁰² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab, re-ci-le* رَجَلَ maddesi, c. XI, s. 265-274; İsfahânî, *Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an, Racul* رجل maddesi, s. 344-345.

²⁰³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab, re-ci-le* رَجَلَ maddesi, c. XI, s. 265; İsfahânî, *Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an, Racül* رجل maddesi, s. 344-345.

²⁰⁴ 4/Nisâ 12; bkz. 2/Bakara 228; 4/Nisâ 7, 32, 34, 75, 97.

mensuplarına sorabilirsiniz.”²⁰⁵ Bu ayetlerde geçen *ricâl* رِجَال kavramı ile peygamberlerin erkek ya da dişi oldukları ile değil, ölümlü birer insan olup olmadıkları ile ilgilidir. Çünkü bu ayetler melek peygamber talep edenlere bir cevap olarak gelmiştir.²⁰⁶ Vahyi ve peygamberliği inkâr edenlerin itirazı peygamberlerin cinsiyetiyle değil, daha çok beşeriliğiyle ilgilidir.²⁰⁷ “*Bu da sizin gibi ölümlü bir insan değil mi?*”²⁰⁸ “*Biz onları yemeğe bile ihtiyaç duymayan varlıklar göndermedik; dahası onlar ölümsüzde değildirlere.*”²⁰⁹

Allah, vahyi bir insan eliyle göndermesinde şaşkınlık içinde olan kişilere hitapta bu kavramı kullanmaktadır. “*Ne yani, sizi uyarsın diye içinizden bir adam eliyle, Rabbinizden size bir bildiri gelmesine niçin şaşıyorsunuz?*”²¹⁰ Allah bu ayetlerde peygamberlerin beşer olma özelliğine vurgu yapmış, bunun doğal bir gerçek olduğunu vurgulamıştır.

2.2.7. Üsvetü’n-Hasene أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

Üsvetün أُسْوَةٌ kavramı tedavi etmek, bakmak, barışı sağlamak, düzeltmek, onarmak, çaresini bulmak anlamındaki *eseve* أَصَوَّ veya *esâ* أَسَى kökünden türemiştir.²¹¹ Üsvetün أُسْوَةٌ veya isvetün إِسْوَةٌ kavramı masdar olup, *kudvetün* قُدْوَةٌ veya *kıdvetün* كِدْوَةٌ ile aynı anlamda örnek, model anlamındadır.²¹² *I’tesi bihi* بِهِ

²⁰⁵ 12/Yûsuf 109; 16/Nahl 43; 21/Enbiyâ 7.

²⁰⁶ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’an*, s. 505, dipnot, 1.

²⁰⁷ 21/Enbiyâ 3, 7, 8.

²⁰⁸ 21/Enbiyâ 3.

²⁰⁹ 21/Enbiyâ 8.

²¹⁰ 7/A’râf 69; bkz. 7/A’râf 63; 10/Yûnus 2.

²¹¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, *eseve* أَصَوَّ maddesi, c. XIV, s. 34-35; Isfehânî, *Müfredât*, s. 76-77; Mutçalı, *ArapçaTürkçe Sözlük*, s. 16.

²¹² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, *eseve* أَصَوَّ maddesi, c. XIV, s. 34-35; Isfehânî, *Müfredât*, s. 76.

اِتَّس hitabı, اِقتَدِ بِهِ onun gibi olmak anlamına gelmektedir. Bir başkasının durumundan hoşlanarak ona uyma ve onun gibi olma halidir.²¹³

İsfehânî, üsvetün اُسْوَة – isvetün اِسْوَة veya kudvetün قُدْوَة - kıdvetün كِدْوَة kavramının; ister zarar versin, ister sevindirsin, ister kötü olsun, isterse de iyi olsun bir insanın başka bir insana uyması, onun gibi olması hali olduğunu ifade eder.²¹⁴ Elmalılı, **üsvetün** kelimesinin teessi edilecek, yani uyulacak, arkasından gidilecek örnek, meşk, nümûne-i imtisal olduğunu belirtir.²¹⁵ Teessi تَأَسَّى taklit ve teşebbüh değil, birinin yaptığını onun maksadını gözeterek yapmaktır. Üsvetün اُسْوَة ilan edilen modeldir. Sadece üretilebilir olanlar model gösterilebilir.

Üsvetün اُسْوَة kavramı örnek, model anlamında Kur'an'da üç yerde geçmektedir. Bunlardan biri Hz. Muhammed hakkında²¹⁶, diğer ikisi ise Hz. İbrahim ve ona inananlar hakkındadır²¹⁷. Hz. Muhammed'in güzel örnek olduğunu belirten ayette şöyle buyurulmaktadır. “Gerçek şu ki, Allah'ı ve ahiret gününü bekleyen ve O'nu her daim anan kimseler için Allah'ın elçisi güzel bir örnek teşkil eder.”²¹⁸

Hz. İbrâhîm ve ona inanan mü'minlerin örnek oluşları ise şu şekilde ifade edilmiştir: “Doğrusu İbrâhîm'de ve ona uyanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine şöyle demişlerdi: Bakın, biz sizden ve Allah'ın yanı sıra taptığınız her şeyden uzağız. Biz sizin hayat tarzınızı ret ediyoruz. Sizinle bizim aramızda, siz bir tek Allah'a ibadet edinceye kadar ebediyen sürececek bir düşmanlık ve nefret vardır. Tek istisna, İbrahim'in babasına, senin için kesinlikle Allah'tan mağfiret dileyeceğim, ama senin lehine Allah'tan bir şey elde etme

²¹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, eseve اَسْو مaddesi, c. XIV, s. 35.

²¹⁴ İsfehânî, *Müfredât*, s. 76.

²¹⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. VI, s. 304.

²¹⁶ 33/Ahzâb 21.

²¹⁷ 60/Mümtehine 4, 6.

²¹⁸ 33/Ahzâb 21.

yetkisine sahip değilim, diye söz vermesiydi. Rabbimiz! Yalnız sana güvendidik, yalnız sana yöneldik; zira tüm yollar Sana çıkar. Rabbimiz bizi küfre gömülenlerin elinde oyuncak etme! Ey Rabbimiz: Zira sen, evet sensin mutlak üstün ve yüce olan, Sensin her hükmünde tam isabet kaydeden.”²¹⁹ “Doğrusu onlarda, içinizden Allah’ı ve Ahiret Günü’nü gözeten kimseler için elbet güzel bir örneklik vardır.”²²⁰ Bu ayetlerde Hz. İbrâhîm ve ona inanan mü’minlerin inkârcılığa karşı açık bir tavır ortaya koyma, konusunda güzel örnekliklerine vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda ayette Hz. İbrâhîm’den babası olsa dahi hakikate saygı duyarak, Allah’ın koymuş olduğu sınırı gözetmesi ve duygusal davranmaması istenmiştir.

Hz. Muhammed’in güzel örnek olduğunu belirten ayetteki *üsve-tün hasen-tün* ifadesi üzerinde, İslâm düşüncesinde geniş yorumlar yapılmıştır. *Üsve-tün hasen-tün* *أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ* kavramının karşılığı “en güzel örnek” değil, “güzel örnektir.” Müslüman geleneğinde Hz. Muhammed ile ilgili pek çok konuda olduğu gibi, bu konuda da onu yüceltme anlayışı görülmüştür.

Üsve-tün hasen-tün güzel örnek kavramının geçtiği ayetlerde Hz. Muhammed, Hz. İbrâhîm ve O’na uyan müminlerin güzel örnekliği ifade edilmektedir. Buradan Hz. Muhammed’in *en güzel örnek* olduğu anlamını çıkarmak mümkün değildir. Ayetin vurgusunda “Allah’ın elçisinde sizin için güzel örnek”²²¹ vardır, ifadesi ile peygamberin bir davranışı söz konusu edilmiştir. Kur’an’da peygambere ait başka güzel davranışlarda söz konusu edilmiş, bazende hatalı bazı

²¹⁹ 60/Mümtehine 4-5.

²²⁰ 60/Mümtehine 6.

²²¹ 33/Ahzâb 21.

davranışlarından dolayı uyarılmıştır. Buna rağmen Müslümanlar peygamberleri en güzel örnek şeklinde ifade ederek erişilmez konuma getirmiştir.²²²

Hiz. Peygamber'in örnekliliği tarihi süreç içinde olduğu gibi, her boyutuyla taklit etme olarak algılanmıştır.²²³

*“Doğrusu Allah, ayetlerini onlara okumak, onları arındırmak, ilahi kelamı ve hikmeti onlara öğretmek için içlerinden birini elçi çıkararak mü'minlere ihsanda bulunmuştur; oysaki daha önce apaçık bir sapıklık içerisinde bulunuyorlardı.”*²²⁴

2.3. Kur'an'da Peygamberlerin Görevlerine İlişkin Kavramlar

2.3.1. Davet Eden الداعي

Kur'an-ı Kerim'de peygamberi niteleyen kavramlardan biride *dâî* داعی kavramıdır. *Dâî* kavramı *de'ave* دعو veya *deâ* دعى kökünden türemiştir. *De'ave* دعو veya *deâ* دعى kavramları *seslenmek, çağırmak, davet etmek, teşvik etmek, tembih etmek, emirle davet etmek* anlamlarına gelmektedir.²²⁵

Dâî, sıfat anlamında *dua eden, çağıran, davetçi, heberci, müjdecî, propoganda yapan, ev sahibi, sebep, illet* anlamlarında kullanılmaktadır.²²⁶

Bazen anlamı pekiştirmek için sonuna 'ta' (ة) getirilerek *dâîyetün* داعية şeklinde de kullanılır. *Dâî* kavramı, peygamberlerin Allah'ın elçisi olarak ve görevlerini dile getiren ayetlerde özellikle, “Allah'a çağıran” anlamında kullanıldığı

²²² Abdulğaniyy Abdulhalik, *Hüccetü's-Sünne*, 337-338; Şelebi *Medhal*, s. 98.

²²³ İmâm Şafî, Ümm, V, s. 127; Risâle, s. 153 dipnot; Şâtibî, *Muvafakat*, IV, s. 24; Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, s. 29.

²²⁴ 3/Âl-i İmrân 164.

²²⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, *Deâ* دعى maddesi, c. XIV, s. 257-262; İsfahânî, *Müfredât*, *de'ave* دعو maddesi, s. 315-316; Mutçalı, *ArapçaTürkçe Sözlük*, s. 269-270.

²²⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, *Deâ* دعى maddesi, c. XIV, s. 257-262; İsfahânî, *Müfredât*, *de'ave* دعو maddesi, s. 315-316; Mutçalı, *ArapçaTürkçe Sözlük*, s. 269-270.

görülmektedir.²²⁷ Ayrıca *Dâî* Kur'an'da; Allah, peygamberler, melekler ve insanlar için isim ve sıfat olarak da kullanılmaktadır.²²⁸

Kur'an'da, peygamberlerin bir davetçi olarak tanımlandığı ayette, onların aydınlatıcı parlak bir kandil, bir ışık ve *sirâcen munîrâ وَسِرَاجًا مُنِيرًا*²²⁹ oldukları da ifade edilmiştir. “*Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; kendi izniyle Allah’a çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir ışık olarak gönderdik.*”²³⁰ Bu ayette Yüce Allah, somut bir benzetme yaparak, vahyin, daha iyi anlaşılmasına vurgu yapmıştır. Bu durum Kur'an'ın indığı çevre ve muhatabın konumu ile ilgili olsa bile, her zaman için iyi bir eğitim ve öğretim yöntemidir. Görülüyor ki, *dâî* الداعی davetçi, müjdecî, haberci olan peygamberler, vahiy ile insanları, hakka, doğruya, iyiye ve güzel olan hayat ilkelerine davet etmektedirler.

2.3.2. Rehber/Yol Gösteren هادى

Kur'an'da peygamberler için kullanılan niteliklerden biriside *Hâdî* هادى kavramıdır. *Doğru yolu bulmak, yol göstermek, rehberlik etmek*²³¹, *kılavuzluk etmek, açıklamak*²³² anlamındaki *hüdâ* هُدًى ve *hidâyet* هِدَايَةٌ kökünden türemiş ism-i fâil olan *hâdî* هادى kelimesi; *doğru yola ileten, kılavuz, önder, lider, başkan* anlamlarına

²²⁷ Öz, Mustafa, *ed-dâî* الداعى maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansilopedisi, DİA, İstanbul 1993, c. XIII, s. 420.

²²⁸ Abdülbâkî, *el-Mu'cemmü'l-Müfrehes li'l-Elfâzi'l-Kur'an, 'l-Kerim, de'ave* (دعو) maddesi, s. 326-330. Allah'a çağıran anlamında, Hz. Peygambere nisbet edilişinden faydalanılarak benimsenen *Dâî* داعى kavramı, ilk olarak Mu'tezile, Zeydiyye ve Abbasiler'de nadiren kullanılmışsada, İsmâiliyye, Karamatîler ve Dürzîler tarafından daha çok kullanılmıştır. Öz, Mustafa, *ed-dâî* الداعى maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansilopedisi, DİA, İstanbul 1993, c. XIII, s. 420.

²²⁹ 33/Ahzâb 46.

²³⁰ 33/Ahzâb 45-46.

²³¹ İsfahânî, *Müfredât hâdî* هادى maddesi, s. 835-840; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab, hâdî* هادى maddesi, c. XV, s. 353-360; Topaloğlu, Bekir, *'el-Hâdî'* maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansilopedisi*, DİA, İstanbul 1997, c. XV, s. 9.

²³² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab, hâdî* هادى maddesi, c. XV, s. 354.

da gelmektedir.²³³ Hidâyet هِدَايَةٌ 'de yolunu kaybeden ve kör olana yolunu gösterme ve rehberlik etmek anlamındadır.²³⁴ Kur'an'da fiil ve türevleri ile çok sayıda geçmekte, mutlak doğru yola iletenin Allah olduğu vurgulanmaktadır.²³⁵ “De ki: *Hakka ulaştıracak Allah'tır.*”²³⁶

El-Hâdî الهادي kavramı Allah'ın isimlerinden biridir. Kullarına lütufla ve güzellikle yol gösteren, aydınlatan, görmesini sağlayan, her mahlûka varlığını sürdürmesi için gerekli tüm ihtiyaçları gösteren, anlamlarına gelmektedir.²³⁷ *El-Hüdâ الهُدَى* yol gösterici anlamında peygamberler²³⁸ için kullanılmıştır. “Unutma ki sen sadece bir uyarıcısın ve her topluluğun bir hidayetçisi zaten bulunmaktadır.” وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ²³⁹

Hâdî هادى kelimesi Kur'an,²⁴⁰ vahiy,²⁴¹ din,²⁴² ilâhi kitaplar,²⁴³ Mescid-i Haram yani Ka'be²⁴⁴ içinde kullanılmaktadır. Allah, peygamberlerini yol gösterici, tebliğci, uyarıcı ve müjdeci olarak, doğru yolun rehber ve kılavuzu olan kitap ile göndermiştir. Kur'an'a göre; “Hiç şüphe yok ki, mutlak rehberlik Allah'ın rehberliğidir.”²⁴⁵ İnsanın, Allah'tan isteyeceği ve arzulayacağı tek ve en anlamlı talebi hidayettir. “Hamdın tamamı bizi bu mutlu sona ulaştıran Allah'a özgüdür, eğer Allah bize bu doğru yolu göstermemiş olsaydı, biz asla doğru yolu bulamazdık.

²³³ Mutçalı, *ArapçaTürkçe Sözlük*, s. 939.

²³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, *hâdî هادى* maddesi, c. XV, s. 358.

²³⁵ 39/Zümer 23-36; 40/Mü'min 33; 5/Mâide 16. “Allah onları dosdoğru yola sevk eder.”

²³⁶ 10/Yûnus 35.

²³⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, *hâdî هادى* maddesi, c. XV, s. 353.

²³⁸ 13/Ra'd 7; 17/İsrâ 94; 21/Enbiyâ 73; 22/Hacc 8; 30/Rum 53; 31/Lokmân 20; 32/Secde 24; 35/Fâtır 42; 42/Şûrâ 52.

²³⁹ 13/Ra'd 7.

²⁴⁰ 2/Bakara 2, 5, 97, 159; 3/Âl-i İmrân 138, 103; 10/Yûnus 57; 12/Yûsuf 111; 16/Nahl 64, 89, 102; 17/İsrâ 9; 31/Lokmân 3; 39/Zümer 23.

²⁴¹ 9/Tevbe 33; 34/Sebe 32; 39/Zümer 23; 40/Mü'min 53; 53/Necm 23; 72/Cin 13.

²⁴² 34/Sebe 24.

²⁴³ 2/Bakara 53; 5/Mâide 44, 46; 17/İsrâ 2; 23/Mü'minûn 49; 28/Kasas 42.

²⁴⁴ 3/Âl-i İmrân 96.

²⁴⁵ 6/En'âm 71.

*Doğrusu rabbimizin elçileri bize gerçeği söylemişler.*²⁴⁶ “*O doğru yola yönelenlerin hidayetini artırır ve onlara korunma gücü bahşeder.*”²⁴⁷ Allah, peygamberleri insanlara uyarıcı ve doğru yolu bulmaları için göndermiştir. “*Ve onları dosdoğru bir yola yönelttik.*”²⁴⁸ “*Elbet onu doğru yola biz yönelttik: ya iman eden veya inkâr eden biri olmayı kendine bıraktık.*”²⁴⁹ Mutlak Hâdî olan Allah’ın insana hidayeti ise çeşitli şekillerdedir. Bu manada Rağıp el-İsfehânî²⁵⁰ Allah’ın, insanlara hidayetinin dört şekilde olduğunu ifade etmektedir.

a) Allah’ın tüm mükellefleri kapsayacak şekilde, her insana akıl, anlayış ve zaruri bilgileri, vermiş olduğu bir hidayettir. “*O da: Bizim Rabbimiz her şeye yaratılışını veren, sonra da doğru yolunu gösterendir, dedi*”.²⁵¹

b) Allah’ın kitap ve nübüvvetle insanları irşadıdır. “*Onları emrimiz uyarınca insanları doğru yola ileten önderler yaptık.*”²⁵²

c) Allah’ın çağrısına uyarak kabul etmeleri sonucunda, hidâyetin artırılmasıdır. “*Hidâyete erenlere gelince, Allah onların hidayetini artırır.*”²⁵³

d) Allah’ın, insanları ahirette cennete girmelerine vesile olacak yol göstermesi de, hidâyetidir. “*Allah onları hidayete iletecek ve durumlarını düzeltecektir.*”²⁵⁴

²⁴⁶ 7/A’râf 43.

²⁴⁷ 47/Muhammed 17.

²⁴⁸ 4/Nisâ 68.

²⁴⁹ 76/İnsân 3.

²⁵⁰ ö. 502/1108

²⁵¹ 20/Tâhâ 50.

²⁵² 21/Enbiyâ 73.

²⁵³ 47/Muhammed 17.

²⁵⁴ 47/Muhammed 5; İsfehani, *Müfredât hâdî هادى* maddesi, s. 835-836.

2.3.3. Öğüt Veren النَّاصِح

Öğüt veren anlamına gelen النَّاصِح kavramı, *nasihat etmek, nasihatte bulunmak, iyi ve olumlu düşünceleri olmak, saf, arı ve katışıksız olmak* anlamına gelen *nesaha* نَصَح kelimesinden türemiştir.²⁵⁵ İbn Manzûr *nesaha* نَصَح kavramının *içten ve samimi olmayı, doğru ve dürüst davranmayı* ifade ettiğini belirtmiştir.²⁵⁶ *Nasihat, öğüt, yol gösterme, dürüst ve samimi olma* anlamındaki *Nushu* النَّصْح kavramı *iharet, doğru olmama, aldatma, hile ve dolandırma* anlamındaki *el-ğışşu* الغش kavramının zıddıdır.²⁵⁷

Kur'an, peygamberlerin öğüt ve nasihatte bulunan niteliğine vurgu yapmıştır. Peygamberler için *nâsih* النَّاصِح kavramı tekil²⁵⁸ ve çoğul²⁵⁹ olarak kullanılmıştır. Peygamberler toplumlarına vahyi tebliğ ederken bizzat güvenilir, öğütte bulunan şahsiyetler olduklarını vurgulamışlardır. “*Size Rabbimin mesajlarını tebliğ ediyorum, zira ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim.*”²⁶⁰ Vahiy, insan için bir öğüttür. İnsana öğüt verilerek sorumluluğunun hatırlatılması, bilmediklerini öğrenmesi ve rahmete ulaşması amaçlanmıştır. “*Ey kavmim dedi, sapıtmış değilim, aksine ben âlemlerin Rabbi tarafından seçilen bir elçiyim. Size Rabbimin mesajlarını tebliğ ediyor ve öğüt veriyorum, çünkü ben Allah’tan gelen vahiy sayesinde sizin bilmediklerinizi biliyorum.*”²⁶¹

²⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, *nesaha* نَصَح - يَنْصَح maddesi, c. IV, s. 615-617; Mutçalı, *ArapçaTürkçe Sözlük*, s. 889.

²⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, *nesaha* نَصَح - يَنْصَح maddesi, c. IV, s. 615.

²⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, *nesaha* نَصَح - يَنْصَح maddesi, c. IV, s. 615.

²⁵⁸ 7/A'râf 62, 68.

²⁵⁹ 7/A'râf 79.

²⁶⁰ 7/A'râf 68.

²⁶¹ 7/A'râf 61-62.

2.3.4. Duyuran/Açıklayan مُبَيِّن

Peygamberlerle ilgili kavramlardan biri olan *Mübeyyîn* kavramı, ortaya çıkmak, görünmek, açık- vazîh olmak ve ayrılmak anlamlarındaki bâne- yebînu- beynen- beynûneten وَيُنُونَةُ - وَيُنُونَةُ kök kavramına dayanmaktadır. *Beyân* بَيَان kavramı, kapalı olan lafızları açıklayan kelime veya kelimelere denir.²⁶² *Mübeyyîn* مُبَيِّن kavramının türediği, *beyyene* بَيِّن kavramı, *tebeyyene* تَبَيَّن anlamında, açığa çıkarmak, duyurmak, ilan etmek, görünür yapmak, ifade etmek, dile getirmek, bildirmek, açıklamak, izah etmek, şerh etmek anlamlarına gelmektedir.²⁶³ *Mübeyyîn* مُبَيِّن bu çerçevede açıklayan, bildiren, izah eden, duyuran anlamlarındadır.²⁶⁴ Kur'an'da *beyyene* بَيِّن ve *tebeyyene* تَبَيَّن kavramlarının türevleri, peygamberlerin açıklamaları, bildirmeleri, izah etmeleri ve duyurmaları anlamında geçmektedir.²⁶⁵

Mübeyyîn kavramının türevleri Kur'an'da ağırlıklı olarak Allah'ın açıklamaları, bildirmeleri ve duyurmaları anlamında geçmektedir.²⁶⁶ “Böylece Allah size mesajlarını açıklıyor ki, düşünebilesiniz.”²⁶⁷ Kur'an'da geçen, *beyyene* بَيِّن kavramının türevlerinde Allah; her peygamberin kendi kavminin diliyle gönderildiğini, mesajları açık ve net olarak iletmelerini,²⁶⁸ tüm peygamberlerden vahyi duyurmalarını ve gizlememelerini,²⁶⁹ kendilerine indirilen vahiyleri insanlara açıklamalarını,²⁷⁰ toplumların bilmedikleri ve üzerinde anlaşmazlığa düştükleri

²⁶² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, ba-ne (be-ye-ne) (بَيْن) maddesi, c. XIII, s. 67.

²⁶³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, ba-ne (be-ye-ne) (بَيْن) maddesi, c. XIII, s. 61-71. Mutçalı *ArapçaTürkçe Sözlük*, s. 81-82.

²⁶⁴ Kur'an'da peygamberleri ifade etmek için doğrudan *mübeyyîn* مُبَيِّن kavramı geçmemektedir.

²⁶⁵ 3/Âl-i İmrân; 5/Mâide 15, 19; 14/İbrâhîm 4; 16/Nahl 44, 64; 43/Zuhuf 63.

²⁶⁶ 2/Bakara 68, 69, 70, 187, 219, 221, 241, 266; 3/Âl-i İmrân 103; 4/Nisâ 26, 176; Ayrıca bkz. Abdülbâkî, *el-Mu'cemmü'l-Müfehres li'l-Elfâzi'l-Kur'an, 'l-Kerim*, yubeyyinu يُبَيِّن maddesi, s. 180.

²⁶⁷ 2/Bakara 219.

²⁶⁸ 14/İbrâhîm 4.

²⁶⁹ 5/Mâide 67.

²⁷⁰ 16/Nahl 44.

*meselelerin çözümlerini kendilerine sunmalarını,*²⁷¹ *peygamberler hakikatleri açıklamak üzere gönderildiği,*²⁷² *Allah ayetlerini insanlığa açıklıyor ki, sorumluluk bilincini kuşanabilsinler,*²⁷³ *tefekür edebilsinler,*²⁷⁴ *ibret alsınlar,*²⁷⁵ *akıllarını kullanabilsinler,*²⁷⁶ *şükredebilsinler,*²⁷⁷ şeklinde ifadeler geçmektedir.

Beyyene بَيِّن kavramının geçtiği ayetlerde, peygamberlerin en önemli görev ve sorumluluklarına vurgu yapılmaktadır. Vahyin, tebliği ve bildirilmesi peygamberlere verilmiş görevlerdir. Peygamberler, hem aldıkları ilahi vahyi tebliğ etmiş ve hemde ilan yani beyanda bulunmuşlardır. Yüce Allah pek çok ayette de peygamberlerini beyyinat البَيِّنَات hakikatin apaçık belgeleri ile gönderdiğini vurgulamaktadır.²⁷⁸ Bu kavram, özellikle vahyin açıklanmaya ihtiyacı olmayacak kadar anlaşılır olduğuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca Yüce Allah, Kur'an'ı anlaşılması, öğüt alınması ve ders alınması için kolaylaştırdığını vurgulamaktadır. *“Ve doğrusu biz bu Kur'an-ı ders alınsın diye kolaylaştırdık.”*²⁷⁹

İlahi vahiy, Allah ve elçisi arasında sadece Kur'an ile sınırlı olan bir hakikattir ve bu anlaşılır ve izaha ihtiyaç duymayacak ölçüde açıktır. Vahiy ve peygambere ait söz ve eylemleri kesinlikle birbirinden ayırmaya özen göstermek gerekmektedir. Peygamber doğal olarak Kur'an ayetlerini yorumlamış, ictihat yapmış ve eylemlerde bulunmuştur. Bunlar bir beşer olarak ifade ettiği ve yaptığı eylemdir. Bunların doğrudan vahiy ile hiçbir ilintisi yoktur.

²⁷¹ 16/Nahl 64.

²⁷² 5/Mâide 19.

²⁷³ 2/Bakara 187.

²⁷⁴ 2/Bakara 219.

²⁷⁵ 2/Bakara 221.

²⁷⁶ 2/Bakara 242.

²⁷⁷ 5/Mâide 89.

²⁷⁸ Abdülbâkî, *el-Mu'cemmü'l-Müfehres li'l-Elfâzi'l-Kur'an, 'l-Kerim, beyyinât البَيِّنَات* maddesi, s. 181-182.

²⁷⁹ 54/Kamer 17, 22, 32-40.

Beyyene بَيِّن ve *tebyîn* تَبْيِّن kavramları ile ilgili yapılan değerlendirmelerin birinde şu yorum yapılmıştır. *Tebyîn* تَبْيِّن, hem *iletme*, *duyurma*, *bildirme*, hem de *tarif etme* ve *uygulamalı olarak gösterme* anlamında açıklamadır. Kur'an'da *beyyene* بَيِّن fiili kimi yerde bu geniş çağrışımlarıyla, kimi yerde ise sadece *duyurma-iletme* anlamıyla kullanmıştır. Mesela 3/Âl-i İmrân 187 ve 5/Mâide 15 gibi ayetlerde, hep kitap ehliyle ilgili olarak *gizleme* ve saklamanın zıddına, *eksizsiz iletme*, *duyurma* anlamında kullanılır.

Bu doğrultuda *beyân* بَيَّان kavramını deklare etmek, bildirmek, açıklamak şeklinde ifade etmek daha doğru bir yaklaşım tarzı olacaktır.²⁸⁰ Doğrusu *beyân* بَيَّان kökünden gelen kelimeler zaten gelen vahyin apaçık olduğunu, kapalı, anlaşılmayan, gizemli bir yanının olmadığını vurgulamaktadır. Allah, Kur'an'da rasûlüne şöyle hitap etmiştir. “*Bu Kitab'ı sana her şeyin bir açıklaması yani tıbyanı bir hidayet ve rahmet kaynağı ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.*”²⁸¹ Kur'an için de şöyle buyurur: “*Bu Kur'an bütün insanlığa bir açıklamadır yani beyândır.*”²⁸² Öyleyse Kur'an söyleminin *beyân* olması sadece onun mucize derecesinde *beyân* özelliği taşıyan mübîn ve belağatlı bir kelâm olmasından değil, ayrıca diğer hükümlerinin de *beyân* olması sebebiyledir.²⁸³

²⁸⁰ Muhammed Abid el-Cabiri, İbn Manzur'un Lisanü'l Arab sözlüğünü esas alarak *beyan* بَيَّان kavramı hakkında geniş bir değerlendirmede bulunmuştur. Lisanü'l-Arab çerçevesinde *beyan* بَيَّان kavramının beş ayrı anlam ve anlam boyutları içerdiğini belirtmiştir. El-Câbirî, Muhammed Âbid, *Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, çev. Burhan Köroğlu, Hasan Hacak, Ekrem Demirli, İst. 2001. s. 17-26. Bu beş ayrı tanımın üçüncü şikkında yaptığı değerlendirmede Câbirî, *beyan* بَيَّان kavramının, Kur'an'da ilahi vahiy ile bağlantılı olarak kullanıldığı zaman genellikle açıkça ortaya koymak, belirginlik, açıklamak, açıkça anlamak, apaçık olmak, açıkça ulaştırmak, ortaya koymak anlamlarını taşıdığını Lisânü'l-Arab bağlamında ifade etmektedir. Bu kavramın *ortaya koymak*, *açıkça ulaştırmak* ve *ulaştırmak* anlamları özellikle göz ardı edilmiştir. Kur'an dışı vahiy ile bağlantılı kurmak için olsa gerek, gelen vahyi kapalı bir obje olarak algılayarak *beyan* بَيَّان ifadesini peygamberin açıklaması olarak tanımlamışlardır.

²⁸¹ 16/Nahl 89.

²⁸² 3/Âl-i İmrân 138.

²⁸³ El-Câbirî, Muhammed Âbid, *Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, s. 17-26.

Peygamberler; açıklamalarında, içtihatlarında ve yorumlarında ilahi vahyin özüne sadık kalmak zorundadırlar. Vahiy dışındaki bu uygulamaları onların şahsi bilgi, birikim ve gayretleri ile ortaya koydukları ictihatlardır. Diğer islam bilginlerininde böyle bir yorum ve ictihatda bulunma hakları ve görevleri vardır. Onlarda bu sorumluluğu yerine getirmeye çalışmışlardır.

2.3.5. Hatırlatan **الْمُذَكِّرُ**

Müzekkir kavramı; *hatırlatmak, anımsatmak, dikkatini çekmek, kelimeyi müzekker yapmak* anlamındaki *zek-ke-re-يَذَكِّرُ – ذَكَرَ* fiilinden türeyen ism-i faildir.²⁸⁴ *Zikr* ise *hatırlama, anma, bahsetme, zikretme, anlatma* anlamlarına gelmektedir. İsfahânî'ye göre *zikr*; bir anda kalbe ve söze dönüşen şeydir. O kalbi ve lisani diye iki türlü *zikr* olduğunu ifade eder. Ayrıca *zikri* kendi içinde de ikiye ayırır.

1) Unutmanın sonucunda hatırlatmak,

2) Akılda kalıcı olmasını sağlamak için hatırlatmak²⁸⁵ Bu bağlamda *zikr*, ya insanın tasavvuruna bir şeyin simgesini sunarak onu hafızasına kaydetmek, ya da zihinde önceden var olduğu halde bir şekilde kaybolmuş olanı yeniden ortaya çıkarmaktır.²⁸⁶

Kur'an, peygamberlerin *müzekkir* yani *hatırlatan, anımsatan* niteliklerine dikkat çekmiştir. “Ama yine de hatırlatmaya devam et. Çünkü bu hatırlatmalar müminlere fayda sağlar.”²⁸⁷ “O halde hatırlatmak fayda verirse hatırlat.”²⁸⁸ Kur'an, bir yerde bizzat Hz. Muhammed'den *müzekkir* diye bahsetmiştir. Bu ayetin

²⁸⁴ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, ze-ke-re ذَكَرَ maddesi, c. IV, s. 309-311; Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 294-295.

²⁸⁵ İsfahânî, *Müfredât*, s. 326.

²⁸⁶ İsfahânî, *Müfredât*, s. 326.

²⁸⁷ 51/Zâriyat 55.

²⁸⁸ 87/A'lâ 9.

devamında inkâr ve yüz çeviren olsa bile, Peygamber'in onlara zorlama ve baskı yapamayacağını belirtmiştir. *"İmdi sen hatırlat! Çünkü sen sadece bir hatırlatıcısın; onlara inanç dayatan bir zorba değilsin! İlla ki yüz çeviren ve inkâr eden olacaktır."*²⁸⁹

Kur'an'da doksan beş yerde **ذکر** hatırlatma kavramı geçmektedir.²⁹⁰ Kur'an, geçmiş vahiylerin zikir olduğunu ifade ederken, özellikle Kur'an'ın da zikir olduğunu vurgulamaktadır. *"O, yalnızca bir hatırlatma ve öğüttür, ve o özünde apaçık olan ve gerçeği dosdoğru gösteren Kur'an'dır."*²⁹¹ *"Kimse kuşku olmasın ki, bu hatırlatıcı mesajı, Biz indirdik ve yine kimsenin kuşkusu olmasın ki, onu yine Biz koruyacağız."*²⁹² Zikir, vahyin insan için bir hatırlatma olduğunun altını çizmektedir. *"Şu halde sana vahyedilene sımsıkı sarıl, çünkü sen doğru bir yol üzeresin. Kuşkusuz bu senin ve kavmin için bir hatırlatmadır, ondan hesaba çekileceksiniz."*²⁹³ Bu ayet peygamberlerinde diğer insanlar gibi sorumlu olduğunu ve hesaba çekileceğini vurgulamaktadır.

2.3.6. Öğreten ve Eğiten تَعْلِيم

Peygamberlerin görevlerinden biride ta'lîmdir. *Öğretim, eğitim* anlamındaki ta'lîm, *alleme* fiilinin masdarıdır.²⁹⁴ Eğitim insanda şuurulu ve kalıcı etkiler bırakan bir süreçtir. Vahyi tebliğ eden peygamberler, aynı zamanda toplumlarının eğitmenleri ve öğretmenleridir. Vahyin asıl öğreticisi Yüce Allah'tır. İnsan, O'na

²⁸⁹ 88/Ğaşıye 21-23.

²⁹⁰ Abdülhakî, Muhammed Fuâd, *el-Mü'cemü'l-Müfrehes*, zikir **ذکر** maddesi, s. 347-349.

²⁹¹ 36/Yâsîn 69.

²⁹² 15/Hicr 9.

²⁹³ 43/Zuhruf 43-44.

²⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, *alime* **علم** maddesi, c. XII, s. 419. Mutçalı, *ArapçaTürkçe Sözlük*, s. 591-592.

karşı sorumludur. “*Rahman, Kur’an-ı O öğretti, insanı O yarattı, insana kendisini ifade etmeyi O öğretti.*”²⁹⁵ Allah adına din uydurmak yetkisi hiç kimseye verilmemiştir. “*De ki Allah’a dininizi siz mi öğreteceksiniz?*”²⁹⁶ Vahiy, insana yüce yaratıcının en değerli bir armağanıdır. Vahiy, geldiği toplumda yeni bir fikri ve ameli bir yaşam tarzı oluşturmayı önceler. “*Allah mesajlarını onlara iletme, onları arındırmak ve onlara Kitabı ve hikmeti öğretmek için kendilerine içlerinden birini elçi göndererek müminlere lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlardı.*”²⁹⁷ Görülüyor ki vahiy, bireysel boyutta değişim, dönüşüm ve öğretimi temel almıştır.

2.3.7. Arındırmak تَزْكِيَّة

Yüce Allah Kur’an’da dört yerde fiil olarak peygamberlerin arındırıcı ve ıslah edici işlevlerine dikkat çekmiştir.²⁹⁸ Bu bağlamda ki ayetlerden birinde şöyle buyrulmaktadır, “*Daha önce kitaptan mahrum olan ve derin bir sapıklık içinde bulunan topluma kendi ayetlerini okumak, onları arındırmak, kitabı ve isabetli hüküm vermeyi öğretmek için kendi içlerinden birini elçi gönderen O’dur.*”²⁹⁹ Vahiy ve peygamberlik, insan için bir yol gösterici ve yardım edici unsurdur. Hedef insanın yanlışlardan arındırılması ve mutluluğa ulaştırılmasıdır.³⁰⁰ “*Kim kendini geliştirip arındırırsa, o kesinlikle ebedi mutluluğa ulaşacaktır. Kim de kendini geliştirmezse*

²⁹⁵ 55/Rahmân 1-4.

²⁹⁶ 49/Hucurât 16.

²⁹⁷ 3/Âl-i İmrân 164; bkz. 2/Bakara 129; 62/Cuma 2.

²⁹⁸ 2/Bakara 129, 151; 3/Al-i İmrân 164; 62/Cuma 2.

²⁹⁹ 62/Cuma 2; bkz. 3/Âl-i İmrân 164.

³⁰⁰ 20/Tâhâ 76. “*Mutluluğun üretildiği, zemininden ırmakların çağladığı, girenin bir daha çıkmadığı cennetler... İşte bu da arınan kimselerin cennetidir.*”

çürütürse, o kesinlikle kaybedecektir.”³⁰¹ “Arınma gayreti içinde olanlar kurtuluşa erecek.”³⁰² Asıl insanı arındırmak isteyen ve ıslah etmek isteyen Yüce Allah’tır.³⁰³

2.3.8. Okumak/Bildirmek تلاوة

Peygamberlere yüklenen temel tebliğ görevinin tamamlayıcı öğelerinden biri de tilavettir. Tilavet, Allah’tan gelen vahiyleri insanlara okuma işidir. *Telâ- yetlû-tilâveten* تلاوة - يَتْلُو - تَلَى yüksek sesle okumak, anlamına gelmektedir.³⁰⁴ *Telâ* fiilinin türevleri Kur’an’da elli dokuz yerde vahyin insanlara okunması, ulaştırılması ve bildirilmesi anlamında kullanılmıştır.³⁰⁵ Bu kavramla bazen Yüce Allah peygamberlerine vahyi bildirdiğini³⁰⁶ ve ağırlıklı olarak da peygamberlerin toplumlarına vahyi okuduğu anlamında kullanılmıştır.³⁰⁷ “Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku.”³⁰⁸

³⁰¹ 91/Şems 9-10.

³⁰² 87/A’lâ 14.

³⁰³ 4/Nisâ 49.

³⁰⁴ İbn Manzûr, Lisânu’l-Arab, *Telâ* تَلَى maddesi, c. XIV, s. 104.

³⁰⁵ Abdülbâkî, *el-Mu’cemmü’l-Müfehres li’l-Elfâzi’l-Kur’an’l-Kerim*, *Telâ* تَلَى maddesi, s. 197-198.

³⁰⁶ 2/Bakara 252; 3/Al-i İmrân 108; 45/Câsiye 6.

³⁰⁷ Abdülbâkî, *el-Mu’cemmü’l-Müfehres li’l-Elfâzi’l-Kur’an’l-Kerim*, *Telâ* تَلَى maddesi, s. 197-198.

³⁰⁸ 18/Kehf 27; Bu kavram Kur’an ayetlerinin yanı sıra diğer ilahi kitaplar içinde geçmişte peygamberleri tarafından insanlara okunması şeklinde ifade edilmiştir. 3/Al-i İmrân 93; bkz. 17/İsra 106; 29/Ankebut 45. M. İslamoğlu اَتْل kavramını izle ve ilet olarak tercüme etmiştir. 91/Şems 2 “Güneşi izleyen aya şahit olsun” ayetinin izahında “Tuluv” güneşin ve ayın hareketli olduğunu, ayın güneşi bir yörüngede takip ettiğini ifade eder. Okumak manasındaki tilavetle kökteş olduğu düşünüldüğünde ayın güneşin ışığını yansıtması, ayın güneşi okuması olarak yorumlanabilir. Allah’ın kelamını hakkıyla okuyan, Allah’ın nuruyla aydınlanır ve o nuru etrafına yansıtır. İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur’an Gereğçeli Meâl Tefsir*, İst. 2010, s. 1262, dipnot. 2.

2.3.9. Tanık شاهد

Tanıklık yapmak, muttali olmak, bildirmek, idrak etmek, hazır bulunmak, sözle veya fiilen delil olmak, yemin etmek anlamlarındaki *ş-h-d* شهد kökünden türemektedir.³⁰⁹

Allah'ın sıfatı olarak *şehîd* الشهيد, her şeye muttali olan, gören, bilen, haberdar olan her yerde hazır ve nazır olan, kendisinden hiçbir şey gizlenmeyen, bütün sırlara vâkıf olan, her şeyi murakabe eden demektir.³¹⁰ *Şehîd* شهيد kelimesi; *rakîb*, *hafîz*, *alîm*, *semî*, *habîr*, *karîb* kelimeleriyle anlamdaştır.

Kur'an'da *şâhid* شاهد kelimesinin çoğul şekli olan; *şâhidûn* شاهدون, *şâhidîn* شاهدين, *şühûd* شهود ve *eşhâd* اَشهاد ile birlikte ondört âyette geçmiştir.³¹¹ *Şâhid* kelimesinin çoğulu olarak geçen bu ayetlerin birinde Allah'ın şahitliği³¹² diğer ayetlerde insanların şâhidliği anlamında kullanılmıştır.³¹³

Şehîd شهيد kavramı Kur'an'da otuz beş defa geçmektedir.³¹⁴ Yirmi âyette Allah'a atfen, O'nu nitelemeye kullanılmıştır: “Ey Peygamberim! De ki: Ey Kitap Ehli! Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?”³¹⁵ “Nerede olursanız olun O, sizinle beraberdir ve Allah yaptıklarınızı

³⁰⁹ Çoğulu, *şühûd*, *eşhâd* ve *şühhed*'dir. *Şehîd*; *şâhid* kelimesinin mübalağalı şeklidir. Çoğulu *şühûd* شهود, *şühedâ* شهداء ve *eşhâddir* اَشهاد. Allah yolunda öldürülene *şehîd* denildiği gibi *şâhide* de *şehîd* denir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, شهد maddesi, c. III, s. 240. Isfehâni, *Müfredat*, شهد maddesi, s. 466-467.

³¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, شهد maddesi, c. III, s. 238-239.

³¹¹ Abdülbâkî, *el-Mu'cemmü'l-Müfehres li'l-Elfâzi'l-Kur'an'l-Kerim*, ş-h-d شهد maddesi, s. 493-494.

³¹² 10/Yunus 61.

³¹³ 85/Buruc 7. *Şehîd* شهيد kelimesinin, çoğul şekli olan *şühedâ* شهداء ise Kur'an'da yirmi ayette geçmektedir. Abdülbâkî, *el-Mu'cemmü'l-Müfehres li'l-Elfâzi'l-Kur'an'l-Kerim*, ş-h-d شهد maddesi, s. 494-495. On sekiz ayette insanların dünya ve ahiret şahitliği anlamında kullanılırken, iki ayette ise dünya şehitliği ve şehitlik makamı anlamında kullanılmıştır. 4/Nisâ 69; 57/Hadîd 19.

³¹⁴ Abdülbâkî, *el-Mu'cemmü'l-Müfehres li'l-Elfâzi'l-Kur'an'l-Kerim*, ş-h-d شهد maddesi, s. 494.

³¹⁵ 3/Âl-i İmrân 98. Abdülbâkî, *el-Mu'cemmü'l-Müfehres li'l-Elfâzi'l-Kur'an'l-Kerim*, ş-h-d شهد maddesi, s. 494.

görür.”³¹⁶ Bu âyetlerde Allah'ın *şâhid* olması; kullarının bütün yaptıklarını, davranışlarını görmesi, bilmesi, muttali olması, sözlerini duyması, onları murakabe etmesi, hazır ve nazır olması demektir. On bir ayette de, insanlara atfen şahid kavramı kullanılmıştır ki insanın şehadetini ifade etmektedir. “*Alışveriş yaptığınızda da şahit tutun, bir de ne yazana ne de şahitlik edene zarar verilmesin.*”³¹⁷ İki ayette de peygamberlerin şehadetine atfen kullanılmıştır. “*İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Rasûl'ün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık.*”³¹⁸ Ayrıca Hz. İsa'nın şahitliğini ifade etmek için kullanılmıştır. “*Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit ve örnek idim.*”³¹⁹ Gerçekte peygamberlerin şâhid olması; Allah'ın birliğine, O'ndan başka ilah olmadığına, ilahi vahye ve risâlete şâhid olmasıdır.

2.3.10. Öğüt Vermek **الْوَعظُ**

Va'z kavramı, *nasihat etmek, öğüt vermek, vaaz vermek, uyarmak, tembihte bulunmak* anlamındaki **وَعِظَ - وَعِظَ** fiilinden masdardır. İbn Manzur eserinde, öğüt vermek; “*insanı ceza ve sevap ile kalbinin yumuşatılmasıdır,*”³²⁰ der. İsfahânî ise “*İnsanı hayır/iyilikle uyarak kalbini arındırmaktır,*”³²¹ der.

Yüce Allah peygamberlerinden yapacakları daveti, hikmet ve güzel öğütlerle yapmalarını istemiştir. “*Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et.*”³²² Kur'an insanlara en yararlı olan öğüdün Kur'an olduğunu pek çok ayette

³¹⁶ 57/Hadîd 4.

³¹⁷ 2/Bakara 282. Abdülbâkî, *el-Mu'cemmü'l-Müfrehes li'l-Elfâzi'l-Kur'an, 'l-Kerim*, ş-h-d شهد , maddesi, s. 494.

³¹⁸ 2/Bakara 143; 22/Hacc 78.

³¹⁹ 5/Mâide 117; 4/Nisâ 159.

³²⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, ve'aze وَعِظَ maddesi, c. VII, s. 467.

³²¹ İsfahânî, *Müfredât*, s. 876.

³²² 16/Nahl 125.

vurgulamıştır.³²³ “Ey İnsanlar! Rabbinizden size bir öğüt ve kalplerde oluşabilecekler için bir şifa inananlar için bir yol haritası ve bir rahmet gelmiştir.”³²⁴ “Bu bütün insanlığa iletilmiş bir bildiridir ve sorumluluk bilincini kuşananlar için de bir öğüttür.”³²⁵

³²³ Abdülbakî, Muhammed Fuâd, *el-Mü'cemü'l-Müfehres*, ve'aze وَعَظْ maddesi, s. 923.

³²⁴ 10/Yûnus 57.

³²⁵ 3/Âl-i İmrân 138.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN ÖRNEKLİĞİ MESELESİ

1. FETÂNET SIFATI BAĞLAMINDA VAHİY VE NÜBÜVVET

İman esaslardan biri olan peygamberlik, Allah'ın insanlarla mesaj bazında iletişimini sağlayan kurumdur. Peygamberlerin diğer insanlardan ayrıldığı nokta elçilik görevi ile görevlendirilmiş olmalarıdır.¹ Onların elçilik görevi taşıması, onları beşer niteliklerinden çıkarmadığı gibi, diğer insanlardan da farklı kılmaz. İnsanı insan kılan en temel özellik akıl ve zeka yani fetânet boyutudur. Akıl ve zeka niteliğini taşıyan insan, doğal olarak kendi hür iradesi ile hareket eder. Akıl ve zeka insana anlama, yorum yapma, eylem ve çıkarımlarda bulunma gücü verir. Peygamberler fetânet sıfatı boyutu ile söz ve eylemlerinde hür ve sorumlu şahsiyetlerdir. Vahye muhatab olmaları onları zorunlu olarak bu niteliğe sahip kılmaktadır. Çünkü vahiy anlama, yorum ve eylem gerektiren bir bilgi alanıdır.

1.1.Akıl Vahiy İlişkisi

Peygamberlerin örnekliğinden anlaşılması gereken insanın vahiy karşısında ki konumudur. Peygamberlerin ve gerçekte de insanların ulûhiyet ve ubûdiyet sınırlarını bilmesi ve bu çerçevede sorumluluğunu yerine getirmesidir. Bu sınırları peygamberler tebliğ ederek ve yaşayarak insanlara öğretmişlerdir. *Fetânet* öncelikle peygamberlerin beşeri boyutunu, insani özelliklerini, bilgi niteliklerini, akli ve zihinsel boyutunu, işlevsel boyutunu ifade etmesi açısından önemlidir. Peygamberler,

¹ 18/Kehf 110; 41/Fussilet 6.

insanlar arasından seçildikleri için onlarla tüm nitelikleri ortaktır. Kişisel ve zihinsel nitelikleri ve bilgi yöntemleri de ortaktır.²

Vahyin ilk muhatabı peygamberler olduğu için *fetânet* sıfatı peygamberlerde olması gereken önemli bir nitelikler. Vahyin anlaşılmasında asıl unsur, zihni kavrayış yani akıldır. Bu insanı mükellef kılan en temel değerdir. Çünkü insan bu değer ile bilgi sahibi olmakta ve sorumlu tutulmaktadır.

Akıl, insanın anlama ve düşünme kapasitesidir. Dolayısıyla akıl ve akletme denildiği zaman, kastedilen dar anlamıyla, durağan bir öz değil, bilakis insanın düşünme eylemidir. Akıl, yalnız basit anlamıyla düşünme veya akıl yürütme gücünden ibaret değildir, aksine bu gücün sistematik, metodik ve eleştirel kullanılmasıdır.³ Aklın istidlal yoluyla elde ettiği bilgi gerçek bir bilgidir. Kur'an birçok ayeti ile insanları önce nazara, sonra da nazarın nesnesi üzerinde düşünmeye davet etmektedir.⁴ Kur'an, aklın tefekkür,⁵ tedebbür,⁶ tezekkür⁷ vb. şekilde isimlendirdiği istidlal yollarının birer ilim kaynağı olduğunu açıkça söylemektedir. Hatta bu güç, insanı meleklerin önüne geçiren güçtür.⁸

² 5/En'âm 50; 17/İsrâ 90-93; 18/Kehf, 110; 41/Fussilet 6.

³ Düzgün, Şaban Ali, *Allah, Tabiat ve Tarih*, Lotus Yayınları, Ankara, 2005, s. 39.

⁴ 10/Yûnus 24; 13/Ra'd 3; 3/Âli İmrân 191; 16/Nahl 11.

⁵ 2/Bakara 219, 266; 6/En'am 50; 10/Yûnus 54; 16/Nahl 11; "Apaçık mucizeler ve kitaplarla gönderildiler. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik. ", 16/Nahl 44.

⁶ 4/Nisâ 82; 47/Muhammed 24; 23/Mü'minûn 68; "Sana indirdiğimiz bu kutsal ilahi kelimada her şeyi açıkladık ki insanlar onun mesajı üzerinde iyice düşünsünler ve akıl iz'an sahipleri ondan ders alsınlar. ", 38/Sâd 29.

⁷ 2/Bakara 221; 14/İbrâhîm 25; 28/Kasas 43, 46, 51; "İşte Biz, bu Kuran'da üzerinde düşünsünler diye insanların önüne her türlü örnek olayı koyduk. ", 39/Zümer 27.

⁸ 2/Bakara 30-40; 7/A'raf 11-27. "O: Ey Adem, bu şeylerin isimlerini onlara bildir! buyurdu. isimleri onlara bildirince: Size, 'göklerin ve yerin gizli gerçeğini, açıkladıklarınızın ve gizlediklerinizin tümünü yalnız Ben bilirim' dememiş miydiniz? dedi, 2/Bakara 33.

Kur'an'a göre imanin, akli askıya alması bir çelişkidir. Zaten çelişiklik Kur'an'a yabancıdır. Bireyin dinsel benliği ancak akıl ile kurulabilir.⁹ Akıl ile nass yani Kur'an arasında fark olması mümkün ama çelişki olması imkânsızdır. Çünkü "hidayet-i âmme" de "hidayet-i hâsse" de Allah'ın ayetleridir.¹⁰

Akıl, insanın gerçek olan bir çizgide yürümesine imkan sağlar. Bu sebeple Kur'an ayetleri, doğru bir yaşam çizgisinde olmayan kimseleri, akıllarını kullanmayan kimselerle eş tutmuştur.¹¹ Kur'an; taklid, şüphe ve zannı kabul etmez.¹² O, akli yüceltmıştır ve akletme kökünden Kur'an'da kırksekiz ayet geçmektedir.¹³ Kur'an, ahirette azap görmenin nedenlerinden birinde akli kullanmama olarak ifade eder. "Yine şöyle derler: Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık".¹⁴ Kur'an, insanın düşünme yetisini harekete geçirmek için akıl ve akıl sahipleri ifadelerini kullanmaktadır.¹⁵

Kur'an; akleden, düşünen, araştıran, delil ve belgeye dayanarak konuşan birey ister.¹⁶ İnkârcılara karşı; "De ki: Eğer ileri sürdüğünüz iddiaya gerçekten inanıyorsanız getirin o zaman delilinizi!"¹⁷ Diye seslenir. Bu doğrultuda işlemeyen akıl, doğru kullanılmamış ve görevini yerine getirmemiştir.

⁹ 8/Enfâl 22; 10/Yûnus 100.

¹⁰ Akbulut, Ahmet, *Müslüman Zihin İnşasında Kelam İlminin Önemi ve Yeri*, s. 18, Basılmamış Makale.

¹¹ 21/Enbiyâ 67; 36/Yâsîn 62. Kur'an akletmek, araştırmak, düşünmek ve ibret almayı teşvik etmektedir. Vahiy olmadanda doğru akli delillerin ve doğru düşüncenin mümkün ve doğru olabileceğine örnekler vermektedir. 6/En'âm 74-84. Kur'an, akleden, düşünen, tefekkür ve tezekkür edenleri överken, akletmeyen ve düşünmeyenleri de kınamıştır. "O aklını kullanmayanları pisliğe mahkum eder." 10/Yûnus 100.

¹² 2/Bakara 11; 21/Enbiyâ 24; 27/Neml 64; 28/Kasas 75.

¹³ Muhammed Fuad Abdülbakî, *Mu'cemu'l-Mufehres*, s. 594-595.

¹⁴ 67/Mülk 10.

¹⁵ Akli sahipleri/Ulu'l-Elbâb kavramı Kur'an'da onaltı defa geçmektedir. Muhammed Fuâd Abdülbakî, *Mu'cemu'l-Mufehres*, s. 818.

¹⁶ 12/Yûsuf 105; 34/Sebe 46.

¹⁷ 27/Neml 64.

Kelamcılara göre akıl; hem apaçık ve hem de istidlali bilginin kaynağıdır. Aklın gerektirdiği bedihi bilgi zorunludur. Çünkü akıl, hem genel bilgide, hem de dini ve ahlaki bilgide bir temel teşkil etmektedir. Hatta duyu ve haberin güvenilir birer bilgi kaynağı olabilmeleri de aklın değerlendirilmesinden sonra mümkün duruma gelmektedir. Peygamber'in doğru söylediği mu'cizeye dayandırıldığı gibi vahyin doğruluğu da akla dayanır. Görülüyor ki en azından vahyin, vahiy olduğunun anlaşılması ve açıklanması için akla ihtiyaç vardır. Bu durumda vahiy, aklın yerine geçen bir olgu olmayıp, ona veri sunan bir mesajdır. Akıl, hem duyuların ve hem de haberin verilerini denetler, doğruluk veya yanlışlıklarını belirler.¹⁸

Bilgi; sağlam duyular, haber ve aklın değerlendirilmesi sonucu meydana gelmektedir.¹⁹ Vahiy, bu bilgi kaynaklarından haberin, peygamberin verdiği haber kısmına girmektedir.²⁰ Duyular ve akıl, kaynağı itibarıyla vahyi bilgiden farklıdır. Bu özelliğinden dolayıdır ki, vahiy bilgi, insanı ve hayatı bütün yönleriyle kuşatan bir bilgi niteliğindedir. Kuran vahyi, akla hitap etmiş ve ona gelmiştir. İnsanı en doğruya, en yararlı olana ulaştırmayı hedeflemektedir.²¹ Bunları gerçekleştirirken

¹⁸ Mâturidî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, vr. 345b; Özten, Ersan, *Peygamberlerin Gaybı Bilme İmkânı*, basılmamış doktora tezi, Ankara 2009, s. 73.

¹⁹ Râzî, *Nihayetü'l-Ukul fî Dirayeti'l-Usul*, vr. 24b; *Tefsiru'l-Kebir*, 26/146; 27/58.

²⁰ Mâturidî haber kaynaklarını şu şekilde değerlendirir. İnsan ilminin kaynakları üçtür bunlar; hiçbir yan tesirden etkilenmeyen selim duyular, haber-i sadık ve akıldır. Duyuların sahasına girmeyen bilgiler, akıl yoluyla bilinir. Mâturidî, *Tevhid*, 7. Ayrıca akıl bazen yanılır. Bunun için bir habercinin yol göstermesine muhtaçtır. Vahiy, bu tür bilgilerden olup gerçekliği bilindiği halde mahiyeti bir nübüvvet sırrıdır. Mâturidî, *Te'vilât* vr. 414b. Mâturidî'ye göre bilgi kaynaklarından biri de haberdir. Mâturidî, *Tevhid*, 7. Haberler, peygamberlerin verdiği haberler ve mütevatir haberler olarak ikiye ayrılmaktadır. Mâturidî, haber-i sadık'ı, doğruluğu bakımından ondan daha açık hiçbir haberin bulunmadığı bir haber olarak nitelemektedir. Mâturidî, *Te'vilât* vr. 506b. Çünkü peygamberin doğruluğunu gösteren açık deliller vardır. Bu yüzden Mâturidî, kalbi tatmin etme bakımından, doğruluğu peygamberlerin haberinden daha açık hiçbir haberin bulunmadığını söyler. Mâturidî, *Tevhid*, 7. Ayrıca bu haber, doruluğu teyid edilmiş bir peygamberin haberi durumundadır. Mâturidî, *Te'vilât* vr. 667a. Mâturidî, doğruluğunu halkın açık olarak bildiği böyle bir haberin bir hüccet olduğunu söyler. Mâturidî, *Te'vilât* vr. 556. Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, VII, 306. Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, V, 5; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III, 174.

²¹ 17 İsrâ 9.

kendisiyle derin bir ilişki ve sağlam bir uyum içerisinde olduğu akıl ile birlikte hareket etmektedir. Zira vahyin muhatabı insan aklıdır.²²

Aklın ve vahyin temel kaynağının *varlık düzeni* olduğunu, varlığın yasalarının hem akıl hem de vahiy için belirleyici yasalar olduğunu ileri sürenler, akıl ile vahyi birbirini tamamlayan alanlar olarak görürler. Kelamcıların aklı, bütün insanlara verilen genel hidayet kaynağı; vahyi ise, belli bir tarihsel gerçeklik zeminine inen *özel bildirim* olarak tanımlamaları,²³ bu iki bilişsel varlık alanı arasındaki ilişkinin niteliğini ortaya koymaktadır. Bu ortak nitelik, ikisinin de *hidayet* kaynağı olarak gösterilmiş olmasıdır.

İnsanın sorumlu bir varlık olarak algılanmasını sağlayan aklın üç işlevi bulunmaktadır:

a) Akıl, bilgi ortaya koyar, bu bakımdan ilim kaynağı sayılır,

b) Akıl, zihnin dışarıdan aldığı duyu izlenimlerini bilgiye çevirir. Beş duyu ile algılananlar bunun kaynağını oluşturur. Çünkü akıl, dış dünyayı duyular yoluyla kavrar.²⁴

c) Akıl, kendine gelen haberi, önce anlar, ne dediğini kavrar ve sonra onu yorumlar, ne demek istediğini, nedenini ve amacını ortaya koyar. Böylece gelen vahyi anlama ve yorumlama da aklın görevleri arasına girer.²⁵

Akıl, bütün insanlara Allah tarafından verilen evrensel bir hidayet kaynağıdır.²⁶ Vahiy, aklın ilkelerine aykırı olamaz. Çünkü akıl, vahyin temelidir.

²² Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğnî*, nşr. A.Fuad el-Ehvânî, Kahire 1965, VI 1, 5, 45, 47, 64, 65, XI, 1, 101. Aslan, *Kur'an'da Vahiy*, s. 97. Özten, *Peygamberlerin Gaybı Bilme İmkânı*, s. 80.

²³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, I/30; Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, I/145; Elmalılı, *Hak Dîni*, VI/4257.

²⁴ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 382.

²⁵ Atay, Hüseyin, *Kur'an'a Göre Araştırmalar IV*, Ankara, 1995, s. 42.

²⁶ Râğıb, *Müfredâtü'l-Kur'an*, s. 562.

Vahiy, akla aykırı olursa kendi hakikatine tanıklık eden esası inkâr ediyor demektir.²⁷

Zira akıl, peygamberin mucizelerini, sihirbaz ve diğerlerinin yalanlarından ayırmada önemli bir işleve sahiptir.²⁸ Kur'an'ın muhatabı insan aklıdır. Bundan dolayı o, düşünmeyi ve akli kullanmayı emretmektedir.²⁹ Vahyin temeli de insan aklıdır. Aklın anlamadığı ve benimsemediği bilgilere güvenmesi de mümkün değildir.

Vahyin işlevi, akli destekleyerek, onun doğru hüküm vermesini sağlamaktır. Bu sebeple vahiy, saf aklın doğru dediğine doğru, yanlış dediğine yanlış diyerek onu destekler. Çünkü her ikisi de Allah'ın ayetleri olup, birbirini tamamlarlar.³⁰

Vahiy de akıl gibi bilgi sebebidir. Akli aşan noktalarda vahiy açıklamalar getirir. Vahiy, ortaya koyduğu ilkelerle insanın aklını değil, iradesini, kendisine yön veren içgüdülerini eğitmeyi, onları dengelemeyi amaçlar. Zira insan aklı, doğruyu bilir ve görür, ama bu bilginin ve gördüğünün aksini yapabilir. Vahyin devreye girdiği nokta burasıdır. İnsanın bilgilerine ek bir katkı sağlayarak, onun iradesinin düzelmesine yardım eder. İlahi bir etkinlik olan vahyin, akılla sıkı bir ilişkisi vardır. Akıl, duyu ve tecrübe alanına giren olayları bilir. Ancak gayb âlemiyle ilgili hükümlerde ise yanılabılır. Bu nedenle vahye ihtiyacı vardır.³¹ Elçiye gelen vahiy ile insan, Allah hakkında bilgi elde etme imkânına kavuşur.³²

İnsanın akıl sahibi olması ne kadar önemli ise, onu aktif bir şekilde kullanması daha da önemlidir. Kur'an sık sık insanın sahib olduğu akli aktif hale

²⁷ Tritton, A.S., *İslam Kelamı*, çev: Mehmet Dağ, Ankara, 1983, s. 201.

²⁸ Mâturîdî, *Tevhid*, s. 9.

²⁹ 2/Bakara 219, 221, 266; 47/Muhammed 24; 23/Mü'minûn 68; 14/İbrâhîm 25; 28/Kasas 43, 46, 51; "İşte Biz, bu Kuran'da üzerinde düşünsünler diye insanların önüne her türlü örnek olayı koyduk." 39/Zümer 27.

³⁰ Karadeniz, Osman, *Akl-Vahiy İlişkisi*, *Diyanet İlmi Dergi*, c. 33, s. 4, Ankara, 1997, s. 49.

³¹ İzmirli, İsmail Hakkı, *Mufasssalu'l-Kelam ve'l-Hikme*, İstanbul, 1336, I/28-29.

³² Düzgün, *Bir Problem Alanı Olarak Metafizik, Günümüz İnanç Problemleri*, s. 26.

getirmesini istemektedir. Akıl, dinamik bir hale getirilmediği ve doğru bir şekilde kullanılmadığı zaman, kişinin akıl sahibi olmasının bir anlamı olmaz. Çünkü aklın varlığı tefekkür, tedebbür, teemmül ve te‘akkul boyutlarını etkin hale getirmek ile gerçekleşir. Kur’an, aklını kullanmayan insanı akılsızlık ve insanlığını yitirmekle itham etmektedir. “*Andolsun ki, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık. Onların kalbleri vardır, fakat onunla gerçeği anlamazlar. Gözleri vardır, fakat onlarla görmezler. Kulakları vardır, fakat onlarla işitmezler.*

*İşte bunlar hayvanlar gibidirler. Hatta daha da aşağıdırlar. Bunlar da gafillerin ta kendileridir.”*³³

1.2.Vahiy Nübüvvet İlişkisi

Bütün ilahi kitapların kendisinden neşet ettiği vahyin kaynağı koruma altındadır. Bundan dolayı Kur’an ona *korunmuş sahife*³⁴, *ana kitap*³⁵ veya *saklı levha*³⁶ der. O halde Emr, Kur’an’ın bu sıfatlarla andığı korunmuş söz olmalıdır.³⁷

Vahiy, Allah katından geldiği şekliyle Peygamber’in kalbine/zihnine yerleşmektedir. Burada şöyle bir süreç takip edilmektedir:

-Vahiy önce Allah’ın iradesidir, kitab.

-Bu irade bir bilgi olarak melek tarafından peygambere aktarılmaktadır, vahiy ve tenzîl.

- Bu vahiy, peygamberin kalbinde lafız olarak toplanmaktadır.

³³ 7/A‘râf 179.

³⁴ 85/Burûc 22.

³⁵ 13/Ra‘d 39.

³⁶ 56/Vakı‘a 78.

³⁷ Çiftçi, Adil, *Fazlur Rahman ile İslam’ı Yeniden Düşünmek*, Kitâbiyât, 2. Baskı, Ankara 2001, s. 70; Düzgün, Şaban Ali, *Varlık ve Bilgi*, Ankara 2008, s. 169.

- Peygamberin kalbinde toplanan bu lafız, peygamber tarafından insanlara aktarılmakta ve vahiy katiplerine yazdırılmaktadır, mushaf.

Peygamberin gelen vahiyle ilişkisi, bir keşf yahut icad ilişkisi değildir. Peygamberin zihnine inen lafız olarak ilâhîdir. Bunun Arapça olması, yani peygamberin konuştuğu dilde ifadelendirilmesi, lafzın cem'inin peygambere ait olduğunu göstermez. Buradaki cem' lafza aittir. Başka bir ifadeyle, vahiy anlamı, cem' ise, lafzı temsil etmektedir. Peygambere inen şey, hem lafzen hem de anlam olarak peygamber için yeni bir şeydir. Peygamber istediği zaman bu lafız ve anlam birlikteliğini yaratıyor değildir. Bu da peygamberin zihninin ilahi bir müdahaleye açık bir alan olarak tutulduğunu göstermektedir.³⁸

Hiz. Peygamber, vahiy alma esnasında daima tam bir şuur halinde bulunmaktadır. O, bütün Kur'an vahyinin inışı boyunca kendi beşeri şahsiyetini daima emir alan bir durumda korumuştur. O, Kur'an vahyinin tamamını, mahiyeti bilinmeyen bir şekilde Cebrail'den almıştır.³⁹

Vahiy olayı, Hiz. Peygamber'in zatından tamamen müstakildir. Öyle ki o, Kur'an-ı ezberlemek için hafızasını kullanma hakkına bile sahip değildir. Aksine bu ayetlerde Kur'an'ın kendisine ezberletilmesini, Allah tekeffül etmiştir.⁴⁰ “Ey Muhammed! Sana Kur'an'ı biz okutacağız ve asla unutmayacaksın. Allah'ın dilediği bundan müstesnadır. Doğrusu açığıda gizliyi de bilen O'dur.”⁴¹

Yüce Allah, peygamberlerin beşer olarak vahye muhatab olması ve diğer insanlarla aynı nitelikleri taşımasına dikkat çekmiştir. “De ki: Ben sadece sizin gibi

³⁸ Mâturîdî, Te'vilât, vr. 419b, 786a; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V 642, 656; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 191; Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdâm*, s. 453; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI, 110; Subhi es-Salih, *Kur'an İlimeri*, s. 34; Düzgün, *Varlık ve Bilgi*, s. 173-174.

³⁹ 42/Şurâ 51.

⁴⁰ Subhi es-Salih, *Kur'an İlimeri*, s. 34.

⁴¹ 87/A'lâ 6-7; bkz. 15/Hicr 9; 25/Furkân 32.

bir insanım, ancak bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyediliyor.”⁴² Bütün peygamberler toplumlara karşı; *“Biz de sizin gibi bir insanız.”*⁴³ Demekle hem örneklik misyonlarına dikkat çekmişlerdir, hem de kendilerine inanan ya da inanmayanların muhtemel kutsallaştırmaya yönelik girişimlerinin önüne geçmeye çalışmışlardır. Çünkü peygamberler aslında, Allah’ın emir ve yasaklarını insanlara ulaştıran kullardır.⁴⁴

Kur’an’ın üzerinde önemle durduğu temel husus, Allah-kul ayrımıdır.⁴⁵ Peygamberlerin ilah değil, ilahi buyrukları getiren elçilerdir.⁴⁶ Her dönemde inanmayanlar peygamberler için melek peygamber ve insanüstü varlık nitelemesi yapmışlardır.⁴⁷ Peygamberler bu nitelemelere kesin dille karşı gelmişlerdir. *“De ki: Kudret ve yüceliğinde sınırsız olan Rabbimdir! Ben ölümlü bir elçiden başka biri miyim ki?”*⁴⁸

Vahyin bu derece özen göstermesinin yanında, Hz. Muhammed’de bu konuda aynı duyarlılığı göstermiş, her defasında kendisinin de bir beşer olduğunu vurgulamıştır.⁴⁹ *“Ben de sizin gibi bir beşerim. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Unuttuğum zaman bana hatırlatın.”*⁵⁰

Vahye göre ne Hz. Muhammed, ne de diğer peygamberlerin hiç biri olağanüstü varlıklar değildirler. Onlar, Allah’a kulluk noktasında diğer tüm kullarla eşit düzeydedirler.⁵¹ Aynı zamanda vahyin ilk muhatabı ve tebliğcisi olmaları

⁴² 18/Kehf 110; 41/Fussilet 6.

⁴³ 14/İbrâhîm 11.

⁴⁴ 5/Mâide 67; 7/A’râf 79, 93; 33/Ahzâb 39.

⁴⁵ 2/Bakara 21; 4/Nisâ 36; 15/Hicr 99; 20/Tâhâ 14; 39/Zümer 2,66.

⁴⁶ 5/Mâide 67, 92, 99; 7/A’râf 79, 93; 16/Nahl 35, 82; 33/Ahzâb 39; 46/Ahkâf 23.

⁴⁷ 17/İsrâ 90-93; 25/Furkân 7, 8, 21, 22; 23/Mü’minûn 24, 25; 41/Fussilet 14.

⁴⁸ 17/İsrâ 93; 18/Kehf 110; 41/Fussilet 6.

⁴⁹ 18/ Kehf 110.

⁵⁰ Buharî, *Salât* 8, 31, I, 105; Müslim, *Mesâcid* 5, 19 hn: 89, I, 400; Ahmed, *Müsned*, I, 279, 420.

⁵¹ 2/Bakara 21; 4/Nisâ 36; 15/Hicr 99; 20/Tâhâ 14; 39/Zümer 65-66.

açısından da hesaba çekileceklerdir. “*Ve bu yüzden, kendilerine bir mesaj gönderilen herkesi, hiç şüphesiz, hesaba çekeceğiz. Ve yine hiç şüphesiz mesajla gönderilenleri de hesaba çekeceğiz.*”⁵²

Peygamberlerin getirdikleri mesajı ve örneklikliğini merkeze oturtan Kur'an, peygamberleri yüceleştirme ve tazim eğilimine, Yahudilerin Üzeyr hakkında, Hristiyanların da İsa hakkında⁵³ içine düştükleri yanlış durumu örnek göstermiştir. Peygamberleri kutsallaştırma kadar, onları aşağı görmek ve hafife almak da yanlıştır. Peygamberler vahyin tebliğcisi, uyarıcısı, müjdeleyicisi ve şahididir.⁵⁴ “*De ki: Ben, Allah'ın dilediğinden başka kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapmak isterdim ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.*”⁵⁵

Peygamber, insanların gözü önünde, kendilerine örnek olabilecek kendi içlerinden biri olarak gelmiştir. “*Nitekim size, mesajlarımı iletmesi, sizi arındırması, vahiy ve hikmeti bildirmesi ve bilmediklerinizi öğretmesi için içinizden bir elçi gönderdik.*”⁵⁶ Hz. Peygamber; yaşamında özellikle vahyin önemini ve dinde ki konumunun doğru anlaşılması için büyük çaba harcamıştır.⁵⁷ Peygamber olarak şahsi konumu ve sözlerinin dindeki yeri, vahiy ile eş tutulması ve karıştırılmaması için

⁵² 7/A'râf 6.

⁵³ 9/Tevbe 30-31.

⁵⁴ “*Ey peygamber! Biz seni hem bir şahit, hem bir müjdeci, hem bir uyarıcı olarak gönderdik. O'nun izniyle Allah'a çağıran ve ışık saçan bir kandil olarak.,*” 33/Ahzab 45-46.

⁵⁵ 7/A'râf 188; bkz. 33/Ahzab 45-46; 49/Fetih 8.

⁵⁶ 2/Bakara 151; bkz. 34/Sebe 46.

⁵⁷ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebir*, II. 73; Vakidî, *Kitabu'l-Meğâzi li'l-Vâkidî*, II. 478; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 223; Abdurrazzâk, *el-Musannef*, V, 367-368, no: 9737; Mâlik, *Muvatta*, 36 Akdiye, I, 719; Buhârî, *Şehâdât* 27, III, 162; *Hıyel* 10, VIII. 62; *Ahkâm* 20, VIII. 112; Muslim, *Akziye* 4-5, II. 1337-1338; Ebu Dâvud, *Akziye* 7, no: 3583; IV. 12-4; Tirmizî, *Ahkâm* 11 no: 1339, III; 624; Ahmed, *Müsned*, VI. 307, 320.

ciddi ikazlarda bulunmuştur.⁵⁸ “Ben ancak bir beşerim, Siz bana bazı davalarla geliyorsunuz. Belki biriniz, delilini diğerinden daha güzel ifade eder ve ben de ondan duyduğuma göre onun lehine hüküm vermiş olabilirim. Bu şekilde kime kardeşinin hakkından birşey vermişsem, o, onu asla almasın! Zira o takdirde ben ona ancak bir ateş parçası vermiş olurum.”⁵⁹ “Bana vahiy indirilmeyen konularda, aranızda ben de ancak re’yim ile hüküm veriyorum.”⁶⁰ “Ben ancak bir insanım. Size dininizden bir şey emredersem onu alın. Ama kendi görüşümle birşey emredersem, nihayet ben de bir insanım.”⁶¹ Dinin asıl kaynağının ve bilinmesi gerekenin, öncelikli ve gerekli olanın vahiy olduğunu sürekli vurgulamıştır. “Benden, Kur’an’dan başka hiçbir şey yazmayınız! Kim benden, Kur’an başka herhangi bir şey yazmışsa onu silsin!”⁶²

Vahiy, değer olarak peygamberin sözleri ile aynı konuma getirilmeye çalışılmış, diğer bir ifade ile peygamberin söz ve davranışları vahiy ile özdeşleştirilmiştir.⁶³ Peygamber, vahyin bir parçası gibi gösterilmiş veya

⁵⁸ Buhârî, *Cenâiz*, 34. 2, 81; Dârimî, *Mukaddime*, 25; Abdurrazzâk, V. 441, no: 9758; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdulhafiz Şelebi, Kahire 1955, II. 658, II. baskı; Buhârî, *Enbiyâ*, 48, IV. 142; Ahmed, *Müsned*, I. 23-24. 47, 55; İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu’l-Mesâhif*, s. 4.

⁵⁹ Mâlik, *Muvatta*, 36 Akdiye, I, 719; Buhârî, *Şehâdât* 27, III, 162; *Hıyel* 10, VIII. 62; *Ahkâm* 20, VIII. 112; Muslim, *Akziye* 4-5, II. 1337-1338; Ebu Dâvud, *Akziye* 7, no: 3583; IV. 12-4; Tirmizi, *Ahkâm* 11 no; 1339, III; 624; Ahmed, *Müsned*, VI. 307, 320.

⁶⁰ Ebû Dâvûd, *Akziye* 7, no: 3585 IV. 15.

⁶¹ Müslim, *Fedâil*, 139-141, II. 1835-1836; Ahmed, *Müsned*, I, 162, III, 152; İbn Mâce, *Ruhûn*, 15, no: 2470-2471, II, 285.

⁶² İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu’l-Mesâhif*, s. 4. Hz. Peygamber’in vahye yaptığı vurgular, onun önemi ve öncelikli öğrenilmesi gerektiğini, vahyin taşıdığı değeri belirtmekteydi. Ezberlemek amacıyla Hz. Peygamber’den her sözünü yazan Abdullah b. Amr’a, arkadaşları: “*Sen Rasûlüllah’tan işittiğin her şeyi yazıyorsun, halbuki Rasûlüllah da bir beşerdir, hoşnud iken konuştuğu gibi, öfkeliyken de konuşur,*” diyerek uyarılmışlardır. Ebû Dâvûd, *İlim*, 3, no: 3646, IV. 60-61. Ahmed, *Müsned*, II. 162, 192; Dârimî, *Mukaddime* 43, I. 125.

⁶³ **Sünnetin Vahiyleşme Süreci:** سن Senne kelimesi Kur’an’da 16 yerde geçmektedir. Senne Arap dilinde isim olarak adet, usul, takip edilen yol, gelenek, örf, yaşam ve davranış tarzı anlamlarına gelmektedir. Fiil olarak senne kelimesi şekil vermek, bıçağı bilemek, ihdas etmek, kanun kural koymak, güzel ve süslü konuşmak, önceden kararlaştırılmış ve tekrarlanan fiil, İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, c. XII, s. 221-229; İsfahânî, *Müfredât*, s. 429, Erul, Bünyamin, *Sahbenin Sünnet Anlayışı*, s. 14; Aktepe, İshak Emin, *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, s. 25, anlamlarına

gelmektedir. Cahiliye Arapları bu kavramla babalarından intikal eden ve kendileri için örnek davranış olan çeşitli örf ve adetleri kastederlerdi. Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 14, Bu kelimenin geçtiği ayetler hiçbir şekilde Hz. Muhammed'in sünneti ile ilişkili değildir. *Senne* kelimesi temel olarak iki bağlamda kullanılmıştır.

1. *Sünneti'l-evvelîn*: Daha önceleri cezaya maruz kalan halkların sünnetine/yaşam tarzına dikkat çeken uyarılar. Kur'an'da daha çok bu anlamda kullanılmıştır. 3/137; 4/26; 8/38; 15/13; 18/55; 33/38, 62; 35/43.

2. *Sünnetu'llah*: Allah'ın koyduğu sosyal kanunlar bağlamında. Allah'ın koyduğu ilkeler ve insana muamelelerinin tarzı. 33/62; 35/43; 40/85; 48/23. Bu kullanım tarzları, daha sonra Müslüman geleneğinde ortaya çıkan sünnet fikrinin gelişimi ile genel anlamda benzer değildir. Kur'an'da bu kavram, eski düzenin yerine yeni bir düzenin kurulması anlamındadır. Sünnet ile ceza arasındaki bağ putperest sünnetine bağlılıklarına devam eden, vahiy karşıtlarının uzlaşmaz tutumlarına bir uyarıdır. Hidayeti benimseyenlerin hükmü olan Allah'ın sünneti ile, reddedenlerin hükmü olan putperest sünnet bir birine zıttır. Brown, *Sünneti Yeniden Düşünmek*, s. 21-22, dipnot 13.

Kur'an, nebevi sünnetten hiç bahsetmemiştir. Kur'an'da Hz. Muhammed'in sünnetine ait bir gönderme de bulunmamaktadır. Bundan dolayı, Peygamber'e ait sünnet teriminin kullanımı, Kur'an sonrasına dayanmaktadır. Sünnetin doğrudan ilahi vahyin bir ürünü olduğuna yönelik inanış, ilk dönem müslümanların görüşlerinde yoktur. Sünnetin resmi tanımının vahiy olarak yapılması, muhtemelen hicri ikinci ve üçüncü yüzyıldaki İslam hukukunun kaynakları üzerindeki tartışmaların doğal bir sonucu olarak ortaya çıktı. Brown, *Sünneti Yeniden Düşünmek*, s. 32-33.

İslam düşüncesinde sünnetin vahiy olduğu görüşünü benimseyen pek çok alim bulunmaktadır. Bu görüşte olanlar sadece geçmişte değil, günümüzde de bulunmaktadır. Sünnetin vahiy olduğu görüşü h. II. Asrın başlarına kadar uzanmaktadır. Bu konuda en erken sınıflandırma, İbn Şihab ez-Zuhrî'den -ö.124- gelmektedir. Beyhâkî, *el-Esmâ ve's-Sıfat, Matba'atu's-Sa'âde*, 1939, s. 196-197. Yine el-Evzâî -ö.157/773-'nin hocalarından Hasan b. Atiyye -ö.h.120-130- sünnetin vahiy olduğunu ifade etmiştir. "*Cebrail tıpkı Kur'an'ı Hz. Peygamber'e s.a.v. indirdiği gibi, sünnetleri de indirmiştir.*" Darimî, *es-Sünen*, Neşâtâbâd -Faysalâbâd- Pakistan, 1404/1984, Mukaddime, 49, no: 594, I. 117. Şafîî -ö. 204/819-, sünnetin vahiy olduğu görüşünü Kur'an'la paralel değil, ancak statüde ona eşit olmayan-Kur'an dışı vahiy gayri metlûv'den ayırarak formüle etti: "*Allah'ın Rasûlü vahiy olmayan hiç birşey bildirmemiştir. Çünkü vahiy hem Kuran, hem de Peygamber tarafından konulan sünneti içine alır.*" İmam Şafîî, *Umm*, VII. s. 271. Şafîî; gerek Kur'an'ın sünneti neshini, gerekse sünnetin Kur'an'ı neshini reddetti.

İbn Kuteybe -ö.276/899- Kur'an'ın, sünnetle neshini meşrulaştırma aracı olan sünnetin, vahyedilmiş mahiyetinin ilk örneğini sunar. O, Kur'an'ın Kur'an'la ve Kur'an'ın sünnetle neshinin eşit derece kabul edilebilirliğini söyler. Çünkü sünnet Kur'an gibi, peygambere Allah tarafından Cibrail aracılığıyla getirilmiştir, bundan dolayıdır ki Kur'an vahyinin Kur'an'da olmayan vahiy tarafından neshedilmesi caizdir. İbn Kuteybe, *Kitâbu Te'vîli Muhtelifi'l-Hadis*, 217, 232. İbn Hazm -ö. 456/1063-'da vahyi iki kısma ayırmış 1. Nazmı, tertibi itibarıyla mu'ciz olup, ibadetlerde tilavet olunan vahyidir ki, bu Kur'an'dır. 2. Rivayet edilip nakledilen ve nazmı itibarıyla mu'ciz olmayan, fakat okunan vahyidir ki, bu da Rasûlüllah'tan bize gelen hadislerden ibarettir. Allah birinci tür vahiy olan Kur'an'a uymamızı emrettiği gibi, ikinci tür vahye uymamızı da emretmiştir. Vahyin iki türü arasında fark yoktur. Kur'an ve sahih hadisler, birbirine bağımlı olup, Allah'tan olma bakımından aynıdır, itaat edilmesi gerektiği açısından da ikisinin hükmü aynıdır. İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, I, 96-98.

Gazali'de -ö.505/1111- bu klasik düşüncüyü şöyle ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in Kur'an'ı kendi keyfine göre neshetmediği görüşüyle ilgili hiçbir tartışma yoktur. O vahye muhataptı. Allah gerçek neshedicidir ve Peygamberi aracılığıyla bunu yapar. Bundan dolayı Kur'an'ının emirlerinin sadece Kur'an tarafından değil, Peygamber tarafından da neshedilebileceği kabul edilmelidir. Bu durumlarda sünnet vahyi, Kur'an vahyi olmamasına rağmen, netice itibarıyla Allah'ın

peygambere ait her türlü özellik Allah'tan gelen vahiy gibi algılanmıştır. Veda Haccı'nda Hz. Peygamber: “Size öyle bir şey bıraktım ki, ona sarıldıktan sonra asla sapıtmazsınız. O, Allah'ın Kitabıdır.”⁶⁴ İfadesini onbinlerin huzurunda açıkça vurgulamış olmasına rağmen, bu rivayet değiştirilerek Allah'ın Kitabı yanına peygamberin sünneti⁶⁵ başka rivayetlerde de Ehl-i Beyti⁶⁶ şeklinde ilaveler yapılmıştır. Bu hadisler ile ilgili yapılan çalışmalarda Peygamber'in sünneti ve Ehl-i

vahiy birdir. Allah, birisi Kur'an olarak adlandırılan ve alenen okunması hepimiz için bağlayıcı olan Kur'an tarzında ifade edilen, diğeri de Kur'an olmayan iki kelama sahip değildir. Allah vahyediliş türü birbirinden farklılaşan; ancak tek bir kelama sahiptir. Allah bir zaman Kur'an ile kelamını bildirir, başka bir zamanda başka bir tarzda sözlerini bildirir ki bu alenen herkesçe okunan değildir ve sünnet olarak isimlendirilmiştir/ gayri metlûv. Rasûlullah'ın sözü, bizzat onun ağzından işiten kimse için bir hüccettir. Fakat bize gelince, onun sözü bize ancak haber verenlerin lisaniyle ulaşmaktadır. Gâzâlî, *Kitâbu'l-Mustasfâ*, Kahire h. 1322, I, 125-129.

Sünnetin ilahi kaynaklı olduğu islami ilimlerde de konu edildi. Sünnetin, Kur'an tefsirinde rolünü meşrulaştırmak için gerek eski ve gerekse çağdaş yazarlar deliller ileri sürdüler. Sünnetin, vahiy metninin, Kur'an'ın temel yorumunun pratik çözümü olarak ifade edildi. Bundan dolayı sünnet olmadan Kur'an anlaşılabilir iddiası ileri sürüldü. Sünnet neshedilmiş ve neshedilen ayetler hakkında bilgi için tek kaynak, ayrıca Kur'an ayetlerinin nüzül sebepleri için tek başvuru kaynağı olarak temellendirildi. Bundan dolayı sünnetin konumu şu şekilde kotarıldı. *Kur'an'ın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin Kur'an'a olan ihtiyacından daha fazladır.* Burton, John, *The Collection of the Quran*, Cambridge/Newyork, 1977, s. 19. Bu değerlendirme, sünneti Kur'an'la eşit değere yükseltmek ve bu iki kaynak arasında organik bağı korumak amacına dayanmaktaydı. Brown, Daniel W. *Çağdaş İslam Düşüncesinde Sünneti Yeniden Düşünmek*, çeviri, Sabri Kızılkaya, Salih Özer Ankara 2009, s. 36.

Şâtîbî -ö.790/1388- sünnet vahiy ilişkisi ile ilgili olarak: “*Hadis; ya katıksız Allah'tan gelen vahiydir, ya da Hz. Peygamber tarafından yapılmış bir ictihaddır. Ancak bu durumda o, Kitap ya da sünnetten sahih bir vahye dayandırılmış ve onun kontrolünden geçmiştir.*” Kur'an, sünnet bütünlüğünü savunan Şâtîbî; “*Hz. Peygamber'in hata etmesi caiz görünse bile, hatası derhal tashih edilir ve mutlaka doğruya döner. Dolayısıyla ondan sadır olan hadisler içerisinde hiçbirinden hata ihtimali bulunmamaktadır.*” Şâtîbî, *el-Muvafakât, fî Usulî'l-Ahkam*, thk. Abdullah Dıraz, Türkçesi, Mehmet Erdoğan, İst. 1990-1993, IV, 19. Çağdaş alimlerden Abdulganiy, bütün sünneti vahiy olanlar ve vahiy mesabesinde olanlar diye ikiye ayırır ve hatta Kur'an vahyinden müstakilliğini savunur. Abdulganiy Abdulhalik, *Sünnet ve Dindeki Yeri*, s. 25 ve 44. Şelebî' de, aynı şekilde Kur'an ve sünnetin vahiy olduğunu, her ikisinin de Allah katından olduğunu söyler. Şelebî, Muhammed Mustafa, *Medhal*, s. 98. Örnek olarak sunduğumuz bazı İslam alimlerinin sünnetin vahiy olduğu görüşü yaygın olarak İslam dünyasında paylaşılmaktadır.

⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, III. 336, no: 14705; Müslim, *Hac* 147, I. 890; Ebû Dâvûd, *Menasik* 57, no: 1905; II. 462; İbn Mâce, *Menâsik* 84, no: 3074, II. 1025. Erul, a.ge. s. 29.

⁶⁵ “Size iki şey bıraktım ki, onlara sarıldığınız sürece sapıtmazsınız: 1. Allah'ın Kitab'ı, 2. Peygamberin sünneti.” Mâlik, *Kader* 3, II. 899, İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II. 604. Zehebi, *Mizân*, IV. 326-7, no: 6943.

⁶⁶ “Ey insanlar! Size öyle bir şey bıraktım ki, onu aldığınız sürece sapıtmazsınız: Allah'ın Kitab'ı ve yakınlarım- Ehl-i Beyt'im.” Tirmizî, *Menâkib* 32, no: 3786. V. 662.

Beyti şeklinde geçen rivayetlerin sonradan ilave edildiği, metin ve sened açısından sorunlar içerdiği, açıkça ifade edilmiştir.⁶⁷

Yüce Allah, vahyinin korunması için uyarılarda bulunmuştur.⁶⁸ Oluşan müslüman geleneğinde bu uyarılara uyulmamış ve ilave vahiy öğretisi geliştirilmiştir. Dinin bireye yön vermesi gerekirken, din, toplumun yön verdiği bir norm haline dönüşmüştür. Vahyin özüne peygamberlerin sözleri karıştırılmış, bizzat peygamberlerin kendileri vahiy olarak algılanmıştır. Hz. Muhammed'e gönderilen vahyin, Kur'an ile sınırlı olmadığı, elçinin bütün söz ve eylemlerinin de vahiy olduğu anlayışı benimsenmiştir.⁶⁹ Kur'an dışı vahiy, yani Vahy-i Gayri Metlûv algılaması ile de elçi, her sözü vahiy olan bir konuma çıkarılmıştır. Kuran dışı vahiy ile hiçbir alakası olmayan bir kısım ayetlerde, Kur'an dışı vahiy ile ilişkilendirilmiştir.⁷⁰ Kur'an'da geçen bazı kavramlar da sünnetin vahyiliği için delil olarak sunulmuştur. Kur'an'da; *"Allah sana bu ilahi kelamı indirmiş, hikmeti ve sana bilmediklerini öğretmiştir."*⁷¹ *"Nitekim size, mesajlarımı iletmesi, sizi arındırması, vahiy ve hikmeti bildirmesi ve bilmediklerinizi öğretmesi için içinizden bir elçi gönderdik."*⁷² Benzeri ayetlerde geçen hikmet⁷³ kavramı, *"Kur'an ve sünneti verdik"* şeklinde

⁶⁷ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 26-30.

⁶⁸ 69/Hâkka 38-48; 10/Yûnus 15, 109; 17/İsrâ 88; 33/Ahzâb 2.

⁶⁹ Dârimî, *es- Sünen*, Neşâtâbâd- Faysalâbâd- Pakistan, 1404/1984, Mukaddime, 49, no: 594, I.117; İmam Şâfi'î, *Umm*, VII. s. 271; İbn Kuteybe, *Kitâbu Te'vîli Muhtelifi'l-Hadis*, 217, 232; İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, I, 96-98; Gazâlî, *Kitâbu'l-Mustasfâ*, Kahire h. 1322, I, 125; Şâtibî, *el-Muvafakât, fî Usuli'l-Ahkâm*, thk. Abdullah Dıraz, IV, 19.

⁷⁰ İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usuli'l-Ahkâm*, Beyrut, 1983, I, s. 96-97. El-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, el-Ensarî, *el-Câmiû li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire, 1414/1994, c.1-2; s. 153-166; Gazâlî, *Mustasfâ*, I, 246; Razî, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-Ğayb*, Beyrut, 1411/1990, c. XXVIII, s. 281-284; *Kur'an Yolu*, Heyet; H.Karaman, M.Çağrı, İ.K. Dönmez, S. Gümüş, D.İ.B.Y. Ankara, 2006, c. I, s. 237-238, 423-424; c. V, s. 404.

⁷¹ 4/Nisâ 113.

⁷² 2/Bakara 151.

⁷³ Hikmet terim olarak; Bir işin veya bir şeyin bilgi ile sağlam bir şekilde yerinde yapılmasıdır. Hâkim olan Yüce Allah açısından anlamı bu şekilde olduğu gibi, kullar açısından da anlamı budur. Tan, Bilal, *Kur'an'da Hikmet Kavramı*, İst. 2000, s. 22-33, 191-200.

değiştirilerek algılanmıştır. Hikmet kelimesinin bu şekilde algılanması peygamberlere Kur'an dışında da vahiylerin geldiği ve bilgilerin verildiği düşüncesini şekillendirmiştir. Bu anlayış hadislerin vahiy ürünü olduğuna kaynaklık etmiştir. Doğrusu bu yaklaşımlar peygamberin sağlığından yaklaşık yüzyıl sonra gelişmiştir.

Kur'an kendisinin açık, anlaşılır/mübin⁷⁴ ve kolay/yesserna⁷⁵ olduğunu ifade etmiştir. Kur'an, bir bütün olarak açık, anlaşılır ve kolay olduğu için onun ayrıca açıklanmaya ihtiyacı yoktur. Kur'an'dan başka vahiy yoktur veya onun açıklayıcı başka bir vahye de ihtiyacı yoktur. Kur'an, din olarak insanlara gerekli her şeyi sunmuştur. *"Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik."*⁷⁶ Kur'an ile din ve ilahi vahiy de tamamlanmıştır. *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."*⁷⁷

Din, Yüce Allah tarafından peygambere vahiy ile gönderilmiş ve o da tebliğ ile görevlendirilmiştir. Önceleri okuması yazması olmayan,⁷⁸ kendisine kitabın verileceğini ummayan,⁷⁹ peygamber olmadan önce kitap nedir, iman nedir bilmeyen,⁸⁰ yaşadığı cahiliye toplumunda çıkış yolu bulamadığı için çıkış arayan, bocalayan,⁸¹ Hz. Peygamber'i vahiy bilgilendirmiş, yönlendirmiş ve şekillendirmiştir. Din, Kur'an'ın kendisidir ve o da Hz. Peygamber yaşarken vahyedilerek tamamlanmış ve tespit edilmiştir. Sünnet, Kur'an'ın hayata geçirme

⁷⁴ 5/Mâide 15; 15/Hicr 1; 16/Nahl 89.

⁷⁵ 54/Kamer 17, 22, 32, 40.

⁷⁶ 16/Nahl 89.

⁷⁷ 5/Mâide 3.

⁷⁸ 29/Ankebut 48.

⁷⁹ 28/Kasas 86.

⁸⁰ 42/Şurâ 52.

⁸¹ 93/Duhâ 7.

yöntemi ve uygulama biçimidir. Sünnetin önemi; bu dinin modeli ve pratiği olmasıdır.

Sünnetin, Kur'an gibi vahyedildiğini söylemek, Kur'an bağlamında ve Hz. Peygamber'in kendi ifadeleri ile çelişmektedir. Hz. Peygamber'in her sözünün vahiy olmadığını, Kur'an açıkça ortaya koymuştur.⁸² Her sözü ve her hareketi vahiy olan bir peygamberin, insanlara örnek olması mümkün değildir. O zaman bu boyutu ile kurgulanmış ve şekillendirilmiş bir şahsiyet olurdu ki, bu Kur'an'ın ortaya koymaya çalıştığı, vahyi anlayıp uygulamaya çalışan, iradesi ile hareket eden, sorumluluk sahibi, model peygamber örneği ile çelişir.

Hız.Peygamber vahyin dışında söz söylemiş, ictihadda bulunmuş, hüküm koymuş, yorumda yapmıştır. O'nun bu tasarrufları, kendi bilgi, birikim, akıl ve vahiy çerçevesinde algıladığı uygulamalardır. Bunlar hiçbir şekilde vahiy ile özdeşleştirilemez. Kur'an bu konuda hiçbir şekilde böyle bir vahiy algılaması oluşmasına ve yorum yapılmasına yol açacak bir ifadeyi kullanmamıştır. *“İmdi bu Kur'an asla Allah'tan başkası tarafından tasarlanmış, uydurulmuş olamaz.”*⁸³ *“Öyleyse, Rabbinin kitabından sana vahyedilen duyur. O'nun sözlerini değiştirebilecek kimse yoktur.”*⁸⁴ Bu çerçevede dinin yegane kaynağı Kur'andır.

⁸² 4/Nisâ 82; 6/En'âm 19; 10/Yûnus 15, 37; 53/Necm 1-11;

⁸³ 10/Yûnus 37.

⁸⁴ 18/Kehf 38.

2. VAHİY OLGUSU

2.1. Vahyin Sözlük Anlamı

Vahiy kelimesi, Arapça *ve-ha-ye* وحي kökünden masdardır. Bu kelime Kur'an'da yetmişsekiz yerde geçmektedir,⁸⁵ bunların altısı sülasi ikinci babdan, geri kalan yetmiş ikisi if'âl kalıbının farklı türevleri şeklinde geçmektedir.⁸⁶

Söz konusu kelime İslam öncesi şiirde oldukça sık kullanılmış olup, daha çok taş üzerine yazılmış olan yazıları ifade etmekteydi.⁸⁷ Kavram Arapça'ya akraba Sâmi dillerinden geçmiştir. Ârâmice'de *acele etmek*, Habeşçe'de وحي vahaya; *etrafını dolaşmak, gitmek, teşhis etmek* manasına gelmektedir.⁸⁸ Bu dillerde vahye yüklenen anlamlar Arap dilinde de mevcuttur.

Vahiy kelimesi; kitap, kitâbet, işâret⁸⁹, risâlet, ilham,⁹⁰ îmâ,⁹¹ hat, mektup,⁹² melek,⁹³, emr⁹⁴, ba's, birine konuşmak, başkasına ilham edilen kelâm⁹⁵, i'lâm yani bildirme, kâtibin bir şeyi yazması,⁹⁶ istikzaf yani kuvvetli hızlı atma,⁹⁷ Allah'tan gelen haber⁹⁸, acele, sürat, çabuk⁹⁹ vahyedenden vahyedilene gönderilen şeyler, gizli

⁸⁵ Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemmü'l-Müfreh li'l-Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1408/1988, *ve-ha-ye* وحي maddesi, s. 914-915.

⁸⁶ Abdülbâkî, *el-Mu'cemmü'l-Müfreh*, *ve-ha-ye* وحي maddesi, s. 914-915.

⁸⁷ Watt, Montgomery, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, trc. Mehmet S. Aydın, Ankara 1982, s. 33.

⁸⁸ Wensick, A.J., *Vahiy*, İslam Ansiklopedisi, İst. 1986, XIII, 142.

⁸⁹ 19/Meryem 11. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. XV, s. 379-380. İsfahanî, *Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, s. 858-860.

⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. XV, s. 379-380. İsfahanî, *Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, s. 858-860.

⁹¹ İbn Manzûr, *a.g.e.* c. XV, s. 379-380. İsfahanî, *Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, s. 858-860;

Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, V, 297. İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, s. 1054-1055, dipnot, 2.

⁹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. XV, s. 379. İsfahanî, *Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, s. 858-860.

⁹³ İbn Manzûr, *a.g.e.* c. XV, s. 379-380; Zebîdi, Murtezâ, *Tâcu'l-Arûs*, Mısır 11306/1988, X, 384.

⁹⁴ 41/Fussilet 12; 99 Zilzâl 4-5.

⁹⁵ 5/Mâide 111; 16/Nahl 68-69. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. XV, s. 379-380; İsfahanî, *Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, s. 858-860.

⁹⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. XV, s.381. İsfahanî, *Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, s. 858-860.

⁹⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. XV, s.381; Kelamiyye, Kahire, tsz. s. 349

⁹⁸ 18/Kehf 27:

⁹⁹ 7/A'râf 203; 42/Şûrâ 51; İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. XV, s.381; İsfahanî, *Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, s. 858-860.

söz, fısıldama,¹⁰⁰ başkasına ilka edilen her şey¹⁰¹, bilgi sahibi olması için başkasına ilkâ edilen şey, gizli olarak mânâyı kalbe intikal ettirmek,¹⁰² güvenilir bir elçiden güvenilir bir kula bildirme,¹⁰³ insanlarda ve diğer varlıklardan olan ses,¹⁰⁴ kafa sallamak, birisinin aklına düşürmek,¹⁰⁵ zaman zaman seslenme, sözden, kitâbetten, risâletten, işaretten meseleyi anlamaya delâlet eden her şey¹⁰⁶ gibi anlamlara gelmektedir. Öyleyse vahiy, dıştan gelen bir tesirin ruhta hâsıl ettiği şuurlu bir davranış ve bir şuur kavrayışına delâlet eder.¹⁰⁷

Kısaca vahiy lügatta; *sûrat ve gizlilik içinde bildirmek* demektir. Bundan dolayı *işaret, imâ, kitâbet, risâlet, ilhâm, gizli olarak manâyı kalbe intikal ettirmek* gibi kavramlar vahyin anlam alanına girmektedir.¹⁰⁸ Vahiy kavramı, Kur'an'da ifade edilen bu sözlük anlamları çerçevesinde kullanılmıştır. Ağırlıklı özel bir terim olarak, *Allah'ın kulları ile iletişimi ve onlara seslenişi* anlamında kullanılmıştır. Sözlük anlamı çerçevesinde vahyeden Allah, vahye muhatab ise, elçi dolayısıyla tüm insanlardır.

Kur'an'da vahiy kökünden gelen kelimelerin geçtiği ayetlere baktığımızda, bu lafızdaki ortak yönün, bir varlığın diğer varlıklarla ilişki kurması, iletişime geçmesi anlamı olduğunu görürüz.¹⁰⁹ Bu anlamda vahiy, bir bilgi yolu demektir.¹¹⁰

¹⁰⁰ 42/Şûrâ 51; İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. XV, s.380; İsfahanî, *a.g.e.*, s. 858-860.

¹⁰¹ 6/En'âm 121; 42/Şûrâ 51-52.

¹⁰² İbn Manzûr, *a.g.e.* c. XV, s. 380.

¹⁰³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. XV, s. 380; İsfahanî, *a.g.e.*, s. 858-860.

¹⁰⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. XV, s. 379-380; Zebîdî, Murtezâ, *Tâcu'l-Arûs*, Mısır 11306/1988, X, 384. İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. XV, s. 380.

¹⁰⁵ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, s.1054-1055, dipnot, 2.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. XV, s. 383. İsfahanî, *a.g.e.*, s. 858-860.

¹⁰⁷ Akder, Necatî, *Vahyin Metafizik Temeli, İslâm Mecmuası*, s.3, Mayıs Ankara 1968.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. XV, s. 379-380; İsfahanî, *Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, s. 858-860; Aslan, Abdülgaflar, *Kur'an'da Vahiy*, Ankara 2000.

¹⁰⁹ Atay, Hüseyin, *Kur'an'da Bilgi Teorisi*, İstanbul 1982, s. 43. İngilizce'de vahiy karşılığında kullanılan *revelation* kelimesinin ilk veya esas anlamı; *bilgiyi insana ilahi ve tabiatüstü bir yolla bildirmek ve açıklamaktır. The Shorter Oxford English Dictionary*, ed. By. C.T., Onions, c.II, Oxford

Kur'an'da geçen vahiy kelimesi, beşi isim, yetmişüçü ise fiil olarak kullanılmıştır.¹¹¹ Bu kullanımların büyük çoğunluğu Allah'a ilişkindir. Vahiy ağırlıklı olarak ilahi kelim ile bağlantılıdır.

2.2. Vahyin Terim Anlamı

Vahyin sözlük anlamı, terim anlamından çok büyük bir farklılık göstermez. Kelâm alimleri vahiy konusunu ele alırken, onu daha çok Allah'ın kelâmı olması açısından ele almışlar ve bu bağlamda görüşlerini ifade etmişlerdir.¹¹²

Kur'an'da vahiy ile ilgili, vahiy kelimesini tanımlayan, açan, sınırlarını belirleyen birçok kavram bulunmaktadır. Bu kavramlar, Kur'an'la ve genel anlamda vahiy ile ilgili olarak kullanılmışlardır.¹¹³

Râğıp el-İsfahânî vahiy; *Allah'ın peygamber ve velilerine*¹¹⁴ gönderdiği ilahi kelime, olarak tarif etmiştir.¹¹⁵

1983, s. 1819. Kılıç, Recep, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, Ötüken Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2002, s. 17, İngilizce'de vahiy karşılığında kullanılan *revelation* kelimesi; Latince *revelatio* kelimesinden türemiştir. *Revelatio*; açıklamak, ifşa etmek, örtüsünü kaldırmak, göz önüne sermek gibi anlamlara gelmektedir. Latince *revelatio* kelimesi bu özel anlamını, Kutsal Kitabın Latince çevirisinde ve Kilise Latincesinde Yunanca *apokalypsis* kelimesini tercüme etmek üzere kullanılmasıyla kazanmıştır. Yunanca *apokalypsis* kelimesi Yeni Ahitte; gelecek, âlem ve özellikle Tanrı hakkında gizli hakikatlerin, ilahi bir yolla örtüsünün kaldırılmasına işaret etmek için kullanılmıştır. Dunn, James D.G, *Biblical Concepts of Revelation*, 'Divine Revelation', ed. By Paul Avis, Cambridge 1997, s. 1, A. Dulles, *Models of Revelation*, Orbis Boks, New York, 1996, s. 19, Kılıç, a.g.e., s. 18.

¹¹⁰ Albayrak, Halis, *Vahiy Gerçeği*, 12-17 Ekim 1989 Kutlu Doğum Haftası TDVY, Ankara 1990, s. 108. Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, s. 18.

¹¹¹ Fuad, Muhammed Abdalbaki, *Mu'cemü'l-Mufehres li Efâzi'l-Kur'an*, Daru'l-Hadis, II. Baskı, Kahire 1408/1988. ve-ha-ye وهاي maddesi, s. 914-915.

¹¹² Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979, s. 11. Mâturîdî; *Allah'tan gelen bir haber*, diye tanımlamıştır. İsfahânî, *Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, s. 858; Cürcanî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Kitabu't-Ta'rifât*, Dâr'ul Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, s. 40; Tahânevî, İbn Ali, *Keşşâfu Istulâhâtî'l-Funûn*, İstanbul 1984, II. 1523. Tahânevî; *Herhangi bir peygambere indirilmiş Allah kelâmı, şeklinde tanımlamaktadır*.

¹¹³ Soyalan, Mehmet Yaşar, *Vahiy Savunması*, Ağaç Yayınları, II. baskı, İstanbul 2008, s. 46-47.

¹¹⁴ İsfahânî'nin, vahyin, Allah tarafından peygamberlere ve velilere gönderdiği ilahi kelime olarak tanımı, vahyin sadece peygamberlere özel ve öznel bir tecrübe olması ile çelişmektedir.

¹¹⁵ İsfahânî, *Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, s. 858.

Et-Tehânevi’de; *Allah Teaâla’nın, peygamberlerinden her birine yüce katından indirmiş olduğu ilâhi sözler,*¹¹⁶ olarak tanımlamıştır.

Muhammed Abduh vahyi; *vasıtalı veya vasıtasız olarak Allah katından olduğuna kesinlikle inanmak suretiyle, kişinin nefsinde bulduğu irfan*¹¹⁷ şeklinde ifade etmiştir.

Reşid Rıza (ö.1354/1935) vahyi şöyle tanımlamıştır. *Yüce Allah’ın bir hükmü, yahut benzer bir hususu vasıtalı veya vasıtasız olarak peygamberlerine ayrı ayrı bildirmesidir.*

Zerkânî’de vahyi şu şekilde tanımlamıştır. *Allah Taâla’nın, kullarına bildirmek istediği hidayet ve buyruklarını, onların arasından seçtiği peygamberlerine, insanların alışık olmadığı gizli ve süratli bir yolla bildirmesidir.*¹¹⁸

T. Izutsu’da vahyi; *Allah’ın iradesinin söz şeklindeki ifadesi*¹¹⁹ olarak belirtmiştir.

Akbulut’da vahyi; *Yüce Allah’ın tüm insanlığa iletilmek üzere Hz. Muhammed’e melek Cibril aracılığı ile bildirdiği mesajların toplamıdır.*¹²⁰ şeklinde tanımlamıştır

Kur’an’da vahiy, olağanüstü bir olay olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda tanımların özünde peygamberlere indirilmiş olan Allah kelamı tanımı esas alınmış ve vurgulanmıştır. Kısaca vahiy, Allah ile peygamberleri arasında gerçekleşen farklı ve özel bir iletişim biçimidir.

¹¹⁶ Tehânevi, İbn Ali, *Keşşâfu Istilâhâti’l-Funûn*, İstanbul 1984, II. s. 1523.

¹¹⁷ Abduh, Muhammed, *Tevhîd Risâlesi*, (çev. Sabri Hizmetli), Ankara 1986, s. 154.

¹¹⁸ Zerkânî, *Menâhîlu’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’an*, Mısır, ts. I. s. 63.

¹¹⁹ Izutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, (çev. Süleyman Ateş), Ankara, tsz. s. 42.

¹²⁰ Akbulut, Ahmet, *Kelâm’da Vahiy, Makale s. 1. Başka bir tanımında İlâhi mesajın peygamberlere ve onların vasıtasıyla da insanlığa bildirilmesi olayıdır. Akbulut, Ahmet, Ölümünün 50. Yılında Musa Carullah, TDVY, Ankara 2002, Musa Carullah’ın akıl-vahiy konusundaki görüşü, s. 37.*

2.3. Vahyin Mahiyeti ve Kaynağı Sorunu

Vahiy, peygamberlere özel, öznel bir tecrübedir. Bu nedenle onun mahiyeti ile bilgiler nassa dayalı bilgilerdir. Vahiy kavramının iki temel vasfı *hızlılık* ve *gizlilik*dir. Kur'an'da¹²¹ iddia edilen ve dava konusu olan vahyin bizzat kendisidir. Kendisinin şahidi, hak keliması oluşunun delili, bizzat kendisidir. Kur'an, vahyiliği konusunda haricî bir delile muhtaç değildir. Kur'an, kendisinde hem delilin hemde medlûlûn birleşmiş olması itibarı ile delillerin en açık ve seçik olanıdır.¹²²

Vahiy bir iletişim biçimi olarak, aynı ontolojik düzleme ait olmayan iki taraf arasında gerçekleşmektedir.¹²³ Yani tek yönlü bir iletişim faaliyeti olarak Allah ile elçileri arasında gerçekleşmiştir. Vahiy, gözlem ve deney yolu ile ispat edilmese bile Allah, peygamberi ve dolayısıyla insan arasında özel bir haberleşmedir.

Vahiy¹²⁴, aynı varlıksal düzlemde bulunmayan iki taraf arasında gerçekleşen ve üçüncü şahısların algılama imkânı olmayan bir iletişim biçimidir. Başka bir ifade ile vahiy, Tanrısal iradenin elçiler aracılığıyla muhataba iletilmesi ve tarih içerisinde

¹²¹ Kur'an'da vahiy kavramı ve olgusu ile ilgili yetmişsekiz ayet geçmektedir. Kur'an bunun dışında *inzal-tenzil, kavî, nidâ, ilkâ, kelâm, kur'an, ayet-âyât, zikr, beyan, hüküm, hüda, nur, hayır, rahmet, furkan, ruh, kitâb ve ilim* kavramlarıyla vahiy hakikatinden söz etmektedir. Bu kavramların en temel unsuru vahyin dayanağının Allah'a ait olduğudur. Vahiy, peygamberler ve melekler dahil hiçbir varlığın etkisinin ve müdahalesinin olmadığı bir bilgidir. Bu kavramların tüm anlam çerçevelerinde vahyin kaynağının sadece Allah'a ait bir olgu olduğu ifade edilmiştir. Peygamber, vahiy karşısında sadece muhatab, alıcı ve tebliğ edici konumdadır. Bu görev için seçilen peygamberlerin Allah'ın iradesine ve emrine müdahil olma gibi yetkisi olmamıştır.

¹²² İbn-i Haldun, *Mukaddime*, I. Hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul 2012, s. 281. bkz. 15/Hicr 18; 22/Hacc 15, 52; 37/Saffât 6-10; 38/Sâd 10; 41/Fussilet 12; 67/Mülk 5; 72/Cin 8-9; 81/Tekvir 17-21. Mâturîdî, *Te'vilât*, vr. 419b, 786a; Razî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 423. İbn-i Haldun, *Mukaddime*, I. hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul 2012, s. 281.

¹²³ Ebû Zeyd, Nasır Hâmid, *İlahi Hitabın Tabiatı*, çev. Mehmet Emin Maşalı, Ankara 2001, s. 56. Akbulut, *Kelâm'da Vahiy*, s. 1

¹²⁴ 'Kur'an'da canlılara gelen vahiy *ilâ* edatıyla geçişli yapılırken, cansızlar için *fî* ve *lâm* edatları kullanılır. Temkin ifâde eden *lâm*, onların tabi olduğu yasaları gösterir. Eğer vahyin muhatabı peygamberler dışında insan ve hayvan ise vahiy *ilham*, eğer cansız ise *tabiat yasaları*, eğer peygamber ise *sözlü vahiy* anlamındadır. İsfahânî, *Müfredat fî Garibi'l-Kur'an*, s. 858-860; İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, s. 1290.

gerçekleşmesidir. Vahiy kelimesinin merkezi anlamı, “gizli” ve “hızlı” bildirimidir. Varlıksal düzlem farklılığı, böyle bir iletişim kanalını gerektirmektedir.¹²⁵

Vahiyde lafız-mâna ilişkisi ve bunların mahiyetleri etrafında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Mâna ve lafzı birbirinden ayrı düşünmek, başı gövdeden ayrı düşünmek gibidir. Allah, Kur'an'ı hem mana¹²⁶ hem de lafız¹²⁷ olarak Hz. Muhammed'e indirmiştir.

Allah, insanı kendisine muhatap olacak nitelikte yaratmış, özel bir değer olarak akıl ile donatmıştır. Akıl; insanı diğer varlıklardan ayıran özel bir niteliktir. Vahiy, akla bir alternatif veya karşı olan değil, aksine ona yardımcı ve yol gösterici bir unsurdur. Vahiy, insana seslenmekte, sorumluluğunu ve konumunu hatırlatmaktadır.¹²⁸

Tenzîl, Kur'an'ın Allah katından geldiğini, iletişimin sözel formunun yukarıdan aşağıya doğru olduğunu göstermek ve vahyin peygamberin kendi uydurması olmadığına vurgu olmak üzere kullanılmaktadır.¹²⁹

Kur'an'ın tenzîli sözeldir. Bunu ifade etmek üzere Kur'an-ı Kerim kendisi için Kur'an yani okuma ve kavl yani söz isimlerini kullanmaktadır. İnsanların kendilerine yazılı formda bir kitap gönderilmesi gerektiği yönündeki talepleri reddedilmektedir: “Eğer sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar

¹²⁵ Akbulut, *Kelâm'da Vahiy*, s. 1.

¹²⁶ 7/A'râf 203; 10/Yûnus 15; 53/Necm 4.

¹²⁷ 12/Yûsuf 2; 18/Kehf 27; 73/Müzzemmil 4; 75/Kıyâmet 16-19; 96/Alak 15.

¹²⁸ “De ki: Hakikatin en güvenilir şahidi kimdir? De ki: Allah benim ile sizin aranızda şahittir; ve bu Ku'ran bana vahyedildi ki ona dayanarak sizi ve onun ulaşabileceği herkesi uyarayayım. Siz, Allahtan başka ilahların olduğuna gerçekten şahitlik yapabilir misiniz? De ki: Ben böyle bir şahitlik yapmam! De ki: O, tek Allaktır; ve bakın, sizin yaptığınız gibi, Allahtan başka şeylere ilahlık yakıştırmak benden uzak olsun!” 6/En'âm 19; bkz. 6/En'âm 50, 106; 7/A'râf 203; 18/Kehf 110; 21/Enbiyâ 108; 29/Ankebut 45; 35/Fâtır 31; 39/Zümer 65; 41/Fussilet 6; 46/Ahkâf 9.

¹²⁹ 36/Yâsîn 5.

elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de inkâr ediciler: Bu, apaçık büyüden başka bir şey değildir, derlerdi.”¹³⁰

- Tenzîl, tek bir defada cümleten vahideten değil, aksine parça parça gerçekleşir.¹³¹

“Biz Kur’an’ı, insanlara dura dura okuyasın diye ayet ayet ayırdık ve peyderpey indirdik.”¹³²

- Tenzîl yine olgunun gerektirdiği durumlarda inmektedir.¹³³

“Hangi temsil ile karşına çıkarlarsa çıksınlar, Biz sana doğru olan neyse onu ve en güzel açıklamayı getirmekteyiz.”¹³⁴

Vahyin hitabında insan hedeflenmiş, ona fayda ve yarar sağlayacak ilkeler hatırlatılmış, zararlı davranış ve alışkanlıklardan uzak durması tavsiye edilmiştir.

Vahyin temel hedefi, insanlığın sorunlarına çare olmak ve yardımcı olmaktır.¹³⁵

Vahyi, vahiy yapan iki temel öge vardır.

1. İnsanın dışında başka bir varlıktan gelmesi, yani kaynağının Allah olması.

2. İnsandan bağımsız olması, yani içeriğine insani herhangi bir müdahalenin karışmamış olmasıdır. Bu nedenle vahiy, insanın dışında ve insandan bağımsız olarak gerçekleşen bir olgudur.¹³⁶ Vahiy tamamıyla peygamberlerin ve insanların

¹³⁰ 6/En’âm 7.

¹³¹ Düzgün, *Varlık ve Bilgi*, s. 162-163.

¹³² 18/Kehf 106.

¹³³ Düzgün, *Varlık ve Bilgi*, s. 162-163.

¹³⁴ 25/Furkân 33.

¹³⁵ Watt bu konuda şu değerlendirmeyi yapmıştır. *Hz. Muhammed, Allah’tan mesaj aldığını ifade etmiş ve bunu çağdaşlarına aktarmıştır. Bu mesajların temelleri üstünde, Hz. Muhammed’in yaşadığı günlerde sayıları yüzbinleri bulan ve şimdi milyonlara ulaşan, Allah’a kulluk ettiklerini söyleyen bir ümmet doğdu. Hayat bu toplum için genellikle tatminkâr olmuştur. Bu toplum içinde çok sayıda kadın ve erkek kendi azizliğini elde etti ve sayısız sıradan insan zor koşullar altında bile temiz, orta halli ve mutlu bir hayat sürdü. Bu husular bizi, Kur’an’da ortaya konan gerçeklik sonucuna götürmektedir ve öyle ise Hz. Muhammed ‘de gerçek bir peygamberdir.* Watt, W. Montgomery, *İslam ve Hristiyanlık*, trc. Turan Koç, İstanbul 1999, s. 99.

¹³⁶ Soyalan, *Vahiy Savunması*, s. 198.

tüm beklentileri dışında ilahi irade doğrultusunda gerçekleşmektedir. Allah, ilk önce Hz.Adem'e ve en son olarak da Hz.Muhammed'e vahiy indirdi. Daha sonra gelen vahiyler, önce gelen vahiylerin doğrulayıcısı olmuştur. Vahiyler geliş, nitelik ve içerik olarak birbiriyle benzerlik göstermiştir. Bir sonraki vahiy bir önceki vahyin varlığını desteklemiştir. *“Ve sana vahyettiğimiz ilahî kelâm, geçmiş vahiylerden bugüne kalmış ne varsa tümünü tasdik eden bir hakikattir; şüphesiz Allah kullarından tamamen haberdardır ve her şeyi görendir.”*¹³⁷

Vahiy, Allah ile elçisi arasında gizli kalacak hiç bir bildirimi içermez. Allah'ın, elçilerine vahyettiği hususlar elçilerinin aleyhine bile olsa elçinin bunu tebliğ zorunluluğu vardır.

*“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et; eğer bunu yapmazsan O'nu elçiliğini yapmamış olursun; Allah seni insanlardan korur ve şüphesiz ki Allah kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.”*¹³⁸

Vahiyde dört temel unsur söz konusudur. *Allah, vahiy meleği, peygamber ve vahye muhatab olan insan.* Allah diğer elçileri ile nasıl iletişim kurduysa, elçisi Hz.Muhammed ile aynı şekilde iletişim kurmuştur.¹³⁹

*“Biz Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik.”*¹⁴⁰

Vahiy, sadece peygamberlere özgü bir olgudur. Yüce Allah elçileri dışında hiçbir kimseye vahiy göndermemiştir.¹⁴¹ Vahyin kaynağı Yüce Allah'tır, ilham ve

¹³⁷ 35/Fâtır 31.

¹³⁸ 5/Mâide 67.

¹³⁹ 42/Şurâ 3; 21/Enbiyâ 25,73; 12/Yûsuf 109; 16/Nahl 43; 14/İbrâhîm 13; 35/Fâtır 31; 39/Zümer 65. *“Biz, senden önce de, kendilerine vahiy verdiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız bilenlerden sorunuz.”* 21/Enbiyâ 7

¹⁴⁰ 4/Nisâ 163.

keşfin kaynağı belli değildir. Hak olabileceği gibi batıl da olabilir.¹⁴² Kesin bir şekilde Allah’a ait olmayan ve şüphe içeren bilgi vahiy ile ilişkilendirilemez. Kur’ân literatüründe peygamberlerin vahye uymama gibi bir seçenekleri yoktur.¹⁴³ Kendilerine Yüce Allah, ne emretmişse ona uymak ve onu tebliğ etmekle mükelleftirler.¹⁴⁴

Peygamberler, peygamberlik öncesi yaşamlarında vahiy ve peygamberlik iddiasında bulunmamışlardır. Vahyin kendilerine getirdiği esaslar hakkında daha önceden bir bilgi sahibi değillerdir. Elçilik görevi, onların hiç beklemediği bir anda kendilerine verilmiştir. *“Ve bu kitabın sana ulaşacağını ummazdın; fakat işte Rabbinden bir rahmet olarak sana ulaştı. Öyleyse, artık hakkı inkâra kalkışan kimselere asla arka çıkma.”*¹⁴⁵ Peygamberler ancak Allah’n bildirmesi ile vahiyden haberdar olmuş, anlamış ve bildirmişlerdir. *“Biz bu Kuran’ı sana vahyettikçe, bundan önce senin de habersiz kimselerden olduğunu bilerek onu sana mümkün olan en iyi, en güzel üslupla açıklıyoruz.”*¹⁴⁶ *“İşte sana da kendi buyruğumuz altında hayat veren bir mesaj vahyettik. Bu mesaj sana gelmeden önce, sen vahiy nedir, iman nedir bilmezdin.”*¹⁴⁷ Vahiy; Allah’ın iradesidir, peygamberler istedikleri an kendilerine vahiy inmemiştir. Onlarda, vahye uymak zorundadırlar. *“De ki: Ben sadece Rabbim tarafından bana vahyolunan her neyse, ona uyarım.”*¹⁴⁸

¹⁴¹ İslâm’daki vahiy kavramı ile keşf, ilham, sezgi ve bilinçaltı gibi kavramların arasında kesin bir ayrım çizgisi vardır. Çünkü vahiyde kesin bir şuur ve kavrayış vardır. Subhi es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi ’l-Kur’ân*, Derseâdet Kitabevi, İstanbul, s. 26.

¹⁴² Aslan, Abdülgaâffâr, *Kur’an’da Vahiy*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000 s. 42.

¹⁴³ 10/Yûnus 15.

¹⁴⁴ 5/Mâide 67; 6/En’âm 50.

¹⁴⁵ 28/Kasas 86.

¹⁴⁶ 12/Yûsuf 3.

¹⁴⁷ 42/Şûrâ 52. bkz. 28/Kasas 86.

¹⁴⁸ 7/A’râf 203.

Kur'ân, Arap dilinde gönderilen bir vahiydir¹⁴⁹. Arapça, Allah'ın dili değil, Kur'ân'ın dilidir. Hz. Muhammed, Arap olduğu için Yüce Allah araç olarak elçinin iletişim dilini kullanmıştır.¹⁵⁰ Arapça, Kur'ân'ın bir niteliğidir.¹⁵¹

2.4.Vahyin Geliş Şekilleri Sorunu

Vahyin peygambere geliş biçimini incelemek için de elimizde bulunan en güvenilir kaynak Kur'ân'dır. O, Yüce Allah'ın mesajlarını elçilerine nasıl ilettiğine değinmiştir.¹⁵²

*“Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasında konuşur. Yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O, yücedir ve her yaptığı yerindedir.”*¹⁵³ İslam düşüncesinde bu âyete dayanılarak, Allah'ın insanla üç şekilde iletişim kurduğu bildirilmiştir.

1. Doğrudan doğruya vahyetmek suretiyle,
2. Perde arkasından vahyetmek suretiyle,
3. Allah'ın bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyetmesiyle.¹⁵⁴

Peygamberler için vahiy, çok özel ve kişisel bir deneyim olduğu gibi, onların tasarrufları dışında gelişmiştir. Allah'a ait ve onun iradesi ile gelişen, aynı zamanda peygamberlerin hiçbir söz, eylem ve fikri bir etkilerinin olmadığı bir olgudur. Kur'an bu anlamda vahiydir. Kur'an'ın vahiy olduğunu, onu peygamberin kalbine

¹⁴⁹ 12/Yûsuf 2; 42/Şûrâ 7.

¹⁵⁰ 41/Fussilet 3; 43/Zuhruf 3; 26/Şu'arâ 195.

¹⁵¹ Akbulut, *Kelam'da Vahiy*, s. 9.

¹⁵² Akbulut, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁵³ 42/Şûrâ 51.

¹⁵⁴ 42/Şûrâ 51; Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 43. Akbulut, *Kelam'da Vahiy*, s. 3.

Cebairil'in indirdiğini de yine Kur'an bildirmektedir.¹⁵⁵ Hz. Muhammed'e gelen vahyin tümü, sadece Kur'an'dır.

Vahiy, aklı aşan bir olaydır. Vahiy şeklinin, sesinin hissen ve aklen bilinmesi mümkün değildir. Ayette geçen “*ancak vahiy yoluyla*”¹⁵⁶ ifadesi bağlamında bazıları şu şekilde anlamışlardır. Allah, elçinin anlayışına, kalbine bir şeyi ilka eder, atar, bırakır; böylece o elçi, kalbine atılan o şeyin bilgisine vakıf olur ve edindiği o bilgiyi insanlara haber verir, onlara o bilgiyi iletir.¹⁵⁷

İlgili ayette¹⁵⁸ Allah, seçilmiş kullarıyla ancak vahiy şeklinde iletişim kuracağı, bu iletişimin kaynağının beşer merkezli olmadığı, insanın dışından gelen, insanın algılama düzlemi dışında bir yöntemle, Allah'ın dilemesi ve iradesi ile rasûlün kalbine ilka edilmesi anlaşılmaktadır. Vahyin sahibi ve kaynağı Allah'tır, *اَوْ مِنْ وَرَائِ حِجَابٍ*¹⁵⁹ ayetinde; “*yahut bir perde arkasından*” “*ev min verâi hicabin*” ifadesi bir sınırın dışından, arkasından anlamına geldiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Vahyin, insanın dışından geldiği, başka bir deyişle, bu vahyin kaynağının insanın algı alanının dışında olduğu, oradan geldiği, kaynağının insanın beyni ve kalbi olmadığını vurgulanmıştır. Yani Allah, seçilmiş beşere onun dışından, gıyabından konuşur. Başka bir deyişle Allah, insanın algılama alanının sınırları dışından konuşur.¹⁶⁰

Vahye aracılık ettiği ifade edilen melek, yani Cebrail, vahiy ve sürecinin tanımlanmasını kolaylaştıran bir varlık olarak sunulmaktadır. Gaybdan bilgi almada

¹⁵⁵ Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 44; 6/En'âm 19, 50; 7/A'râf 203; 10/Yûnus 15; 20/Tâhâ 114; 26/Şu'arâ 192-195.

¹⁵⁶ 42/Şûrâ 51.

¹⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 13/214.

¹⁵⁸ 42/Şûrâ 51.

¹⁵⁹ 42/Şûrâ 51.

¹⁶⁰ Soyalan, *Vahiy Savunması*, s. 210.

şeytanların ve cinlerin aracılık ettiğine inanılan bir ortamda meleğin aracılığı ile gönderilen mesajın Allah'tan olduğu ve Hz.Muhammed'in vahiy alma iddiasında doğru söylediği temin edilmeye çalışılmaktadır. *“De ki: Her kim Cibril’e düşman ise, bilsin ki o, Allah’ın izni ile Kur’an’ı, önceki kitapları doğrulayıcı, müminler için de bir hidayet rehberi ve müjdecisi olarak senin kalbine indirmiştir.”*¹⁶¹

Vahiy sırasında bazı görsel unsurlara da işaret edilmektedir: Bu görsel anlatıma konu olan varlıkları somut birer karaktere bürüyerek anlamak, Kur’an’ın dil özelliklerine uymaz. Bu Kur’ani anlatım vahyin, peygamberin içinden kaynaklanmadığını, aksine dışarıdan bir müdahaleyle gerçekleştiğini anlatmak için seçilmiş olabilir. Vahyin indirilmesi, kalbine sabitlenmesi gibi Kur’an ifadeleri de, kaynağın dışarıdan harekete geçirildiğini göstermek için kullanılmaktadır.¹⁶² *“Uyarıcı olman için Kur’an’ı senin kalbine getiren Kutsal Ruh’tur.”*¹⁶³

Kur’an’ın, vahyi farklı ifade tarzları ile anlatması, insanoğlunun algılama kapasitesinden ve Arap dilinin yapısından kaynaklanmaktadır. Allah, mesajını insanın düzlemine, insanın algılama alanı seviyesine indirmektedir. Kur’ân, gaybi bütün konuları, insanoğlunun düzlemine indirerek, onun algılama kapasitesine uygun olarak, sahip oldukları dilin yapısı, anlatım özellikleri ve dilin kuralları içerisinde kalarak anlatmaktadır. Bunun için benzetmeler yapmaktadır. Bu benzetmeler, insanoğlunun bildiği şeylerden hareketle yapılmaktadır. Vahiyde böyledir. Mutlak gayb konularının başında vahiy gelir. Elçinin ağzından çıkıncaya kadar ki her aşamasında vahiy, insanoğlu için bir gayb, bir bilinmezdir. Elçi de, vahyi kendi beşer yapısı çerçevesine uygun olarak algılıyor ve hissediyor.

¹⁶¹ 2/Bakara 97.

¹⁶² Düzgün, *Varlık ve Bilgi*, s. 166-167.

¹⁶³ 26/Şu’arâ 193.

2.5. Kur'an Dışı Vahiy'in İmkânı Sorunu

Kur'an vahyinin, Kur'an hakkında vurguladığı temel ilke, onun Yüce Allah tarafından aracı bir melek ile, Hz. Muhammed'e gönderilen¹⁶⁴ ilahi mesajların toplamı bir kitap olduğudur.¹⁶⁵ Yirmi üç yıllık bir süre de Peygamber'e vahyedilen Kur'an, Peygamber tarafından eksiksiz bir şekilde insanlara ulaştırılmıştır.¹⁶⁶ Kısacası Kur'an'a, ayet ve metin oluşumu açısından hiçbir beşeri katkı olmamıştır ve o sadece ilahi kaynaklıdır.¹⁶⁷ *“Apaçık bir üslupla bu Kuran'ı sana vaz'eden Allah, şüphe yok ki, seni yeni bir hayata döndürecektir... Ve bu kitabın sana ulaşacağını*

¹⁶⁴ Allah, vahyin bizzat Peygamber'e indirilişinin eksiksiz tamamlandığını, 5/Mâide 3; her türlü beşeri 69/Hâkka 38-48 ve şeytani 22/Hacc 52; 41/Fussilet 42, etkiden korunduğunu ve ilahi korumanın garantisi altında olduğunu ifade etmiştir. 15/Hicr 9; Kur'an vahyi, Allah'ın Hz. Peygamber'in peygamberliği için gönderdiği mucizedir.

¹⁶⁵ 81/Tekvir 19-20.

¹⁶⁶ 6/En'am 19. Kur'an-ı Kerim Allah'ın Hz. Muhammed'e Cibrail ile gönderdiği vahyin yazıldığı kitabıdır. Kur'an Allah ile insan arasında bir iletişim kitabıdır. İlahi vahiy ürünüdür. Vahiy Allah'ın Peygamber aracılığıyla insanlara tebliğ edilmek üzere gönderdiği bilgilerdir. Atay, *İslam'ın İnanç Esasları*, s. 179 Kur'an hem mana ve hemde lafız olarak Allah'ın kelimasıdır. Peygambere inen şey, Peygamber için yeni bir şeydir. Peygamber istediği zaman bu lafz ve anlam birlikteliğini yaratıyor değildir. Bu da Peygamber'in zihninin ilahi müdahaleye açık bir alan olarak tutulduğunu göstermektedir. Peygamber pasif alıcı konumundadır. Ve her açıdan değişime uğramaktadır. Düzgün, Kelam, Vahiy ve Kur'an, Ankara 2012, s. 367. *“İşte böylece sana da emrimizle Kur'an'ı vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erdirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.”* 42/Şura 52; Kur'an Levh-i Mahfuzdan mahiyetin bilmediğimiz bir tarzda vahiy meleği aracılığıyla yirmüç yıllık bir süreçte Hz. Peygamber'e indirilmiştir. Kur'an vahyi Hz. Peygamber'e takdim edilirken hem cin ve hem de şeytanların etkilerinden korunmuştur. 22/Hac 52; Vahiy meleği İlk zamanlarda vahiy getirdiğinde Hz. Peygamber unutmamak için sürekli tekra eder ve sıkıntı çekerti. *“Dilini hızla oynatıp durma, çünkü onu yerleştirmek ve okutturmak Bizim işimizdir. O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. Sonra şüphelen olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir.”* 75/Kıyâme 16-19; bkz. 20/Tâhâ 114; Bu ayetler vahyin Hz. Peygamber'in hafızında toplandığını, ezberletildiğini ve vahyin ona okutulduğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber inen her Kur'an vahyini ezberledikten sonra erkek ve kadın cemaatine okuyordu. İbn İshak, Meğazi, no. 192, Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, s. 98, Demirci, *Vahiy Gerçeği*, s. 268. Bu onun en önemli tebliğ göreviydi. Hz. Peygamber'den vahyi işitenler yazı bilenler, yazıp ezberliyordu, yazı bilmeyenlerde ezberliyorlardı. Hz. Peygamber'in rivayetlerde yirminin üzerinde vahiy katibi bulunmaktaydı. İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, IX, 22; Belazuri, *Futuhu'l-Buldan*, s. 693. Hz. Peygamber vahyi tebliğ ederken onun yazımı ve ezberlenmesini teşvik ediyordu. Hz. Peygamber'in döneminde Kur'an kitab/mushaf haline getirilmişti. Demirci, *Vahiy Gerçeği*, 292-294. Vahiy Katibi Zeyd b. Sabit; *Kur'an metninin bir araya toplanması üç defa vuku bulup ilki, Hz. Peygamber'in huzurunda yapılmıştır.* Zerkeşi, *el-Burhan*, I, 237; Suyuti, *el-İtkân*, I, s. 76.

¹⁶⁷ 6/En'am 19, 106; 7/A'râf 203; 12/Yûsuf 3; 29/Ankebut 45.

ummazdın; fakat işte Rabbinden bir rahmet olarak. Öyleyse, artık hakkı inkara kalkışan kimselere asla arka çıkma; Ve Allâh'ın, âyetleri sana indirildikten sonra sakın seni onlardan alıkoymasınlar. Rabbine da'vet et, ortak koşanlardan olma."¹⁶⁸

H.z. Peygamber, Kur'an vahyinin Allah'a ait olduğunu ve akadaşlarına öncelikle onu öğrenmelerini ve kendi sözünden ayırmalarını vurgulamıştır.¹⁶⁹ Kur'an, lafız ve anlam açısından hadislerden çok farklıdır. "De ki: Bütün insanlar ve görünmeyen varlıklar bu Kuran'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelselerdi ve, birbirlerine bu konuda destek olmak için ellerinden gelen her şeyi yapsalardı, yine de onun benzerini ortaya koyamazlardı!"¹⁷⁰ Bu yüzden Kur'an, H.z. Peygamber'in sözüne benzemediği gibi, hiçbir beşerin sözüne de benzememektedir.

Kur'an, kendi dışında vahiy olmadığını vurgulamıştır. Kur'an dışında vahiy aramanın anlamsızlığı ve ilahi vahye hâlel getirmek olduğu bir gerçektir. Sahabeden ileri gelenlerin hassasiyeti bunu göstermektedir. İbn Abbas¹⁷¹ bu konuda: *Kur'an'dan başka vahiy yoktur*, demiştir.¹⁷² Sonraki asırların pek çok İslâm alimi, Peygamber'in sözlerini de aynı seviyeye çıkarmada bir endişe taşımadı.¹⁷³ Onun her fiilinde ilahi bir taraf aradı, her sözünü vahye dayamak suretiyle, o büyük insana hürmet ettiğini, dine hizmette bulunduğunu zannetti.¹⁷⁴

Kur'an'ın ortaya koyduğu peygamberlik anlayışının dışında bir Peygamberlik anlayışı geliştirildi. Bu da yine Kur'an'a dayandırılarak ve Kur'an alet edilerek

¹⁶⁸ 28/Kasas 85-87.

¹⁶⁹ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, s. 4.

¹⁷⁰ 17/İsrâ 88; bkz. 2/Bakara 23.

¹⁷¹ İbn Abbas, h.68/m.687 yılında ölmüştür.

¹⁷² Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, XIV, s. 466; Hatiboğlu, *H.z. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, s. 63.

¹⁷³ İmâm Şafi'î, *Umm*, VII. s. 271; İbn Kuteybe, *Kitâbu Te'vili Muhtelifi'l-Hadis*, 217, 232; İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, I, 96-98; Gâzâlî, *Kitâbu'l-Mustasfâ*, Kahire h.1322, I, 125. İbn Kayyim el-Cavziyye, *İ'lâmü'l-Muvakki'în*, 'an Rabbi'l-Alemîn, thk. İsmâüddîn es-Sababî, Kahire 1422/2002, I, 17.

¹⁷⁴ Hatiboğlu, *H.z. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, s. 63.

şekillendirildi. “Peygamber kendi arzu ve heveslerine göre konuşmamaktadır: bu size ilettiği, kendisine indirilen vahiyden başka bir şey değildir.”¹⁷⁵ ayeti yanlış yorumlandı. Bu ayette huve هو zamirini Peygamber’e atfettiler. Geçekte bu surenin bağlamında bu zamirin Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği Kur’an olduğunda hiçbir şüphe yoktur.¹⁷⁶

Necm suresi’nin 3-18 ayetlerinin temel vurgusu da Kur’an’dır. Bu ayetler Hz. Muhammed’in verdiği haberin kaynağı ve doğruluğu hususunda şüphesi olanlara cevap niteliği taşımaktadır. Bu ayetleri parçacı ve bütünden kopararak, başka bir anlam çıkarmak, büyük bir yanlışlığa neden olmaktadır. Bu ayetler, Kur’an’ın gerçekten vahiy olduğunu, vahyin ise sadece Kur’an olduğunu ve onun Peygamber tarafından uydurulmadığını, bu sebeple de Peygamber’in itham edilemeyeceğini ifade etmektedir.

İbn Hazm, yukarıda ki ayetlere dayanarak; *Allah’ın Kitab’ı, Hz. Peygamber’in her sözünün Allah’tan olduğunu gösterir.*¹⁷⁷ İfadesini kullandı. Ayrıca Hz. Peygamber’in; *En sevdiğim Aişe’dir sözü vahiydir, Allah Tealâ ona vahyetmiştir.*¹⁷⁸ demektedir. Gazâlî de sünnet konusunu işlerken söz konusu ayetlere dayanarak; *Rasûlullah’ın sözü huccettir, çünkü Allahu Tealâ Peygamber’e uymayı bize emretmiştir.*¹⁷⁹ diyerek görüşünü açıklamıştır

¹⁷⁵ 53/Necm 3-4.

¹⁷⁶ Mukâti’l b. Süleyman, Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî -ö.150/767- *Tefsîru'l-Kebîr*, Lübnan/Beyrut, 1424/2003, III. s. 289. Beydâvî, Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed Nasıruddin *Envâru't Tenzîl ve Esrâru't Te'vîl*, Dâru'l-Fikr Beyrut, c. V, s. 252; Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, 1420/2000, c. XXII, s. 497, 498; el-Beğavî, Muhammed el-Hüseyn ibn Mes'ud el-Ferrâ, *Meâlimu't-Tenzîl*, Dâru Tayyibe, Beyrut, 1417/1997 c. VII, s. 400; Yazır, Elmalılı M.Hamdî, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, c. VII, s. 289-290; Hatiboğlu, Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy, s. 64.

¹⁷⁷ İbn Hazm, *İhkâm*, II, s. 77; Hatiboğlu, Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy, s. 65.

¹⁷⁸ İbn Hazm, *el-Faslu fî'l-Milel*, IV, s. 118- 119; Hatiboğlu, Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy, s. 65.

¹⁷⁹ Gazâlî, Mustasfa, I, s. 246. Hatiboğlu, Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy, s. 65.

2.6. Kur'an Dışında Allah Peygamber İletişimi Sorunu

Kur'an dışı vahiy, temelde sünnetin mahiyeti konusu ile ilgilidir. Üzerinde durulması gereken husus, özelde Hz. Muhammed'in ve genel olarak peygamberlerin mesaj olarak aldıkları vahyin dışında başka bir vahiy alıp almadıkları sorusudur. Kur'an vahyinin geliş şekilleri nelerdir? Kur'an dışında vahiy gelmiş midir? Özelde Kur'an-ı Kerim, genelde diğer ilahi kitaplar dışında vahiy var mıdır? Eger varsa bunun mahiyeti nasıl bilinebilir? Vahyi, peygamberler ile sınırlamak mümkün müdür? Peygamberlerin söz ve eylemlerinin anlamı ne ifade etmektedir? Kur'an'ın bu konuya yaklaşımı nasıldır?

Kur'an, kendisini ilahi vahiy geleneğinin son halkası olarak tanıtmıştır.¹⁸⁰ Yüce Allah her dönemde seçtiği peygamberlerin özellikle beşer boyutunu sürekli gündeme getirmiştir. Peygamberlerin de vahye tabi olduğu, gaybı bilmediklerini, söz ve eylemlerinin beşere ait olduğunu vurgulamıştır.¹⁸¹ Peygamberler kendi akıllarına göre söz ve eylemlerde bulunmuşlardır. Tüm bunlar vahiyden ayrı olarak ortaya kodukları, kendi bilgi ve birikimleri çerçevesinde yaptıkları bireysel tasarruflardır. Yani sünnet Hz. Peygamber'in kendi çevresinden elde ettiği bilgi, birikim, akıl ve tecrübesine dayanarak, Kur'an çerçevesinde ortaya koyduğu yorumların bir ürünüdür.¹⁸²

Müslüman gelenek, Hz. Muhammed'in elçilik görevinin Cibril'in kendisine getirdiği vahye, ilave yapmadan ve eksiltmeden yani olduğu gibi insanlara bildirmekten ibaret olmasını¹⁸³ yeterli bulmamıştır. Bu nedenle olsa gerek, Hz.

¹⁸⁰ 5/Mâide 44-50.

¹⁸¹ 6/En'âm 48-52.

¹⁸² Muhammed Ebû Şehbe, *Sünnet Müdafası*, Ankara, 1990, I. 37-38; Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 252.

¹⁸³ 13/Ra'd 40; 16/Nahl 35, 82; 5/Mâide 67, 99; Ayrıca bkz. 46/Ahkâf 23; 29/Ankebut 18; 73/Müzzemmil 5; 72/Cin 23, 27, 28.

Peygambere gelen vahyin, Kur’ân’dan ibaret olamayacağı tezini geliştirmiştir.¹⁸⁴ Doğrusu, Kur’ân mesajını sulandırmanın en etkin yolu, ancak Kur’ân’ın dışında başka vahiylerin de olabileceği düşüncesinin geliştirilmesi olabilirdi. Nitekim Hristiyanlığın vahiy algısını andıracak bir şekilde “*vahy-i gayr-i metlûv*” doktrini üretildi. Vahiy çeşitlerini çoğaltarak, Kur’ân vahyini önemsizleştirme, Müslüman geleneğinin buluşudur. Görülüyor ki Kur’ân vahyi, Müslüman geleneğinden kaynaklanan bir iç tehditle karşı karşıyadır.¹⁸⁵

2.6.1 Sünnet de Kur’an Gibi Vahiy Kaynaklı mıdır?

Peygamberin sünnetinin, vahiy olduğu düşüncesi hicri birinci asrın sonlarına kadar uzanmaktadır. Sünnet ile Kur’an arasındaki ilişkiyi tanımlayan ve birincisinin de vahyedilmiş konumda olduğunu beyan eden düşünce, haberlerde görünmeye başlamıştır. H.120-130 yılları arasında vefat etmiş olan el-Evzâî’nin de hocaları arasında yer alan Hasan b. Atiyye’nin şu sözleri onun sünneti vahiy ürünü kabul ettiğini göstermektedir. *Cebraîl Kur’an’ı Hz. Peygamber’e indirdiği gibi sünnetleri de indirdi.*¹⁸⁶ Buna benzer haberler eserlerde görülmeye başlandı. *Hz. Muhammed her vahiy alışında aynı zamanda o vahyi açıklayan birde sünnet almaktaydı.*¹⁸⁷ Bu konu, daha sonraki dönemde sistemli bir şekilde ele alınmıştır. Şafii, *el-Umm ve er-Risale* adlı eserlerinde bu anlayışın Kur’anî dayanaklarını ortaya koyarak

¹⁸⁴ İbn Kayyim el-Cavziyye, *İ’lâmü’l-Muvakki’în ,’an Rabbi’l-Alemîn*, thk. İsmâüddîn es-Sababîfî, Kahire 1422/2002, I, 17.

¹⁸⁵ Akbulut, Ahmet, *Kelam’da Vahiy*, İslam ve Hristiyanlıkta Vahiy (Offenbarung in Christentum und İslam), Verlag: W. Kohlhammer, c. 5, 2011 Stuttgart, Almanya, s. 144-165, s. 7.

¹⁸⁶ Dârimî, es- *Sünen*, *Mukaddime*, 49, no: 594, I. 117, Neşâtâbâd -Faysalâbâd- Pakistan, 1404/1984, Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, IV, 126; Wensinck, A.J. *Handbook of Early Mohammadan Tradition, Alphabetically Arranged*, Leiden 1927; tekrar basım 1971, s. 556; bkz. Brown, *İslam Düşüncesinde Sünneti Yeniden Düşünmek*, s. 33, Kırbasoğlu, Mehmed Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 1993, s. 254.

¹⁸⁷ İbn Abdilberr, *Câmî*, Kahire, h. 1346, II, 191.

sistemleştirmiştir.¹⁸⁸ Şafii; er-Risâle adlı eserinde ayetlere¹⁸⁹ dayanarak Allah'ın, Elçisi'ne Kitap yanında Hikmet'i de indirdiğini ifade etmekte, peygamberlerin rüyalarının ilham olduğunu dair ayetleri¹⁹⁰ zikretmektedir. Ayrıca kendisine sorulan bazı sorulara karşısında Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy beklediğini gösteren rivayetlere yer vermektedir. O'na göre, Kitap'tan maksat, Kur'an-ı Kerimdir. Hikmet ise Peygamber'in sünnetidir.¹⁹¹ İlk asırlarda bu görüş yaygınlaşmıştır. Hatta ünlü hadisçi İbn Hibbân¹⁹² Sünnetin tümünün vahiy olduğunu savunmuştur.¹⁹³ Sünnetin vahiy olduğu anlayışı Şafii sonrası İbn Hazm¹⁹⁴ tarafından net bir şekilde tanımlanmıştır. İbn Hazm; sünnetin vahiy ürünü olduğunu ileri sürmekle kalmamış, Kur'an ayetleri ile sahih hadisler arasında herhangi bir fark olmadığını da vurgulamıştır.¹⁹⁵ Sünnetin vahiy olduğunu kabul eden müslüman alimler, görüş birliği içinde değillerdir. Alimlerin çoğunluğu sünnetin kısmen vahye, kısmen de Peygamber'in ichtihadına dayandığını kabul etmişlerdir.

Evzâî,¹⁹⁶ İbn Hibbân, İbn Hazm, Cüveynî,¹⁹⁷ Gazâlî,¹⁹⁸ İbn Teymiyye,¹⁹⁹ Şâtibî²⁰⁰ ve Süyûtî²⁰¹ gibi daha pek çok İslam alimi sünnetin tamamını vahiy

¹⁸⁸ Soyalan, *Vahiy Savunması*, s. 235.

¹⁸⁹ 2/Bakara 231; 4/Nisâ 113; 33/Ahzab 34; 62/Cuma 2.

¹⁹⁰ 17/İsrâ 60; 37/Sâffât 102.

¹⁹¹ eş-Şâfii, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, tahkik, A. Muhammed Şakir, Mısır, 1358/1940, s. 92-93; Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 255-256. Soyalan, *Vahiy Savunması*, s. 237.

¹⁹² İbn-i Hibban olarak bilinen, Ebû Hatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, h.354/m.965'de ölmüş hadis ve fıkıh âlimidir.

¹⁹³ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet* s. 259; Soyalan, a.g.e. s. 236.

¹⁹⁴ İbn Hazm, h.383/m.994 yılında Endülüs'te dünyaya gelen İbn Hazm, doğduğu yere nisbetle *el-Endelüsî*, mensubu olduğu mezhep itibariyle *ez-Zâhirî* nisbesiyle bilinir. Asıl ismi Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm b. Galib b. Salih b. Süfyan b. Yezid'dir, künyesi ise Ebû Muhammed'dir. ö. h.456/m.1064.

¹⁹⁵ İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usulî'l-Ahkâm*, Beyrut 1983, I, s. 96-97; Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 259; Soyalan, *Vahiy Savunması*, s. 236.

¹⁹⁶ İsmi, Abdurrahmân bin Amr bin Muhammed'dir. Künyesi, Ebû Amr'dır. Evzâî diye meşhur olmuştur. m.706/h.88 senesinde Baalbek'te doğdu. h.157/m.774 senesinde Beyrut'ta vefât etti. Fıkıh ve hadis alimi. Abdülğaniy, Abdülhâlik, *Huccetu's-Sünne*, s. 338, Şâtibî, *Muvâfâkât*, IV, s. 37.

kaynaklı kabul etmişlerdir. Bu görüşün günümüzde ki temsilcileri Fazlur Rahman, Muhammed Taqi Usmânî ve Muhammed Hamidullah, Mehmed Erdoğan²⁰² gibi bilinen şahsiyetler sayılabilir.²⁰³ Hamidullah bu konuda şöyle bir değerlendirmede bulunuyor: *Bugün Allah Rasûlü Muhammed'e isnad edilen bir hadisin sahih olup olmadığı araştırılır. Şayet sahih ise o takdirde bu hadis, tatbiki bir değer kazanır ve uygulanması gerekir.*²⁰⁴ Hamidullah, teamüle ve hukuki anlayışa göre bir elçi, onu gönderen gibi addedilir. Hatta elçinin sözü onu memur edenin söylediği söz gibi kabul edilir. Ona göre bazı ayetler,²⁰⁵ Hz. Peygamber'in sünnetinin Allah'ın emir ve nehyi yanında yer aldığını gösterir.²⁰⁶

Hamidullah'a göre; vahiy bizzat Hz.Muhammed tarafından gayet açık bir şekilde iki sınıfa ayrılmıştır.

Bazı durumlarda o: Bu Allah katındandır; onu yazı ile tespit edin, ezberleyin ve namazlarınızın belli yerlerinde tilavet edin. Bu; *Kur'an, vahy-i metluv* olmaktadır.

Diğer bazı durumlarda ise o: *bunu böyle yapın* diyor ve bazen hiçbir

¹⁹⁷ İsmi, Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed Cüveynî'dir Künyesi Ebü'l-Meâlî, lakabı İmâm-ül-Harameyn ve Ruknüddîn'dir h.419/m.1028senesinde Horasan'da Nişâbü'r şehrinin Cüveyn nahiyesinde doğdu h.478/m.1085'de Nişâbü'r'da vefât etti. Şafiî mezhebinde meşhûr fıkıh ve hadîs âlimi.

¹⁹⁸ Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed el-Gazâlî ölümü h.505/m.1111. Lâkapları, Hücetü'l-İslam ve Zeynüddîn'dir. Genel olarak el-Gazâlî ve İmâm Gazâlî isimleriyle tanınmıştır.

¹⁹⁹ İsmi, Ahmed b. Abdü'l-Halîm İbn-i Abdillâh b. Ebi'l Kâsım ibn-i Hadır en-Nemîrî el-Harrânî ed-Dimeşkî el-Hanbelî, Takiyyüddîn ibnü Teymiyye'dir. Selefiyye/Ehli hadis anlayışının önemli âlimlerinden. Ölümü Şam, h.728/m.1327.

²⁰⁰ Adı, İbrahim bin Musa bin Muhammed. Künyesi ise Ebu İshak'tır. Ancak o, daha çok doğduğu yere nispetle, yani Şâtîbî diye bilinir. Ölümü h.790/m.1388. Şâtîbî, Muvâfâkât, IV, s. 19.

²⁰¹ Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed b. Sabık el-Hudayri es-Suyuti. Lakabı Celâluddîn, künyesi Ebu'l-Fadl'dır. Mısır'lı muhaddis, müfessir, mutasavvıf ve düşünür. ö. h.911/m.1505.

²⁰² Erdoğan, Mehmed, *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, İstanbul 2009, 3. Baskı.

²⁰³ Demirci, Muhsin, *Vahiy Gerçeği*, İstanbul, 2011, s. 233.

²⁰⁴ Hamidullah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi Ders Notları*, trc. Suat Yıldırım, Erzurum 1975, s. 16.

²⁰⁵ 59/Haşr 7; 53/Necm 3, 4.

²⁰⁶ Hamidullah, Muhammed, *Sünnet*, İA, XI, s. 243.

söz söylemeksizin belli bir şekilde hareket ediyordu. Bu gibi durumlarda yazı ile tespit emrini vermiyordu. İkinci duruma girenler, genellikle Hz. Peygamber'in hareket, iş ve tutumlarına ilişkin olanlardı.²⁰⁷ Bu da vahy-i ğayr-i metluv olmaktadır.²⁰⁸ Bu düşüncede olan alimler; Kur'an vahyi ile sünnet vahyi arasında fark olmadığını ileri sürmüşlerdir.²⁰⁹

Kur'an vahyinin yanında, sünnetin vahiy olduğunu iddia eden alimler peygamberin ismet sıfatını da delil olarak kullanmışlardır.²¹⁰ Onlara göre elçi, vahyin devamlı kontrolü altında bulunmaktadır. Dolayısıyla onun hatasının düzeltilmeden bırakılmayacağı²¹¹ ve uyarının da geciktirilmeden hemen yapılacağı bilinmelidir.²¹² Bu özelliği ile elçi, diğer insanlardan ve ictihada ehil olan müctehidlerden ayrılmaktadır.

Peygamberin beşerden seçilmesini anlamsız kılan bu anlayış sahibi alimler, eğer Allah peygamberini tashih etmemişse, peygamberin davranışı takrîr ile karşılandığı ve bu davranışların tümünün takrîri sünnette olduğu gibi, *takrîrî vahiy*

²⁰⁷ Hamidullah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi Ders Notları*, s. 14; Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, s. 43; Gazâlî, *Mustasfâ*, I, s. 129; Hamidullah, *İslam Tarihi*, II, 903; Kardavî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, s. 58; Erdoğan, *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, s. 71.

²⁰⁸ Benzer değerlendirmeler için bkz; Suyûtî'nin Cüveyni'den naklederek yaptığı değerlendirmeler. Suyûtî, *İtkan*, I, s. 45.

²⁰⁹ İbn Hazm, *el-İhkam fî Usulî'l-Ahkam*, Beyrut 1983, I, s. 96-97 Abdulğaniy, *Huccetu's-Sünne*, s. 25-26.

²¹⁰ Söz konusu alimler, İsmet sıfatının hadislerin sahih mi yoksa uydurma mı olduğunun tesbitinde kıstas olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Erdoğan, *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet* s. 19; dipnot, 577.

²¹¹ Abdu'l-Celîl İsâ, *İctihâdu'r-Râsûl*, Mısır, s. 33; Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, Beyrut 1973, II, 68.

²¹² Sâbûnî, Nureddîn, *Mâturîdiyye Akâidi*, terc., Bekir Topaloğlu, Ankara 1979, s. 121; Abdulğaniy, *Huccetu's-Sünne* s. 222.

olması gerektiğini dahi ileri sürmüşlerdir.²¹³ Hanefi ekolüne mensup alimler de bu tür sünnetleri *batînî vahiy* diye isimlendirmişlerdir.²¹⁴

Kur'an dışı vahye delil olarak, Kur'an'dan da pek çok ayet delil gösterilmektedir. Bu ayetler daha çok Kur'an bütünlüğünden uzak, parçacı ve temelsiz bir yaklaşımla izah edilmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'e atfen çok sayıda hadis de bu konuda delil olarak sunulmaktadır.

2.6.2. Sünnet, Hz. Peygamber'in İctihadının Ürünüdür.

Kur'an vahyinin dışında da vahiy olduğu görüşünü benimseyen bazı günümüz alimleri ise, Kur'an dışı vahyin belirli konularla sınırlı olduğu ve sünnetin, vahiy dışında kalan kısmının Hz. Peygamberin icihadının bir ürünü olduğunu belirtmişlerdir.²¹⁵ Bunlara göre: Kur'an'da, Sünnet'in tamamının vahiy ürünü olduğunu gösteren kesin bir delil de bulunmamaktadır. Sünnetin de vahiy olduğu konusu sadece birtakım varsayım ve yorumlara dayandırılmaktadır. Kur'an dışında sözkonusu olan vahiy veya ilhamın muayyen konularla sınırlı olarak kabul edilmesi daha doğru olur.²¹⁶

Yüce Allah, dinini kendisine has kıldığını belirtmiştir.²¹⁷ Din, Allah ve peygamberlerinin ortak bir üretimi değildir. Peygamberlerin, Allah adına söz

²¹³ Abduğaniyy, *Huccetu's-Sünne*, s. 204, 222 Erdoğan, *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, s. 191-192.

²¹⁴ Serahsî, Şemsuddîn, *Usûlu's-Serahsî*, Beyrut 1973, II, 90-91; Sadru's-Şeriâ, *Tavdih*, Beyrut, tsz. II, s. 15, Nesfi, *Keşfu'l-Esrâr*, II, s. 163; Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu Istilâhati'l-Funûn*, İst. 1984, II, s. 1523; Abdulganiyy, *Huccetu's-Sünne*, 170, 176, 202-208.

²¹⁵ Muhammed Ebû Şehbe, *Sünnet Müdafası*, Ankara, 1990, I. 37-38; Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 278-279; Erul, Bünyamin, *Bir Alan Taramasının Panoraması*, İslamiyât, c. 3, s. 1, Ankara, 2000, s. 163; Demirci, *Vahiy Gerçeği*, s. 234.

²¹⁶ Muhammed Ebû Şehbe, *Sünnet Müdafası*, I. 37-38.

²¹⁷ 2/Al-i İmrân 192; 40/Mü'min 14, 65.

söylemeye ve hüküm koymaya yetkileri yoktur.²¹⁸ “*Ey insanlar! İşte rabbınızdan size hak geldi, artık hidayeti kabul eden kendi nefsi için kabul etmiş olur, sapkınlık eden de kendi aleyhine sapmış olur: ve ben sizin üzerinize vekil değilim, de.*”²¹⁹

Peygamberler, dini Allah’a has kıldıklarını defalarca ifade etmelerine rağmen, sünneti, vahyin tamamına veya bir kısmına şamil etmek tutarsızlıktır. “*De ki: Elbet ben, dini Allah’a has kılarak yalnız O’na kulluk etmekle emrolundum. Bir de, Allah’a teslim olanların önderi olmakla emrolundum.*”²²⁰ Peygamberler, beşer olmanın gereği olarak, Kur’an’ın hüküm koymadığı alanlarda ictihad ve yorumlarda bulunmuşlardır. Bu, onların şahsi görüş ve tasarruflarıdır. Bu tasarrufların vahiy olmadığını bizzat kendileri de vurgulamışlardır.²²¹ “*Ben ancak bir insanım. Size dininizden bir şey emredersem onu alın. Ama kendi görüşümle birşey emredersem, nihayet ben de bir insanım.*”²²² Bu yorumları ve ictihadları vahiy olarak algılamak, dinde Allah’a ortaklar aramaktır.²²³ “*Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışında dilediğini bağışlar. Allah’a ortak koşan, muhakkak ki, derin bir sapıklığa düşmüştür.*”²²⁴

Kur’an’ın özel vurgu yaptığı, elçinin beşerden seçilmiş olmasına, pek çok müslüman alim özen göstermemiştir. Sünnet’in vahiy olmadığı, peygamberin fetânet sıfatı çerçevesinde, kendi bilgi, tecrübe ve Kur’an anlayışına göre ortaya koyduğu

²¹⁸ 4/Nisâ 81, 132, 171; 6/En’âm 66, 102, 107; 8/Enfâl 61; 11/Hûd 12, 123; 25/Furkân 43, 85; 26/Şu’arâ 217; 27/Neml 79; 33/Ahzâb 3, 48; 39/Rûm 41, 62; 42/Şûrâ 6.

²¹⁹ 10/Yûnus 108.

²²⁰ 39/Zümer 11, 12; bkz. 3/Âl-i İmrân 83; 39/Zümer 14; 98/Beyyine 5.

²²¹ Mâlik, *Muvatta*, 36 Akdiye, I, 719; Buhârî, *Şehâdât* 27, III, 162; *Hıyel* 10, VIII, 62; *Ahkâm* 20, VIII, 112; Muslim, *Akziye* 4-5, II, 1337-1338; Ebû Dâvûd, *Akziye* 7, no: 3583; IV, 12-4; Tirmizi, *Ahkâm* 11 no; 1339, III; 624; Ahmed, *Müsned*, VI, 307, 320.

²²² Müslim, *Fedâil*, 139-141, II, 1835-1836; Ahmed, *Müsned*, I, 162, III, 152; İbn Mâce, *Ruhûn*, 15, no: 2470-2471, II, 285.

²²³ 4/Nisâ 48, 116; 6/En’âm 1, 41, 71, 100; 7/A’râf 190, 191; 9/Tevbe 30, 31; 10/Yûnus 34, 35, 66.

²²⁴ 4/Nisâ 116.

yorumlar olduğunu ifade eden değerli çalışmalar da yapılmıştır.²²⁵ Bu çalışmalar vahiy, sünnet ve din anlayışının öze dönük, bütüncül ve evrensel algısına, büyük açılımlar kazandırmıştır.

Vahy-i ğayr-i metlûv algısı, Kur'ân'ın yanında başka şer'î delillerin de olduğu sonucunu doğurmuştur. Hadislerin kaynağının bir çeşit vahiy olduğu düşüncesi yaygınlaştırılmıştır. Artık Kur'ân'ın yanına, Kur'ân gibi bir kaynak daha konmuştur.²²⁶ Daha sonra asıl ile, ona bağlı olan yer değiştirmiştir. Kısaca, Kur'ân vahyi ile sünnet vahyini eşitlemek, Kur'ânî mesajın devre dışı kalmasına neden olmuştur. Kur'ân ile müslümanın arasına hadis ve sünnet girmiştir. Hâlbuki Kur'ân, Hz. Peygamberin işlerinden biri değildir. O, Hz. Muhammed'in elçi oluşunun yani varoluşunun nedenidir. Zira Hz. Peygamberin bıraktığı tek sünnet olsa olsa Kur'ân'a uymaktır.²²⁷

Sünnetin vahiy olduğu anlayışı, yeni bir olgu değildir. İslam'ın ilk yüzyılında ortaya çıkan siyasi ve sosyal çalkantıların sonucunda, siyasi erkin yönlendirmesi ve yanlış dini algılamaların etkisi ile müslüman zihin derinden etkilenmiştir.

Kur'an, Yahudi ve Hristiyan geleneğinin belirlediği alanlara ve konulara vurgu yapmıştır. Bu durum gelenekler arasında rekabeti doğurmuştur. Ehl-i Kitab'ın nebi ve aziz anlayışı, bunların Allah ve toplumla ilişkileri ve yansımaları, İslâm kültürüne taşınmıştır. Hz. Peygamber'in peygamberliği, Allah ile iletişimi ve bu iletişimin yansımaları, Ehl-i Kitaptaki nebi ve aziz anlayışı ile yeniden

²²⁵ Akbulut, Ahmet, *Nübüvvet Meslesi Üzerine*, Birleşik Yayınları, Ankara 1992; Hatiboğlu, Mehmet Said, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, Otto Yayınları, Ankara, 2009; Ebu Reyze, Mahmud, *Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması*, İstanbul, 1988; Soyalan, Mehmet Yaşar, *Vahiy Savunması Kur'an Dışı Vahyin İmkansızlığı*, Ağaç Yayınları, İstanbul 2008.

²²⁶ bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/37; 28/410; 4/130; 2/137; Ebû Davûd, *Sünen*, 12/208. Kur'ân ve Sünnet, biri diğerinden çok farklı iki mesaj kanalıdır. Bu iki kanaldan gelen mesajların ise çatışması kaçınılmazdır.

²²⁷ 7/A'râf 3; 28/Kasas 71; 39/Zümer 55; 69/Hâkka 43-47; krş. 10/Yûnus 15; 38/Sa'd 86-87; 39/Zümer 11-14; 46/Ahkâf 8-9; 77/Mürselât 50. Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 7.

yorumlanmıştır. Kur'an dışı vahiy anlayışı da, diğer etkenlerle birlikte bu anlayışın yansıması sonucu doğmuştur. Ehl-i Kitab'ın nebi ve azizlerine mal edilen tüm sıfatlar, zaman içinde Hz. Muhammed için de kullanılmaya başlanmıştır. Yahudilerin peygamberi Hz. Mûsâ Allah ile konuşmuş²²⁸, Hristiyanların peygamberi Hz. İsa semaya yükselmiş²²⁹ ise, Hz. Muhammed de Mi'raca çıkarak Allah ile yüz yüze konuşmuştur.²³⁰ Bu aşamadan sonra onun sözleri de Allah'ın sözleri gibidir. Yani o, yaratıcının sözleriyle konuşan, yarı tanrı-rasûl şekline dönüşmüştür. Bu yüzden o, insanüstü bir varlıktı, onun yaptığını yapmak ve onu örnek almak söz konusu olamazdı. Artık o, kendi hevasıdan konuşmayan, konuştuğu, yaptığı her şeyi Allah'ın direktifleri ile sonucunda yapan ve bu iş için seçilip dünyaya gönderilen, eğitilen, yetiştirilen çok özel insanüstü bir varlıktı.²³¹

Peygamber algısındaki sapma, müslümanın onu anlamayı, dindeki konumunu, örnekliğini değil, sorgulamadan sadece ona salavat getirmek, onu kutsallaştırmak ve ondan şefaât beklemek oldu. Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarının Allah'ın kelamı olduğu anlayışı daha sonra sistemli bir şekilde ele alınmıştır. Sünnetin de vahiy olduğu algısı süreç içerisinde Kur'an ayetleri ve sünnet ile meşrulaştırılmıştır.²³²

²²⁸ 4/Nisâ 164; 19/Meryem 51-53; 20/Tâhâ 9-42, 83-85; 27/Neml 7-12; 28/Kasas 29-35; 79/Naziât 15-19.

²²⁹ 3/Al-i İmrân 55; 4/Nisâ 157-159, İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi, *İsra*, c. XII, s. 363-366, Ankara 1992.

²³⁰ İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi, *İsra*, c. XV, s. 398-415, Ankara 1992.

²³¹ İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usuli'l-Ahkâm*, Beyrut, 1983, I, s. 96-97; İmam Şafi'î, *Umm*, VII. s. 271; İbn Kuteybe, *Kitâbu Te'vili Muhtelifi'l-Hadis*, 217, 232; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, el-Ensârî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire, 1414/1994, c. 17-18; s. 86; Gazâlî, *Kitâbu'l-Mustasfâ*, Kahire h.1322, I, 125; Şâtibî, *el-Muvafakât, fî Usuli'l-Ahkâm*, thk. Abdullah Dıraz, IV, 19. Âlûsi, Ebu's Sena Şihabuddin Mahmud, *Ruhu'l-Beyân*, tsz. Beyrut, IX, s. 169.

²³² Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, el-Ensârî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire, 1414/1994, c. 17-18; s. 86; İbn Kuteybe, *Kitâbu Te'vili Muhtelifi'l-Hadis*, 217, 232; Âlûsi, Ebu's Sena Şihabuddin Mahmud, *Ruhu'l-Beyân*, tsz. Beyrut, IX, s. 169.

2.7. Kur'an Dışı Vahyin Kur'aniliği

Vahiy-sünnet ilişkisi, sünnetin vahye dayandırılması, vahy-i metlûv ve vahy-i gayri metlûv şeklinde ayrımlar, İslam'ın ilk nesillerinin kullanmadığı tanımlardır. Vahyin, vahy-i metlûv ve vahy-i gayri metlûv şeklinde bir ayrımın ne zaman ortaya çıktığı, kimler tarafından ifade edildiği ve nedenlerinin neler olduğu önem arz etmektedir. Goldziher; Kur'an'ın yanı sıra bir de yazılmamış bir vahyin olduğu fikrinin meydana gelişinde, Hz. Musa'ya Allah tarafından vahyedilmiş yazılı bir Tevrat'tan ayrı olarak, bir de şifahi Tevrat'ın verildiği şeklindeki Yahudi görüşünün²³³ tesiri olabileceğini belirtmektedir.²³⁴

İslam düşüncesinde vahy-i metlûv ve vahy-i gayr-i metlûv gibi en erken sınıflandırma, İbn Şihab ez-Zuhrî'den²³⁵ gelmektedir. Zuhri; Hz. Peygamber'e inen vahiyler ile ilgili olarak, yazılan ve rivayet edilen vahiy olmak üzere ikili bir tasnif yapmıştır.²³⁶ Sünneti, vahiy ile ilişkilendiren Şâfiî;²³⁷ vahyi sınıflandırarak bu konuda geniş bilgiler verir.²³⁸ Hattâbî'de, Ebû Dâvûd'da geçen, *Bana Kitap ve onun bir misli verildi*,²³⁹ hadisini şerh ederken şöyle der: Bunun bir anlamı, ona okunan *vahy-i zahir* verildiği gibi, bir de okunmayan *vahy-i bâtın* verilmiştir. İkinci anlamı ise, ona okunan vahiy olarak Kitap verilmiş, bir de Kitap'ın beyânı verilmiştir.²⁴⁰ İbn

²³³ Yahudi anlayışına göre Tûr-i Sinâ'da vahyedilen hukuk, bir kısmı bizzat Hz. Musa tarafından yazılan, bir kısmı da şifahi olarak nakledilen olmak üzere iki şekilde gelmiştir. Wensinck, A.J. *The Importance of Tradition for the Study of Islam*, Muslim World, c. XI, 1921, s. 239.

²³⁴ Goldziher, Ignaz, *İslam'da Hadis'in Yeri Etrafında Mücadeleler*, çev. Cihad Tunç, AÜİFD, XIX, 1973, s. 223-235. Bu konuda analitik bir çalışma için bkz. Toprak Mehmet Sait, *Talmut ve Hadis* İstanbul 2012.

²³⁵ ö. h. 124.

²³⁶ Beyhâkî, *el-Esmâ ve's-Sıfat, Matba'atu's-Sa'ade*, 1939, s. 196-197.

²³⁷ ö. h. 204.

²³⁸ Şâfiî, *er-Risâle*, thk. *er-Risâle*, tahkik, A. Muhammed Şakir, Mısır, 1358/1940: el-Umm, V. 127, thk. Muhammed Zuhri en-Neccâr, I-IIIV, Kahire, h.1321/1325.

²³⁹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 34, Sunne 6, no: 4604, İstanbul 1981. Hadisin kritiği için bkz. M. Emin Özafşar, *Polemik Tûrî Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti*, İslâmiyât, I, 1998, 3, s. 20-33.

²⁴⁰ Hattâbî, *Me'âlimu's-Sünen*, thk. A.A. Muhammed, Beyrut, 1991, IV. s. 276.

Hazm²⁴¹ ‘da vahyi iki kısma ayırmış, 53/Necm 1-5 ayetlerine dayanarak, vahy-i metlûv ve vahy-i mervî diye ikiye ayırmıştır.²⁴² Gazali’de; ²⁴³ vahyin bazısı okunur ve Kitap diye isimlendirilir. Bazısı ise okunmaz, o da sünnet’tir. Rasulullah’ın sözü bizzat, onun ağzından işiten kimse için bir hüccettir. Fakat bize gelince, onun sözü bize ancak haber verenlerin lisanıyla ulaşmaktadır.²⁴⁴

Gazzâlî’nin ifade ettiği son cümle önem arz etmektedir. Sahabenin Hz. Peygamber’den duyması ile nesilden nesile nakledilerek gelen, dolayısıyla beşeri zaafiyetlerin karışma ihtimali ile birlikte ona nisbet edilen bir haber arasında fark vardır. Beşeri pek çok zaafiyetin, müdahalenin olduğu sünneti, vahiy ile ilişkilendirmek, Kur’an’ın ortaya koyduğu vahiy anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Doğrusu vahiy ve sünnet iki ayrı kaynağa dayanmaktadırlar.

Daha önce İmam Şafî’nin ifade ettiği ve daha sonra İbn Hazm tarafından açık bir şekilde belirtilen vahiy metlûv ve vahiy ğayri metlûv tanımı giderek yaygınlık kazanarak günümüze kadar etkinliğini sürdürmüştür.

Kur’an vahyinin dışında, vahiy geldiğini idda eden anlayış, başlangıçta düşüncesini meşrulaştırmak için sünnete başvurmuştur. Bu anlayışın ilahi vahiy düşüncesi ile bağdaşmadığı ifade edilince, Kur’an ayetlerinden delil arama anlayışına yönelmişlerdir. İslam toplumunda yaşanan siyasi ve sosyal çalkantılar, Kur’an algısında yeni anlam arayışlarına götürmüştür. Neticede iyi niyet gibi görünen bu bakış açısı vahiy ve Peygamber algısını derinden yaralamıştır. Vahyi basite indirgeyen bu yaklaşım, Peygamber’e kudsiyet atfederek, hadisleri de bu doğrultuda yorumlama yoluna gitmiştir.

²⁴¹ ö. h.456/m.1063.

²⁴² İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm*, I, 96-98.

²⁴³ ö. h.505/m.1111.

²⁴⁴ Gazzâlî, *Kitabu’l-Mustasfâ*, Kahire H.1322, I, s. 125-129.

Hz. Peygamber, Kur'an vahyinin dışında ilham, imâ, işaret veya gizli vahiy ile kendisine Allah tarafından birtakım hükümler bildirildiğini belirtmediği gibi, bu şekilde bildirildiğine ilişkin kesin ve açık hükümlerde bulunmamaktadır. Kur'an dışında farklı bir yoldan vahiy gayri metlûv ile vahyin gelmesi mümkün değildir. Kur'an ve din, vahiy ile tamamlanmış ve vahiy sona ermiştir. Hz. Peygamber tebliğ görevi dışında, örnek misyonu, taşıdığı görev ve sorumluluğunun gereği kararlar almış ve hükümler icra etmiştir. Bu onun beşer ve fetânet sıfatı gereği ortaya koyduğu içtihadlarıdır.

Sünnet'in vahiy oluşunu, vahiy gayri metlûv oluşunu savunanlar bu düşüncelerini, Kur'an'ın bazı ayetlerine, Cebrail tarafından getirilişi ve peygamberlerin rüyalarının vahiy oluşu ve birtakım rivayetlere dayandırmaktadırlar.

a) Hz. Peygamber'in Rüyasının Vahy-i Gayri Metlûv Oluşu

Sünnet-vahiy ilişkisi çerçevesinde, peygamberlerin rüyalarının vahiy olduğu konusu, en çok zikredilen görüşler arasındadır. Bu konu Buhârî'nin iki ayrı yerde naklettiği aynı habere dayandırılmaktadır. Bu haberde İbn Abbas; Hz. Peygamber'in uzanıp uyuduğu ve horlaması işitilecek kadar uykuya daldığı halde, abdest almaksızın kalkıp namaz kıldığını, nakletmektedir.²⁴⁵ İbn-i Abbas, hadisi naklettikten sonra, tâbiûnun ileri gelenlerinden Ubeyde b. Umeyr'in;²⁴⁶ “*Peygamberin rüyaları vahiydir,*”²⁴⁷ sözüne ve Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'e; “*Yavrum, kendimi rüyamda*

²⁴⁵ Buhârî, *el-Câmi'u'-Sahih*, İstanbul 1981, 4, *Vudû*, 5, I. 44; 10. *Ezan*, 161, I, s. 209.

²⁴⁶ ö. h.74.

²⁴⁷ Buhârî, *Vudu*, 138; *Azân*, 859; İbn Kesîr, bu sözün üzerinde detaylı bir çalışma yaparak bu konuyu tefsirinde işlemiş. Müslim'in rivayetinde; *Peygamberin rüyaları vahiydir*, Müslim, *Tevhid*, 7517 ifadesinin geçmediğini, bu sözün Kütüb-i Sitte de geçmediğini ifade ederek isnadının zayıf olduğunu belirtmektedir. Ravilerden biri olan Tabiundan Ubeyde b. Umeyr, *Peygamberin rüyaları vahiydir*, sözünü ifade ettikten sonra, *Yavrum, kendimi rüyamda seni kurban ederken görüyorum* (37/Saffât 102) ayetine yer vermiş ve bu sözü hadise o eklemiştir. İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'anil-Azîm*, h. 1421, m. 2000, Kahire, s. 39; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, XV, s. 100-101

seni kurban ederken görüyorum,”²⁴⁸ ayetinin yorumunda yer vermektedir. Buhârî’de, hadisin geçtiği iki yerde, “*Peygamberlerin rüyaları vahiydir,*”²⁴⁹ sözünü Hz. Peygamber söylemediği belirtilmiştir. Bu söz sahabe sözü de değildir, tâbiûndan Ubeyd b. Umeyr’in kanaatinden ibarettir.²⁵⁰ Bu durum, sahabenin Hz. Peygamber’in rüyalarını vahiy olarak algılamadıklarını göstermektedir.

Kur’an’da Yüce Allah’ın Hz. İbrahim,²⁵¹ Hz. Yusuf²⁵² ve Hz Peygamber’in²⁵³ üç rüyasından bahsetmektedir. Yüce Allah’ın peygamberlere rüya yoluyla vahiy göndermesi hakkında Kur’an’da kesin bir ifade yoktur. *Peygamberlerin rüyaları vahiydir*, görüşü doğru değildir.

Hz. Peygamber’in Uhud Savaşı öncesi gördüğü rüya bu konunun anlaşılması açısından önemlidir. Uhud Savaşı öncesi bir rüya görmüş ve ertesi gün rüyasını ashabına anlatmıştı. O, rüyasında kendisini sağlam bir zırh içinde gördüğünü, bunu Medine’de kalarak savunma savaşı yapılması şeklinde yorumlamıştı. Bunu arkadaşları ile istişare etti. Muhacir ve ensarın ileri gelenleri, Hz. Peygamber’in görüşündeydi. Ancak Bedir Savaşı’nda bulunmamış gençler, Rasulüllah’tan düşmana karşı çıkmasını istemişler, şehitliğe ve düşmanla karşılaşmaya olan isteklerini dile getirmişlerdi. Yaşlı ve tecrübeli sahabilerin bir kısmı da Medine’de kalmanın, düşman tarafından korkaklık şeklinde yorumlanacağını, düşmana cesaret vereceğini ileri sürdüler. Bazısı da zafer ve şehadete hazır ve istekli olduğunu dile getirmişlerdi.

²⁴⁸ 37/Sâffât 102.

²⁴⁹ Buhârî, *Vudu*, 138; *Azân*, 859.

²⁵⁰ Erul, Bünyamin, *Bir Alan Taramasının Panoraması*, İslamiyât, c. 3, sayı 1, s.163 Ankara, 2000.

²⁵¹ 37/Sâffât, 102-106.

²⁵² 12/Yûsuf, 4-6, 100.

²⁵³ 8/Enfâl 43; 17/İsrâ 60; 48/Fetih 27.

Onların bu denli ısrarlı ve kararlı olduğunu gören Hz. Peygamber kararını değitirdi ve Medine dışına çıkmaya karar verdi.²⁵⁴

Sahabe, Hz. Peygamber'in rüyasını vahiy olarak görmemiş, bizzat rüyasının yorumunu yapan peygamberin görüşüne karşı, çoğunluk görüş bildirmiş ve düşüncelerini dile getirmişlerdir. Şayet rüya, çok açık ve net bir şekilde vahiy olsaydı veya iddia edildiği gibi bağlayıcı olsaydı, Hz. Peygamber istişareye ihtiyaç duymazdı.²⁵⁵ Nitekim aynı kişilerle Medine'de ki hurma mahsülünün üçte birini Gatafan kabilesine verme düşüncesi hakkında aynı şahıslarla yaptığı istişarede, onlara: "*Eğer herhangi bir şey ile emrolunsaydım size danışmazdım.*"²⁵⁶ Demişti. Hz. Peygamber'de, vahyi tebliğ etmekle görevlidir. Yüce Allah, vahyi tartışmaya açmak gibi bir hakkı kendisine vermemiştir. O'nun ilahi emre aykırı hareket etmesi düşünülemez.

b) Sünnet'in Cebrail Tarafından Getirilme Olgusu

Sünnetin vahiy olduğunu savunan ve sünnet-vahiy ilişkisini ele alan hemen hemen herkesin bu görüşünü Hasan b. Atiyye'nin²⁵⁷, "*Cebrail Kur'an-ı indirdiği gibi, Sünnet, de indirdi,*" sözü ile temellendirdikleri görölmektedir. Bu sözü nakleden hiç bir rivayette; *vahiy olarak*, ifadesi geçmemiştir.²⁵⁸ Öncelikle birtakım çalışmalarda²⁵⁹ sanki metindenmiş gibi metne sokulmuştur.

²⁵⁴ Abdurrazzâk, b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk H. el-A'zâmî, tsz., V 363-365, no: 9735; Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, thk. M. Jones, Beyrut, 1966, I. 213-214; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. M.es-Seka, İ.el-Ebyârî, A. Şelebi, Kahire, 1955, 2. Baskı, II. s. 63; İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakât*, Beyrut, 1985, II, s. 38, 5, 47.

²⁵⁵ Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 51-52.

²⁵⁶ Abdurrazzâk, *el-Musannef*, 36.

²⁵⁷ ö. h.126.

²⁵⁸ Değerlendirmeler için bkz. Erul, *Bir Alan Taramasının Panoraması*, İslamiyât, c. 3, s. 1, s. 164-165.

²⁵⁹ Hatipoğlu, Nihat, *Hz. Peygamber (s.a.v)'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğine Red Düşüncesine Yönelik Bir Alan Taraması- Tahlil ve Eleştir-* İslamî Araştırmalar XI. 1998, s. 273-274.

Kaderiyye'den Hasan b. Atiyye'nin bu sözü söyleyip söylemediği kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu görüşün Atiyye'nin kişisel düşüncesini yansıttığı açıktır. İslam geleneği onun bu sözünü on üç asırdır bir nass olarak kabul etmiş ve sorgulama gereği duymamıştır.²⁶⁰

c) Hz. Peygamber'e Gayr-i Metlûv Vahiy Geldiğini İfade Eden Rivayetler

1. Bir rivayete göre, yanında iki adam varken, dişlerini misvaklamakta olan Rasulullah'a, *Büyüğe!.. yani Misvağı o iki adamdan büyüğüne ver,*²⁶¹ diye vahyedilmiştir. Bu konu Buhârî²⁶² ve Müslim'in²⁶³ naklettikleri haberlere göre, olay Hz. Peygamber'in gördüğü bir rüyadır ve misvağı küçüğe vermesi üzerine ona, *Büyüğe!* Denildiği ve onun da bunu büyüğe verdiği, şeklinde anlatılır.²⁶⁴ Oysa, Urve b. ez-Zubeyr'den geldiği için mürsel olan Ma'mer'in rivayetinde ise, herhangi bir rüyadan söz edilmemekte, konu, yaşanmış bir olay olarak ve *vahyedildi* şeklinde anlatılmaktadır. Aynı anlatım Ebû Dâvûd'un rivayetinde de görülmektedir.²⁶⁵

2. Bir başka örnek, Hz. Hatice'nin cennet ile müjdelenmesine dairdir. Ancak, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği bu müjdenin geliş şeklinde ihtilaf vardır. Bazı rivayetlere göre, onu cennette bir ev ile bizzat Hz. Peygamber müjdelemiştir.²⁶⁶ Bazı rivayetlere göre, Hz. Peygamber'e, onun inciden yapılmış sarayı gösterilmiş,²⁶⁷ bazılarına göre bunu ona Cebrail gelip haber vermiş,²⁶⁸ bazılarına göre ise bunu

²⁶⁰ Erul, *Bir Alan Taramasının Panoraması*, İslamiyât, c. 3, sayı 1, s. 163, Ankara, 2000.

²⁶¹ Ma'mer b. Râşid, *Câmi'*, Abdurrazzâk, *Musannef*, X, 430-431, no: 19603; Ebû Dâvûd, 1, *Tahâret*, 27, no: 50, I, 43.

²⁶² ö. h. 256.

²⁶³ ö. h. 275

²⁶⁴ Buhârî, *Vudû*, 74, I. 66-67; Muslim, 53, *Zuhd*, 70, III, 2298; 42. *Ru'yâ* 19, II, 1779.

²⁶⁵ Ebû Dâvûd, 1, *Tahâret*, 27, no: 50, I, 43; bkz. Erul, *Bir Alan Taramasının Panoraması*, İslamiyât, c. 3, s. 1, s. 165.

²⁶⁶ İbn Ebî, Şeybe, *Musannef*, VI. 390, no: 32288; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, IV. 355-356, 381; Buhârî, *Umre*, 11, II. 203; 63. *Menâkibu'l-Ensâr* 20, IV. 231; Muslim, 44, *Fedâilu's-Sahabe*, 72-73, II. 1888.

²⁶⁷ Ma'mer b. Râşid, *Câmi'*, Abdurrazzâk, *Musannef*, XI, 430, no: 20920.

ona müjdelemesini Rabbi emretmişti.²⁶⁹ Sadece Buhârî'nin Hz. Aişe'den rivayet ettiği bir haberde ise söz konusu müjde vahyedilmiştir.²⁷⁰

Bu haberin yorumu üzerinde çalışma yapanlar, teknik bir takım bilgiler vermişlerdir. *Bu haberin kaynağı ve ortak isnadı Hz. Aişe-Urve-Hişam üçlüsüdür. Aynı kaynaktan gelmiş olmasına rağmen, mana ile rivayetin tabii sonucu olarak metinlerde farklılık gözükmemektedir.* Bu düşüncüyü ifade edenler, sanki Hz. peygamber'in Kur'an dışında Allah'tan vahiy aldığını, söz ve eylemlerinin bir bölümünün vahiy olduğu şeklinde ifade etmişlerdir. *Netice olarak, Hz. Peygamber'in Rabbinden aldığı bu müjdeyi, yine bu yöndeki genel olarak müjdeleyici bazı ayetlerin işaretiyle vermesi, yahut onu Cebrail vasıtasıyla, ilham, kalbe ilka veya rüyada gösterilme şeklinde bir iletimle alması, ihtimal dahilindedir. Diğer rivayetlere nisbetle tek kalan vahyedildi ifadesinin geçtiği Buhârî'nin bu varyantı, ravi tasarruflarının bir sonucu olarak kabul edilmelidir.*²⁷¹

Görüldüğü gibi bu haber, sadece hadis tekniği açısından değerlendirilmiştir. Gerçekte haber, Kur'an'ın ortaya koyduğu gayb anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Haberde sadece vahyedilmesi kavramı üzerinde teknik bir çalışma yapılmıştır. Ama söz konusu ifadelerde Hz. Peygamber, Kur'an dışında Allah'tan vahiy almakta, rüyası vahiy olma özelliği taşımakta, ilham ve kalbe ilka aldığı ifade edilmektedir. Söz konusu haberde görülen, Hz. Peygambere'in gelecek ile ilgili bir bilgi verdiğidir.

²⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, II. 231; İbn Ebî, *Şeybe, Musannef*, VI. 390, no: 32287, 32290; Buhârî, 63. *Menâkibu'l-Ensâr* 20, IV. 231; Muslim, 44, *Fedâilu's-Sahabe*, 71, II. 1887.

²⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, VI. 58, 202; Buhârî, *Tevhid*, 32, VII. 195, 78 *Edeb* 23, VII. 76 ve 63; *Menâkibu'l-Ensâr* 20, IV. 230-231 Muslim, 44, *Fedâilu's-Sahabe*, 74, II. 1888; İbn Mâce 9 *Nikah*, 56, No. 1997, I. 643.

²⁷⁰ Buhârî, *Nikah*, 108, VI. 158.

²⁷¹ Erul, *Bir Alan Taramasının Panoraması*, İslamiyât, c. 3, s. 1, s. 180.

Kur'an açık bir şekilde, Hz. Peygamber dahil hiç kimsenin gelecek ile ilgili haber veremeyeceğini bildirmektedir.²⁷²

Sünnetin, Kur'an dışında bir vahye dayandığı fikrine delil olarak ileri sürülen rivayetlerin hemen hemen hepsi mana ile rivayet edilmiştir. Sahabe dahil olmak üzere, bütün rivayetler ravilerin tasarruflarına açık ve sağlıklı sonuçlara ulaşmak için, rivayetlerin bütünlük ilkesi içinde ve karşılaştırılarak ele alınması gerekmektedir.²⁷³ Kur'an dışı vahye konu olan hadislerin Allah Rasûlüne, Kur'an dışı vahiy ile verilmesi Kur'an'ın ortaya koyduğu vahiy anlayışı, bu konudaki hadislerin rivayet ve metin değerlendirilmesi çerçevesinde söz konusu değildir.²⁷⁴

d) Sünnetin vahiy gayri metlûv olduğuna dair ileri sürülen Kur'an ayetleri

Hz. Peygamber, Hudeybiye öncesi yani sefere çıkmadan önce bir rüya görmüştü. Rüyasında Mekke'ye girip tavaf ettiğini ashabına anlatmıştı. Hudeybiye barışı ile gelecek yıl ziyaret etmek için geri dönünce, sahabeden bazıları sıkıntılarını dile getirmişti. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'e gelerek; "*Beyt'e geleceğimizi ve tavaf edeceğimiz bize sen haber vermemiş miydin?*" Diye sordu. Hz. Peygamber; "*Evet ama, ben sana bu yıl geleceğini haber verdim mi?*" deyince o: Hayır, dedi. Bunu üzerine Hz. Peygamber: "*Öyleyse sen ona geleceksin ve tavaf edeceksin,*" diye cevap verdi.²⁷⁵ Hemen ardından şu ayet geldi.²⁷⁶

*"Allah her şeyi bilendir. Andolsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğruladı."*²⁷⁷

²⁷² 6/En'âm 50, 59, 73; 10/Yûnus 20; 11/Hud 31, 123.

²⁷³ Erul, Bünyamin, İslamiyât, c. III, s. 3.

²⁷⁴ Erul, Bünyamin, İslamiyât, c. III, s. 3.

²⁷⁵ Vakidî, Kitâbu'l-Meğazî, II, 572-600. bkz. Akbulut, *Nübüvvet Meselei*, s. 50-51; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 220.

²⁷⁶ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru'l-Kebîr*, c. III. 253; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'anîl-Azîm*, VII, s. 354-359.

²⁷⁷ 48/Fetih 25-28.

Hız. Peygamber, rüya ile değil de vahiyde bilgilendirmiş olsaydı, sahabe bu konuda itiraz bulunmayacaktı. Bu konuyu da Hız. Peygamber onlara açıp danışmazdı. Oysa bu konunun bir rüya olması ve rüyanın da yoruma açık bulunması, gerçekleşip gerçekleşmeyeceğı ihtimalini de taşımaktadır.

Bu ayet Kur'an dışı vahye delil olarak ileri sürölmektedir. Bu ayet, Kur'an dışı vahye delil değil, aksine Hız. Peygamber'in ilgili olayın yorumunun ve uygulamasının Allah tarafından tasdik edildiğinin delilidir. Eğer Peygamber'in rüyası vahiy olmuş olsaydı, Allah'ın kendi vahyini bir daha tasdik etmesi anlamsız olurdu.

“Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: Bunu sana kim bildirdi? dedi. Peygamber: Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi, dedi. Ya kalplerinizin kaydığundan dolayı ikinizde Allah'a tövbe edersiniz ya da Peygamber'e karşı dayanışma içerisine girersiniz. Unutmayın ki Allah, Peygamber'in dostudur ve Cebrail, mü'minlerin seçkinleri, melekler de Peygamber'in destekçisidir.”²⁷⁸

Bu ayetlerde Peygamber'in beşeri özelliklerine dikkat çekilmektedir. Allah'ın kendisine helal kıldığı şeyleri, kendisi yasaklamak gibi yanlış bir davranışın içine girmemesi vurgulanmaktadır. Aynı zamanda insanlar arasında söz getirip götürmenin hoş bir şey olmadığı, peygamber özelinde bütün insanlara bir öğüt olarak hatırlatılmıştır.

Hatiboğlu bu ve benzeri ayetlerde **iz** ^{وَإِذْ} ile başlayan ayetlerin geçmişte meydana gelen olayları ifade ettiğini söylemektedir. *Hız. Peygaber ile eşleri*

²⁷⁸ 66/Tahrir 1-4.

arasında vakiyle geçmiş bir vakaya işarette bulunan mezkur ayetten çıkarılan zahiri sonuca göre, ortada Kur'an'da mevcut olmayan bir ilahi ihbar vardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e Kur'an dışında da Allah'tan vahiy gönderilmiş olduğunu kabul etmek gerekir.²⁷⁹ Demektedir.

Hatiboğlu; Kur'an'da Hz. Peygamber'in ve kulların yaptığı fiiller, Allah'ın yaptığı fiillermiş gibi anlatılmaktadır. Bu ayette de daha önce meydana gelen bu hadise sanki Peygamberimize vahiyle bildirilmiş gibi ifade edilmektedir. Kur'an'da ve gerekse Peygamber'in sözlerinde bu tür pek çok rivayet bulunmaktadır. “İyi olsun kötü olsun Allah'tandır.”²⁸⁰ “Sizi ve yaptıklarınızı yaratan Allah'tır.”²⁸¹ Her şeyin Allah'a izafe edilmesi Kur'an'da çok sık rastlanan bir yöntemdir. Kur'an, evrende olan ve olacak her şeyin sadece Allah'ın bilgisi dahilinde ve O'nun yönlendirmesi ve müdahalesi sonucu olduğunu hissettiren bir dil kullanmıştır.²⁸² Bu üslup, insana sınırlı olduğu, gücünün her şeye yetmeyeceğini ve her şeyin Allah'a borçlu olduğunu, bu nedenle sınırları aşmaması gerektiğini hatırlatıyor. Benzer bir üslup Meryem'in yaşamı ile ilgili ayette geçmektedir. “Bunun üzerine Rabbi, kız çocuğunu hoşnutlukla kabul etti, onu güzelce büyüttü ve Zekeriya'nın himayesine verdi. Zekeriya, ne zaman onu mabedde ziyaret ettiyse yanında yiyeceklerle görür ve sorardı: Ey Meryem, bunlar sana nereden geliyor? Meryem: Bunlar Allah'tandır; Allah, dilediğine hesapsız rızık bağışlar! diye cevap verirdi.”²⁸³ Bu ifade de rızkın gerçek sahibinin Allah olduğu ve asıl teşekkürün rızık getirmede aracı olanlara değil, Allah'a olması gerektiği vurgulanmaktadır.

²⁷⁹ Hatiboğlu, Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy, s. 34-35.

²⁸⁰ 4/Nisâ 78.

²⁸¹ 37/Sâffat 96.

²⁸² Hatiboğlu, Mehmet Sait, Gaybi Hadisler Meselesi, basılmamış AÜİF ders notları, s. 7-8; Hatiboğlu, Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy, s. 41-42.

²⁸³ 3/Al-i İmrân 37.

Kur'an dışında Hz. Peygamber'in ilahi emirler aldığına delil olarak ileri sürülen hususlardan biri de, halası Umeyme'nin kızı Zeyneb b. Cahş ile ilgili ayettir.²⁸⁴ Zeynep'in evliliğinde, Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu sıkıntı dile getirilmektedir. Allah'a izafe edilen fiil gerçekte yürümeyen bir evliliğin sonucunda, Hz. Peygamber'in evliliğine vesile olduğu Zeyneb'le evlenerek, onu ve ailesini teselli etmeye çalışmış olmasıdır. Kur'an'da pek çok ayette geçen, insana ait fiillerin Allah'a izafe edilmesi bu ayette de geçmektedir. Gerçekte işin faili Hz. Peygamberdir.²⁸⁵

2.8. Kudsî Hadisin Vahiy Olma İmkânı

Kudsî Hadis, Allah Teâla tarafından vahiy, ilham, rüya gibi değişik bilgi edinme yollarıyla anlamı Hz. Peygamber'e bildirilen, Allah Elçisi'nin de Allah'a nisbet ederek ifadelendirdiği hadisler, diye tanımlanmıştır.²⁸⁶ Bu hadislerle İslam literatüründe *Rabbânî Hadisler* ve *İlâhî Hadislerde* denmektedir.²⁸⁷ *Kudsî hadis* kavramı ve bu konu, vahiy metlûv ve vahiy ğayri metlûv konusu ile yakından

²⁸⁴ “Bir de hatırla o vakti ki, o kendisine hem Allah'ın nimet verdiği, hem de senin iyilik ettiğin kimseye: Zevcen kendine sıkı tut ve Allah'tan kork! diyordun da Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi içinde gizliyor ve insanları sayıyordun. Oysa Allah, kendisini saymana daha layıktı. Sonra Zeyd o kadınla ilişkisini kestiğinde Biz onu seninle evlendirdik ki, evlatlıklarının ilişkilerini kestikleri eşlerini nikahlama hususunda müminlere bir darlık olmasın. Allah'ın emri fiile çıkarılmış bulunuyor.” 33/Ahzab 37.

²⁸⁵ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, II. s. 309; Taberî, *Tarih*, I, 1461; *Tefsir*, XXII, s. 13. Bkz. Hatiboğlu, Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy. Kur'an'ın geçen bu üslubunu, Hz. Peygamber kendi sosyal yaşamında da sergilemiştir. Bir kimseye anası yüzünden küçümsemenin bir cahiliye davranışı olduğunu öğretirken, kölelere karşı ne türlü davranılması gerektiği konusunda Hz. Peygamber, Ebû Zerr'e şöyle diyordu. *Bu köle kardeşleriniz sizin yardımcılarınızdır. Allah, onları sizlerin ellerine bırakmıştır. Kimin elinde böyle bir kardeş varsa, ona yediğinden yedirsın giydiğinden giydirsın.* Başta Buhari ve Müslim olmak üzere bütün hadis kitaplarında geçen bu hadiste Hz. Peygamber köleliği sanki Allah'ın bir emriymiş gibi ifade etmiştir. Bunun gerçekte bir ilgisi yoktur. Hatiboğlu, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, s. 54.

²⁸⁶ Şa'ban, Zekiyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, TDV, Ankara 2000, s. 53.

²⁸⁷ Yıldırım, Enbiya, *Kudsî Hadisler Üzeine Genel Bir Değerlendirme*, C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIII/2, 2009, s. 40; Şa'ban, Zekiyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, TDV, Ankara 2000, s. 53.

ilgilidir. *Kudsî hadis* kavramı ve bu konudaki yaklaşımlar, sünneti vahiy ile ilişkilendiren görüşün bir ürünüdür. Bu tür hadislerin manası Allah'a ait olduğu için kutsallık boyutu vurgulanmış, lafzını Hz. Peygamber ifade ettiği için de hadis denmiştir. Bu tür hadislere Allah ile bağıntısı olduğunu göstermek amacıyla kudsiyet atfedilmiş ve bunu ifade etmek için de "*kudsî*" ifadesi kullanılmıştır.²⁸⁸ Bu yönü ile Kur'an gibi mutlak vahiy olmadığı gibi, diğer hadîslerdende üstün bir konumu olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır.

İlk dönem hadis kitaplarında bu tür hadisler için özel bir bölüm ayrılmamıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin bu hadisleri *Kudsî Hadisler* şeklinde nitelendirdiklerini gösteren herhangi bir açıklamaya rastlanmamaktadır. Bu ise, Kütüb-i Sitte müelliflerinin zihinlerinde *Kudsî Hadisler* kavramının bulunmadığını göstermektedir. Hatta Hadis Usulüne dair yazılmış ilk dönem eserlerde dahi bu konunun yeterince ele alınmadığı ve üzerinde durulmadığı görülmektedir.²⁸⁹ Nitekim *Kudsî Hadis* ifadesi terim olarak hicrî VI. yüzyıldan itibaren bu alanda yazılan derleme çalışmalardan sonra ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla VI. asra kadar İslam ümmetinin zihin dünyasında *kudsî hadis* ve onun ne olduğu hususunda düşünce anlamında bir sorgulama olmadığı anlaşılmaktadır. *Hadisi Kudsî*'nin ilk tanımı VIII. hicri asırda Hüseyin bin Abdullah et-Tibbî²⁹⁰ tarafından yapılmıştır. Daha sonraki süreçte de diğer tarifler yapılagelmiştir.²⁹¹

Kudsî Hadis kavramının özellikle Sünnetin de vahiy ürünü olduğu görüşünü benimseyen ilim çevrelerince ele alınıp geliştirildiği kuşkusuzdur. Bu görüşte olanlar

²⁸⁸ Yıldırım, Enbiya, *Kudsî Hadisler Üzeine Genel Bir Değerlendirme*, C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIII/2, 2009, s. 40.

²⁸⁹ Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2011, s. 240.

²⁹⁰ ö. h.743/m.1342

²⁹¹ Yıldırım, Enbiya, *Kudsî Hadisler Üzeine Genel Bir Değerlendirme*, C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIII/2, 2009, s. 39-47.

Kudsî Hadis kavramını temellendirmek ve onu vahiy olgusu içerisinde bir yere oturtmak amacıyla vahiy türleri konusunda birtakım sınıflandırmalara da gitmişlerdir.²⁹²

Kudsî Hadis kavramını kabul edenler, vahyi üçe ayırmaktadırlar.

1. Vahyin en üstün derecesi Kur'an vahyi. Bu vahyin özellikleri mu'ciz olması, tahrif ve değişiklikten korunmuş olması, namazda okunması, Kur'an adı verilmesidir.²⁹³
2. Kur'an'dan önceki Mukaddes Kitapların vahyi.²⁹⁴
3. *Kudsî Hadisler*, bunları Hz. Peygamber, Allah'a isnat etmiştir. Söz konusu hadisler isnat açısından âhâd haberlerdir. Bu hadisler bazen Hz. Peygamber'e de izafe edilir, çünkü bu sözü alıp nakleden O'dur.²⁹⁵

Sünnetin tamamının vahiy ürünü olduğunu savunan görüş, *Kudsî hadisleri* temellendirirken büyük çıkmazlar yaşamıştır. Bu konuda çeşitli tanımlar ve formüller ortaya koymaya çalışmışlardır.²⁹⁶ Bu düşüncedeki ilim adamları *Kudsî Hadislerin* manasının Allah'tan, lafzının ise Hz. Peygamber'den olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁹⁷ Bu tanım çerçevesinde sünnetin tamamının vahiy olduğunu ileri süren anlayış, *Kudsî Hadisleri* açıklamakta zorlanmış ve çelişkiye düşmüştür. Çünkü bütün hadislerin vahiy ürünü olduğu, lafızları ise Hz. Peygamber'e ait olduğu için *Kudsî Hadisler* ile

²⁹² Kırbasoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2011, s. 241.

²⁹³ Vahyin bu türünün ifade edilen farklı özellikleri için bkz. Kırbasoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2011, s. 241.

²⁹⁴ Yıldırım; bu ikinci şıkta, lafız ve manası Hz. Peygamber'e ait olan Nebevi hadisler olduğunu, ifade etmiştir. Yıldırım, Enbiya, *Kudsî Hadisler Üzeine Genel Bir Değerlendirme*, s. 39.

²⁹⁵ Kırbasoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2011, s. 241. Yıldırım, Enbiya, *Kudsî Hadisler Üzeine Genel Bir Değerlendirme*, s. 39.

²⁹⁶ Bu konudaki tanımlar ve yorumlar için bkz. el- Kasımî, Kavâ'idu't-Tahdis, Dimeşk 1353, s. 39-40; el-Kirmânî, el-Kevâkibu'd-Derârî, Şerhu Sahih'l-Buhârî, Mısır, 1356 IX, s. 79-80; Muhammed A. Diraz, En Mühim Mesaj Kur'an, Ank. 1985, s. 6-10; Kırbasoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2011, s. 242-243.

²⁹⁷ Şa'ban, Zekiyüddîn, İslâm Hukuk İlminin Esasları, s. 53.

diğer hadisler arasında bir fark yoktur. Bu nedenle hadisleri, *Kudsî* olan ve olmayan diye bir sınıflandırmaya tabi tutmak tutarsızlıktır. Bunun farkında olanlar *Kudsî hadisler* ile diğer hadisler arasındaki farkı izah etmekte zorluk çekmişlerdir. Bu zıtlığı gidermek için özellikle hadislerin sadece bir kısmının vahiy ürünü olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe göre, Kur'an'ın hem manasının hem de lafzının Allah'tan; *Kudsî Hadislerin* ise sadece manasının ilham yoluyla Allah'tan, diğer tüm hadislerin ise Hz. Peygamberden olduğu savunulmuştur.²⁹⁸ Peygamberi vahyin bir parçası haline getiren, ona kudsiyet atfeden bu anlayış Kur'an'ın ortaya koyduğu vahiy anlayışı ile bağdaşmamaktadır.²⁹⁹

Kudsî hadislerin hepsi Âhâd haberlerden olup, bize isnad ile ulaşmış bulunmaktadır. Bu bakımdan, bu hadislerin kesin olarak Hz. Peygamber'in ağzından

²⁹⁸ Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2011, s. 244-245; Şa'ban, Zekiyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 53.

²⁹⁹ *Kudsî hadislerin* manalarının Allah'a ait olduğu yaklaşımı, söz konusu hadislerin mutlak olarak sahih oldukları veya Kur'an gibi değerlendirilecekleri sonucunu doğurmaz. Yıldırım, Enbiya, *Kudsî Hadisler Üzeine Genel Bir Değerlendirme*, s. 42. Hadis ilmi açısından *Kudsî hadisler*le diğer hadisler arasında herhangi bir fark yoktur. Zira her iki türe dahil hadislerde birtakım raviler aracılığıyla, yani isnad ile bize ulaşmaktadır. Yine her iki tür hadisler içerisinde sahih olanların yanında hasen, zayıf veya mevzu olanlar bulunmaktadır. *Kudsî hadisler* de diğerleri gibi raviler aracılığıyla nakledikleri için, hadislerin rivayeti esnasında görülen ve ravilerin beşer olma özelliklerinden kaynaklanan birtakım hataların, *Kudsî hadisler* için de söz konusu olacağı muhakkaktır. Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2011, s. 246-247. *Kudsî hadislerin* büyük çoğunluğunun sıhhat açısından problemli olduğunu söylemek zorundayız. Zaten bunların bir kısmı tasavvuf ehli arasında şöhret bulmuş ve hadisçilerin kabul etmediği keşf gibi yöntemlerle sahih oldukları iddia edilmiştir. Dolayısıyla *Kudsî* olarak değerlendirilen rivayetlerin bir bölümünün tasavvuf eserlerini süsleyen rivayetler olduğunu söylemek mümkündür. Yıldırım, Enbiya, *Kudsî Hadisler Üzeine Genel Bir Değerlendirme*, s. 42. *Kudsî hadislerin* ele aldığı konuların bir bölümü ahlaki konulardır. Bu tür hadislerde ilke ve mana olarak Kur'an'da da yer aldığı; bir anlamda *Kudsî hadislerin* Kur'an'daki bu manaların açılımı olduğu düşünülebilir. Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2011, s. 245. *Kudsî hadisler*le ilgili olarak yapılan çalışmalarda, geçmiş Kutsal kitaplardan alınmış olacağı ihtimalide ağırlık kazamıştır. Çünkü bilinen bir gerçektir ki başta Yahudi ve Hristiyan kültürü olmak üzere birçok kültüre ait unsurlar, çeşitli sebeplerle islam kültürüne sızmış ve zaman zaman hadis olarak ortaya çıkmıştır. Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2011, s. 248. Bu konuda hadis kaynaklarında geçen birtakım rivayetler, benzer şekilde İncil ve Tevrat'ta geçmektedir. Bu rivayetle ilgili bkz. Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2011, s. 249- 253; Yıldırım, Enbiya, *Kudsî Hadisler Üzeine Genel Bir Değerlendirme*, s. 44-46.

çıkıldığını iddia etmemiz mümkün değildir.³⁰⁰ Sıhhat açısından problemli olan *Kudsî hadislerin ifade edilmesinin en önemli nedenlerinden birisi, sözün Allah’a nisbet edilerek insanlara tesir etme çabasıdır. Bir takım gayeleri olan kişiler, kendi amaçları doğrultusunda Kur’an’a bir şey ilave ederek Allah’ın kitabını davalarına doğrudan alet edemediklerinden dolayı hadislere yönelmişlerdir. Hadisci zihin, kendi görüşlerini destekleyen pek çok hadis uydurmaları yanında, Allah’ı da eylemin içine dahil ederek Kudsî hadisleri uydurma yoluna gitmiştir.*³⁰¹

1.9. Hz.Peygamber’e İtaat

1) Peygambere İtaati Konu Eden Ayetler:

*“Kim Peygambere itaat ederse Allaha itaat etmiş olur; yüz çevirenlere gelince; Biz seni onlara bekçilik yapman için göndermedik.”*³⁰²

Hz. Peygamber döneminde her müslüman vahyin sadece Kur’an olduğu gerçeğini biliyordu. İlk müslümanlar, vahyi Kur’an vahyi ve Kur’an dışı vahyi diye ikili bir ayırımı tabi tutmamışlardır. Mutlak manada itaatin Allah’a ait bir itaat olduğu Kur’an’ın temel vurgusudur. Allah, insanları kendisine itaat etmeye, kulluk etmeye, vahye tabi olmaya, O’ndan af ve bağışlama dilemeye davet etmiştir. “*De ki, Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Bana tanrınızın yalnızca Tek Tanrı olduğu vahyedilmiştir, öyleyse O’na yönelin ve O’ndan bağışlanma dileyin! O’ndan başkasına ilahlık yakıştıranların vay haline!*”³⁰³ Ayetlerde vurgulanan Rasüle itaat Allah’a itaattir. Ayetlerden Peygamber’in sünnetine itaat edilmesi anlaşılmaz.

³⁰⁰ Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2011, s. 252.

³⁰¹ Yıldırım, Enbiya, *Kudsî Hadisler Üzeine Genel Bir Değerlendirme*, s. 43.

³⁰² 4/Nisa 80.

³⁰³ 41/Fussilet 6.

Peygamber’de böyle bir çağrı ve ifade kesinlikle kullanmamıştır.³⁰⁴ “Size öyle bir şey bıraktım ki, ona sarıldıktan sonra asla sapıtmazsınız. O Allah’ın kitabıdır.”³⁰⁵

“Ben ancak bir beşerim, sizin gibi hatırlar sizin gibi de unuturum.”³⁰⁶

Kur’an’da itaatla ilgili kavramların geçtiği ayetlerden, Kur’an dışı vahiy düşüncesi veya Peygamberin ictihadının vahiy olduğu anlayışına varılamaz. Hz. Peygamber’in bazı ictihadları, söz ve uygulamalarının Allah Teâlâ tarafından uyarılması, bazen de sahabe veya kendisi tarafından düzeltilmesi ona itaatin mutlak bir itaati ifade etmediğini ortaya koymaktadır. Hz. Ali’den gelen bir rivayette bu itaatin mutlak bir itaat olmadığı anlaşılmaktadır.

H. Ali şöyle rivayet etmektedir. Rasulüllah a.s bir seriyye³⁰⁷ gönderdi ve birliğin başına Ensar’dan bir kişi³⁰⁸ koydu ve askerlere komutanlarına itaat etmelerini emretti. Sefer esnasında adamlarına öfkelenen komutan: *Rasulüllah a.s bana itaat*

³⁰⁴ Abdurrazzâk, *el-Musannef*, V. 441, no. 9758; Abdurrazzâk, *el-Musannef*, II. 205, no: 3076; Humeydi, Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zubeyr, *el-Musned*, thk. Habiburrahman el-A’zamî, Haydarabad, 1963. s. I. 16, no: 23; İbn Hişâm *es-Siretü’n-Nebeviyye*, II. 658; Buhârî, *Enbiyâ*, 48, IV. 142; Ebû Dâvûd, Akziye 7, no: 3585 IV. 32-52. Ahmed, *Müsned*, I. 23-24, 47, 55; Dârimî, *Rekâik*, 68, s. 716; Heysemî, IX. 21; Vakidî, *Meğazi*, III. 1103, 1113.

³⁰⁵ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Kitâbu’l-Musannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hut, Beyrut, 1989, III. 336, no: 14705; Müslim, *Hac*, 147, I. 890; Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 57, no: 1905, II. 462; İbn Mâce, *Menâsik* 84, no: 3074, II. 1025.

³⁰⁶ Müslim, *Mesâcid*, 92-94, I. 402; Ahmed, *Müsned*, I. 379, 420, 424.

³⁰⁷ Buhârî’de geçen bu rivayette bu komutanın kim olduğu ve seriyye’nin hangisi olduğu belli değildir. Buhârî, *Meğâzi*, 59, *Ahkâm*, 4, *Haberu’l-Vahid*, 1; *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, terc. İbrahim Canan, c. XII, s. 268-270, Bu seriyye hususunda farklı isimler geçmektedir. İbn Sa’d’ın Tabakatında bu olayı benzer ifadelerle Alkame ibnu’l-Mucezziz el-Müdlîci seriyyesinde zikreder. İbn Sa’d, Muhammed, *Kitabu’t-Tabakâti’l-Kebîr*, Beyrut, h.1405/m.1985, c. II, s. 163. İbn Kesîr, el-Bidâye ve’n-Nihâye adlı eserinde ise bu olayı Abdullah b. Huzafe es-Sehmî’nin Seriyyesinde olduğunu zikreder. İbn Kesîr, İmadu’d-Dîn Eb’ul-Fidâ İsmail b. Ömer, *el Bidâye ve’n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, Çağrı yay. İst. 1994 c. IV, s. 378-379. Bu seriyyeye Seriyetü’l-Ensârî’de denmiştir. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, terc. İbrahim Canan, Ankara 1988, c. XII, s. 268-270; İbn Hacer, bu iki rivayetin iki ayrı seriyye olabileceğini ifade eder. *İbrahim Canan, Kütüb-ü Sitte Muhatasarı, Ankara 1988, c. 4, s. 159.*

³⁰⁸ İbn Sa’d’ın Tabakatında seriyyenin komutanının Alkame İbnü’l-Mucezziz el-Müdlîci olduğunu zikreder. İbn Sa’d, Muhammed, *Kitabu’t-Tabakâti’l-Kebîr*, c. II, s. 163. İbn Kesîr ise, Seriyyenin komutanın Abdullah b. Huzafe es-Sehmî olduğunu zikreder. İbn Kesîr, *el Bidâye ve’n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 378-379.

etmenizi emretmedi mi? Dedi. Hepsi de: Evet emretti! Dediler. Öyleyse, derhal bana odun toplayın! Dedi. Hemen odun toplanmıştı. Bu sefer; Odunları tutuşturun! diye emretti. Askerlerde odunları tutuşturdu. Komutan: Ateşe girin! diye emretti. Girmek üzere ilerlediler. Ancak birbirlerine tutunup:

*Biz ateşten kaçarak Rasulüllah a.s geldik, diyerek girmediler. Öyle durdular. Ateş söndü, komutanın da öfkesi geçti. Bu olay Rasulüllah'a anlatılınca, o da şöyle dedi: "Eğer girselerdi, kıyamet gününe kadar bir daha ondan çıkamazlardı! Allah'a isyanda kula itaat yoktur! İtaat sadece iyi şeylerdedir!"*³⁰⁹

2) Peygamber'in Koyduğu Hükümleri Konu Eden Ayetler:

*"Ama hayır, Rabbine andolsun ki onlar, aralarında anlaşmazlığa düştükleri her konuda seni hakem yapmadıkça ve sonra da senin kararına kalplerinde hiçbir burukluk duymaksızın tam bir teslimiyetle tabi olmadıkça, inanmış olmazlar."*³¹⁰

*"Allah ve Elçisi bir konuda hüküm verdikten sonra artık inanmış bir erkek ve kadının kendileriyle ilgili konularda tercih serbestisi yoktur; Allah'a ve Elçisi'ne isyan eden kimse, apaçık bir sapkınlığa düşmüş olur."*³¹¹

Bu ayetlerde rasülün hakemliğinden kastedilen vahyin hakemliğidir. Burada Rasülün hakemliği Allah'ın hakemliğidir. Çünkü elçinin hakemliği aslın hakemliğidir.

Müslüman geleneğinde bazı alimlerin, "*Kur'ân'ın elçinin sözü*,"³¹² olduğunu bildiren ayetlerini ve "*rasule itaat*,"³¹³ gibi kavramları yanlış anladıklarını

³⁰⁹ Buhârî, *Meğâzi*, 59, *Ahkâm*, 4, *Haberu'l-Vahid*, 1; Müslim, *İmâret*, 40, 1840; Ebû Dâvûd, *Cihad*, 96, 2625; Nesâî, *Bey'at*, 34, 7, 159; *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, terc. İbrahim Canan, Ankara 1988, c. XII, s. 268-270; İbn Sa'd, Muhammed, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. II, s. 163; İbn Kesîr, *el Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 378-379.

³¹⁰ 4/Nisâ 65.

³¹¹ 33/Ahzâb 36; bkz. 4/Nisa 115; 58/Mücâdele 9

³¹² 69/Hâkka 40; 81/Tekvîr 19. Ateş, Prof. Dr. Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 10/Yûnus 47-48.

görülmektedir. Bu yanlışlığın nedeni ise, elçilik kavramını ihmal etmek olsa gerektir. Çünkü elçi statüsü ile vekil statüsü çok farklıdır. Elçilikte önemli olan, elçi ile gönderilen mesajdır. Yani sorunu aslın gönderdiği mesaj çözecektir. Elçi, asıl adına, hareket edemez. Vekillikte ise önemli olan vekildir. Sorunun çözümü vekile aittir. Vekil, asıl adına hareket eder. Peygamber ise, Allah ile insan arasında bir elçidir. Onun bu konumu çok önemlidir. Elçiyi tanımak, elçinin kendisini değil, kendisini elçi olarak göndereni tanımaktır.³¹⁴ Zaten, “*Elçiye itaat eden, Allah’a itaat etmiş olur.*”³¹⁵ Hamdi Yazır; Rasûl denildiği zaman bir vekil değil, ancak *nakil-i kelâm bir emir kulu anlamalıdır*, demektedir.³¹⁶

Peygambere itaatin Allah’a itaat sayılması, peygambere Allah gibi iman ve itaat etmek anlamına gelmez. Allah’a itaatin Zâtı ve Ulûhiyetin’den, peygambere itaatin ise, tebliğ ettiği Allah’ın vahyine itaat olduğudur. Kur’an’da Allah ile elçisi beraber zikredilmekte, peygambere de iman edilmesi emredilmektedir.³¹⁷ İman edilmesi gereken peygamberin fiziki varlığı değil, onun Allah’ın elçisi olduğudur. Peygambere itaatten kasıt onun elçiliğine yani vahyi emirlere itaat olacağından, bunun içine peygamberin ictihadını dahil etmek imkansızdır.

Peygambere itaatin mutlak manada bir itaat olmadığı, Kur’an bütünlüğü içindeki ayetlerden ve yaşadığı toplumdaki sahabenin algılayışından anlaşılmaktadır.³¹⁸ Peygamberin bir beşer olarak her kararının ve düşüncesinin vahye dayanmadığını gösteren ayet ve hadisler vardır. Kur’an’da, Hz. Peygamber’in

³¹³ 24/Nûr 56; krş. 4/Nisâ, 64.

³¹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/1077 ve 1144.

³¹⁵ 4/Nisâ 80; krş. 48/Fetih 10.

³¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 3/1538; Akbulut, *Kelamda Vahiy*, s. 5-6.

³¹⁷ 5/Mâide 12; 24/Nûr 62; 57/Hadid 7, 8; 58/Mücâdele 4; 61/Saff 11.

³¹⁸ 69/Hâkka 44-47.

Bedir savaşında esir düşen müşrikleri fidye alıp salıvermesi,³¹⁹ Tebuk Savaşı'na bir bahane ile katılmak istemeyenlere izin vermesi³²⁰ Allah'ın kendisine helal kıldığını haram kılması³²¹ gibi nedenlerden Allah'a tarafından uyarılmış, kararlarının ve davranışlarının düzeltilmesi istenmiştir

Yine Peygamberin yaşadığı toplumda sahabenin onu algılayışı da bu bağlamdadır. Hz. Peygamberin döneminde vahiy ile onun şahsi görüş ve düşünceleri bizzat kendisi ve ashabı tarafından birbirinden ayrı konumlara konmuştur. Peygamber, sahabe ile fikir alışverişinde bulunmuş, bazen bazı uygulamaları sahabe tarafından düzeltilmiştir.

Kur'an'ın bütünlüğü, Hz. Peygamber'in söz ve uygulamaları ile ashabın ortaya koyduğu davranışlardan Hz. Peygamber'e mutlak manada bir itaatin olmadığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Beşer olan ve kullukla emredilen bir varlığa mutlak manada bir itaat söz konusu olamaz. Kur'an'ın Hz. Peygamber'e yönelik bu hitabından anlaşılan tebliğ görevi sebebiyle, ilahi vahye itaat etmektir. Kur'an, Allah'ın varlığının insan tarafından benimsenmesini, onun selim yaratılışının gereği saydığı gibi, O'na itaatin de zatı ve ulûhiyetinin gereği sayar. Allah'a ubûdiyette ortağı olmadığı gibi, O'na itaatte de ortağı yoktur.

³¹⁹ 8/Enfâl 67.

³²⁰ 9/Tevbe 43.

³²¹ 66/Tahrîm 1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PEYGAMBERLERİN BİLGİ KAYNAKLARI

1. PEYGAMBERLERİN BİLGİ KAYNAKLARI

Peygamberlerin vahiy öncesi yaşamı ile ilgili Kur'an'da çok az bilgi mevcuttur.³²² Peygamberlerin, nübüvvet görevi öncesi yaşamı, toplumun diğer bireylerinden çok farklı olmamıştır.³²³ “*Bu, dediler, sadece sizin gibi bir insandır; sizin yediğinizden yer, sizin içtiğinizden içer.*”³²⁴ “*Dediler ki: Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de, bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!*”³²⁵ Onların bilgi konumları, bilgiyi elde etme boyutları, eğitim durumları hakkında yeterince güvenilir bilgi mevcut değildir. Kur'an, Hz. Muhammed hakkında ümmî³²⁶ ifadesini kullanmıştır. Ümmî okuyup yazmayla uğraşmamış manasına gelen bir nitelemedir. Peygamberin öğretim görmediği anlamını ifade etmektedir.³²⁷ Ümmî kavramı toplumun arasında yetişmiş, şahsiyeti, akli, tecrübesi aynı zamanda çevresinden aldığı, öğrendiği tecrübeler ve

³²² Hz. İsa'nın doğumu sonrası birkaç anekdot, Hz. İsmail'in babası Hz. İbrâhîm'le birlikte yaşadığı imtihan, Hz. Yûsuf ve kardeşleri hakkında bilgiler Hz. Muhammed'e ilişkin kısa bilgiler dışında peygamberler hakkında güvenilir bir bilgiye sahip değiliz.

³²³ 18/Kef 110; 41/Fussilet 6; 23/Mü'minûn 24; 26/Şu'arâ 154, 186; 36/Yâsîn 15. “*Sen de ancak bizim gibi bir beşersin.*” 26/Şu'arâ 154.

³²⁴ 23/Mü'minûn 33.

³²⁵ 25/Furkân 7.

³²⁶ 7/A'râf 157-158.

³²⁷ Lügatler *ümmî* kelimesinin *el-ümm* kökünden veya *el-ümmet* kökünden türemiş nisbe sıfatı olduğunu kaydetmektedirler. *el-Ümm* kelimesi sözlükte, *anne*, *bir şeyin aslı*, *temeli* anlamlarını ifade etmektedir. *el-Ümmet* ise, topluluk, bir kabilenin bir kısmı anlamına gelir. *İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, Lisanu'l-Arab, Beyrut, 1994, XII, 34.* Kur'an'da, altı yerde geçen *ümmî* kelimesi, kendilerine kitap inen kitap ehlinde bir grup için kullanıldığı gibi, Hz. Peygamber ve onun toplumu olan Araplar için de kullanmıştır. *Ümmî* kelimesinin Hz. Peygamber ve onun toplumu için sıfat olarak kullanılmasının en önemli anlamı; onların çağdaşları olan Rumlar, Fârisîler ve Yahudiler gibi yazılı bir kültüre sahip olmamalarıdır. Bu durum vahiy kurumu açısından son derece önemlidir. Bu vahyin Allah'a mahsus olduğu, peygamberin hiçbir etki, tesir ve yönlendirme altında kalmadan vahye muhatap ve tebliğci konumunda olduğunu göstermektedir. Ümmî peygambere gelen kitap dini, edebi, tarihi ve ilmi pek çok gerçeği içermektedir. Önceki vahiylerle tashih etmekte ve meydan okumaktadır.

bilgi ile şekillenmiş, toplum içinde yaşamış kimseyi ifade etmektedir. Peygamberler, risalet öncesi diğer insanların sahip olduğu bilgi kaynaklarına sahip şahsiyetlerdir. Peygamberlerin bilgi kaynaklarını şu şekilde ifade edebiliriz.

- 1.Yaşadığı toplumun bilgi birikimi,³²⁸
- 2.Peygamberlerin aklı ve tecrübesi,
- 3.Allah'ın kendisine gönderdiği vahiy, yani Kur'an.³²⁹

Akli ve fikri yeteneklerinin yeterli ve üst düzey olmasını ifade eden fetânet sıfatı, peygamberlerde olması gereken niteliklerden birisidir. Akıl, vahyi anlama ve değerlendirmede önemli ve gerekli bir yetenektir.

Peygamberler vahiy ile birlikte dini, siyasi ve sosyal büyük bir otorite ve karizma elde etmişlerdir. Peygamberler söz konusu bu karizma ve otoriteyi şahsi gayretleri, dehaları, maddi imkanları, aile ve soyları ile kazanmamışlardır. Peygamberler, vahiy almakla diğer insanlardan farklı bir konumları olmuştur. Tebliğ ettikleri dini, uygulama yönünden ise diğer insanlar gibi sorumlu tutulmuşlardır. Doğrusu peygamberi diğer insanlardan ayıran en temel özellik, Allah'ın kendilerini elçi seçmiş olmasıdır.³³⁰ Onlar, bir beşer olarak her insanın uymak zorunda olduğu kanunlara tabi olup, sadece ilahi mesajı insanlara doğru ve eksiksiz bir şekilde tebliğ etmekle görevlidirler.³³¹ Bunun dışında onlar, elçiliğin getirdiği yükümlülük dışında diğer insanlardan farklı bir durumu, başka görev ve sorumlulukları yoktur.

³²⁸ Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çeviren: Mehmet Yolcu, İst. 1989. II. s. 47-50.

³²⁹ Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 81.

³³⁰ 2/Bakara 2; 5/Mâide 92, 99; 16/Nahl 35, 36, 82; 42/Şûrâ 48; 64/Teğâbun 12.

³³¹ 5/Mâide 67,92, 99; 7/A'râf 62, 68, 79, 93. "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir."5/Mâide 67.

Peygamberlerin her alandaki bilgilerinin vahye dayalı olmadığını da kabul etme zorunluluğu bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in uygulamalarına bakıldığı zaman; onun vahiy almadığı dönemlerde, kişisel bilgi ve kararlarıyla elde ettiği başarıları da vardır. İnsanlar için bilgi alma vasıtaları olarak kabul edilen akıl, duyular ve haberler,³³² doğal olarak peygamberler için de bilgi edinme vasıtalarıdır.

Peygamberler vahiy dışında dini, siyasi, hukuk, ahlak ve toplum hususlarında fikir beyan etmiş, hükümler koymuşlardır.³³³ “*Bana vahiy indirilmeyen konularda, aranızda ben de ancak re'yim ile hüküm veriyorum.*”³³⁴ Bütün bunlar, peygamberlerin şahsi tasaruflarıdır. Bunların hiçbirisi vahiy gibi algılanamaz veya onun statüsüne çıkarılamaz. Peygamberler kendi akli yetenekleri, bilgi, kültür ve deneyimleri ile pek çok fikir, içtihad ve hüküm ortaya koymuştur. Bunlar taşıdıkları misyonun ve şartların gereğidir. Aynı zamanda vahyin algılanması ve yorumlanmasının modelleridir. Bu uygulamalar dinin evrenselliğinin gereğidir. Peygamberlerin gerçekleştirdiği bu uygulamalar, sonraki nesillere bir model teşkil etmektedir.³³⁵ Gerçek o ki Peygamber uygulamaları, vahiy değil, vahyin anlaşılmasının ve uygulanmasının örnekleridir.

³³² Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Akide Risalesi*, (thk. terc. ve te'lif: Mustafa Saim Yeprem, Mâturîdî'nin Akîde Risâlesi ve Şerhi, 1. Baskı Ankara 2011, s. 48. Nesefî, Ebû'l-Mu'în, *Tabsiretu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, thk. Hüseyin Atay, Ş. Ali Düzgün, Ankara 1993, I. 23-26; Pezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed, *Usuli'd-Dîn, Ehl-i Sünnet Akâidi*, Terc. Şerafettin Gölcük, İst. 1988, s. 9-14. Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn, *Kitâbü'l-İrşâd*, trc. A. B. Baloglu, S. Yılmaz, M. İlhan, F. Sancar, Ankara 2010, s. 233; İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan Mücerredü Makâlâtî'i-Şeyh Eb'il-Hasan el-Eş'ârî, (neş. Daniel Gimaret) Beyrut, Daru'l-Meşrik, 1986, 250-252, 319-320.

³³³ Malik, *Akziye*, 1, II. 719; Buhârî, *Şehâdât* 27, III. 162; Müslim, *Akziye*, 4, 5, II. 1337-1338; Müslim, *Mesâcid*, 92-94, I. 402; Müslim, *Fedâil*, 139-141, II. 1835-1836; Ebû Dâvûd, *Akziye* 7, no: 3583, IV. 12-14; Ebû Dâvûd, *Akziye* 7, no: 3585 IV. 32-52; Ahmed, *Müsned*, I, s. 438. Karadâvî, Yusuf, *Keyfe Netaâmel alâ's-Sunneti'n-Nebeviyye, Maâlim ve Davâbıt*, Mansure, 1990, s. 126-127; Nâdiye, Şerif el-Umerî, *İctihâdu'r-Rasûl*, Beyrut 1987, s. 83-86.

³³⁴ Ebû Dâvûd, *Akziye* 7, no: 3585 IV. 32-52.

³³⁵ “*Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.*” 33/Ahzâb 21; bkz. 60/ Mümtehine 4, 5.

Hız. Peygamber'in pek çok içtihadı ve tasarufunun temelini Kur'an oluşturmaktadır.³³⁶ Bazen doğrudan ve açık bir şekilde herhangi bir ayetten anladığı veya ondan çıkardığı bir hüküm olduğu gibi bazen de Kur'an'ın tümünden hareketle içtihadda bulunmuştur. Kur'an; inanç, ibadet, muâmelât ve ukûbat alanlarında peygambere kaynaklık etmiştir. Hız. Peygamber kendisine vahyolunana uymayı, insanlar arasında Kitap ile hükmetmekle emrolunmuştu. Hız. Peygamber kendisine arzedilen problemlere şu metodlar çerçevesinde çözümler getirmişti.

- a) Sorulan sorulara veya sorunlara mevcut ayetler çerçevesinde hüküm veriyordu.
- b) Soruların ardından ayetler inmişse, onlara inen bu âyetleri tebliğ ediyor, onlarla hükmediyordu.³³⁷ Bazen sorulan soruya, cevap vermeden bekliyor, nihayet er veya geç gelen vahiylerle cevaplıyordu.³³⁸
- c) Vahyin gelmemesi halinde daha önce inmiş olan genel hüküm ortaya koyan ayetlere dayanarak hüküm verebiliyordu.³³⁹
- d) Yeni bir mesele hakkında şer'i³⁴⁰ ve örfi³⁴¹ uygulamalara göre hüküm verdikten sonra, o konularda yeni ayetler iniyor,³⁴² o da bunlara göre eylemde bulunuyordu.
- e) Kur'an'ın yalnızca belli bir ayetine değil, Kur'an'a bütüncül yaklaşmak suretiyle küllî kaideler, hükümler koyuyordu.³⁴³

³³⁶ Buhârî, *Tefsir* 9, 12-13, V. 206-207; *Enbiyâ*, 28, IV, 130; *Meğazi*, 56; V. 106; Müslim, *Fedailu's-Sahabe* 25, II. 1865; Timizi, *Tefsir* 10, no: 3098, V 279-280; İbn Mâce, *Cenâiz*, 31, no: 1523, I. 488, Ahmed, *Müsned*, II, 18. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, I, 474-475.

³³⁷ 2/Bakara 189, 215, 217, 220, 222; 4/Nisâ 11; 5/Mâide 4; 8/Enfâl 1.

³³⁸ 2/Bakara 222; Buhârî, *İ'tisâm* 8, VIII, s. 148.

³³⁹ Mâlik, *Cihâd*, II, 445, Buhârî, *Cihâd*, 48, III. 217; Müslim, *Zekât*, 24-6, I. 682-3.

³⁴⁰ Buhârî, *Tefsir* 24/3, VI. 4; İbn Mâce, *Talâk*, 27, no: 2066, I, 668.

³⁴¹ İbn Kesîr, *Muhtasaru Tefsir*, III. 458-459.

³⁴² 24/Nûr, 6-10; 58/Mücâdele, 1-4.

³⁴³ şâtibî, *Muvâfakat*, IV, 32-52. bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 224.

H. Peygamber devlet başkanı, hakim, fetva makamı ve komutan olarak kendisine sorulan pek çok soruya fetva vermiş, davalara hükmetmiş, kısaca hayatın pek çok alanına yönelik içtihadlarda bulunmuştur. Bu içtihatlar, H. Peygamber'in bir beşer olarak, kendi bilgi, deneyim ve akli yetenekleri ölçüsünde ortaya koyduğu hükümlerdir. H. Peygamber, ortaya koyduğu bu içtihadlarında zaman zaman yanılmıştır. Bu yüzden H. Peygamberi, bazen Kur'an,³⁴⁴ bazen kendi kendisini³⁴⁵ ve bazende sahabe³⁴⁶ tashih etmiştir. Bu durum, hadis ve sünnetin vahiy olmayacağını açık bir delilidir.

1.1. H. Peygamber'in İctihadı Sorunu

Özelde H. Muhammed'i değerlendirmiş olsak bile, genel anlamda Peygamberleri bu konuda değerlendirmiş olacağız. Çünkü peygamberler aynı yasaya

³⁴⁴ Kur'an'da H. Peygambere birtakım uygulama ve davranışlarından dolayı uyarılar yapılmıştır.

1. Bedir savaşı sonrası esirlere yapılacak muamele konusu, 8/Enfâl 67-69.
2. Tebük seferinde münafıklara savaşa katılmama izni vermesi, 9/Tevbe 42-43.
3. Münafık olan Abdullah b. Ubeyy'in cenaze namazını kıldırması meselesi, 9/Tevbe 80-84.
4. Kafirlerin ileri gelenlerini İslam'a davet ederken, yanına gelen âmâ sahabî, Abdullah b. Ümmi Mektûm'a ilgisiz davranması, 80/Abese 1-10.
5. Kureyşlilerin, Müslüman fakirleri yanından uzaklaştırması isteklerine meyletmesi, 6/En'am 52-53.
6. Yanıltılarak hatalı hüküm verme teşebbüsü, 4/Nisa 105-108.
7. Helal olan bir şeyi, kendine haram kılma teşebbüsü, 66/Tahrim 1-3.
8. Amcası Ebû Tâlib'in bağışlanmasını dileme teşebbüsü, 9/Tevbe 113-114.
9. Gelecek zamana yönelik Allah dilerse olur - inşallah- demeyi unutması, 18/Kehf 23-24.
10. Zeyneb b. Cahş'la evliliği konusunda insanlardan çekinmesi 33/Ahzab 37. vs.

³⁴⁵ Bir gurubu Kureyş üzereine göndermek istemesi sonra vazgeçmesi, Buharî, *Cihâd*, 107, 149, IV. 7, 21; Ahmed, *Müsne'd*, II. 307, 338, 453; *Kunut duasını terki*, Arusi, Muhammed Abdülkadir, *Ef'alu'r-Rasûl*, Cidde, 1984, 222-227; Kamuoyunu dikkate alarak daha büyük zara doğuracağı endişesiyle yapmak istediği bir şeyi terki, Buhari, *Hac*, 42, *Tefsir*, 2/10; Müslim, *Hac*, 398, 399, 405; Muvatta, *Hac*, 104, I. 363; Nâdiye Şerif el-Ömeri, *İctihadu'Rasûl*, Beyrut, 1985, s. 65; Emzikli kadınla cinsel ilişkinin sütü bozacağını, çocuğu zayıf düşüreceğini düşünmüş, sonra gözlem sonucu bunun böyle olmadığını görünce bundan vazgeçti, Muvatta, *Radâ*, 16, II. 607; Müslim, *Nikah*, 24, 140-142; Ebû Davûd, *Tıbb*, 16; bkz. Divlevi, *Hucetü'l-Baliğa*, II, 419; Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, II, 900; Abdülcelil İsa, *İctihadu'Rasûl*, s. 76.

³⁴⁶ Sa'd b. Muaz ile Sa'd b. Ubâde'nin H. Peygamber'in Gatafan'lılara Medine'nin 1/3 hurmasını verme tasarısının vahye değil de onun kendi görüşüne dayandığını öğrendiklerinde karşı çıkmaları, Vakidî, *Kitabu'l-Megâzî li'l-Vakidî*, II, 478; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I. 223; Öğle veya ikindi namazında ikinci rekatta selam vermesi, sahabenin ikazı ile namazı tamamlaması, Zü'l-Yedeyn hadisi, İmam Malik Salât, 58-60, I. 93-94; Abdurrazzâk, II. 296-300, no: 3441-3448, Buhârî, *Sehv*, 4, 5, II. 66; Müslim, *Mesâcid*, 97-102, I. 403-405.

tabidir.³⁴⁷ "Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlere, Şüphesiz, benden başka hiçbir ilâh yoktur. Öyleyse bana ibadet edin, diye vahyetmişizdir."³⁴⁸ Hz. Peygamberin örnekliği ele alınırken, akıl, tecrübe ve bilgiye dayalı insani bir eylem olan ictihad konusu önem arz etmektedir. Fetânet sıfatı ile doğrudan ilgili olan bu eylem Peygamberin temel niteliklerinden birisidir. Vahyin anlaşılması, yaşanması ve yorumlanmasında her insan muhataptır. Akıl, varlık düzleminde insanı evrensel kılan ve farklı kılan bir niteliktir. Peygamber bir modeldir. O, vahyin muhatabı, tebliğcisi ve yaşayan bir örneğidir.

Vahiy, mahiyeti itibariyle dini konularda temel ilkeler koymuştur. Vahyin hükümler koyma niteliği açısından, sünnetin vahyi yorumlama, açıklama ve hüküm vermediği alanlarda ictihad yapmasında bir çelişki yoktur.³⁴⁹ "Muhakkak ben, hakkında vahiy nazil olmayan konularda, aranızda kendi re'yimle hüküm veriyorum."³⁵⁰ Hz. Peygamber, Muâzı Yemen'e göndereceği zaman arkadaşları ile değerlendirme yaparken, Hz. Ebû Bekîr'in: "Eğer istişare etmeseydiniz, bu konuda fikir beyân etmezdik." sözü üzerine, "vahiy inmeyen konularda ben de sizin gibiyim,"³⁵¹ cevabını vermiştir.

³⁴⁷ 2/Bakara 151; 4/Nisâ 64; 5/Mâide 70; 6/En'am 42; 7/A'râf 59; 11/Hud 25,96; 12/Yûsuf 109; 14/İbrâhîm 4.

³⁴⁸ 21/Enbiyâ 25.

³⁴⁹ 59/Haşr 2; Kâdî Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, II, 480; Karaman, Hayreddin- Çağrı, Mustafa-Dönmez İ. Kafi-Gümüş, Sadreddîn, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB, Ankara 2006, V.286-287; Cessâs, *el-Fusûl*, III, 240, Serahsî, *Usûl*, II, 93; Âmidî, *el-İhkâm*, IV, 4/Nisa 105; Âmidî, *el-İhkâm*, IV, 144; Abdülaziz el-Buhari, *Keşfü'l-Esrâr*, III, 388-389, 3/Al-î İmrân 159; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 548-549. Müslim, *Cihâd*, 58; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 191-192; Ahmed, *Müsned*, I, 21; Nesâî, *Eymân ve Nüzûr*, 26; Buhari, *Ezân*, 1; Müslim, *Salât*, 1; Cessâs, *el-Fusûl*, III, 241-242; 4/Nisâ 83; Cessâs, *el-Fusûl*, III, 240. Ömeri, Nadiye Şerif, *İctihadu'r-Rasûl*, s. 53. 8/Enfâl 67-68; Müslim, *Cihâd*, 58; Âmidî, *el-İhkâm*, IV, 144. Serahsî, *Usûl*, II, 93; Abdülaziz el-Buhari, *Keşfü'l-Esrâr*, III, 392-393.

³⁵⁰ Ebû Dâvûd, *Akziye*, 7.

³⁵¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XX, 67. no. 124; Heysemi, *Mecme'u'z-Zevâid*, I, 429, no: 836.

İctihad kavramı *ce-he-de* ج ه د kökünden gelmekte olu *cehd* ج ه د veya *cuhd* ج ه د , meşakkat ve tâkat anlamına gelir.³⁵² *İftial* babından gelen içtihad terim anlamı ise meşakkat ve külfeti gerektiren işlerden birini gerçekleştirmede gücün sarfedilmesidir.³⁵³ Muâz b.Cebel'in Hz. Peygamber'e söylediği: “*Kendi görüşümle içtihad ederim,*” görüşü, bu anlamda söylenmiştir.³⁵⁴ Bu müctehid herhangi bir insan olabileceği gibi, Hz. Peygamber'de olabilir. Hem sözlük hem de terim anlamlarından bu eylemin insana özgü bir eylem olduğu anlaşılır.³⁵⁵

Hz. Peygamber'in içtihad ettiğini reddeden hemen hemen hiçbir alim mevcut değildir. Bilakis peygamberlerin diğer müctehidler gibi ictihad etmelerinin aklen caiz olması konusunda icma etmişlerdir.³⁵⁶ Sünnetin vahiy olduğu düşüncesi³⁵⁷, Kur'an'ın tanımladığı elçinin beşerden seçilmesi gerçeği ile bağdaşmaz.

Peygamber'in arkadaşları vahiy ve sünnet ayırımını yapıyorlardı. Peygamber'in ifade ettiği söz ve eylemlerin vahiy mi yoksa kendi sözü mü olduğunu, pek çok konuda sormuşlardır. Vahiy konusunda Peygamber'e karşı gelme, sorgulama ve muhalefet etme yoluna gitmemişlerdir. Onun bir beşer olduğunu ve aynı zamanda bu yönü ile de söz ve eylemde bulunduğunu doğru bir şekilde anlamışlardır.

³⁵² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 133; Isfehânî, *Müfredat fî Garibi'l-Kur'an*, s. 208.

³⁵³ Seyfuddîn el-Amidî, *el-İhkâm fî Usulî'l-Ahkâm*, Berut, 1405/1985, V, s. 396.

³⁵⁴ Tirmizi, 13, *Ahkâm*, 3 hn: 1227 (III, 616), Ebû Dâvûd, *Akziye*, 11 (III, 303).

³⁵⁵ Seyfuddîn el-Amidî, *el-İhkâm fî Usulî'l-Ahkâm*, Beyrut, 1405/1985, V, s. 396; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 133; Isfehânî, *Müfredat fî Ğaribi'l-Kur'an*, s. 208.

³⁵⁶ *Âmidî, el-İhkâm*; II, 139; İbn Haldun, *Mukaddime*, II. 650-651; Ömeri, Nadiye Şerif, *İctihadu'r-Rasûl*, s. 66; *Cessâs, el-Fusûl*, III, 242; *Serahsî, Usûl*, II, 92-93. *İctihada dayalı görüş beyan etmek, ne Hz. Peygamber, ne de sonraki müctehidler için heva ve hevese uyma anlamına gelmez.* Abdülcélil İsa, *İctihadu'r-Rasûl*, s. 30; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdü'l-Fuhûl*, s. 225; Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 234. Gazzâlî, Rasulullah'ın idari, siyasi, iktisadi kararlar alma gibi dünyevi konularda ictihad etmesinin caiz olduğunda görüş ayrılığı bulunmamaktadır. İhtilaf sadece dini konularda da ictihad yapıp yapamayacağı hakkındadır. Gazzâlî, *Mustasfâ*, II, 356.

³⁵⁷ İslam alimlerinden el-Ferrâ, et-Taberî, el-Cassâs, el-Beydavî, es-Sabûnî, Seyyid Kutub, Hamdi Yazır, Mevdûdî, ve Muhammed Esed, bu ayetlerde bahsedilen olgunun Kur'an vahyi olduğunu ifade etmişlerdir. El-Kurtûbî, es-Sa'dî, eş-Şankitî, gibi müfessirler ve usucülerden İbn Hazm, sünnetin vahiy olduğu görüşünü savunmuşlardır.

Peygamberi insani niteliklerden arındırıp, onun tüm yaşamının vahiy ile yönlendirildiğini ifade etmek, onu beşer, sorumluluk ve örneklik niteliğinden uzaklaştırır. Peygamber bu boyutu ile insanlara örneklik misyonunu yerine getiremez. Aynı zamanda vahiy ve peygamber evrensel olma özelliğini yerine getiremez. Hz. Peygamber’in, vahyin dışında pek çok alanda kendi görüş ve ictihadıyla hüküm verdiği gerçektir.

1.2. Peygamber’in İctihadında Yanılabilirliği Sorunu

Kur’an’a göre Peygamber’in diğer insanlardan farklı olan yönü, vahiy alması ve onu tebliğ etmesidir. Kelâm ve Usûl alimlerinden Seyfuddîn Âmidî eserinde Hz. Peygamber’in ictihadında hata yapmasının cevazıyla ilgili bir meseleyi konu başlığı yapmış ve İslam alimlerinin bu konuda ki görüşlerini vermiştir.³⁵⁸ Şafî mezhebine bağlı alimlerin çoğunluğu, Hanbeliler, Ashâbu’l-Hadis, Cubbaî ve Mutezile’den bir gurubun Peygamber’in hata yapmasının caiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kâdî Abdulcebbar, Şah Veliyullah ed-Dihlevî, Muhammed Ebu Zehra ve Abdulvahhab Hallaf’da bu görüşe katılmışlardır.

Âmidî, Hz. Peygamber’in de tıpkı diğer insanlar gibi ictihad etmeye mecbur olduğunu, ancak Hz. Peygamber’in ictihadının doğruluğu konusunda diğer insanlardan daha iyi bir konumda olduğunu ifade etmektedir. O, Peygamber’in ictihadında hata yaptığına dair kitaptan ve sünnetten deliller getirerek konuyu tartışmıştır. Hz. Peygamber’in Kur’an’da uyarıldığı ayetleri zikrederek, onun da hata yapabileceğini ifade etmektedir.³⁵⁹ Âmidî, “*Bende sizin gibi bir beşerim,*”³⁶⁰ ayetini

³⁵⁸ Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm*, c. II, s. 402; c. IV, 144-145.

³⁵⁹ Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm*, c. II, s. 402; Fazlurrahman, *Tarih Boyunca İslam Metodoloji Sorunu*, Ankara 1995, s. 162.

nakletikten sonra şu yorumu yapmıştır. Bu ayete göre Hz. Peygamber’le diğer insanlar arasında eşitlik sabit olmuştur. Başkasının hata yapması caiz olduğu gibi onun da hata yapması da caizdir. “İki benzerden birine caiz olan şey başkasına da caiz olur.”³⁶¹ Âmidî, sünnetten delil olarak şu hadisi zikreder: “Ben zahire göre hükmederim, Siz bana davalarınızı görmem için getiriyorsunuz. Bel ki sizden biri diğerinden daha iyi bir ifadeyle delilini açıklar. Ben de duyduğum bu açık ve anlaşılır ifadelerle göre hükmederim. Bu durumda kime kardeşinin hakkından hükmedersem, o kimse ondan bir şey almasın. Ben ancak ona cehennem ateşinden bir parça vermiş olurum.”³⁶² O, bu rivayetin Peygamber’in bazen doğru olmayan bir hüküm verebileceğine işaret ettiği yorumunu yapmaktadır.³⁶³

1.3. Hz.Peygamber’in Bazı İctihadlarının Düzeltilmesi

Hz. Muhammed’in hayatın farklı yönlerine ilişkin yapmış olduğu ictihad niteliğindeki tasarrufları, yorumları ve teşebbüsleri bazen Yüce Allah tarafından uygun görülmeyip, gönderilen ayetler ile düzeltilmiştir.³⁶⁴ Bu tasarruflar peygamberin kendi beşer boyutu çerçevesinde ortaya koyduğu gayretlerdir. Kur’an bağlamında, bunların vahiy olarak kabul edilmesi, mümkün değildir. Vahiy mutlak manada emri, itaati ve kudsiyeti ifade etmektedir. Hz. Peygamber’e bu uyarılar bazen Yüce Allah tarafından ağır bir üslupla ifade edilmiştir. Şayet sünnet vahiy olmuş olsaydı, Hz. Peygamber böyle bir üslup ile azarlanmazdı. Vahiy, hayata yön veren,

³⁶⁰ 41/Fussilet 6.

³⁶¹ Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm*, c. II, s. 440; bkz. Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Muhammed*, s. 431.

³⁶² Buhârî, 93, *Ahkâm*, 20, 29, 31 VIII, 112, 116, 117; Müslim, 30, *Akziye*, 3, hn. 4, 5, III, 1337; el-Muvatta, 36, *Akziye*, I, s. 471; Tirmizî, 13, *Ahkâm*, 11, hn. 1339, III, 624; Ebû Dâvûd, *Akziye*, 7, III, 301; Nesâî, 49, *Kudât*, 13, Hn. 5401, VIII, 233; Ahmed, *el-Müsned*, II, 203, 209, III, 33.

³⁶³ Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm*, s. II, s. 440; bkz. Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Muhammed*, s. 431.

³⁶⁴ 80/Abese 1-10; 6/En’âm 52-53; 17/İsrâ 73-75; 9/Tevbe 79-80; 63/Münafikûn 5.

uyaran ve düzen koyan emirler bütünüdür. Sorgulanmayı değil, sorgulamayı yapan makamdır. Bu anlamda sünnetin böyle uyarılarla karşılaşması da onun beşeri bir uygulama olduğunun kanıtıdır. Kur'an'ı Kerim, Hz. Peygamberin dini tebliğ yöntemleri, idari ve hukuki icthadlarından dolayı uyarılarda bulunmuş, uygulama ve davranışlarını düzeltmiştir. Bu örnekler, konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

1.3.1 Kur'an'ı Kerim'in Hz. Peygamber'in İctihadlarını Düzeltmesi

1. Hz. Peygamber'in Kureyş'in İleri Gelenleri ile Konuşurken, Âmâ Abdullah b. Mektum'un Gelip Söze Girmesi Üzerine Suratını Asıp, Yüzünü Çevirmesi ve İlgisiz Davranması.

Hz. Peygamber, Mekke'de Kureyş'in ileri gelenlerinden Utbe b. Rebî'a, Ebû Cehil ibn Hişam, Umeyye b. Halef, Velid b. Muğire, Abbas b. Abdi'l-Mutalib'e İslâm'ı anlatıp onları imana çağırmaktadır. Onların inanması islam ve müslümlar için önemlidir. Bu sırada gözleri görmeyen Abdullah ibn Ummî Mektûm³⁶⁵ Mescîd-i Haram'da Hz. Peygamber'in Kureyş'in ileri gelenlerine İslâm'ı tebliğ ettiğini duyunca gelir ve: *"Ey Allah'ın elçisi, Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret."*³⁶⁶ Deyip bunu iki defa tekrar edince, Hz. Peygamber, böylesine önemli bir

³⁶⁵ İbn Ümmî Mektum, Hz. Hatice'nin dayısının oğlu ilk muhacirlerdendir. Asıl adı konusunda kaynaklarda Abdullah b. Şüreyh b. Malik b. Ebu Rabi'a el-Fihri veya Amr b. Kays b. Zâide b. Cündeb b. Herim b. Revaha b. Hacer b. Me'iy b. Amir b. Lueyy el-Kureyşi olarak geçmektedir. İbn Ümmü Mektum olarak şöhret olmuş, Ümmî Mektum 'da anası Atike binti abdullah el-Mahzumiyye'nin künyesidir. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. VIII, s. 525-526.

³⁶⁶ Taberi, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, s. XXIV, 215-217, Mukâtil b. Süleyman tefsirinde; İbn Mektum'un gelerek; *bende tevbe etmeye geldim, bende bu tevbeden talep edebilir miyim*, diye talepte bulunmuş. Hz. Peygamber yüzünü Kureyşlilere çevirmiş, Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru'l-Kebîr*, III, s. 451. İbn Kesîr, İmadu'd-Dîn Eb'ul-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'anil-Azîm*, h.1421/m.2000, Kahire, c. XIV, s. 236-238; Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, h. 1422, M. 2001, Kahire, c. XXIV, s. 102-106; Merağî, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Merâğî*, h.1365/m.1947, Mısır. 80/Abese 1-10, tefsiri, s. 38-41; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. VIII, s. 525-

sohbetinde sözünün kesilmesinin rahatsızlığını, yüz ifadesine yansıtarak, Kureyş ileri gelenlerine döner ve onlarla ilgilenir. Hz. Peygamber'e bu davranışından dolayı vahiy uyarıda bulunmuştur.³⁶⁷

*“Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. Ne bilirsin, belki de o arınacak Yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek. Kendini muhtaç hissetmeyene gelince, Sen, ona yöneliyorsun onun arınmamasından sana ne! Allah'a karşı derin bir saygıyla korku içinde koşarak sana geleni ise bırakıp, ona aldırmiyorsun.”*³⁶⁸

Bu ayetler, Hz. Peygamber'in beşer boyutunu ve insani zaafılarını ortaya koymaktadırlar. Onun ilahi vahyi tebliğle görevli olduğunu ve bu görevi yerine getirirken şahsi tasarruflarından dolayı yanlışlarını ve Yüce Allah tarafından ona yönelik uyarıları ifade etmektedirler. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in insanlara kendi arzu ve düşüncelerini değil, ilahi vahyi tebliğ ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Hz. Peygamber kendi tutumunu sert bir üslupla eleştiren bu ayetleri, tüm insanlara alenen açıklamıştır.

526. *Kur'an Yolu*, Heyet, DİB, c. V, s. 552. Râzî, yukarıda ifade ettiğimiz, Abese süresinde geçen hitabın Rasûle yönelik olmadığını ve bu haberlerin ahad haber olduğunu ifade etmiştir. Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 149-150. Bu konuda farklı bir değerlendirme yapılarak, fiillerin failinin Velid b. Muğire veya Ubey b. Ka'b olduğu, dolayısıyla bu ayetlerin Hz. Peygamber'e değil Kureyş'in ileri gelen müşriklerine olduğu ifade edilmiştir. İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, s. 1221-1222, dipnot, 1.

³⁶⁷ Tirmizî, *Tefsir*, 80, V, s. 432, 1/3331; Zemahşerî, *Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ömer, Keşşâf*, Beyrut 1407, c. IV, s. 699-700. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. III, s. 451-452; İbn Kesîr, *İmadu'd-Dîn Eb'ul-Fidâ İsmail b.Ömer, Tefsîru'l-Kur'anîl-Azîm*, h.1421/m.2000, Kahire, c. XIV, s. 236-238; Taberi, *Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, h.1422/m.2001, Kahire, c. XXIV, s. 102-106; Merâğî, *Ahmed Mustafa, Tefsîru'l-Merâğî*, h.1365/m.1947, Mısır. 80/Abese 1-10, tefsiri, s. 38-41.

³⁶⁸ 80/Abese 1-10; Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 1416.

Bu uyarıdan sonra, Hz. Peygamber, İbn Mektum'a ikramda bulunmuş, karşılaştığında; “*Merhaba, ey kendisi yüzünden Rabbimin beni uyardığı kimse! Benden bir isteğin var mı?*” diye sormuş ve iltifatta bulunmuştur.³⁶⁹

2. Kureyşlilerin, Müslüman Fakirleri Yanından Uzaklaştırması İsteklerine, Hz. Peygamber'in Meyletmesi.

Mekkeliler İslam'a davet emrini aldığı dönemin başlangıcında Hz. Peygamber'in yanında daha çok fakir ve köleler bulunur, sohbetini dinlerlerdi. Mekke'nin ileri gelenleri bu durumu gururlarına yedirmedikleri için kimsesiz ve fakir³⁷⁰ gurubunun yanında oturmak istemiyorlardı.³⁷¹ Kureyş'ten bir gurup böyle bir toplantıda, sen kavminden ayrıldın bunlara mı razı oldun? Onları yanından gönderirsen biz sana uyarız. Hz. Peygamber; “*Ben inananları kovacak değilim.*”³⁷² hitabı ile karşılık vermiştir. O halde biz geldiğimiz zaman bunlar ayakta dursun, gittiğimiz zaman oturt, demişler. Hz. Ömer, Peygamber'e, “*Ya Rasûlallah, onların dediği gibi yapsan da böylece bakalım ne gibi tavır takınacaklar?*” Diye sormuş. Kureyş'in ileri gelenleri bunun yazılmasını ve kayda alınmasını ısrar etmişlerdir. Hz.

³⁶⁹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru'l-Kebîr*, III, 451-452; Fahreddîn Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 6/En'âm 52 tefsiri. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Kahire, c. XXIV, s. 102-106; Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Merâğî*, 80/Abese 1-10, tefsiri, s. 38-41. Hz. Peygamber çıktığı gazâların bazısında Buhran'dan Fûru' Gazvesi, İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, *Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, İst. 1994, c. IV, s. 10. Beni Nadir Gazvesi, İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 130. ve Uhud Savaşı'nda, İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 29. Medine'de kalanlara namaz kıldırma için ve Medine Valisi olarak Abdullah ibn Ümmü Mektum'u vekil olarak bırakmıştır. Zemahşeri, Ebul'-Kasım Carullah Ebi'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşafu an Hakaiki Gavamidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil* c. IV, s. 217. *Kur'an Yolu*, Heyet, DİB. c. V, s. 555.

³⁷⁰ Bu fakir ve kimsesiz gurup Abdullah b. Mes'ud, Bilal-i Habeşi, Ammâr b. Yasîr, Selman-î Fârisî, Suheyb, Cenab gibi sahabilerdi. bkz. Müslim, *Sahih, Fedailü's-Sahabe*, 45-46; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'anil-Azîm*, c. VI, s. 236-238; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, c. XI, s. 259-271; Yazır, Hak Dinî Kur'an, c. III, s. 433; Kur'an Yolu, Heyet, c. II, s. 409.

³⁷¹ Müslim, *Sahih, Fedailü's-Sahabe*, 45-46. Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru'l-Kebîr*, I, 348; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'anil-Azîm*, c. VI, s. 236-238; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, c. XI, s. 259-271.

³⁷² 11/Hûd 29; 26/Şu'ârâ 114, İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'anil-Azîm*, c. VI, s. 236-238; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, c. XI, s. 259-271.

Peygamber Hz. Ali'yi çağırması ve yazıyı kaleme almasını isteyince 6/En'am 52 inmiştir. Hz. Peygamber kağıdı atar ve Hz. Ömer'de özür diler.³⁷³

*“Rablerinin rızasını isteyerek, sabah akşam O'na dua edenleri yanından kovayım deme! Sen onların hesabından sorumlu değilsin, onlar da senin hesabından sorumlu değildirler ki, biçareleri kovup da zalimlerden olasin. Böylece bazılarını bazısıyla fitneye düşürmüştür ki: A! Şunlar mı o Allah'ın aramızdan lütfunu layık gördüğü kimseler? desinler. Allah şükreden kullarını daha iyi bilen değil midir?”*³⁷⁴

Bu ayet Yüce Allah'ın katında insanın konumu, soy, zenginlik ve statüye göre değil, Allah'a karşı sorumluluk, saygı ve imana göre değer taşımaktadır. Peygamber'in vahiy dışında ortaya koyduğu söz ve davranışlarının, vahye uygun düşmediği husularda da uyarıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in vahiy dışında ki söz ve eylemleri; bilgi, birikimi ve iradesi ile ortaya koyduğu uygulamalarıdır. Ayetin sonunda Hz. Peygamber'e sorumluluğu hatırlatıldıktan sonra, Allah'ın nezdinde değerli olan insanlara, aşağılayıcı ve küçültücü söz ve davranışlarda

³⁷³ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. I, 348-349; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'anîl-Azîm*, c. XIV, s. 42-48; Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, IX, s. 259-271; Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ömer, *Keşşâf*, Beyrut 1407, c. II, s. 26-27; Alûsî, Şehabeddîn Mahmud, *Rûhu'l-Meânî, fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm*, nşr. Muhammed Hüseyin el-Arab, Beyrut, 1471/1997, c. VII, s. 161-163, 6/En'am 52-53 tefsiri. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 433-434; *Kur'an Yolu* Heyet, c. II, s. 409-410.

³⁷⁴ 6/En'am 52-53, Selman ve Canâb demişlerdir ki; Bu ayet bizler hakkında nazil oldu, Rasulüllah bizimle beraber oturur ve biz dizimizi onun dizine dokununcaya yaklaşırdık ve istediği zaman yanımızdan kalkardı. Sonra Kehf sûresinde, *Nefsini sabah akşam, rızasını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber tut*, 18/Kehf 28 ayeti nazil oldu ve bundan dolayı biz kalkmadan, kalkmadı ve dedi ki: *“Hamdolsun Allah'a ki, ümmetinden bir kavim ile beraber nefsimi sabrettirmemi bana emretmeden beni öldürmedi, hayatım sizinle, ölüm sizinle.”* Ebû Dâvûd, *Sünen, İlim*, 13. Zemahşeri, *Keşşâf*, c. II, s.16. *Kur'an Yolu*, Heyet, DİB, c. II, s. 410. bkz. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 433-434. *Sana onların hesabından sorumluluk yoktur...* 6/En'am 52, ayetindeki onlar zamiri müşriklere işaret edildiği gibi müslümanların da kastedildiğini ifade eden alimler de olmuştur. Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 304-305, dipnot. 41; İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, s. 232, dipnot 8. Başka bir yoruma göre bu insanlar sabah akşam ibadet ve taatle meşgul oldukları için maişetlerini temin edemeyecekleri kaygısıyla Hz. Peygamber'in onları -işlerine güçlerine baksınlar diye- meclisinden ayrılmaya zorlamaması istenmiş. Onların geçimleriyle ilgili hesabın kendisine ait olmadığına yani ne yiyip ne içeceklerini hesap etmesi gerekmediğine, çünkü herkesin rızasını verenin Allah Teâlâ olduğuna işaret buyurulmuştur. Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990, c. XII s. 236-237. *Kur'an Yolu*, DİB, Heyet, s. 409-410.

bulunan Peygamber bile olsa, onun zalim olarak nitelendirileceği belirtilmektedir. Bu ayet Hz. Peygamber'in vahiy dışındaki söz ve eylemlerinin beşeri olduğunu ortaya koymaktadır.

3. Müşriklerin Hz. Peygamber'den Bazı Ödünler İstemesi.

Müşrikler, Hz. Peygamberin elçilik görevini engellemeye yönelik çeşitli yöntemler denemişlerdir. Hz. Peygamber bunların isteklerini kabul etmese de, onları kazanmak için bazı ödünler vermeyi düşünmüştür.³⁷⁵ Rivayetlere göre, Hz. Peygamber, Hacer-i Esved'i selamlamak istediğinde Kureyşliler kendisine engel olarak; *"Gelip bizim tanrılarımıza el sürmedikçe bırakmayız derler."* Hz. Peygamber içinden; *"Gönülden istemeyerek bunların isteklerini yapsam da Hacer-i Esved'i selamlamama engel olmasalar,"* diye bir düşünce geçer.³⁷⁶ Diğer bir rivayette, müşrikler tanrılarını andığı takdirde Hz. Peygamber'e uyacaklarını söylerler. Hz. Peygamber içinden onların söylediklerini yapmak geçince ayet nazil olur.³⁷⁷ İbn Abbas, ayetlerin Sakîf heyeti için indiğini ifade eder.

Sakîf heyeti, putları Lat'a bir yıl dokunulmamasını ve kendi vadilerinin de Harem bölge yapılmasını isterler. Hz. Peygamber kabul etmeyince, Sakîf heyeti: *"Biz, Arapların üstünlüğümüzü kabul etmelerini istiyoruz. Araplar itiraz ederlerse bunu Allah emretti de."*³⁷⁸ Hz. Peygamber susunca ümitlenir gibi olurlar. Hz. Ömer: *Bahsettiğiniz şeylerden hoşlanmadığı için sustu,* diye çıkışır. Hz. Peygamber katibe, Sakîf kabilesi hakkında öşür alınmayacağı ve sürgün edilmeyeceği ilgili bir mektup

³⁷⁵ 17/İsrâ 74. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, c. XV, s. 13.

³⁷⁶ Kurtubî, Ebu, Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *El-Câmi li Ahkami'l-Kur'ân*, Kahire 1414/1994, s. 304-305. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, c. XV, s. 13; Bağâvî, Muhammed el-Huseyn ibn Mes'ud, *Meâlimu't-Tenzîl*, Beyrut, 1417/1997, c. V, s. 110-112; Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, 17/İsrâ 73-75, tefsiri s. 79.

³⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, c. XV, s. 13-15; Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, 17/İsrâ 73-75, tefsiri s. 78-79.

³⁷⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, c. XV, s. 14-15; Kurtubî, Ebu, Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *El-Câmi li Ahkami'l-Kur'ân*, s. 304-305.

yazdırır. Bunu üzerine haraç alınmaması talebide gelince, Hz. Ömer kızar, “Ey Kureyş topluluğu Hz. Peygamber’i üzdünüz. Allah’ da sizin kalplerinizi yaksın,” deyince onlar; “Biz Muhammed’le konuşuyoruz, seninle değil,” derler. Ayetler bu olay üzerine iner.³⁷⁹

*“O kimseler, Bizim adımıza, vahyettiğimizden başka bir şey ortaya atasın diye seni ayartarak, seni vahyettiğimiz gerçeklerden uzaklaştırmaya çalışmaktalar; öyle ki, bunu başarabilselerdi seni hemen kendilerine dost edinirlerdi! Eğer seni sebatkâr kılmısaydık, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin. O zaman, hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.”*³⁸⁰

Bu ayetlerde Mekkeli müşriklerin, Hz. Peygamber’e karşı ortaya koydukları davranışlardan örnekler verilmektedir. Müşrikler, Hz. Peygamber’den Allah’ın vahyinin ilkelerine uymayan bir davranış ortaya koymasını istemişlerdir. Hz. Peygamber’in yaklaşımında Mekkeli müşrikler ile daha yakın ilişki kurmak, onları İslam’a yönlendirmek için bazı önerilerini olumlu karşılama eğilimi geliştiği görülmektedir. Sahabeden de bu yönde de talepler gelmiştir. Bu durum aynı zamanda müslümanlar için güvenli bir ortamın olmasını sağlayacaktı. Bu ileri sürülen öneriler ile Hz. Peygamber onları memnun etmiş olacak, kendisine yakınlaştırarak, gönüllerini kazanacak ve dini yaymak için iyi bir ortam oluşturmuş olacaktı. Fakat

³⁷⁹ Zemahşerî, Ebu’l-Kasım Muhammed b. Ömer, Keşşâf, Beyrut 1407, c. II, s. 682-683; Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân, c. XV, s. 14-15; Bağâvî, Muhammed el-Huseyn ibn Mes’ud, Mealimu’t-Tenzil, Beyrut, 1417/1997, c. V, s. 110-112; İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’anil-Azîm, V, 99-100. Bu ayetlerin Ğaranik olayıyla ilgisi olduğu da iddia edilmektedir. İbn Sa’d, Kitabu’t-Tabakâti’l-Kebîr, c. I, s. 205, 206; Mukatil b. Süleyman, Tefsiru’l-Kebîr, II, s. 266-268; Ateş, Süleyman, Yüce Kur’an Tefsiri, Yeni Ufuklar, İstanbul 1988, V, s. 238.

³⁸⁰ 17/İsra 73-75. Katâde’den gelen bir rivayette uyarıcı bu ayetlerden; “Eğer seni sebatkâr kılmısaydık, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin.” 17/İsra 74, ayeti indiğinde Hz. Peygamber; “Ya Rabbi beni nefsimle bir an başbaşa bırakma,” diye duya etmiştir. Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân, c. XV, s. 16.

bu durum ise vahyin esas aldığı yapılanmalara, ilke ve prensipleri büyük ölçüde zarar verecekti.

4. Münafıklara ve Müşriklere Af Dilememesi için Yapılan Uyarılar

Tevbe suresinin 80 ve 84. ayetleri hakkında çok farklı rivayetler zikredilmektedir.³⁸¹ Tevbe suresi 80. ve 84. Ayetleri ayrı ayrı değerlendirildiği gibi birlikte de değerlendirilmiştir. 63/Münafıkûn 5-6 ayetleri de bu konu ile ilgilidir.³⁸² Bu bölümdeki ayetlerin bir bütünlük içinde değerlendirilmesi daha doğru görülmektedir.³⁸³

Rivayetlere göre münafıkların başı Abdullah b. Ubey b. Selûl³⁸⁴ ölüm döşeginde iken namazını Rasulullah'ın kıldırmasını vasiyet etmişti. Öldüğünde oğlu bu haberi Hz. Peygamber'e getirerek dedi ki: “*Babam senin gömleğinle kefenlenmeyi vasiyet etti.*”³⁸⁵ Bunun üzerine, Allah'ın elçisi; “*Namazını kıldır ve onu defnet*”,

³⁸¹ bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c. VIII, s. 120-122. 9/Tevbe 80-84 yetlerin tefsiri, Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, II, s. 62-63; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c. XI, s. 600-601, 610-615; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'anîl-Azîm*, c. VII, s. 251, 257.

³⁸² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. III, s. 364-366. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 122-124; Zemahşeri, *Keşşâf*, Beyrut 1407, c. IV, s. 541-542; Bağâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, c. VII, s. 130-132.

³⁸³ bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c. XI, s. 600-601, 610-615; Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ömer, *Keşşâf*, Beyrut 1407, c. II, s. 293-298; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. VIII, s. 202-203, c. XVIII, s. 122-124; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'anîl-Azîm*, c. VII, s. 251, 257.

³⁸⁴ Abdullah ibnu Übey ibni Selûl Hazrec kabilesinin reisidir. Medineliler aralarında anlaşarak onu Medine'ye kral yapmaya karar vermişlerdir. Kraliyet tâcını bile sipariş etmişlerdir. Ancak Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti ile tahta geçme hayalleri ebedi olarak suya düşmüş. Abdullah b. İbnu Ubey'in çevresi, kendisini terkederek Hz. Peygamber'in yanında alması sonucu istemiyerek müslüman olmuş. Buhari, *Cihad*, 127, *Tefsir*, *Al-i İmran* 15, *Mardâ* 15, *Libâs* 98, *Edeb* 115, *İsti'zân* 20, Müslim, *Cihâd* 116, 1798, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, terc. İbrahim Canan, c. III, s. 521-522; c. XVI, s. 430, Bedir savaşından sonra müslüman olmuş görünsede, Hz. Peygamber'e ve İslam'a karşı içten kin beslemiş, Yahudi sevgisiyle yaşamış birisidir. Koçyiğit, Talat, *Abdullah b. Ubey b. Selûl*, mad. DİA, c. I, 139-140.

³⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c. XI, s. 610-615; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c. VIII, s. 120-122, 9/Tevbe 80-84 ayetlerin tefsiri. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 125. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'anîl-Azîm*, c. VII, s. 251, 257, 260; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. V, s. 118.

deyince, oğlu; “Ya Rasûlallah eğer sen onun namazını kılmazsan, hiçbir müslüman kılmaz,” der.³⁸⁶

Hiz. Peygamber, Abdullah Ubey b. Selûl’ün namazını kıldırmak için ayağa kalkınca, Hiz. Ömer’de ayağa kalkarak; “Ey Allah’ın Rasûlü, bunun üzerine namazını mı kılacaksın? Allah seni bundan menetmiştir.” Hiz. Peygamber; “Bırak beni ey Ömer, ben iki seçenek arasındayım. Bu konuda serbest bırakıldım, şayet yetmiş defadan fazla mağfiret dilediğim takdirde bağışlanacağını bilsemde, yetmiş defadan fazla onun için mağfiret dilerim.”³⁸⁷ Hiz. Ömer: “Rasûlullah onun cenaze namazını kıldı, cenazesıyla yürüdü ve defin bitinceye kadar kabrinin başında durdu. Hiz. Ömer; Bu konuda Rasûlullah’a cüretime şaşıtm. Vallahi çok az bir zaman geçmişti ki şu ayetler indi.”³⁸⁸

³⁸⁶ 9/Tevbe 79-80; 63/Münafikûn 5, Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru’l-Kebîr*, II, s. 62-63; Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, c. XI, s. 610-615; Şa’bi, Münafik Abdullah b. Ebî, ölüm döşğinde iken oğlu Hubbab b. Abdullah gelip Hiz. Peygamber’i alarak onun için istiğfar etmesini talep eder. Vahiy istiğfarda bulunmaması için Hiz. Peygamber’e ikazda bulunur. İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’anîl-Azîm*, IV, 187-188.

³⁸⁷ Buhârî, *Cenâiz*, II. s. 100; *Tefsir*, 9/12, c. V, s. 206-207; Müslüm, *Fedâilu’s-Sahabe*, 25, II, s. 1865; Tirmizî, *Tefsir*, 10, c. V, 279-280, 12/3097-13/3098; İbn Mâce, *Cenaiz*, 31, c. I, s. 487-488, 1523 nolu hadis. Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, c. XI, s. 610-615; İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’anîl-Azîm*, c. VII, s. 257-258; Bağavî, Muhyi’-Sünne Ebu Muhammed Hasan b. Mes’ud el-Bağavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, 1417/1997, c. IV, s. 79-80. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, c. V, s. 118. Hiz. Ömer’le ilgili olan bu bölümdeki rivayeti **Gazâlî bu haberi sahih kabul etmez. Zira eyette geçen 70 rakamı sayı değil çokluk ifade eder. Bu ayette anlatılmak istenen onların kesinlikle bağışlanmayacağıdır. Gazâlî şöyle der: Rasulullah’ın Allah’ın bu muradını anlamadığını varsaymak nasıl mümkün olabilir? Bu haberin sahih olmadığı açıktır. Zira Allah Rasûlü kelamın mânalarını en iyi bilendi.** Gazâlî, *el-Mustasfâ*, I, s. 162. Bu haberlerin Kur’an ayetleri bağlamında doğru olduğu, Kur’an’ın bu konudaki uyarılarından anlaşılmaktadır. Hiz. Peygamber beşer niteliği ve duyguları ile hareket etmiştir. İyi bir mü’min olan Übey b. Selûl’in oğlu Abdullah b. Ubeyy’i kıramamıştır. bkz. Zemahşerî, Ebu’l-Kasım Muhammed b. Ömer, *Keşşâf*, Beyrut 1407, c. II, s. 293-298.

³⁸⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, c. XI, s. 610-615; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, c. VIII, s. 120-122. Zemahşeri, Ebu’l-Kasım Muhammed b. Ömer, *Keşşâf*, Beyrut 1407, c. II, s. 293-298; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru’l-Kebîr*, II, s. 63-64. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an*, c. VIII, s. 202-203. İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’anîl-Azîm*, c. VII, s. 258-259; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. V. s. 118-119.

*“Onlar için Allah'tan ister mağfiret dile, ister dileme. Onlar için yetmiş kere mağfiret dilesen de yine Allah onları affetmeyecektir. Bu, onların Allah'ı ve Rasulünü inkâr etmelerinden dolayı böyledir. Allah, böylesine baştan çıkmış fasıklar güruhuna hidayet etmez.”*³⁸⁹

*“Onlardan biri ölünce asla namazı kılma ve sakın mezarı başında dikilme. Çünkü onlar Allah'ı ve Peygamber'i tanımadılar ve yoldan çıkmış olarak öldüler.”*³⁹⁰

H. Ömer; *“Bundan sonra Hz. Peygamber ruhunu teslim edinceye kadar, hiçbir münafığın cenaze namazını kılmadığı gibi, kabri başında da durmadı.”*³⁹¹ der.

Abdullah b. Ubey b. Selûl, hicretten önce medinelilerin aralarında anlaşarak Medine'ye kral yapmaya karar verdikleri Hazrec'in reisidir. Çevresindeki kişilerin İslam'a geçmesinden dolayı o'da Bedir Savaşından sonra istemeyerek müslüman

³⁸⁹ 9/Tevbe 79-80; 63/Münafikûn 5.

³⁹⁰ 9/Tevbe 84.

³⁹¹ Buhârî, *Cenâiz*, II. s. 100; *Tefsir*, 9/12, c. V, s. 206-207; Müslüm, *Fedâilu's-Sahabe*, 25, II, s. 1865; Tirmizî, *Tefsir*, 10, c. V, 279-280, 12/3097-13/3098; İbn Mâce, *Cenâiz*, 31, c. I, s. 487-488, 1523 nolu hadis. Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, c. IV, 406-409. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru'l-Kebîr*, II, s. 63-64. İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'anil-Azîm*, c. VII, s. 259-261. Bazı İslam alimleri Hz. Peygamberin Ubey b. Selûl'ün cenaze namazını kılmadığını bu rivayetlerin sahih olmadığını ifade etmişlerdir. Bakillânî, Cüveyni, Gazâlî, gibi alimler bu rivayetleri sahih görmezken, İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. El-Askalani, *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihu'l-Buhari*, thk. Abdüaziz b. Abdullah b. Baz, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1411/1991, c. IX, s. 238. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. VIII, s. 202-206. Tahavî, İbn Abbas'ın rivayetinin lafız olarak doğru olduğunu, ancak Hz. Peygamber'in cenaze namazı kılmadığını ifade etmiştir. Tahavî, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Salame, *Şerhu Müşkulu'l-Âsar*, thk. Şuayb el-Arna'ut, Muessesetu'r-Risale, I. Baskı, Beyrut, 1415/1994, c. I, s. 70-81. Mana olarak birbirine yakın olan bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in Ubey b. Selûl'ün cenaze namazını kıldığı geçmektedir. Bu olayın doğruluğunu benimseyen çok sayıda alim de bulunmaktadır. Buhârî, *Cenâiz*, II. s. 100; *Tefsir*, 9/12, c. V, s. 206-207; Müslim, *Fedâilu's-Sahabe*, 25, II, s. 1865; Tirmizî, *Tefsir*, 10, c. V, 279-280, 12/3097-13/3098; İbn Mâce, *Cenâiz*, 31, c. I, s. 487-488, 1523 nolu hadis. Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, c. IV, 406-409. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru'l-Kebîr*, II, s. 63-64. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. VIII, s. 202-203; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'anil-Azîm*, c. VII, s. 2259-261.

Bu konuda ki rivayetleri kabul etmeyen İslam alimleri, Hz. Peygamber'in beşer niteliğini unutarak onu koruma, hata ve kusurlardan arındırma çabası içine girmişlerdir ve bu rivayetleri inkar etme yoluna gitmişlerdir. Bu anlayış, neticede Peygamberi Kur'an'ın ortaya koyduğu beşer niteliğinden ve örnek olma konumundan uzaklaştırarak, hayatın dışına çıkaran bir düşüncedir.

olduğunu ifade etmiştir.³⁹² Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber'in bin kişilik ordusunun üçte biri, Ubey b. Selûl'e tabi olarak savaş meydanını terk etmiştir.³⁹³ Tebük Seferi'nde Hz. Peygamber herkesin savaşa katılmasını istemesine karşın Ubey b. Selûl, yahudi ve Araplardan müttefikleri ile, hazırlık yapmalarına karşın sefere katılmamışlardır.³⁹⁴ Ubey b. Selûl, Ifk Hadise'sini fırsat bilerek, dedikodular üretmiş, Hz. Peygamber'i zor durumda bırakmak için Hz. Aişe hakkında çirkin iftiralarda bulunarak yaymıştır.³⁹⁵

İbn Selûl, Beni Müstalik Gazvesinde su alma hadisesinde de Ensar ve Muhacir arasında çıkan ihtilafı büyüterek istismar etmiş, ayrımcılık çıkarmaya çalışmıştır. Çıkan kargaşa ortamında kendi kavminden olanlara şöyle demiştir: *"Bunlar bizim beldemizde bize kafa tutuyor, üstünlük taşıyorlar. Onlarla bizim durumumuz, köpeğini semirt, seni yesin, sözüne döndü. Hele Medine'ye varalım, göreceksiniz ki güçlü olan zayıf olanı oradan çıkaracak!"*³⁹⁶ Aslında bunu kendiniz yaptınız, onlara beldenizde yer verip imkanlarınızı paylaştınız. Muhammed'in

³⁹² Buhârî, *Cihâd* 127, *Tefsir, Âl-i İmrân* 15, *Mardâ* 15, *Libâs* 98, *Edeb* 115, *İsti'zân* 20, Müslim, *Cihâd* 116 (1798); Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, terc. İbrahim Canan, c. III, s. 521-522; c. XVI s. 430.

³⁹³ 3/Âl-i İmrân 122, 166-167; Buhârî *Meğâzi*, 17, *Fedâilu'l-Medine* 10, *Tefsir, 4/Nisa* 15, Müslim *Münafikûn* 6, (2776), Tirmizî *Tefsir* (3031); Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi, terc. İbrahim Canan, c. III, s. 522, c. XII, *Gazveler*, 1, 4246, s. 119-120. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, c. IV, s. 28, 92.

³⁹⁴ 9/Tevbe 38; Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi, Terc. İbrahim Canan, c. III, s. 525.

³⁹⁵ 24/Nûr 11-20; Buhârî, *Şehâdât*, 15, 30, *Hibe*, 15, *Cihâd* 65, *Meğâzi* 11, 34, *Tefsir Yusuf* 3, *Nûr* 6, 11, *Eymân*, 18, *İ'tisâm* 28, *Tevhîd* 35, 52, ; Müslim, *Tevbe* 56, (2770); Tirmizî, *Tefsir*, (3179) Nesâî, *Tehâret* 194, 2, 163-164; Kütüb-i Sitte Muhtasarı, trc. İbrahim Canan c. IV, *Esbâb-ı Nüzûl*, 3, 718, s. 114- 127; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, c. IV, 237-281, c. V, s. 69.

³⁹⁶ Bu sözleri söylediğinin doğruluğunu ifade eden ayet. *"Onlar, "Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır" diyorlardı. "Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar bilmezler."* 63/Münafikûn 8, Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. III, s. 364-366; Zemahşerî, *Keşşâf*, Beyrut 1407, c. IV, s. 541-542.

yanıdakilere yardım etmeyin ki dağılıp gitsinler!”³⁹⁷ Ubey b. Selûl bu sözleri ifade ederken, orada bulunan Zeyd b. Erkam rahatsızlığını dile getirip tepki gösterince, Ubey onu azarlamıştır. Zeyd durumu Hz. Peygamber’e aktardı.

Hiz. Peygamber dönüş yolunda uygun bir ortamda Ubey b. Selûl’ü çağırıp; *Bana böyle bir söz ulaştı, bu sözün sahibi sen misin?* Diye sordu. O: *Sana kitabı indiren Allah’a yemin ederim ki böyle şeyler söylemedim*, dedi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber onun hakkında bir işlem yapmadı. Medine’ye dönünce Allah Teâla Mûnâfîkûn³⁹⁸ suresini indirdi.³⁹⁹ Mûnâfîkûn suresinin ayetlerinin çoğu Ubey b. Selûl’ün söz konusu ifadelerini, tavırlarını ve istismarlarını ortaya koymaktadır. Ubey b. Selûl’ün samimi bir müslüman olan oğlu Abdullah b. Abdullah babasının iki yüzlü ve düşmanca tavırlarına karşı sert tepkilerde bulunmuş, Hiz. Muhammed’den izin isteyerek cezalandırmak istemiş Hiz. Muhammed buna izin vermemiştir.⁴⁰⁰

Abdullah b. Ubey b. Selûl’ün düşmanca tavır ve ihanetine rağmen, Hiz. Peygamber onun namazını kılmıştır. Bu olayda olduğu gibi, Hiz. Peygamber bir insan olarak zaman zaman duyguları ile hareket edebilmiştir. Ubey b. Selûl’ün oğlu Abdullah b. Abdullah’ın samimi bir müslümandı. O, Hiz. Peygamber’den babasının

³⁹⁷ Bu sözleri söylediğinin doğruluğunu ifade eden ayet. “Onlar, : “Allah’ın Elçisi ile birlikte olanlara hiçbir şey vermeyin ki belki o’nu terk etmek zorunda kalırlar” derler. Göklerin ve yerin hazineleri Allah’ındır ama bu gerçeği ikiyüzlüler kavrayamaz” 63/Mûnâfîkûn 7; Kurtubî, *el-Câmui li Ahkâmî’l-Kur’an*, c. XVIII, s. 125. Zemahşerî, *Keşşâf*, Beyrut 1407, c. IV, s. 541-542. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru’l-Kebîr*, c. III, s. 364-366

³⁹⁸ 63/Mûnâfîkûn 1-11

“İkiyüzlüler sana geldiklerinde: “Senin gerçekten Allah’ın Elçisi olduğuna tanıklık ederiz!” derler. Ama Allah, senin kendi elçisi olduğunu bilir; ve Allah, ikiyüzlülerin asla samimi olmadıklarına tanıklık eder.” 63/ Mûnâfîkûn 1.

³⁹⁹ Buhârî Tefsir 63; Tirmizî, Tefsir 63, Ahmed, Müsned, IV, 370, 373 ; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, III, s. 302-305; Taberî, XXVIII, s. 108-117. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru’l-Kebîr*, c. III, s. 364-366. Zemahşerî, *Keşşâf*, Beyrut 1407, c. IV, s. 541-542; Bağavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, c. VII, s. 130-132; Kur’an Yolu, DİB, c. V, s. 358-360.

⁴⁰⁰ Buhârî, Tefsir 63; Tirmizî, Tefsir 63, Ahmed, Müsned, IV, 370, 373; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, III, s. 302-305; Taberî, XXVIII, s. 108-117. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru’l-Kebîr*, c. III, s. 364-366. Zemahşerî, *Keşşâf*, Beyrut 1407, c. IV, s. 541-542. Bağavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, c. VII, s. 132.

namazını kaldırmasını ve istiğfarda bulunmasını istemiş, Hz. Peygamber’de bu isteği yerine getirmiştir. Kur’an-ı Kerim, Hz. Peygamber’in çevresinde bulunan insanların iç yüzünü bilemeyeceğini ifade etmiştir. *“Çevrenizdeki bedevilerden birtakım münafiklar vardır. Medine halkından da münaflıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir.”*⁴⁰¹ *“Onlar o gün, imandan çok, kâfirliğe yakın idiler. Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Halbuki Allah, onların içlerinde gizlediklerini daha iyi bilir.”*⁴⁰²

Hız. Peygamber insanların iç yüzünü, taşıdıkları farklı duygu ve düşünceleri bilememiş ve doğru bir şekilde çözememiştir. Bu ayetler Hz. Peygamber’in beşeri yönünü ortaya koymaktadır. Onun bir insan olarak taşıdığı beşeri özelliklerin yansımaları ortaya koymuştur. Hz. Peygamber iyi niyet, hoşgörü ve merhamet duygularını, yaşadığı her türlü ihanet, entrika ve aldatmalara karşı sürdürmüştür. İnsanın taşıdığı duyguları ve niyetleri en iyi bilen Allah’tır. Ayetler, münafikların Allah ve Rasulünü inkar ettiklerini ve içlerinden düşmanca tavırlarını sürdürdükleri için bağışlanmadığını bildirmişlerdir.

Vahiy almalarının dışında Peygamberler, diğer insanlar ile aynı ortak özelliklere sahiptir. Peygamberler ilahi birtakım özelliklerle donatılmadığı gibi kutsiyetle de nitelenemezler. Hz. Peygamber gaybı bilmemiş ve gayb hakkında da fikir beyan etmemiştir. Kur’an, onun böyle bir yetisinin olmadığını ve bunu da gerçekleştiremeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁰³ Hz. Peygamber, Kur’an’ın hüküm koyduğu alanların dışında, görünüşe göre, kendi bilgisi ve edimleri ile hükümler vermiştir.

⁴⁰¹ 9/Tevbe 101.

⁴⁰² 3/Âl-i İmrân 167.

⁴⁰³ 6/En’âm 50.

Bu olayda da kendi içtihadı ile hükümde bulunmuş, Abdullah b. Abdullah'ın isteklerini yerine getirmiş ve yanılmıştır. Neticede de Yüce Allah tarafından uyarılmıştır.

5. Hz. Peygamber Amcası Ebû Tâlib'in İslam'a Girmesini İstemesi ve Onun için Af Dilemesi Meselesi.

Hz. Peygamber amcası Ebû Tâlib'i çok sevmekteydi. Sekiz yaşında iken vefat eden dedesi Abdulmuttalib'in ölümü üzerine Ebû Tâlib'in hanesinde onun himayesi ve sevgisi ile büyümüştü. Ebû Tâlib Kureyş'in itibarlı ileri gelenlerinden biri idi. Hz. Peygamber tebliğ vazifesine başladıktan sonra Ebû Tâlib'ten dolayı Mekkeli müşrikler rahatsız olsalar bile ona fazla ses çıkaramamışlardır. Mekke'de müslümanların yaşadığı işkence ve hakaretleri, Hz. Peygamber onun sayesinde daha hafif bir şekilde atlatabilmiştir. Özellikle Mekkeli müşriklerin, Hz. Peygamber kendilerine teslim edilinceye kadar almış oldukları boykot kararını, Ebû Tâlib'in kabul etmeyip direnmesi, Hz. Peygamber ve müslümanlar için büyük bir destek olmuştur. Tüm bunlar Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib'e vefa gereği duyduğu sevginin nedeniydi. Bu yüzden; *“Ey amcacığım! Şurası muhakkak ki, üzerimde en ziyade hakkı bulunan insan sensin. Ben en çok senden nimet gördüm. Senin, üzerimdeki hakların, babamıkinden daha çoktur. Öyle ise bir kelime söyle ki, kıyamet gününde onun ile seni müdafaa edeyim,”*⁴⁰⁴ hitabında bulunmuştur. Hz. Peygamber amcasının müslüman olmasını çok arzuluyordu.

Ebû Tâlib'in müslüman olmasına yönelik yapmış olduğu davetler neticesinde 28/Kasas 56 ayet nazil olmuş ve Hz. Peygamber uyarılmıştır. Ebû Hureyre; *“Gerçek şu ki sen her sevdiğini doğru yola yönlertemezsin fakat Allah'tır isteyen doğru yola*

⁴⁰⁴ İbrahim Canan, *Kütüb-ü Sitte Muhatasarı*, Ankara 1988, c. 4. s. 159.

yönelten ve yine O'dur, doğru yola girecek olanları en iyi bilen.”⁴⁰⁵ Ayeti, Rasulullah'ın amcası Ebû Tâlib'in İslam'a girmesini ısrarla istemesi üzerine nâzil olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁶ Ebû Tâlib; “*Ey Beni Haşim topluluğu! Muhammed'e itaat edin ve onu doğrulayın, kurtuluşa ve doğru yola yöneliniz.*” Hz. Peygamber amcasına; “*Bizzat kendin insanlara nasihat ediyorsun ama kendin yönelmiyorsun.* Ebû Tâlib: *Benden ne istiyorsun ey kardeşimin oğlu!*” Hz. Peygamber: “*Ey Amcacığım! senden bu dünyada lailaheillallah sözünü söylemeni istiyorum, bunu söylersen Allah katında sana şahitlik ederim.*” Ebû Tâlib: “*Senin doğru olduğunu biliyorum fakat bu ölüm düşkünlüğü halinde bunu söylemeyi uygun görmüyorum, kaviminden çekiniyorum asla yerilmediğimi bilsem söylerim.*”⁴⁰⁷ Demiştir. Hz. Peygamber'in ısrarları üzerine bu ayet nazil olmuştur.⁴⁰⁸

Kur'an-ı Kerim müşrik olarak ölenlere, yakın akraba da olsa af talebinde bulunulmaması uyarısında bulunmaktadır. Bu konuda Kur'an Nuh⁴⁰⁹ ve Lût⁴¹⁰ örneklerini vermiş, Hz. Peygamberi bu konuda uyardığı ayetlerde de Hz. İbrâhîm⁴¹¹ örneğini vermiştir. Hz. Peygamber'in de aynı hataya düşmemesi ve duyguları ile hareket etmemesi için bu örnekler ışığında uyarılmıştır.⁴¹²

⁴⁰⁵ 28/Kasas 56.

⁴⁰⁶ Müslim, *İmân*, 41-42, (25); Tirmizî, *Tefsîr*, Kasas 3187, *Kütüb-ü Sitte Muhatasarı*, çev. İbrahim Canan, Ankara 1988, c. 4. s. 157. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. III, s. 191-192. Bağâvî, Muhammed el-Huseyn ibn Mes'ud, *Mealimu't-Tenzil*, Beyrut, 1417/1997, c. VI, s. 216.

⁴⁰⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, II, s. 501; Zemahşeri, *Keşşâf*, Beyrut 1407, c. III, s. 421-422; Bağâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, c. VI, s. 216.

⁴⁰⁸ 28/Kasas 56.

⁴⁰⁹ “*Dedi ki: Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme! Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ederim.*” 11/Hûd 46.

⁴¹⁰ 11/Hûd 81; 66/Tahrim 10.

⁴¹¹ 9/Tevbe 114, “*İbrâhîm'in babası için istiğfar etmesi de sırf ona vermiş olduğu bir sözden dolayı idi. Böyle iken onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıklanınca o işten vazgeçti. Şüphesiz ki İbrahim, çok bağıran, çok halim birisi idi.*”

⁴¹² Pek çok kaynakta ve rivayetlerde Saîd. b. Müseyyeb tarafından rivayet olunan hadiste, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib ölüm döşeginde iken; “*Ey amcacığım! Şurası muhakkak ki, üzerimde*

“Ne peygambere, ne iman edenlere akraba bile olsalar cehennemlik oldukları iyice belli olduktan sonra müşriklere istiğfar etmek yoktur. İbrâhîm'in babası için istiğfar etmesi de sırf ona vermiş olduğu bir sözden dolayı idi. Böyle iken onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıklandınca o işten vazgeçti. Şüphesiz ki İbrâhîm, çok bağıryanık, çok halim birisi idi.”⁴¹³

Hız. Peygamber, kendisini büyüten, koruyan ve destek veren amcasının müslüman olmasını çok istemiş bunun için ısrarlı olunca uyarılmış, ölümü üzerine istiğfarda bulununca da ikaz edilmiştir. Hız. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib için ortaya koyduğu söz ve tutumlar doğal insani davranışlardır. Diğer insanlarda da görülebilecek davranış özellikleridir. Bunlar bir vefa, saygı ve sevginin sonucu olarak Hız. Peygamber'in yaşadığı ve gösterdiği duygusal tepkilerdir. Bundan dolayı uyarılması da onun söz ve hareketlerinin ilahi olmadığının ve beşerî olduğunun açık göstergesidir.

6. Geleceğe Yönelik Vadinde Hız. Peygamber'in İnşallah Demeyi Unutması.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayette Kureyş, Nadir b. Hâris ile Utbe b. Ebî Muayt'ı Medine'de ki Yahudi alimlere göndererek Hız. Peygamber'in durumunu sorarlar. Bu iki kişi, siz Tevrat ehliniz biz buraya adamımızın durumunu öğrenmeye geldik, derler. Yahudiler de O'na üç şeyi sorun. Eğer onlara cevap

en büyük hakkı olan sensin. La ilahe illallah, de ki. Ben bu cümleyle sana Allah katında müdafaa da bulunayım,” der. Ebû Cehil ve Ebû Umeyye dediler ki: Ey Ebû Tâlib! “Abdumuttalib'in dininden vaz mı çeviriyorsun?” Bu sözleri o kadar ısrarla tekrarladılar ki, Ebû Tâlib en son söylediği söz: “Abdumuttalib'in milleti üzereyim,” şeklinde olunca, Hız. Peygamber; “Allah beni yasaklamadığı sürece senin için af dileyeceğim,” dedi. Hız. Peygamber'in bu sözü üzerine bu ayetler nazil oldu. İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi, c. III. s. 191. İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Muhatasarı, Ankara 1988, c. 4, s. 158. Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ömer, Keşşâf, Beyrut 1407, c. II, s. 293-298; Bağavî, Muhammed el-Huseyn ibn Mes'ud, Meâlimu't-Tenzil, Beyrut, 1417/1997, c. IV, s. 99-100. Kurtubî, el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an, c. VIII, s. 253.

⁴¹³ 9/Tevbe 113-114.

verirse, bilin ki Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Eğer cevap veremezse yalancının biridir. O'na kaybolan gençleri Ashab-ı Kehf'i sorun, onların durumu neydi. O'na arzın doğusuna ve batısına ulaşan gezgin adam Zülkarneyn'i sorun. O'nun haberi neydi? Nihayet O'na ruhu, ruhun ne olduğunu sorun. Bu iki kişi Mekke'ye gelerek Kureyşlilere; *Nihayet Muhammed'le aranızda ki problemi çözecek delilleri size getirdik*, derler. Hz. Peygamber'e giderek hemen bu üç soruyu sorarlar. Hz. Peygamber inşallah demeden, sorduğunuz sorulara yarın cevap vereceğim diye karşılık verir. Hz. Peygamber onbeş gece bekler, bu konuda Allah O'na herhangi bir vahiy göndermeyince Mekkeliler; *Muhammed bize yarın diye söz vermişti, onbeş gece geçti*, diye şehirde konuşmaya başlayınca, Hz. Peygamber çok üzülür. Sonunda inşallah demeden gelecekte bir şey yapmak üzere vaadde bulunmamasını uyarayan ayet nazil olur.⁴¹⁴

*“Ve hiç bir şey için, Ben bu işi yarın kesinlikle yaparım deme! Ancak Allah dilerse, de. Ve bunu unutuğun zaman hemen Rabbini hatırla ve de ki: Umarım ki Rabbim beni bundan daha yakın bir bilgi ve bilinç düzeyine eriştirir!”*⁴¹⁵

Bu bu konuda ki ayetlerden ve yaşanan olaydan şunlar anlaşılmaktadır:

- Vahiy, Hz. Peygamber'in dışında gerçekleşen bir olaydır.
- Vahiy, Hz. Peygamber'in istediği zaman gerçekleşen bir olgu değildir.
- Bir beşer olarak Hz. Peygamber'in bilmediği pek çok tarihi olay ve olgu vardır, dolayısıyla gaybi olan konularda bilgi sahibi değildir.

⁴¹⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, II, s. 285. Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c. XVII, s. 640-646; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, c. V, s. 161; Zemaşşeri, *Keşşâf*, c. II, s. 713-714; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, c. IV, s. 489; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'anîl-Azîm*, V, s. 1, 147-149. Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, h.1365/m.1947, Mısır, c. 15, s. 137.

⁴¹⁵ 18/Kehf 23-24.

-Hz. Peygamber zaman zaman vahyin ortaya koyduğu ilkelerin dışında yanılarak ve unutarak hareket edebilmiştir. Bu da O'nun beşeri sıfatının gereği olarak doğal bir olgudur.

-Peygamberler beşerdir, onların ilahi birtakım sıfatlarla kutsallaştırılması İslam'la bağdaşmaz.

7. Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı'nda Düşmandan Esir Alınanları Fidyeye Karşılığında Bırakmaya Karar Vermesi.

Bedir Savaşı'nda yetmiş düşman savaşçısı esir alınmıştı. Hz. Peygamber, amcası Abbas ile Akîl b. Ebû Talib ve Ebû'l-Buhtürî gibi bazı isimlerin Bedir'e istemeden geldiklerini bildirerek öldürülmemelerini istemiştir.⁴¹⁶ Hz. Peygamber bu esirler konusunu arkadaşları ile istişare ederek yetmiş esir hakkında fikirlerini aldı. Hz. Ebu Bekir: *"Bunlar senin kavmine mensup kimselerdir, bazısı da ailelendedir. Fidyeye karşılığı bırak, fidye ile maddi yönden güç kazanırız."* Hz. Ömer ise; Hz. Peygamber'in fidye almaktan men edildiğini ve esirlerin öldürülmemelerini ister. *"Bunlar seni tekzip ettiler, yurdundan çıkardılar, getir hepsinin boyunlarını vur, Allah bizi zengin kılar. Amca oğlu Akîl'i Ali'ye, amcan Abbas'ı Hamzay'a, falancayı da bana teslim et, boyunlarını uçuralım, bunlar küfrün önderleridir"*. Sa'd b. Mu'âz'da, Hz. Ömer ile aynı kanaati paylaştı. Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'in görüşünü ashaba onaylayarak esirleri fidye karşılığı serbest bıraktı. Bu olayın ardından şu ayetler nazil oldu:⁴¹⁷

⁴¹⁶ İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye*, II, s. 281; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. VIII, s.48; Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 235; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, c. III, s. 374-375. Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, c. III, s. 121. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. III, s. 447-450.

⁴¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. VIII, s.48; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, II, s. 27-28; Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 235-236; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, c. III, s. 374-375. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. III, s. 447-450.

*“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti kazanmanızı istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah'ın daha önce kesinleşmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız fidyeler yüzünden başınıza büyük bir azap gelirdi.”*⁴¹⁸

*“Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yeyin. Ve Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah bağışlayan, merhamet edendir.”*⁴¹⁹

Savaşta amaç esir almak değil, galip gelmektir. Bütün düşmanların öldürülmesi hükmü şüphe yok ki tarihi şartlara bağlı zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Savaşta gerektiğinde esir de alınacaktır ve bunlara adalete uygun şekilde işlem yapılacaktır.⁴²⁰

Bu olayda vahyin Hz. Peygamber ve müslümanları uyarmasının ve kınamasının sebebi bu savaşa özel, gerekeni yapmamaları ekonomik endişeyi siyasi endişenin önüne koymalarıdır.

Hz. Peygamber'in ekonomik çıkarı siyasi çıkarın önüne koyması kınanmaktadır. Bu konuda bir kınama söz konusu olduğuna göre, Hz. Peygamber'in kararı istişare sonucu, kendi düşüncesi ile gerçekleşmiştir. Bu da Hz. Peygamber'in içtihadının cevazına delil olarak gösterilmiştir.⁴²¹ Hz. Peygamber, gerek şer'i gerekse diğer konularda kendi iradesi, bilgisi ve düşüncesi çerçevesinde içtihadlarda

⁴¹⁸ 8/Enfâl 67-68; Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, c. IV, s. 253, 254.

⁴¹⁹ 8/Enfâl 69.

⁴²⁰ “Savaşta inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun. Nihayet onlara üstün geldiğiniz zaman bağı sıkı bağlayıp esir alın. Sonra harp ağırlıklarını atıp, savaş bitince de onları ya karşılıksız olarak, ya da fide ile salıverin. Allah'ın emri budur. Eğer Allah dileseydi onlardan başka türlü de intikam alırdı. Fakat böyle olması sizi birbirinizle denemek içindir. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmaz.” 47/Muhammed 4.

⁴²¹ Âmidî, *el-İhkâm*, IV, 144. Hanefi usulcüler fide karşılığı esirlerin serbest bırakılıp bırakılmayacağı meselesinin şer'i ahkâmın konusu olup, Hz. Peygamber'in Bedir esirleri hakkında ki uygulamasının, onun şer'i ahkamda içtihadı olduğunu savunmuşlardır. Serahsî, *Usûl*, 93, Abdülaziz el-Buhari, *Keşfü'l-Esrâr*, III, 392-393.

bulunmuştur. Fakat bir beşer olarak zaman zaman hata yapmış, yanılığa düşmüştür. Bu durum onun vahiy dışında ki söz ve eylemlerinin kendi iradesi olduğu ve sözünün vahiy olmadığını göstermektedir. Aksi takdirde o, böyle bir yanılığı yaşamaz ve Yüce Allah tarafından da uyarılmazdı.

8. Hz. Muhammed'in Tebük Savaşı'na Çıkarken Münafıkların Savaşa Katılmamalarına İzin Vermesi.

Konu ile ilgili ayetler 9/Tevbe suresinin 42 ve 43. ayetleridir. Surenin bu ayetleri ve bundan sonraki çok sayıdaki ayeti h. 9. yılda yapılan Tebük Seferi ile ilgilidir.⁴²² Bu seferin nedeni Medine'de Hazrec kabilesinin ileri gelenlerinden olan Ebû Âmir, İslam'ın Arabistan yarımadasında hızlı yayılmasından endişe duymaktaydı. Hıristiyanlığı benimseyen bu şahıs, Hz. Peygamber'e sürekli muhalefet yaparak düşmanları ile ittifak içindeydi. Son olarak Huneyn Savaşı'nda Hevazin kabilesi yenilgiye uğrayınca da Şam'a kaçtı. Şam'a kaçarken münafıklara; olabildiğince hazırlık yapın, ben Bizans imparatoruna gidip kuvvet getireceğim, Muhammed'i ve arkadaşlarını Medine'den çıkaracağım, diye haber gönderdi.⁴²³ Bizanslıların, Medine'ye doğru yürüyüp Müslümanları Medine'de yenilgiye uğratmak ve oradan çıkarmak için büyük bir kuvvet toplamakta oldukları haberi alınmıştı. Böyle bir saldırıya karşı tedbir olarak Hz. Peygamber, şartları ölçüsünde güçlü bir ordu kurarak, Medine ve Şam arasında buluna Tebük'e gitti. Bizanslıların Arabistan işgalinden vazgeçmelerinden dolayı savaş gerçekleşmedi. Hz. Peygamber

⁴²² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, II, s. 48-49; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. VIII, s. 143-144; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, c. V. s. 92-93, Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 467, dipnot, 142.

⁴²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, c. V. s. 92-93, Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 467, dipnot, 142; Kur'an Yolu, DİB, c. III, s. 60-61; Algül, Hüseyin, *Mescid-i Dirar İFAV*, Ans. c. III, s. 206-207.

savunma amacıyla gittiği Tebük'te herhangi bir çatışmaya girmeden ordusuyla Medine'ye geri döndü.⁴²⁴

Hız. Muhammed yaşlı, hasta ve çocuklar dışında herkesin Tebük Seferine katılmasını istemişti. Bilinç ve duyarlılıkları zayıf olan müslümanlar ile ikiyüzlüler zorlu yolculuk, belirsizlik ve çeşitli sıkıntılardan dolayı her türlü mazerete başvurarak sefere katılmadılar. Hız. Peygamber, bu mazeretleri kabul edip onların Medine'de kalmalarına izin verdi. Hız. Peygamber'in onlara izin vermesine üzerine vahiy şu uyarıları yapmıştır.⁴²⁵

*“Eğer o sefer, yakın bir ganimet ve kolay bir sefer olsaydı mutlaka peşine düşer gelirlerdi. Fakat o meşakkatli yolculuk kendilerine uzun bir sefer geldi. Bununla beraber, Bizim de gücümüz yetseydi, sizinle beraber elbette sefere çıkardık. diyerek Allah'a yemin edecekler, nefislerini helake sürükleyecekler. Allah biliyor ki, onlar iyice yalancılardır. Allah seni affetti. Fakat doğru söyleyenler sana iyice belli olup, sen yalancıları bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?”*⁴²⁶

Bu ayetlerde Tebük Seferi'ne katılmayanların gerçek yüzleri açığa çıkarıldı. Bu iki yüzlü insanlarla birlikte aynı şehri paylaşan müslümanların ve Hız. Peygamber'in daha dikkatli, duyarlı ve uyanık olması istenmiştir. Bu uyarıya muhatab olan Hız. Peygamber, kendi iradesiyle bir karar vererek, savaşa katılmak istemeyenlere izin vermiştir. Yani bu konuda kendisine vahiy gelmeden böyle bir uygulamada bulunmuştur. Esasında bu gibi şeyler, beşer olan Peygamberlerin doğal

⁴²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, c. V. s. 92-93, Esed, Kur'an Mesajı, s. 467, dipnot 142; Kur'an Yolu, DİB, c. III, s. 60-61; Algül, Hüseyin, Mescid-i Dirar İFAV, Ans. c. III, s. 206-207;

⁴²⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru'l-Kebîr*, II, s. 48-49; Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, Müessesü'r-Risale, H.1420, M. 2000, c. XIV, s. 270-271; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'anil-Azîm*, c. IV, 157-158.

⁴²⁶ 9/Tevbe 42-43. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. IV, s. 351-352.

kendi iradeleri ile ortaya koydukları uygulamalarıdır. Vahiy dışındaki söz ve eylemelerinde günah, hata ve yanlışları onların sorumlulukları ve insan olmalarının gereğidir. Peygamberler bu tür hata ve yanlışlarında masum değillerdir. Hz. Peygamber için doğru olan, o münafıklara izin vermede acele etmemesiydi.⁴²⁷ Daha dikkatli ve sorgulayıcı bir yöntemi benimsemeliydi. Çünkü bu tür ciddi konuların telafisi yoktur. Bu ikazdan sonrada Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi kendisine en yakın akarabası olması ve güveninden dolayı Medine' de bırakmıştır.⁴²⁸ Allah, savaşa katılmak istemeyen münafıklara izin vermenin doğru olmadığını kesin bir ifade ile ikaz etmiştir. Ayette savaşa katılmayanlar da ağır bir şekilde eleştirilmiş, kötü niyetleri ve yalanları ortaya konmuştur.⁴²⁹

9. Hz. Peygamber'in Zeyneb binti Cahş'la Evliliği Konusunda İnsanlardan Çekinmesi.

Hız. Peygamber, köle iken özgürlüğünü verdiği ve evlat edindiğı Zeyd b. Hârise ile asil bir aileden olan halasının⁴³⁰ kızı Zeyneb binti Cahşî evlendirmek istemiştir. Zeyneb ve ailesi istememsine rağmen Hz. Peygamber'in ısrarı ile bu evlilik gerçekleşmiştir. Evlilikleri süresince statü ve yaş farklılığından dolayı sürekli huzursuzluk yaşanmıştır. Zeyd, Hz. Peygamber'e gelerek Zeyneb'den ayrılmak isteğini belirtmiş, Hz. Peygamber ona sabrı tavsiye etmiştir.⁴³¹ Bu evlilik yaşanan

⁴²⁷ Abdülcélîl İsâ, *Peygambrimizin İctihadları*, s. 96-96.

⁴²⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, c. V. s. 70-73. Kütüb-i Sitte Muhtasarı, çev. İbrahim Canan, c. IV, s. 185.

⁴²⁹ 9/Tevbe 42-43.

⁴³⁰ Zeyneb, Hz. Peygamber'in halası Ümeyme bintu Abdumuttalib'in kızı idi. Asaletli bir aileye mensuptu. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'anil-Azîm*, c. XI s. 171; Zemahşerî, *el-Keşşâfu an Hakaiki Gavamidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Kutubu'l-Arabi, Beyrut, Hicri, 1407, c. III. s. 539; Kurtubî, *el-Câmui li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 184; *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, çev. İbrahim Canan, c. IV, s. 185.

⁴³¹ 33/Ahzab 37, İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'anil-Azîm*, c. XI s. 171; Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 115-116; Zemahşerî, *el-Keşşâfu an Hakâiki Gavamidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*, c. III. s. 539; Kurtubî, *el-Câmui li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 184; Bağavî,

sıkıntılardan dolayı boşanma ile sonuçlanmıştır. Hz. Peygamber, Zeyneb ve ailesinin üzüntülerini hafifletmek ve daha fazla yıpranmaması için Zeyneb'i nikahına almayı düşünmüştür.⁴³² Fakat Hz. Peygamber, o günün toplumunda evlatlığın boşadığı birisiyle evlenmenin doğru görülmeyeceği endişesine kapılmıştır.⁴³³ Toplumsal tepkiden çekinen Hz. Peygamber'e vahiy, asıl Allah'tan çekinmesi gerektiğini belirterek, Zeynep'le evlenmesi uyarısında bulunmuştur.⁴³⁴

“Ve bir zaman, Allah'ın lütufta bulunduğu ve senin de iyilik ettiğin kişiye, 'Eşini terk etme ve Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde ol!' demiştin. Ve Allah'ın yakında aydınlığa çıkaracağı şeyi içinde gizlemiştin; çünkü insanlardan çekiniyordun, oysa çekinmen gereken yalnız Allah olmalıydı! Sonra Zeyd o kadınla beraberliğini sona erdirdiğinde onu seninle evlendirdik ki evlatlıkları eşleriyle

Meâlimu't-Tenzil, c. VI, s. 353; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 248-250.

⁴³² Bazı kaynaklarda ki bir kısım rivayetlerde, Hz. Peygamber, Zeyneb'i bir gün açık kapıdan görmüş, onun güzelliğine vurulmuş ve *Ey gönülleri evirip çevirip rabbim! Sen her noksandan uzaksın!* tesbihini demiş, Zeyneb Rasulullah'ın bu sözünü kocasına söyleyince, kocası bu sözden, onun Zeyneb'i beğendiği ve kendisiyle evlenmek istediği sonucunu çıkarmış, kendisine gelerek Zeyneb'i boşamak istediğini söylemiş. Hz. Peygamber; *Eşini terk etme ve Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde ol*, demiş, fakat Zeyd onu dinlemeyip karısını boşamış, daha sonra Rasulullah onunla evlenmiş... Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, III, s. 47-48; Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 115; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 248-250; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 185; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzil*, c. VI, s. 353. Bu konuda ki rivayetler İslam alimleri tarafından tutarsızlıkları nedeniyle eleştirilmiştir. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 185; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzil*, c. VI, s. 353. Çünkü Zeyneb, Hz. Peygamber tarafından ilk defa görülen biri değildir. Halasının kızıdır, çocukluğundan beri tanımaktadır. Tesettür ayetleri daha sonra gelen bir emirdir. Hz. Peygamber onu daha önce pek çok defa serbest kıyafetle görmüştür. Zeyneb'i Zeyd'le zorla evlendiren Hz. Peygamber'dir. Değerlendirmeler için bkz. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 185-189; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzil*, c. VI, s. 353.

⁴³³ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, III, s. 47-48; Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 115-116; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 186-187; Zemahşerî, *el-Keşşâfu an Hakaiki Gavâmidî't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*, c. III, s. 539; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzil*, c. VI, s. 353; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. III, s. 248-250.

⁴³⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, III, s. 47-48; Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 115-116; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 185; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzil*, c. VI, s. 353-355; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. III, s. 248-250.

ilgilerini kestiklerinde onlar için müminler suçlanmasın. Ve Allah'ın buyruğu yerine getirilmiş oldu."⁴³⁵

Bu durumu açığa vurmak Hz. Peygamber'e çok zor gelmiştir.⁴³⁶ Hz. Aişe bu ayette ki uyarıdan dolayı; "Hz. Peygamber kendisine gelen vahiyden herhangi bir şeyi gizleseydi, bu ayeti gizlerdi," demiştir.⁴³⁷

Hz. Peygamber, Allah'ın emrettiği evliliği gerçekleştirmiştir. Allah'ın vermiş olduğu hüküm hakkında, o hükme uymak en doğru tercihtir. Hz. Peygamber'in evliliğinde aykırı bir durumda yoktur. "Allah'ın, kendisine farz kıldığı şeyleri yerine getirmesi konusunda peygambere bir darlık yoktur. Daha önce gelip geçen peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Allah'ın emri, kesinleşmiş bir hükümdür.,,"⁴³⁸ Hz. Peygamber, Zeyd'in babası olmadığı ve onun boşadığı hanımla evlenmesinden dolayı haramlığı/hürmeti müsahele meydana gelmediği de vahyin ikazıdır.⁴³⁹ "Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir, fakat o, Allah'ın Elçisi ve bütün peygamberler'in sonuncusu'dur. Ve Allah her şeyi hakkıyla bilendir."⁴⁴⁰ "Ve Allah'ın yakında aydınlığa çıkaracağı şeyi içinde gizlemiştin; çünkü

⁴³⁵ 33/Ahzab 37.

⁴³⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru'l-Kebîr*, III, s. 47-48; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'anîl-Azîm*, VI, 423-425; Kâdî Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, V, s. 376-377; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. III, s. 248-250.

⁴³⁷ Buhari, *Tevhid*, 22, VII, s.175-176; Müslim, *İman*, 77, I. s. 1760-288. Tirmizi, *Tefsir*, 33, V. 352-355. Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 117; Zemahşerî, *el-Keşşâfu an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*, c. III. s. 540; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, c. VI, s. 354. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 183. Başka bir rivayette Bu sözü Enes ifade etmiştir. *Rasulullah eğer bir şeyi gizlemiş olsaydı bu işi gizlerdi*. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 248-250. Yine Hz. Aişe başka rivayette: "Hz. Peygamber'e bu ayetten daha şiddetli/sıkıntılı bir ayet inmemiştir." demiştir. Bağavi, *Mealimu't-Tenzil*, c. VI, s. 354. Kurtubî Hasan Basrî'nin tefsirinden riveyetle yaptığı başka bir rivatte, bu ifadeyi Hz.Ömer, İbn Mes'ud, Aişe ve Hasan'ın rivayet ettiğini kaydetmektedir. Tefsîr-i Hasan-ı Basrî II/210; bkz. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 183.

⁴³⁸ 33/Ahzab 38.

⁴³⁹ Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 186-189; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, s. 319-321.

⁴⁴⁰ 33/Ahzab 40.

insanlardan çekiniyordun, oysa çekinmen gereken yalnız Allah olmalıydı!”⁴⁴¹ Ayeti Hz. Peygamber’e; Allah’tan çok halktan çekindiği ve asıl çekinilicek olanın Allah olduğu uyarılarını yapmıştır.

Hz. Peygamber bu olayda uyarılarak, gizlediği duygu ve düşüncesi ile yüzleştirilmiştir. Bu olay kendisine çok zor gelmiştir. Geleneksel değerler ve toplumsal yapıdan endişe duyarak ve korkarak düşüncelerini dışa vuramamıştır. Bunlar bir insanda olan doğal beşeri duygu ve davranışlardır. Kur’an bu olayda Hz. Peygamber’in her söz ve eyleminin vahiy olmadığını ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber, yaşamında vahiy dışında da duygu, düşünce ve eylemlerde bulunmuştur. Öyle ki, bazen vahyin ortaya koyduğu ilkelere aykırı duygu ve düşünceleri de -bu olayda olduğu gibi- olmuştur. Bu doğal karşılanması gereken, onun beşeri kişiliği ve örneklik misyonunun gereğidir. Böyle bir peygamber ancak insanlara örnek olabilir. Çünkü Peygamberler kendi beşer cinsinin içinden seçilmiş ve onlara örnek olmuştur. Hatasız olan, her söz ve eylemi vahiy olan peygamberin, insanlara model olması mümkün değildir.

10. Hz.Muhammed’in Helal Olan Bir Şeyi Kendisine Haram Kılması.

Hz. Peygamber, rivayetlerde geçen bal şerbeti içmeyi veya eşlerinden birini kendine haram kılması gibi nedenlerden dolayı uyarıya maruz kalmıştır. Buhari’de Hz. Aişe’den rivayet edilen şu olaydır.⁴⁴² Hz. Peygamber, Zeyneb binti

⁴⁴¹ 33/Ahzab 37.

⁴⁴² Bu konuda başka bir rivayette de Hz. Peygamber ikinci namazlarından sonra hanımlarını ziyaret eder, ilgilenirdi. Bir defasında Hafsa’nın yanında her zamankinden daha fazla kaldı. Ben -Hz. Aişe - bunu kıskanarak sebebini Hz. Peygamber’in diğer hanımlarına sordum. Bana, yakınlarından biri Hafsa’ya bir okka bal hediye etti, Rasûlullah’a bal şerbeti yapıp içirmiş olmalı dediler. Öyle ise, kasem olsun, bizde ona mutlaka bir hile kurmalıyız. Sevde ve Safiye’ye size uğradığında ve yaklaştığında Ey Allah’ın Rasûlü sen meğafir mi yedin? diyeceksiniz... Buhârî, *Talâk*, 8, VI, s. 167, Kütüb-i Sitte Muhatasarı, Tercüme ve Şerh, İbrahim Canan, c. IV, s. 330-333; Kurtubî rivayetler değerlendirerek bu rivayetin doğru olduğunu ifade eder. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an*, c. XVIII, s. 171-173; Bağavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, c. VIII, s. 158.

Cahşin yanında bal şerbeti içer ve fazla kalırdı.⁴⁴³ Ben ve Hafsa, Peygamber hangimize gelirse Mağafir⁴⁴⁴ mi yedin? Senden mağafir kokusu geliyor. Diyelim diye konuştuk. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki, *Hayır! Zeyneb binti Cahş'ın yanında bal şerbeti içmiştim, öyle ise daha da içmem, işte yemin ettim, Bunu kimseye söyleme*⁴⁴⁵.

Bu konuda kaynaklardan geçen diğer bir olay⁴⁴⁶ ise Hz. Peygamber'in eşi Mariye'yi⁴⁴⁷ kendisine haram kılması meselesidir.⁴⁴⁸ Hz. Peygamber Hz. Hafsa ile zamanını geçireceği gün⁴⁴⁹ o, babası Hz. Ömer'i ziyarete gitmek için izin ister ve

⁴⁴³ Farklı rivayetlerde bal şerbetini eşlerinden Sevde veya Ümmü Seleme'nin yanında içmiştir. Buhari, *Talâk*, 8, Kütüb-i Sitte Muhatasarı, Tercüme ve Şerh, İbrahim Canan, c. IV, s. 330-333 Kurtubî, *el-Câmui li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 172.

⁴⁴⁴ Kötü kokulu ağaç zamkı. Kütüb-i Sitte Muhatasarı, Tercüme ve Şerh, İbrahim Canan, c. IV, s. 330-333.

⁴⁴⁵ Buhârâ, *Tefsir*, 66/1; *Eymân* 25, *Nikah* 103, *Et'ime* 32, *Eşribe* 10, 15, *Tıp*, 4, *Hıyel* 5; Müslim, *Talâk* 20, (1474); Ebû Dâvûd, *Eşribe*, 11, (3715); Nesâî, *Talâk*, 17; İbrahim Canan, Tercüme ve Şerh, Kütüb-i Sitte Muhatasarı, , c. IV, s. 330-333. Kurtubî, *el-Câmui li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 171; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzil*, c. VIII, s. 159; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'il-Azîm*, c. XIV, s. 50-53.

⁴⁴⁶ Bu olay hakkında ki rivayetler için bkz. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, III, s. 376-377; Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, c. XXIII, s. 83-88; Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 561-564; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzil*, c. VIII, s. 159-161. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, c. XIV, s. 47-49.

⁴⁴⁷ **Mariye**, Mısır Mukavkısı'nın Hz. Peygamber'e hediye olarak gönderdiği iki cariye den biridir. Kurtubî, *el-Câmui li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 172.

⁴⁴⁸ Rivayetleren anlaşıldığı kadar Hz. Peygamber'in eşi Mariye'ye ile ilgilenmesine -geçmiş cariye olması sebebiyle statüsü gereği- Hz. Aişe ve Hz. Hafsa kıskançlık göstermekte ve karşı gelmektedirler. Enes'den gelen bir rivayet şöyle geçmektedir: *Rasulüllah'ın zaman zaman birleştiği bir cariyesi vardı. Hz. Aişe ve Hz. Hafsa peşini bırakmadılar. Sonunda Rasûlüllah bu cariyeyi nefesine haram etti. Bunun üzerine: Tahrir suresi nazil oldu.* Nesâî, *İşretü'n-Nisâ*, 4, (7, 71); Kütüb-i Sitte Muhatasarı, Tercüme ve Şerh, İbrahim Canan, c. IV, s. 332-333; Kurtubî, *el-Câmui li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 171; Zamehşerî, 66/Tahrir 1-5 ayetlerinin iniş sebebinin bu hadise olduğu üzerinde durur. Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 561-564.

⁴⁴⁹ Taberî'de geçen bir kısım rivayetlerde Hz. Aişe ve Hz. Hafsa birbirlerini seviyor ve iyi geçiniyorlardı. Hafsa bir gün babası Ömer'i ziyarete gittiği gün, Hz. Peygamber eşi Mariye ile Hafsa'nın odasında birlikte oldular. Normalde o gün Hz. Peygamber, Aişe ile birlikte olması gerekirken, zamanını Mariye ile geçirmişti. Hafsa dönüşte odasında Hz. Peygamber ile Mariye'yi birlikte görünce, öfkeli bir şekilde, bana kötülük yaptın, diye serzenişte bulunur. Olayın Hz. Aişe'ye haber verilmesinden endişe duyan, Hz. Peygamber, Hafsa'ya, kendisini hoşnut edeceğini, bu konuyu gizlemesini ve Hz. Aişe'ye söylememesini ister. Hz. Peygamber bir daha Mariye ile birlikte olmayacağına da yemin eder. Ayetler bu olaydan sonra iner. Taberî, *Camiu'l-Beyan fî Te'vili'l-Kur'an*, c. XXIII, s. 85-87. **Olayın bu boyutu ile geçtiği rivayetler konunun bütünlüğü içinde daha tutarlı ve doğru görülmektedir. Tefsirlerdeki değerlendirmelerde daha çok Hz. Peygamber'in**

Hız. Peygamber ona izin verir. Dönüşünde, odasının kapsının kapalı olduğunu ve Hız. Peygamber'in Mariye ile kendi odasında olduğunu farkederek, içeri girmez. Mariye çıkıncaya kadar bekler. Hafsa, Hız. Peygamber'e kızgınlıkla: *Bugün benim evimde ve yatağında seni kiminle olduğunu gördüm! Bana karşı bir hak ve saygı görmedim.* der. Hız. Peygamber, Hız. Hafsa'nın ağladığını ve yüzünde ki kızgınlığı görünce: *Ey Hafsa lütfen bunu gizle ve sakın Aişe'ye söyleme, Mariye'ye bir daha yaklaşmayacağım, diye yemin eder.*⁴⁵⁰ Neticede Allah'ın yasaklamadığı bir şeyi kendisini yasakladığı için aşağıda ki uyarı ile karşılaşır.

*“Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Allah size yeminlerinizi çözmeyi meşrû kılmıştır. Allah sizin sahibinizdir. O bilendir, hikmetle yönetendir. Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: Bunu sana kim bildirdi? dedi. Peygamber: Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi, dedi.”*⁴⁵¹

Ayette geçen yasağın Hız. Peygamber'in bir şey yememe, içmeme veya cariyesine yaklaşmama konularından biri olabileceği gibi, başka bir konuda olabilir. Ayetlerin iniş sebebi olarak tefsir ve hadis kaynaklarında geçen bu olaylar, konuya açıklık getirmektedir. Tahrim suresinin 3. ayetinde konu edinen eşlerle ilgili olarak

Mariye'yi ikendisine haram kılması konusu işlenmiştir. Hafsa'nın, Hız. Peygamber'i Aişe'ye şikayette bulunma nedeni, olayın Hafsa'nın odasında meydana gelmesi ve Hız. Peygamber'in Hafsa ile zamanını geçirmesi gerekirken Mairye ile birlikte olması, Aişe ve Hafsa'nın çok iyi geçinmeleri, Aişe'nin, Hız. Ebu Bekir'in kızı olarak farklı konumu ve Hız. Peygamber'in diğer eşleri arasında etkin kişiliği bu konuda ki rivayetleri daha tutarlı kılmaktadır.

⁴⁵⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru 'l-Kebîr*, III, s. 376-377. Taberî, *Câmiu 'l-Beyân fî Te'vîli 'l-Kur'an*, c. XXIII, s. 83; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi 'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 172; Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 561-563; Bağavî, *Meâlimu 't-Tenzil*, c. VIII, s. 159-161.

⁴⁵¹ 66/Tahrim 1-3.

kaynaklarda farklı rivayetler geçmektedir.⁴⁵² Rivayetler bir bütün içinde ele alındığında ve vakıya uygunluğu düşünüldüğünde, kendisine sır verilen eşin Hz. Hafsa ve bu sırrın paylaşıldığı eşin de Hz. Aişe olduğu haberleri daha doğru görülmektedir.⁴⁵³ Dolayısıyla surenin 4. ayetinde hitap edilen eşlerin Hz. Hafsa ve Hz. Aişe olduğu kabul görür.⁴⁵⁴

Taberî, bu ayetin yorumunda: Bu konuda söylenecek en doğru söz şudur. Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine helal kıldığı bir şeyi haram kılmıştır. Haram kılınan şey cariyesi olması da, helal olan içeceklerden birisinin olması da caizdir veya bunların dışında başka bir şey olması da caizdir. Hangisi olursa olsun o kendisine helal olanı haram kılmıştır. Helal olan bir şeyi kendisine haram kıldığı için Allah onu azarlamış ve yeminini bozması gerektiğini açıklamıştır.⁴⁵⁵

⁴⁵² Rivayetlerde Hz. Aişe ve Hafsa dışında Safiye ve Sevde'nin isimleri de geçmektedir. (Buhari, *Talâk*, 8, *Tefsir*, 66/1; *Eymân* 25, *Nikah* 103, *Et'ime* 32, *Eşribe* 10, 15, *Tıp*, 4, *Hıyel* 5; Müslim, *Talâk* 20, (1474); Ebû Davûd, *Eşribe*, 11, (3715); Nesai, *Talak*, 17; Kütüb-i Sitte Muhatasarı, Tercüme ve Şerh, İbrahim Canan, c. IV, s. 330-333.

⁴⁵³ Buhari, *Tefsir*, 66/1; Müslim, *Talâk* 20, (1474); Kurtubi, *el-Câmui li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 172; Zemahşeri, *Keşşaf*, c. IV, s. 561-563; Bağavi, *Mealimu't-Tenzil*, c. VIII, s. 158- 159; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'anil-Azîm*, c. XIV, s. 47-49.

⁴⁵⁴ Buhari, *Tefsir*, 66/1; Müslim, *Talâk* 20, (1474); Taberî, *Camiu'l-Beyan fî Te'vili'l-Kur'an*, c. XXIII, s. 83- 90; Kurtubi, *el-Câmui li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 172-1173. Zemahşeri, *Keşşaf*, c. IV, s. 561-563; Bağavi, *Mealimu't-Tenzil*, c. VIII, s. 158-162; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'anil-Azîm*, c. XIV, s. 47-54.

⁴⁵⁵ Taberî, *Camiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, c. XXIII, s. 89-90. Nebî a.s'ın helal olan bir şeyi kendisine yeminle haram kılması caizdir. O da bu ayetle anlaşılmaktadır. *Ey Peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?* Bunun anlamı; Allah'ın helal kılmış olduğu şeye yaklaşmamaya niçin yemin ediyorsun ve bunu kendine yeminle niçin haram kılıyorsun? Biz deriz ki; Hz. Peygamber bu hususu yemin ile kendisine haram kılmıştır. Bu da şu hadiste geçenlerden dolaydır. Aişe dedi ki: *Rasulullah ilâ'da bulundu ve haram kıldı. İlâ'da keffâret ile emredildi. Bu da kendisine Tahrim suresinde ifade edildi. Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?* Buhârî, *Savm*, 11, *Salat* 18, *Nikah* 91, 92, *Talâk* 21, *Eymân*, 20; Müslim *Redâ*, 99, *Talâk*, 34, Tirmizî, *Talâk* 21, Nesâî, *Talâk* 32., Taberî, *Camiu'l-Beyan fî Te'vili'l-Kur'an*, c. XXIII, s. 89. Böyle bir zorluktan çıkış yolunu Yüce Allah kendisine göstermiştir. 5/Maide 89 *"Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da keffâreti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek, yahut onları giydirmek, yahut da bir köle azat etmektir. Bunları bulamıyan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin keffâreti işte budur. Yeminlerinizi koruyun. Allah size âyetlerini açıklıyor; umulur ki şükredersiniz!"* Taberî, konunun

Elmalılı, konuya ilişkin rivayetleri tahlil ettikten sonra şöyle bir özet yapar. Hz. Peygamber'in eşlerinden birine sır olarak söylediği bir sözü o tamamen koruyamamış, yine Rasulüllah'ın eşleri içinden en çok samimi olduğu birine çıtlatmış, bundan haberdar olan Hz. Peygamber de ona sitem etmişti. Bunun üzerine ikisi birbirine arka çıkıp kendisinden bazı maddî taleplerde bulunarak diğer eşlerini de ilgilendirecek tarzda bir dayanışma içine girmişlerdi. Bu durum karşısında Rasulüllah, hem dünya hayatının kendi nazarındaki önemsizliğini anlatmak hem de ailesine karşı eğitici bir tedbir uygulayarak onların gerçek iradelerini yoklamak üzere mutât aile hayatını terk etti. Dargın bir halde onların odalarında bulunmak yerine îlâ yemini⁴⁵⁶ yapıp kendine ait odasında bir ay tek başına yaşamaya çekildi.⁴⁵⁷

Bu konuda ki ayetler, Hz. Peygamber'in beşeri söz ve tavırlarını yansıtmaktadır. Peygamber'e ait her söz ve davranışın vahiy olmadığı bu ayetlerden anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber helal olan bir şeyi kendisine haram kılmıştır. Allah Teâlâ, eşlerini hoşnut kılmak ve onların hatırı için helal olanı yasaklamayı, haram kılmasını doğru bulmayıp onu uyarmıştır. Hz. Peygamber böyle bir kararı yemin ile almış olsa bile, Allah Teâlâ bunun doğru olmadığını ikaz ederek, bundan dolayı yeminini bozmasını ve kararından vazgeçmesini istemiştir. Hz. Peygamber, Hafsa'dan sırrını korumasını istemiş ve oda sırrını korumamıştır. Daha sonra Aişe ve Hafsa, Peygamber'e sitem etmiş ve özel talepleri olmuştur. İmkanları ölçüsünde bu

sonuç bölümünde îlâ ve haram kılma konusu üzerinde karar kılmıştır. Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c. XXIII, s. 89-90.

⁴⁵⁶ Burada geçen îlâ kelimesi bir kısım alimlerece Bakara suresini 226. Ayetinde geçen anlamıyla belirli bir süre eşlerine yaklaşmama yemini olarak, bazılarınca ise mutlak anlamda bir yemin olarak anlaşılmıştır. Bu ayetlerin inmesini takiben Rasulüllah'ın yemin kefareti ödeyip ödemediği kesinlik taşımamaktadır. Ödediğine dair rivayetler de farklı biçimlerde ifade edilmiştir. Dini vecibe olan yemin kefareti, ihtiyaten yaptığı bir tasadduk veya bir şükran ifadesi olabileceği şeklinde belirtilmiştir. Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 563-564; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 177-178; Kur'an Yolu, Heyet, DİB, c. V, s. 403-404.

⁴⁵⁷ Elmalılı, *Hak Dinî Kur'an Dili*, c. VIII, s. 132.

talepleri yerine getirmesi mümkün olmayan Hz. Peygamber, hanımlarına darılmış ve bir müddet ayrı yaşamıştır. Bu söz ve eylemler Kur'an'ın vurguladığı gibi elçisinin insan olduğu olgusunu ortaya koymaktadır.

Bu ayetler ışığında Hz. Peygamber'in her söz ve davranışının vahiy olmadığını Yüce Allah, Kur'an aracılığı ile ortaya koymuştur. Hz. Peygamber'de vahye karşı sorumludur ve bir imtihanı yaşamaktadır. Vahyin koyduğu ilkelere göre yaşamak tüm insanlar gibi onu da bağlamaktadır ve bir ayrıcalığı yoktur. Hz. Peygamber'e yapılan uyarılar ile de, Allah'ın dinde helâl kıldığını haram, haram kıldığını da helal kılma yetkisinin hiç kimseye ait olmadığı vurgulanmıştır. Dinde hükmü yalnız Allah koyar. Hz. Peygamber vahyin konu etmediği alanda hükümler koymuş, söz ve eylemlerde bulunmuştur ama bunlar onun beşeri ictihadları ve beşeri özelliklerinin yansımasıdır. Bu ictihadlarında, söz ve eylemlerinde doğruları olduğu gibi yanlışları ve hataları da olmuştur. Bunlardan dolayı uyarılmış olması ve düzeltilmesi bu gerçeği ifade etmektedir.

11. Hz. Peygamber'in Tek Taraflı Hüküm Verme Teşebbüsü.

Hz. Peygamber kendisine bir hırsızlık olayından dolayı müracaat eden tarafı dinlemesi, şikayet edilen tarafı dinlemeden cezalandırmak istemesi sorunudur. Medine'de kötü şöhreti olan Übeyrik oğullarından Ebu Tu'ma lakaplı Beşir, bir gece Rifâa isminde yeni müslüman olmuş bu kişinin evine girerek un çuvalı içinde kılıç ve zırhını çalar. Rifâa durumu, yeğeni ve bu hadiseyi rivayet eden Kâtâde b. Nu'man'a haber verir. Kâtâde gerekli araştırmayı yapıp Ebu Tu'ma'ya ulaşınca, onlar suçu Lebid b. Sehl isimli bir müslüman veya bir yahudî'nin üzerine atarlar. Mağdurlar, durumu Hz. Peygamber'e getirerek davacı olurlar. Hz. Peygamber; *Gerekeni yapacağım*, cevabını verir. Übeyrik ailesi ve Ebu Tu'ma durumu öğrenince,

kurdukları plan gereği uygun birini Hz. Peygamber'e göndererek, iftiraya uğradıklarını, ortada hiçbir delil olmadan Kâtâde tarafından suçlandıklarını bildirip yakınırılar.⁴⁵⁸ Kâtâde durumu öğrenmek için Rasulüllaha gelince Rasulüllah ona, *Bana müslüman ve suçsuz oldukları söylenen kimseleri, elinde bir delil olmadığı halde hırsızlıkla suçladın*, diyerek serzenişte bulunur. Kâtâde yaşadıklarından derin bir üzüntü duyarak, amcası Rifâa gelip durumu izah eder. Rifâa: İşimiz Allah'ın yardımına kaldı, der. Bu olay üzerine aşağıdaki ayetler nazil olur.⁴⁵⁹ Bu olay açıklığa kavuşunca, Ebu Tu'ma Medine'den Mekke'ye kaçar.⁴⁶⁰

*“Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma! Ve Allah'tan af dile. Çünkü Allah gerçekten bağışlayan, çok merhamet edendir. Kendilerine hainlik edenleri savunma. Muhakkak Allah hain günahkârları sevmez. İnsanlardan hainliklerini gizlemeye çalışırlar da Allah'tan gizlemeyi düşünmezler. Halbuki, O'nun razı olmayacağı tezviratı tertip ederlerken, o yanibaşlarında. Allah onların ne yaptıklarını çok iyi bilir. ”*⁴⁶¹

Hz. Peygamber'in bu konuda yanlış yönlendirmelerle haksız bir karar verdiği görülmektedir. Hz. Peygamber elindeki bilgilere dayanarak hüküm vermiştir. İbn Kesîr bu ayetlerin açıklamasında bu konuda ki rivayetlere yer vermiştir. *“Ben işittiğime göre hüküm veririm, Belki biriniz birinize karşı delilinizde beni yanıltmış olablirsiniz ve bende buna göre hüküm veririm. Ben kime bir müslümanın hakkını*

⁴⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, c. IX, s. 458.

⁴⁵⁹ Tirmizî, *Tefsir*, V, s. 22; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, I, s. 254-255; Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, c. IX, s. 460-461; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'anîl-Azîm*, IV, s. 261-264; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, c. II, s. 282-283; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, s. 78-79; *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB, H.Karaman vs. c. II, s. 136.

⁴⁶⁰ Bu konuda farklı rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, c. IX, s. 458-461; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'anîl-Azîm*, IV, s. 261-264.

⁴⁶¹ 4/Nisâ 105-108.

haksız bir şekilde vermiş isem, bu ona ateşten bir parçadır.”⁴⁶² Bu olay Hz. Peygamber’in söz ve davranışlarının vahyin bir ürünü olmadığını, gaybi bilmediğini, aynı zamanda diğer insanlar gibi beşeri ilkelere tabi olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber’in hata yapabildiği, yanılabilirdiği ve yanlış hukuki kararlar verdiğini gözler önüne sermektedir. Bu olayda vahyin; “*Hainlerden taraf olma! Ve Allah’tan af dile,*”⁴⁶³ şeklinde doğrudan bir uyarı ile başlaması, Hz. Peygamber’in ciddi yanılğı ve hatalar yaptığını ifade etmektedir. Hz. Peygamber’in duygularına ve yanlış yönlendirmelere göre değil, hakikati ve adaleti esas alan Kur’an’a göre hareket etmesi tavsiye edilmiştir.

12. Hz. Peygamber’in Vahyi Koruma ve Okuma Endişesi Taşınması Uyarısı;

Hiz. Peygamber gelen vahyi hemen ezberlemek için beklemeden dudağını ve dilini hareket ettirerek acele ediyordu. Allah bu davranışını düzelterek, nasıl davranması gerektiğı uyarısında bulunmuştur.⁴⁶⁴

“Dilini hızla oynatıp durma, çünkü onun toplanması ve okunması Bizim işimizdir. O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. Sonra şüpheden olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir.”⁴⁶⁵

Bu ayetler, Hz. Peygamber’e vahiy geldiğinde nasıl davranması gerektiğı uyarısında bulunmuştur.⁴⁶⁶ Allah Teâlâ bu ayetlerde vahiy ile alakalı önemli bilgiler vermiştir.

⁴⁶² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’anîl-Azîm*, IV, s. 259-260. Buhârî, *Kitâbu’ş-Şehâdât*, 2485; Müslim, *Kitabu’l-Akziye*, 1713.

⁴⁶³ 4/Nisâ 105.

⁴⁶⁴ Mukâtî’l b. Süleyman, *Tefsîru’l-Kebîr*, c. III, s. 422-423; Buhârî, *Tefsîr*, sure, 75, 2; Taberî, *Câmiu’l-Beyân fî Te’vili’l-Kur’an*, c. XXIII, s. 496-500; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’anîl-Azîm*, XIV s. 196; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an*, c. XIV, s. 103-104; Bağavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, c. VIII, s. 283-284.

⁴⁶⁵ 75/Kiyâme 16-19. Buna yakın anlamda bkz. 20/Tâhâ 114.

1. Allah, vahyi Hz. Peygamber'e ezberletmiş ve yazılı duruma getirip kitap haline getirmesini sağlamıştır.⁴⁶⁷

2. Hz. Peygamber'in vahyi okumasını sağlamıştır.⁴⁶⁸

3. Vahiy kendisine okunduğu zaman Hz. Peygamber'in susarak onu dinlemesi emredilmiş, o da susarak dinlemiştir.⁴⁶⁹

Taberi ayette geçen *toplanması* anlamının, Allah'ın Kur'an'ı ezberletmesi ve yazıya geçmesini kendi üzerine aldığı rivayetlerine yer verir.⁴⁷⁰ Yüce Allah, biz onu okuduğumuz zaman buyurarak okuma fiilini kendisine isnat etmiştir. Başka bir ayette onu vahiy meleğinin Hz. Peygamber'in kalbine indirdiği bildirilmektedir.⁴⁷¹ Bu ayetler arasında bir çelişki söz konusu değildir. İlahi vahyin Cebrail aracılığı ile Hz. Peygamber'in zihnine yerleştirilmesidir.⁴⁷²

13. Hz. Peygamber'in Tebliğ Görevinde Aşırıya Gitmesi.

Peygamberlerin en temel görevi ilahi vahyi olduğu gibi insanlara ulaştırmaktır. İnsanlara tebliğ görevi yapılırken, vahyin olduğu gibi ulaştırılmasını, baskı, şiddet ve zorbalıkta bulunmamaları emredilmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber'de zaman zaman aşırılıklara girmiş ve böyle bir davranışa yönelince Yüce Allah tarafından uyarılmıştır.

⁴⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, c. XXIII, s. 499-502; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'anil-Azîm*, XIV s. 196-199; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 103-104; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, c. VIII, s. 283-284.

⁴⁶⁷ 75/Kıyâme 16-19, Ayrıca bkz. 87/A'lâ 6. Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, c. XXIII, s. 498-502. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 103-104.

⁴⁶⁸ 75/Kıyâme 17-19; Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, c. XXIII, s. 498-502. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 103-104.

⁴⁶⁹ Buhârî, Tefsir, 75; Müslim, Salât, 148. Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, c. XXIII, s. 498-502. Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 103-104.

⁴⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, c. XXIII, s. 501.

⁴⁷¹ 2/Bakara 97; 16/Nahl, 102; 26/Şu'ârâ 193.

⁴⁷² Kur'an Yolu, Heyet, c. V, s. 509.

“Peki ama, onlar bu mesaja inanmak istemiyorlarsa, kendini mi paralayacaksın?”⁴⁷³ “O halde, öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin.”⁴⁷⁴ “Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekûn iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mü'min olsunlar diye, insanları zorlayacaksın?”⁴⁷⁵ “Belki de sen, müşriklerin; “Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya!” demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını göz ardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak. Fakat sen, ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir.”⁴⁷⁶

Allah Teâlâ elçisine hiçbir baskı, şiddet ve zorlama yapmadan insanları uyarmasını ve tebliğde bulunmasını emretmiştir. Din, dini emirler, iman ve ibadet kişinin kendi hür iradesi, gönülden istemesi ve benimsemesine bağlıdır. Baskı ve zorbalıkla benimsenen din ve dini yaşam aldatmadır. Kur'an'ın önemle vurguladığı konu, insanların kesin ve mutlak hidayete erdirmek değil, sadece Allah'ın gönderdiği vahyi insanlara olduğu tebliğ etmektir.⁴⁷⁷ *“Seninle tartışmaya girişirlerse, de ki: “Ben, bana uyanlarla birlikte kendi özümü Allah'a teslim ettim.” Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere de ki: “Siz de İslâm'ı kabul ettiniz mi?” Eğer İslâm'a girerlerse hidayete ermiş olurlar. Yok, eğer yüz çevirirlerse sana düşen şey ancak tebliğ etmektir. Allah, kullarını hakkıyla görendir.”⁴⁷⁸*

⁴⁷³ 18/Kehf, 6; Bu anlamda bkz. 26/Şu'ârâ 3.

⁴⁷⁴ 88/Gâşiye 21-22.

⁴⁷⁵ 10/Yûnus 99.

⁴⁷⁶ 11/Hûd 12.

⁴⁷⁷ Hz. Peygamber meşru savunma ve hakların korunması için savaş emri geldikten sonra da inanmayanları imana zorlamamış, yalnızca topluma zarar verenleri sürgüne göndermiş, diğer gayri müslimlerle hukuk çerçevesinde aynı ülkede yaşamış ve yaşnmasını istemiştir. (Kur'an Yolu Heyet, DİB, c.V s. 613.

⁴⁷⁸ 3/Al-i İmrân 20; bkz. 2/Bakara 256; 10/Yûnus 99, 108; 16/Nahl 82; 18/Kehf 29; 28/Kasas 56; 42/Şûrâ 48; 50/Kâf 45.

Hız. Peygamber tebliğ vazifesini yerine getirirken, inanmayanlar onunla alay etmiş, karşı çıkmış, iftiralarda bulunmuş ve bu nedenlerden dolayı da o derin üzüntü yaşamıştır. “Demek sen, bu söze inanmazlarsa, arkalarından üzülerək âdetâ kendini tüketeceksin!”⁴⁷⁹ Hız. Peygamber’in böyle bir üzüntü ve aşırı duygusallık içine girmesine gerek yoktur, çünkü ona düşen tebliğde bulunmasıdır. İnsanların inanmamalarından dolayı da sorumluluğu yoktur. Ama her insanda olduğu gibi ondaki bu duygular da doğal beşeri davranışlardır. İster istemez her insan da ortaya çıkabilecek duygu ve davranış şekilleridir. İnsanların İslam’ı benimsemesi, davetini kabul etmesi, kendisinin peygamberliğinin kabul etmesi arzusu, doğal beşeri duygulardır. Bunlar Peygamber’i hemcinsleri ile ortak kılan ve onlara yaklaştıran davranışlardır.

14. Hız. Peygamber’in Düşmanlara Lanette Bulunması Hakkında Uyarılması

Hız. Peygamber Uhud Savaşı sonrası amcası Hız. Hamza’nın bedenine müşriklerin yapmış olduğu işkenceyi görünce çok üzölmüş lanette bulunmuştu. Hız. Peygamber şayet müşriklere karşı bir zafer kazanırsa otuz kişiye aynı şekilde misilleme yapacağını söylemişti.⁴⁸⁰ Bunun üzerine bu ayetler inmişti.

*“Allah’ın onların tevbelerini kabul etmesine yahut onları cezalandırmasına karar vermek senin işin değildir, çünkü onlar zalimlerin ta kendileridir. Oysa göklerdeki ve yeryüzündeki her şey Allah’a aittir: O, dilediğini affeder, dilediğini cezalandırır; ve Allah, çok affedicidir, rahmet kaynağıdır”*⁴⁸¹

⁴⁷⁹ 18/Kehf 6.

⁴⁸⁰ Vâkıdî, I, 290, 332; İbn Hişam, II, 95-96; Taberî, II, 528-529.

⁴⁸¹ 3/Al-i İmrân 128-129.

Bu ayetlerde inanmayanlar hakkında verilecek hükümde, Hz. Peygamber'in yaşadığı üzüntü ve acı sonucu keyfi bir uygulamada bulunamayacağı uyarısı yapılmıştır. Verilecek hükümde Hz. Peygamber'in herhangi bir müdahalesinin olmayacağı, hükmün Allah'a ait olduğu hatırlatılmıştır. Vahiy, getirdiği ilkelerle şahsa göre, keyfi ve hukuksuz uygulamaları kaldırmış, herkese eşit hukuki uygulamalar getirmiştir. *“Siz ey imana ermiş olanlar! İnsaf ile hakikate şahitlik yaparak Allaha bağlılığınızda sıkı durun; ve herhangi bir kimseye karşı nefretiniz, sizi adaletten sapma günahına itmesin. Adil olun: bu, Allaha karşı sorumluluk bilinci duymaya en yakın olanıdır. Ve Allaha karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: şüphe yok ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”*⁴⁸² Hukuki uygulamaların tamamen adalete uygun, keyfilikten uzak olması hatırlatılmıştır.⁴⁸³ Yüce Allah, Peygamber'inin yaşadığı insani hüznü ve acıyla, inanmayanların dünya ve ahirette bir cezaya çarptırılması için lanette bulunmasını kınamıştır.

*“Eğer ceza verecekseniz, mutlaka sizin maruz kaldığınız miktarı aşmadan cezalandırınız; yok eğer sabrederseniz, bu, sabırda direnenler için daha hayırlıdır. Ve sen de sabret ve senin sabretmen yalnızca Allah sayesinde mümkündür! Ve onlardan yana üzülmeyin! Hele onların çevirdikleri entrikalardan dolayı için hiç daralmasın! Çünkü Allah sorumluluk bilincine sahip olanlarla iyilik ve erdemi hayat tarzı haline getirenlerle beraberdir.”*⁴⁸⁴

Söz konusu ayetin yorumunda Taberî, Ey nebî inanmayanların tevbesini kabul etmede sana düşen bir şey yoktur. Ey Muhammed onlar hakkında emrimin gerçekleştirilmesinde sana bir şey düşmez. Onların işleri bana aittir. Onlar hakkında

⁴⁸² 5/Mâide 8; bkz. 4/Nisâ 135; 16/Nahl 90; 42/Şûrâ 15.

⁴⁸³ 42/Şûrâ 15; 57/Hadîd 25.

⁴⁸⁴ 16/Nahl 126-128.

ben hüküm veririm. Çünkü inanmayanların cezalandırılması veya onların tevbesini kabul etmesi yaratıcıya aittir. Bana karşı gelenin, isyan edenin ve nankörlük edenin tevbesini kabul etmek, azab etmek veya onlar hakkında hüküm vermek bana aittir. Dilersem bu dünyada hemen cezalandırırım veya ahirete ertelerim veya onlara zaman veriririm.⁴⁸⁵

Zamehşerî'de ayetin yorumunda şöyle der. Allah işlerinde hükmedendir. Allah dilerse inanmayanları yok eder, dilerse yenilgiye uğratar, dilerse teslimiyetlerini kabul ederek tevbelerini kabul eder. Onların işlerinde sana düşen bir şey yoktur. Sen sadece kulsun, uyarmak, tebliğ etmek ve çaba göstermek için gönderilmiş elçisin.⁴⁸⁶

Hiz. Peygamber'e yönelik bu ikazlar, onun bir görev ve sorumluluk taşıdığını söz ve uygulamalarında özgür davrandığını göstermektedir. Zaman zaman Hiz. Peygamber yaşadıklarından dolayı duyguları ile konuşmuş ve tavır sergilemiştir. Bu onun yaşadığı sevinç, hüzn ve acıyla ortaya koduğu tavırlardır. Bu davranış şekilleri Hiz. Peygamber'in de bir beşer olduğunun doğal yansımalarıdır. Fakat Yüce Allah Hiz. Peygamber'ine ve onun şahsında tüm insanlara söz ve eylemlerinde duyguları ile değil, adil ve mantıklı davranmaları hususunda uyarmıştır. Vahiy, Peygamberlerin iradesi dışında gelişen bir durumdur. Kur'an, Hiz. Peygamber'in kendi iradesinin bir ürünü de değildir.

Kur'an'ın, Hiz. Peygamber'e yönelttiği bu ikazlardan; Hiz. Peygamber yanlış yapsaydı vahyin onu düzeltereğini değil, Hiz. Muhammed'in vahyin belirlemediği hususlarda yanlış yapabileceğini anlamak gerekir. Âyetlerin, hatanın uygulamasından sonra nazil olması da bu durumu desteklemektedir. Hatalı kararın uygulanmasından

⁴⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c. VI, s. 42-43.

⁴⁸⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. I, s. 412.

sonra Allah'ın sözkonusu karar ve uygulamanın yanlışlığını bidirmesi, yanlışlığı ortadan kaldırmaya değil, Peygamberin de yanlış yapabileceğini ümmete göstermeye yönelik olsa gerektir. Aksi halde, hatanın gerçekleşmesinden önce müdahale ederdi.⁴⁸⁷

1.3.2 Hz. Peygamber'in Kendi İctihadını Kendisinin Düzeltmesi.

Hz. Peygamber yapmış olduğu ictihadları, uygulamaları ve kararlarını bazen kendisi düzeltmiştir. Bu onun doğal olarak hakka ve doğruya ulaşma çabasının ve görevinin gereğidir. Doğruluk, dürüstlük, unutmak, yanılmak ve hata yapmak peygamberlerin de niteliklerdir. Hz. Peygamber yaptığı uygulamaları ve yorumları zamanla değiştirmiştir. Örneğin: Peygamber bir ara köpeklerin öldürülmesini emretmişti. Daha sonra; *Sizin köpekleri öldürmenize ne gerek var ki?* buyurdu. Sonra av köpeği ve davar köpeği edinilmesine izin verdi.⁴⁸⁸

Kamuoyunu dikkate alarak, daha büyük sorunlar doğuracağı endişesiyle yapmak istediği bir şeyi terketmiştir.⁴⁸⁹ Hz. Peygamber, Hz Aişe 'ye bir sohbetinde şöyle buyurmuştur. *Bilmez misin, kavmim Ka'beyi bina ettikleri sırada İbrahim'in temelleri üzerine tam oturtmadılar, bir kısmını dışarıda bıraktılar.* Bunun üzerine Hz. Aişe: *Ya Rasûlullah onu İbrahim'in temelleri üzerine yeniden inşa etmez misin?* Diye sorar. Rasûlullah; *Eğer kavmimin henüz cahiliye devri ile olan anıları taze olmasaydı ve kalplerinin yadırgamasından korkmasaydım, duvarları Ka'be'ye katar,*

⁴⁸⁷ Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 73.

⁴⁸⁸ Ahmed, *Müsned*, V. 56; İbn Mâce, *Sünen*, Sayd, 1, no: 3200-3201, II. 1068. Dârimî, *Sünen*, Sayd, 2, s. 486. bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 228.

⁴⁸⁹ Şâtibî, *Muvafakat*, IV, 59. Şelebi, *Talilu'l-Ahkâm*, s. 290.

*kapısını da yer ile aynı seviyede yapardım; başka bir rivayette; Ka'be'yi Hz. İbrahim'in temelleri üzerine inşa ederdim.*⁴⁹⁰

Münafıkların öldürülmesini de; *Muhammed adamlarını öldürüyor*, derler ve bunu İslâm'ın aleyhine kullanırlar gerekçesiyle engellemiştir.⁴⁹¹

Bazı uygulamalarıda artık gerek kalmadığı için terk etmiştir. Musibet karşısında Hz. Peygamber bir ay kunut duası okumuş ve irşad heyetini hunharca katleden Ri'l, Zekvan ve Uşa kabilelerine lanette bulunmuştu. Zaman geçince de terketmiştir.⁴⁹²

H. Peygamber, kabir ziyareti ile ilgili yapmış olduğu yasağı yine kendisi kaldırdığını ifade etmiştir. *“Ben size kabir ziyaretini yasaklamıştım, şimdi onları ziyaret edin. Çünkü bu, dünya bağı kırar, ahireti hatırlatır.”*⁴⁹³

H. Peygamber, uygulamayı düşündüğü bir yasaklamayı başka kültürlerdeki uygulamaya bakarak, edindiği deneyimle yasaklamaktan vazgeçmiştir. O, yeni doğum yapmış kadınlar ile ilgili yapmayı düşündüğü ictihadında şöyle buyurmuştu: *“Kocaların emzikli hanımlarıyla cinsel ilişki kurmalarını yasaklamayı düşünmüştüm. Sonra Bizanslıların ve Farslıların yaptıkları halde bunun çocuklarına bir zarar vermediğini gördüm.”*⁴⁹⁴

Bu uygulamalarda görüldüğü gibi, H. Peygamber vahyin hüküm

⁴⁹⁰ Buhârî, *Hac*, 42; *Tefsir*, 2/10; Müslim, *Hac*, 398,399, 405; Muvatta, *Hac*, 104, I, 363; Nesâî, *Menâsik*, 125; Ömerî, *İctihâdu'r-Rasûl*, 65.

⁴⁹¹ Muvatta, *Sefer*, 84, I, 171; Ahmed, *Müsned*, III, 352; Müslim *Zekat*, 142, *Birr*, 63; Şe'lebi, *Ta'lîl*, 31; Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, V, 504, X, 63.

⁴⁹² M. Arûsî, *Ef'âlu'r-Rasûl*, 222-227.

⁴⁹³ Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992, c. 17 s. 138, no: 6474; Müslim *Cenâiz*, 105, (976), Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 81, (3234) Nesâî, *Cenâiz*, 108, (5, 90) Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.15, s. 294, no: 5479.

⁴⁹⁴ Muvatta, *Râdâ*, 16, II, 607; Mâlik, *Radâ*, 16, II, 608; Müslüm, *Nikah*, 140-2, II. 1066-1067; Ebû Dâvûd, *Tıb*, 16, no: 3882, IV, 211-2; Dihlevî, *Huccetullahi'l-Baliğa*, II, 419; Abdulcelil İsa, *İctihâdu'r-Rasul*, s.76; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 900; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* s. 229.

koymadığı konularda içtihadla bulunmuştur. Vahiy temel ilkeler getirmiştir, Peygamber'e geniş değerlendirme, yorum ve içtihad alanı bırakmıştır. Bu temel ilkeler ışığında Hz. Peygamber kendi kültür geleneği, bilgi ve deneyimi ışığında hükümler koymuş ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Zamanla elde ettiği yeni bilgiler, deneyimler ve sorgulamalardan sonra, daha önce yapmış olduğu içtihad ve uygulamalarından da vazgeçmiştir. Hz. Peygamber, kamuoyunu dikkatle takip ettiği, ihtiyaca göre hükümler verdiği, yeri ve zamanı geldiğinde de düşünce ve uygulamalarını değiştirdiği görülmektedir. Bu uygulamalar, vahyin ona bıraktığı geniş uygulama alanları içinde, dinin evrensel ve beşeri boyutudur.

1.3.3. Sahabenin Hz. Peygamber'in Uygulamalarına İtiraz ve Düzeltmesi

Kur'an, Peygamberleri bizlerden biri olarak tanıtmakta ve bu niteliklerini örneklerle gözler önüne sermektedir.⁴⁹⁵ *De ki: Ben ancak sizin gibi bir beşerim.*⁴⁹⁶ Kur'an'ın, peygamberlerin beşer niteliklerini vurgulaması, diğer insanlarla aralarında farklılığın olmadığı göstermektedir. Vahiy alan peygamber, sadece bu vasfı ile diğer insanlardan ayrılmıştır. Hz. Peygamber, vahyi anlama, yaşama ve sorumluluk açısından, diğer insanlarla hiçbir farkının olmadığını yine kendisi vurgulamıştır.

*“Bende sizin gibi bir beşerim, sizin hatırladığınız gibi hatırlar, sizin unuttuğunuz gibi bende unuturum.”*⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ 21/Enbiyâ 7-8; 25/Furkân 20.

⁴⁹⁶ 17/Kehf 110; 41/Fussilet 6.

⁴⁹⁷ Buhârî, *Salât* 8, 32, Müslim, *Mesâcid*, 5, 19, Nesâî, *Sehv*, 13, 26; İbn Mâce, *İkame*, 5, 130.

*“Şüphesiz ben bir tahminde bulunmuştum. Beni bu tahminimden dolayı tenkit etmeyin. Fakat ben size Allah’tan bir şey bildirirsem, onu alınız. Çünkü ben Allah adına yalan söylemem.”*⁴⁹⁸

Özellikle bazı sahabelerin, peygamberin içtihad ve yorumlarının kaynağının Allah’tan gelen bir vahiy olup olmadığını soruşturmaları ve buna göre tavır göstermeleri önem arz etmektedir. Hz. Peygamberin vahiy olarak ifade ettiği hususlar, sahabe için kesin bir bilgi ifade etmiştir. Fakat peygamberin kendi görüş ve yorumları sahabe tarafından sorgulama, itiraz, farklı talep ve tekliflere karşılık bulabilmiştir.⁴⁹⁹ Sahabelerin, peygamberin söz ve tavırlarını sormaları ve anlamaya çalışmaları, nebevî davranışların kaynağının vahiy olmadığı fikrine sahip olduklarını göstermektedir.

Hz. Peygamber, Kur’an’da herhangi bir hüküm bulmadığı zaman, kendi içtihadı ile hareket eder hüküm ve yorumda bulunurdu. Bir sözünde Hz. Peygamber bu konuya vurgu yapmaktaydı. *“Bana vahiy indirilmeyen konularda, aranızda ben de ancak re’yim ile hüküm veriyorum.”*⁵⁰⁰

Hz. Peygamber’in bazı görüş ve uygulamalarını sahabenin karşı çıktığı, sorguladığı ve eleştiride bulunduğu kaynaklarda geçmektedir. Bu eleştiri ve

⁴⁹⁸ Müslim, 43 *Fedâil*, 38, hn: 139 (IV, 1835); Ahmed, *Müsned*, III, 152.

⁴⁹⁹ Bedir savaşında Hubab b. Münzir’in tashihi. İbn Sa’d, *Kitabu’t-Tabakâti’l-Kebîr*, II, s. 15; Vakidî, *Kitâbu’l-Megazî li’l-Vakidî*, I, s. 53; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, I, s. 620; Taberî, *Tarihu’t-Taberî*, II, s. 440; Sa’d b. Ubade ve Sa’d b. Muâz’ın Gatafanlılara Medine hurmalarının 1/3 verilmesine itirazları. Vakidî, *Kitâbu’l-Megazî li’l-Vakidî*, II, s. 478; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, I, s. 223; Zu’l-Yedeyn Hadisi; Malik Salât, 58-60; I. 93-94; Abdurrazzak, II. 296-300, no: 3441-3448; Buhârî, *Sehiv*, 4,5, II, 66; Müslim, *Mesâcid*, 97-102, I. 403-405; Tirmizi, *Salât*, 292, no: 399, II, 247; Ahmed, *Müsned*, I, 162, III, 152; Müslüm, *Fezâil*, 139,-141; İbn Mâce, *Ruhûn* 15; Müslüm, Hac, 445; Âmidî, *el-İhkâm*, IV, s. 145; Ömeri, *İctihadu’r-Rasûl*, 63.

⁵⁰⁰ Ebû Dâvûd, *Akziye* 7, no: 3585, IV. 15.

sorgulamalar karşısında Peygamber, bazen görüş değiştirdiği ve bazende kararında direndiği görülmüştür.⁵⁰¹ Bu konuda meydana gelen olaylardan bazıları şunlardır:

1) Hz. Peygamber ve ordusu, Bedir savaşında müşriklerle karşı stratejik önemi olan Bedir kuyularına hakim olmak için önceden gelip karargah kurdular. Ensar'dan Hubâb b. Munzir, Hz. Peygamber'e; *"Ey Allah'ın Rasulü! Burayı nasıl gördün? Allah mı seni buraya yerleştirdi ki, burdan ne bir adım ileriye geçebilelim, ne de bir adım geri durabilelim? Yoksa sen kendi görüşün ve savaş taktiğin gereği olarak mı buraya yerleştin?"* Hz. Peygamber: *"Hayır bu bir görüş, bir harp ve taktik gereğidir."* Hubâb bu yeri uygun bulmayarak Hz. Peygamber'e şu öneride bulunmuştur; *"Ey Allah'ın Rasulü! Burası karargah kurulacak bir yer değildir. Müslümanları burdan kaldır ve Kureyş'e en yakın bir su başına gidip oraya karargah kuralım. Sonra o suyunu dışındaki, arkasında bulunan kuyuları taşlarla kapatalım. Sonra orada bir havuz yapıp içini su ile dolduralım ki Kureyşlilerle savaştığımızda biz içelim, onlar içmesinler. Böylece düşmanı susuz bırakalım, sonra savaşalım."* Hz. Peygamber: *"Gerçekten iyi bir yol gösterdin ey Hubâb!"* dedi. Sonra Rasûlullah ve ashabı kalktılar, Hubab'ın gösterdiği yere karargahı kurdular ve dediğini yaptılar.⁵⁰²

⁵⁰¹ Mülim, *Mesâcid*, 92-94, I, 402; Ahmed, *Müsned*, I, 379, 420,424; Ahmed, *Müsned*, I, 438; Müslim, *İmân*, 52, I, 59-60; Ahmed, *Müsned*, IV, 402-411. *İbn Sa'd, Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr, II; Vakidî, Kitâbu'l-Megazî li'l-Vakidî*, I, s. 53; *İbn Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye*, I, s. 620; s.15; *Abdulcelil İsa, İctihadu'r-Rasul*, s. 76; Abulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 68.

⁵⁰² *İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdu'l-Melik, es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Saka, İbrahim el Ebyârî, Abdulhafız Şelebi, Kahire 1995, 2. Baskı, II, s. 620; Vakidî, Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-Megazî li'l-Vakidî*, Tahkik: Dr.Marsden Jones, Beyrut, 1989, c. I, s. 53-54; İbn ü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut, h. 1399, M. 1979, c. II, s. 122; İbn Kesir, İmâdu'd-Dîn Eb'ul-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 1994, c. III, s. 400; Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 69; Karaman, Hayrettin, *İctihad*, s. 39; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 229.

Görülüyor ki, bir sahabi Peygamberin görüşünü ya da ictihadını eleştirmiş ve Peygamber de kararını değiştirmiştir. Sahabe, Peygamberin kararını, onun içtihadı olarak görmüş olacak ki, onu eleştirme yetkisini kendinde görmüştür. Eğer Peygamberin içtihadı vahiy olsaydı, ne bu karar eleştirilebilir ne de Peygamber tarafından değiştirilebilirdi. Çünkü Peygamber de vahye uymak zorundadır.⁵⁰³

2) Hendek savaşı esnasında Hz. Peygamber düşman tarafının gücünü zayıflatmak ve bölmek için çalışmalar yapar. Gatafanlılarla gizlice barış yaparak, onlara maddi birşeyler ödeyerek çekilmelerini sağlamayı düşünür. Hz. Peygamber Gatafan Kabilesi reisleri Uyeyne b. Hısn b. Hüzeyfe b. Bedr'e ve Hâris b. Avf b. Ebî Hârise el-Mürri'ye haber gönderdi. Onlara askerleri ile beraber vazgeçip geri dönmeleri karşılığında Medine'deki hurma üretiminin üçte birini vermek istediğini bidirdi. Rasulüllah ile bu iki lider arasında barış akdi yapılarak yazıya geçildi. Ancak Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde: *"Ya Rasulallah bu senin yapmamızı arzuladığın bir işmidir? yoksa Allah'ın emrettiği bizim yapmamız gereken emir midir? veya bizim için yaptığın bir şey midir? bu vahiy ise iştir ve itaat ederiz, dilediğinizi emredin. Yok eğer senin görüşün ise razı değiliz,"* Rasûlullah: *"Bilakis bu benim önerimdir. Ancak görüyorum ki Araplar tek el olmuş size her taraftan saldırıyorlar. Onları bundan vazgeçirmek ve güçlerini kırmak istiyorum, ama siz nasıl istiyorsanız öyle olsun,"*⁵⁰⁴ şayet ilahi emir olsaydı, onu istişare etmezdim, bu bir fikirdir, teklif ediyorum," der.⁵⁰⁵ Ensar: *"Öyleyse onlara kılıçtan başka bir şey vermeyiz. Ey*

⁵⁰³ 6/En'âm 19, 50, 106; 7/A'râf 203; 10/Yûnus 15. Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 69-70.

⁵⁰⁴ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Târihu't-Taberî, Târihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, s. 394. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, c. IV, s. 181; İbn ü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fî't-Târih*, Beyrut, h.1399/m.1979, c. II, s. 180-181; İbn Sa'd, Muhammed, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Beyrut, h.1405/m.1985, c. II, s. 69.

⁵⁰⁵ Kütüb-ü Sitte Muhtasarı, *Gazveler*, çev. İbrahim Canan c. XII, s. 155.

Allah'ın Rasulü! Biz Allah'ı tanımaz, putlara taparken, bu durumda iken bile onlara ikram ve satın alma dışında bizden tek bir meyve isteyemezlerdi. Allah bizi İslam'la aziz kıldığı zaman mı mallarımızı onlara şerefsizce vereceğiz. Onlara kılıçlarımızdan başka bir şey vermeyiz, Hayır! Allah'a yemin olsun böyle bir sulha ihtiyacımız yok! dediler.” Hz. Peygamber yazdırmış olduğu bu anlaşma teklifini Sa'd b. Muâz'a verdi o da yırttı. Neticede Gatafan kabilesiyle yapılan anlaşma feshedildi.⁵⁰⁶

3) Uhud Savaşı öncesinde, düşman tarafının savaş hazırlıklarını öğrenen Hz. Peygamber, ordusunu hazırlanması ve savaş stratejisi için ashabı toplantıya çağırdı. Bu toplantıda savaş hazırlığı ve stratejisi konuşuldu. Ashab savaşla ilgili görüşlerini açıkladı, Hz. Peygamber de kendi görüşünü ifade etti. O, Medine'de kalarak savunma savaşı yapılması yolunda görüş bildirdi. Fakat ashabın genç ve çoğunluğu düşmanla meydan savaşı yapmak istedi. Özellikle Bedir savaşına katılmamış olan müslümanlar, o savaşa katılamadıkları için pişman olmuşlar, katılan kimselerin sahip oldukları fazileti bildikleri için Medine'den çıkarak düşmanla savaşmayı tavsiye etmişlerdi. Hz. Muhammed çoğunluğun düşman karşısına çıkma,

⁵⁰⁶ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdu'l-Melik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, III, s. 223; Vakidî, *Kitâbu'l-Megazî li'l-Vakidî*, s. II, 478; Ibn Sa'd, Muhammed, *Kitâbu't-Tabakâtü'l-Kebîr*, Beyrut, h.1405/m.1985; c. II, s. 69. İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, c. IV, s. 181; İbn ü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut, h.1399/m.1979, c. II, s. 180-181; Kütüb-ü Sitte Muhtasarı, *Gazveler*; çev. İbrahim Canan, c. XII, s. 155; es-Serahsî, *Usul*, II, s. 92; Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yay. İstanbul 1980, II, s. 945; Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 75.

meydan savaşı görüşünü kabul etti.⁵⁰⁷ Peygamberimiz, istişare sonucu çoğunluğun görüşüne saygı göstererek kabul etmiş ve kendi görüşünden vazgeçmiştir.⁵⁰⁸

Bazı yazarlar, Uhud Savaşında müslümanların sarsıntı geçirmiş olmasını, başlangıçta Hz. Peygamber'in görüşüne aykırı hareket etmiş olmalarına bağlamışlardır.⁵⁰⁹ Bu düşünceye katılmak mümkün değildir. Eğer Peygamber'in görüşüne aykırı davranmanın bir sakıncası olsaydı, bizzat Hz. Peygamber çoğunluğun görüşünü benimsemezdi. Kaldı ki, Uhud'da müslümanların sarsıntı geçirmesinin sebebi, savaş meydanında yapılan hatadır. Bilindiği gibi, Uhud Savaşının galibi yoktur. Müslümanlar muharebede ağır kayıplar vermelerine rağmen, yenilmemişlerdir.⁵¹⁰ Müslümanlar Uhud'da savaş mevkilerini korumuş, hiçbir esir vermemişlerdir. Müşrikler hiçbir ganimet elde etmemiş ve hatta Medine'ye saldırmaya bile cesaret edememişlerdir.⁵¹¹

4) Hz. Peygamber ve arkadaşları, umre yapmak amacıyla Medine'den Mekke'ye yola çıktılar. Mekke yakınlarında Hudeybiye'de konakladılar. Hz. Peygamber, Hz. Ömer'i çağırarak geliş amacını Mekke'li müşriklere iletmek için elçi

⁵⁰⁷ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Târihu't-Taberî, Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, s. 371-372; İbn Sa'd, Muhammed, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Beyrut, h.1405/m.1985; c. II, s. 38; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 25-27; İbn ü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, c. II, s. 150. İbn Hibban, *Sîre*, s. 220; Makrizî, *İmtâu'l-Esmağ*, I. s. 116-118; Kütüb-ü Sitte Muhtasarı, çev. İbrahim Canan, c. XII, s. 129-130; Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 74.

⁵⁰⁸ Taberî, *Târihu't-Taberî, Târihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, s. 371-372; İbn Sa'd, Muhammed, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Beyrut, h.1405/m.1985; c. II, s. 38; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 25-27; İbn ü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, c. II, s. 150. Muhammed Ali, Mevlana, *Peygamberimiz*, çev. Ömer Rıza, İstanbul, Hicri 1342, s. 130.

⁵⁰⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 27-28; Havva, Said, *el-Esâs fi's-Sünne*, II, s. 509-510; Canan İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi, Gazveler*, c. 12, s. 133; Yıldırım, Celal, *Asrın Kur'an Tefsiri*, İst. 1991, III, s. 1132, 3/Al-i İmrân 167 tefsiri; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, İst. tsz, c.I, s. 426, 3/Al-i İmrân 112 tefsir; Said Havva, *el-Esâs Fi't-Tefsir*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İst. 1989, c. II, s. 471; Karaman ve heyet, *Kur'an Yolu*, DİB, c. I, s. 663-664, 680-681; Elmalılı, *Hak Dinî Kur'an Dili*, c. II, s. 416-417.

⁵¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 87-94; Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 74-75.

⁵¹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 87-94; Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2007, s. 177.

olarak Mekke'ye gitmesini istedi. Hz. Ömer; Ya Rasulallah! Ben Kureyşlilerden korkuyorum. Mekke'de beni Adiy b. Ka'b kabilesinden koruyacak herhangi bir kimse yoktur. Kureyş ise, benim onlara olan düşmanlığımı ve onlara olan katılığımı biliyor. Ama ben sana bir adam gösteryim. O, bana onlara karşı benden daha güçlüdür, Osman! Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Osman'ı çağırdı ve elçi olarak Mekke'ye gönderdi.⁵¹² Hz. Peygamber, Ömer'in gerekçesini haklı bularak, onun önerisi üzerine Osman'ı Mekke'ye gönderdi. Hz. Peygamber arkadaşlarının makul ve mantıklı görüşlerini kabul etmiştir. Zaten Kur'an mülümanlara işlerinde istişareyi önermiştir.⁵¹³ Peygamber pek çok olayda ashabı ile istişarede bulunmuş ve onların görüşler doğrultusunda hareket etmiştir.

5) Hz. Peygamber, Ebû Hureyre'yi, Allah'tan başka ilah olmadığına kalpten kesin olarak inanıp şehâdet getirenleri cennetle müjdelemesi için gönderdiğinde, Hz. Ömer, Ebu Hüreyre'yi geri çevirmiş ve bizzat Hz. Peygamber'e gelerek. Ey Allah'ın elçisi böyle yapma. çünkü insanların buna güvenerek gevşemelerinden korkuyorum. Bırak onları, amel etsinler, önerisinde bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber 'de: Ömer'in endişesine katılmış ve öyleyse bırakın onları buyurmuştu.⁵¹⁴

6) Hz. Peygamber kıldırıldığı namazlarda da zaman zaman yanılmıştı. Arkadaşları bunu hatırlatınca o da düzeltiyordu. Bir öğle veya ikindi namazının ikinci rekatında selam vermişti. Arkasında namaz kılan arkadaşlarından Zü'l-Yedeyn lakaplı bir sahabe kalkarak: Ey Allah'ın Rasülü! Namaz mı kısaldı, yoksa sen mi unuttun? Diye sorunca Hz. Peygamber cemaate Zü'l-Yedeyn'in doğru söyleyip

⁵¹² Taberî, *Târihu't-Taberî*, Beytu Efkaru'd-Devliyye, tsz. 407-408; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 288. İbn ü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, c. II, s. 203; Kütüb-ü Sitte Muhtasarı, *Gazveler*, çev. İbrahim Canan, c. XII, s. 200.

⁵¹³ 42/Şûrâ 38.

⁵¹⁴ Müslim, *İmân*, 52, I. s. 59-60; Ahmed, *Müsned*, IV, 402-411; bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 231.

söylemediğini sordu. Cemaat onu tasdik edince kalktı, namazı tamamladı ve iki defa sehv secdesi yaptı.⁵¹⁵

Hız. Peygamber namazda ilk oturuşu sehven ve unutarak terk etmiştir. Buhayne hadisi olarak geçen Abdullah b. Malik b. Buhayne'nin rivayeti şöyledir. Hız. Peygamber bize iki rekatlık bir namaz kıldırıyordu. İkinci rekatta oturmadı ve kalktı. İnsanlarda onunla beraber kalktılar. Namaz bittiği zaman onun saelam vermesini bekledik o tekbir aldı, oturduğu yerden selam vermeden önce iki kere secde yaptı ve sonra selam verdi.⁵¹⁶

Hız. Peygamber bazı durumlarda şüphe üzerine secde etmiştir. Yukarıdaki rivayetlerde şüpheyne düştüğünde iki defa secde ettiğİ ve diğİer insanlarında böyle yapmalarını istemiştir. Ben ancak bir beşerim, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Sizden birisi namazda unuttuğİ zaman, oturduğu yerden iki kere secde yapsın.⁵¹⁷

Hız. Peygamber namazda iken ayetlerin bir kısmını unutarak atlamıştır. Musavver b. Yezid el-Maliki şöyle demiştir. Rasulüllah'ın namazda kıraaatına şahid oldum. Bazı ayetleri atladi, okumadi. Bir adam: *Ey Allah'ın Rasulü! Şu ayetleri atladin*, dedi. Hız. Peygamber: *Onu bana niçin hatırlatmadın?* Buyurdu. Adam; *Ben onu nesh edilmiş olduğunu düşündüm*, diye cevap verdi.⁵¹⁸

7) Yine Abdullah b. Mes'ud'dan gelen bir başka rivayette ise, Hız. Peygamber başka bir namazı beş rekat kılıp da, sahâbîler: *Ey Allah Rasülü! Namazda bir artma mı oldu?* Diye sorunca Hız. Peygamber beş rekat kıldırıldığını anlamış ve onlara şöyle

⁵¹⁵ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I, s. 223; Vakidî, *Kitâbu'l-Meğâzî li'l-Vakidî*, II, s. 478.

⁵¹⁶ Buhârî, *Sehv*, 22, 1; Müslim, *Mesâcid*, 19, 85, 86, 87; Ebû Dâvûd, *Salat*, 192, 1034; Tirmizi, *Salât*, 171, 391; Nesâî, *Sehv*, 13, 21.

⁵¹⁷ Suyutî, *Câmius'-Sağîr*, hn. 2565, s. 153.

⁵¹⁸ Ebû Dâvûd, *Salât*, 158, hn. 2565, s. 153.

demıştır: *Ben de ancak sizi gibi bir insanım. Sizin hatırladığınız gibi hatırlar, sizin unuttuğunuz gibi unuturum.*⁵¹⁹ *Şayet namazda herhangi bir değişiklik olsa, onu size mutlaka haber verirdim. Sizden kim namazda şüpheye düşerse, doğruya en yakın olanı tercih etsin ve onun üzerine tamamlasın, sonra da iki sehv secdesi yapsın.*⁵²⁰

Hiz. Peygamber bu yanlışların yanı sıra cünüpkem namaza durması gibi her insanın yaşayabileceğı gibi bir yanlışryı da yaşamıştır. Ebû Hüreyre'nin rivayetine göre namaz için kalkıp sahabe saf tuttuğı bir sırada, Hiz. Peygamber de mihrapta namaz kıldırmak için kalkmıştı ki gusletmediğini hatırladı ve sahabeye; yerinizde bekleyin, buyurdu. Sonra evine gitti ve yıkandıktan sonra başından sular akar bir durumda geldi.⁵²¹ Başka bir rivayette, Rasulüllah namaz için tekbir almış, sonra eliyle onlara yerlerinde kalmalarını işaret etmiş ve gitmiştir. Bir süre geçince cildinde ıslaklık olduğı halde dönmüştür.⁵²² Başka bir rivayette ise namaz bitiminde, Ben bir beşerim, şüphesiz ben de cünüp olurum, ifadesi vardır.⁵²³

Bu örnekler Hiz. Peygamber'in günlük işlerinde, ibadetlerinde ve uygulamalarında onun beşer olmasından doğan yanlış, unutma ve hatalarıdır. Bu örnekler peygamberin her söz ve eyleminin vahiy olmadığının kanıtıdır. Vahiy, Peygamber'in her söz ve eylemine müdahil değildir. Bu zaten mümkün olamaz. Bu örnekleri vahiy olarak görmek, vahyin yüceliğine zarar verir ve peygamberin bir beşer olarak sorumluluğunu ortadan kaldırır. Kaldı ki bizzat vahyin ortaya koyduğı temel ilkelerle de çelişir.

⁵¹⁹ Müslim, *Mesâcid*, 92-4, I. 402; Ahmed, *Müsned*, I. 379, 420, 424.

⁵²⁰ Ahmed, *Müsned* I, 438; bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 230.

⁵²¹ Buhârî, *Gasl*, 5, 177; Ebû Dâvûd, *Tahare*, 235, İmâm Mâlik, *Muvatta*, 2, *Tahare*, 20, hn. 82.

⁵²² Mâlik, *Muvatta*, 2, *Tahare*, 20, hn. 82; Ebû Dâvûd, *Tahare*, hn. 234.

⁵²³ Ebû Dâvûd, *Tahare*, hn. 234.

Peygamberin ortaya koyduğu yorumlara, müslümanların eleştirileri onun peygamberliğine değil, içtihadlarına yöneliktir. Bundan daha önemlisi, onların böyle bir hakkı kendilerinde görmüş olmalarıdır. Kur'an, peygamberin, Allah'tan vahiy almasının dışında, diğer insanlardan bir farkı olmadığını, yanılı ve hatalarının olacağını, bunun neticesi olarak ikaz edilebileceğini ve eleştirilebileceğini bildirmektedir. *“De ki: Ben de sizin gibi ölümlü bir insanım. Tanrınızın bir Tek Tanrı olduğu vahyolundu bana. Öyleyse, artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koysun ve Rabbine özgü kullukta hiç kimseyi, hiçbir şeyi ortak koşmasın!”*⁵²⁴ Peygamberi tanıma ve anlamının en temel prensibi, onun da bir insan olduğu gerçeğinin anlaşılmasıdır.

1.4. Kur'an'da Peygamberlere Yapılan Uyarılar ve Fetânet Nitelikleri

Kur'an, sadece indiği dönemin değil, daha önceki dönemlerin tarihi olaylarından ve peygamberlerinden de bahsetmektedir. Bu peygamberlerden bazıları da yaptıkları birtakım uygulama, içtihadlarından ve hatalardan dolayı uyarılmıştır. Yanılan ve hata yapan sadece Hz. Muhammed değil, diğer peygamberlerde günah işlemişler, hata yapmışlar ve yanılı yaşamışlardır. Kur'an'a göre bu, son derece doğal bir olaydır. Beşer olmaları kadar, beşeri nitelikleri nedeniyle yanılmaları da o kadar doğaldır.

1.Hz. Âdem

Kur'an'da ilk uyarılan peygamber Hz. Âdem'dir. Allah, Hz. Âdem ve eşine cennette yerleşmelerini, orada diledikleri şekilde yemelerini ve içmelerini; fakat

⁵²⁴ 18/Kehf 110; 41/Fussilet 6.

orada bulunan yasak ağaca yaklaşmamalarını⁵²⁵ emretmiştir. Bu emre karşılık Hz. Âdem ve eşi şeytanın dürtüleri ile bu yasağı işlemişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Adem ve eşi ile ilgili bu olay üç yerde geçmektedir.⁵²⁶ Şeytan, Adem'le eşine kendisinin iyi niyetli olduğuna yemin ederek, yanlış bilgilendirip, onlara yasak ağaçtan yedikleri takdirde melekler gibi olacaklarını ve cennette ebedi kalacaklarını söyleyerek aldatmıştır. Hz. Adem'le eşi yasak ağaçtan yeyince ayıp yerleri görünmüş, bunu örtmek için cennet ağaçlarının yapraklarını üstlerine örtmüşler, Rablerinin ikazı üzerine de tevbe etmişlerdir. Tövbeleri üzerine bağışlanmışlar yaşamak ve ölmek üzere yeryüzüne gönderilmişlerdir.⁵²⁷ Allah Teâlâ Adem'le eşine, şeytanın kendilerine düşman olduğunu, kendilerini cennetten çıkarmalarına fırsat vermemelerini bildirerek uyarmıştı. Bu uyarıya rağmen Hz. Adem'le eşi, şeytanın yönlendirmelerine aldanmış ve büyük bir yanlış yaşamışlardır.⁵²⁸ „*Sonuçta Adem Rabbine karşı geldi ve günah işledi.* „⁵²⁹

Hz. Adem'in şeytana kanmasına ve cennetten çıkarılmasına sebep gösterilen kadının şeytanlığı, fettanlığı gibi yanlış kadın yargısı, Kur'an'ın lafzı ve ortaya koyduğu bakış açısı ile uyuşmamaktadır. Yahudi ve Hristiyan kaynaklardan, İslami kaynaklara geçen kadın hakkındaki olumsuz yargıda asli günahın sebebinin kadın olduğu, dünyada ondan uzak durulması gerektiği yargısı doğru değildir. Kur'an, bu

⁵²⁵ 2/Bakara 35; “*Dedik ki: Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.*”

⁵²⁶ 2/ Bakara 35-38; 7/A'râf 19-27; 20/Tâhâ 117-123.

⁵²⁷ 7/A'râf 19-27.

⁵²⁸ 20/Tâhâ 117-123.

⁵²⁹ 20/Tâhâ 121. “*Ama Şeytan orada ikisini de yoldan çıkardı ve böylece sahip oldukları konumu yitirmelerine sebep oldu. Bu yüzden Biz: İnin, kiminiz kiminize düşman olarak yaşayın ve yeryüzünü bir müddet için mesken edinip orada geçiminizi sağlayın! dedik.*„, 2/Bakara 36.

Hz. Âdem ve eşi yapmış oldukları hata ve yanlışlığın neticesinde, Allah'a yönelmiş, tevbe etmişlerdir. “*O ikisi: Ey Rabbimiz! Biz kendimize yazık ettik; bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, hiç şüphesiz, kaybedenlerden olacağız! Dediler.*„, 7/A'râf 23.

Allah'da onların tövbelerini kabul etmiştir. “*Nihayet Rabbi onu seçip arındırdı. Dolayısıyla hem tevbesini kabul etti, hem de ona doğru yolu gösterdi.* „, 2/Bakara 37; 20/Tâhâ 122.

olaylarda Hz.Adem'i eşi ile birlikte anmakta, uyarı ve şeytanın sapmasına birlikte muhatap olduklarını vurgulamaktadır. Aldatma ve yanıltmanın kadın değil şeytan olduğu açıklanmaktadır.⁵³⁰

2. Hz. Nuh

Hz. Nuh tufandan önce ailesini ve inananları gemiye yüklemiş⁵³¹, oğlunu inkarcıların yanından ayrılıp gemiye binmeye davet etmiştir.⁵³² Oğlu inkarda direnip dağa sığınacağını ve bu tufandan kurtulacağını söylemiştir. Daha sonra gelen dalga ile sularda kaybolarak boğulmuş⁵³³ ve Nuh bir baba duygusuyla Allah'a yakarıшта bulunmuştur.

*“Bu arada Nuh Rabbine yakarıp Rabbim! dedi, O benim kendi oğlumdu, ailemden biriydi; demek ki, Senin vaadin herkes için geçerli ve Sen hüküm verenlerin en adili, en söz geçirenisin!”*⁵³⁴ Diye dua ettiğinde Allah; *“Dedi ki: Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme! Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ederim.,”*⁵³⁵

Hz. Nuh bir baba sevgisi ve şefkati ile oğlunun affedilmesini istemiş, fakat Allah

⁵³⁰ Hristiyan teolojisinde Âdem'in günahı, asli günah olarak kabul edilmiş, nesline miras kalmış ve Hz. İsa'nın kurban edilmesine sebep teşkil etmiştir. İslam inancında Âdem'in işlediği günah tövbesi sayesinde bağışlanmış ve dünyaya taşınmamıştır. İslam teolojisinde kimse kimsenin günahını yüklenmez, suç ve günah şahsidir. *“Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Yüğü ağır gelen kimse onu taşımak için çağırarsa, bu çağırdığı akrabası da olsa, onun yükünden bir şey yüklenmez. Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı kılanları uyatabilirsin. Kim temizlenirse o, kendi menfaatine temizlenmiş olur. Dönüş Allah'adır.”* 35/Fâtır 18. Ayetlerde Hz. Âdem'in günah işlemez önyargısıyla tefsir edilmeye çalışılması başka bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin Mu'tezile'den bir kısmı ayette yer alan isyân fiilini Hz. Âdem'e yakıştıramamış ve onun Peygamber olmadığını dahi iddia edebilmişlerdir. Pezdevî, Muuammed, *Ehl-i Sünnet Akaâidi*, trc. Şerâfeddin Gölcük, Kayıhan Yay, İstanbul 1980, s. 134.

Kur'an'da bu olay Hz. Âdem'e ve eşine izafe edilmesine rağmen, bu husus göz ardı edilerek suçlu Havvâ ilan edilmiştir. Smith, Jane I. - Haddad, Yvonne Y. Eve: *Islamic Image. of Woman*, trc. Yasin Aktay, İslâmî Araştırmalar Dergisi, 1992, cilt: 6, sayı: 1, s. 64-71, s. 68.

⁵³¹ 11/Hûd 40.

⁵³² 11/Hûd 42.

⁵³³ 11/Nûh 43.

⁵³⁴ 11/Hûd 45.

⁵³⁵ 11/Hûd 46.

tarafından uyarılmıştır. Yüce Allah, Nuh’a bilmediği bir şeyi istememesini, peygamber seçilmiş olsa bile olayların iç yüzünü bilemeyeceğini belirtmiştir. Nuh bir baba olarak evladı için sevgi ve şefkat duygusu ile hareket etmiş, yanılığa düşerek hata etmiştir. Nuh, işlediği hatadan dolayı Yüce Allah’tan bağışlanma isteğinde bulunmuştur.

“Ey Rabbim! Dedi; Senden, hakkında bilgi sahibi olmadığım herhangi bir şey istemekten Sana sığınırım! Çünkü, beni bağışlamaz, beni acıyıp esirgemezsen, şüphesiz, kaybedenlerden olurum!”,⁵³⁶

Yüce Allah, Hz. Nuh’u oğlu iman etmediği için, kan bağının yeterli gerekçe olmadığını kendisine hatırlatarak uyarmıştır. Allah katında kan bağından dolayı bir ayrıcalık yoktur. Yüce Allah, Hz. Nuh’a içinde bulunduğu psikolojinin ve durumun sağlıklı olmadığı, düştüğü durumun bilgisizlerin düştüğü bir durum olduğunu hatırlatmıştır. Doğrusu ondan, duygularından sıyrılarak doğru ve mantıklı düşünmesini istemiştir. Peygamberler de zaman zaman vahyin ifade ettiği ilkelere aykırı hareket etmiş ve hata etmişlerdir.

3. Hz. Yûnus

Hz.Yûnus tebliğ görevi için Ninova halkına gönderilmiş, kavminin yoğun inkarcı tavrından dolayı öfkelenmiş ve görev yerini terketmiştir. Kur’an’da bu davranışı şu şekilde ifade edilmiştir.

“Kaçak bir köle gibi, yüklü bir gemiye binip kaçmıştı. Gemidekilerle kur’a çekmiş ve kaybedenlerden olmuştu. Böylece, Yûnus kendini kınayıp dururken balık

⁵³⁶ 11/Hud 47.

onu yuttu. Eğer o, Allah'ı tespih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalırdı.,⁵³⁷

“Ve o balık olayının kahramanı; hani, o gücümüzün kendisine ulaşamayacağını sanarak öfkeyle çıkıp gitmişti! Ama sonra düştüğü derin karanlığın içinde: Senden başka tanrı yok! Sınırsız kudret ve yüceliğinle Sen her şeyin üstündesin: doğrusu ben gerçekten büyük bir haksızlık yaptım! diye seslenmişti.,”⁵³⁸

Hiz. Peygamber'e elçilik ve tebliğ görevinde Hiz. Yûnus'un yapmış olduğu hata hatırlatılarak, böyle bir yanlışa düşmemesi ve sabırlı olması tavsiye edilmiştir.

“Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi gibi olma. Hani o, kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı.,”⁵³⁹ Kur'an, Yûnus'un hata, günah ve yanılığlarına dikkat çekmiştir. Ayetlerde Yûnus'un yaşadığı yanılığları şu şekilde vurgulanmıştır.

a. Hiz. Yûnus inatçı ve inkarcı olan kişilere kızarak tebliğ ile görevlendirildiğı yeri terk etmiştir.⁵⁴⁰

b. Allah'ın kendisine güç yetiremeyeceğı zannına kapılmıştır.⁵⁴¹

c. Hiz. Yunus kendi yanılığ ve hatalarını görerek, zulüm işlediğinin farkına varmıştır.⁵⁴²

Peygamberlerin en önemli görevi tebliğdir. Yüce Allah, peygamberlerin bu görevi yerine getirmediğı zaman elçilik görevlerini yerine getirmediklerini vurgulamıştır. Tebliğ sorumluluğı, içinde her zorluğu ve sıkıntıyı barındıran ağır ve zor bir görevdir. Her şeyden önce peygamberde bir insandır. Baskı, karşı gelme ve

⁵³⁷ 37/Saffât 140-144.

⁵³⁸ 21/Enbiyâ 87.

⁵³⁹ 68/Kalem 48. Yûnus'un tebliğle görevli olduğı yerleşim yerinden kaçışı, kölenin efendisinin yanından kaçışını ifade eden **ebaka** عباک fiili ile ifade edilmiştir. 37/Saffât 140. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, c. XVII, s. 100-102; Beydâvî, Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, c. II, s. 77.

⁵⁴⁰ 37/Saffât 140

⁵⁴¹ 21/Enbiyâ 87.

⁵⁴² 21/Enbiyâ 87.

alaycı tavırlar zaman zaman onları da yıldırılmıştır. Hz. Yûnus peygamber karşılaştığı olumsuzluklardan dolayı duygusal hareket ederek görev yerinden kaçmış, hatasından dolayıda uyarılmıştır.

4. Hz. Mûsâ

Kur'an'da kendisinden en çok bahsedilen peygamberdir. Doğumu,⁵⁴³ bebekliği,⁵⁴⁴ yetişmesi, gençliği,⁵⁴⁵ evliliği,⁵⁴⁶ Firavunla mücadelesi,⁵⁴⁷ vahyin gelmesi⁵⁴⁸, elçilik görevi⁵⁴⁹ ve mücadeleleri geniş bir şekilde anlatılmıştır. Olgunluğa erişince peygamberlikle görevlendirilmiştir.⁵⁵⁰ Peygamberlik vazifesini yerine getirirken, halkın dışarıda olmadığı bir sırada şehre girmiş⁵⁵¹, orada Hz. Mûsâ'nın mensubu olduğu İsrailoğullarından birisi ile, Mısırlı bir Kıptî'nin dövüştüğünü görmüş ve kendi tarafından olan kişi Hz. Mûsâ'dan yardım istemiştir. Hz. Mûsâ, sonunun ne olduğunu düşünmeden⁵⁵² ötekine bir yumruk vurarak ölümüne sebep olmuştur.⁵⁵³ Hz. Mûsâ bu olaya çok üzülmüş, bunun şeytani bir dürtü⁵⁵⁴ olduğunu ifade ederek derhal tevbe etmiştir.

*“Ey Rabbim, doğrusu ben kendime yazık ettim, artık bağışlamanla benim suçumu ört! dedi. O da onu bağışladı. Gerçekten O, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.,”*⁵⁵⁵

⁵⁴³ 28/Kasas 7.

⁵⁴⁴ 28/Kasas 3-14.

⁵⁴⁵ 28/Kasas 14.

⁵⁴⁶ 28/Kasas 27.

⁵⁴⁷ 7/A'raf 103-129; 10/Yûnus 75-86; 11/Hûd 96-99.

⁵⁴⁸ 53/Necm 36; 87/Âlâ 19.

⁵⁴⁹ 20/Tâhâ 43-76; 23/Mü'minûn 45-49; 26/Şu'ârâ 10-51.

⁵⁵⁰ 28/Kasas 14.

⁵⁵¹ 28/Kasas 15.

⁵⁵² 26/Şu'ârâ 20.

⁵⁵³ 28/Kasas 15.

⁵⁵⁴ 28/Kasas 15.

⁵⁵⁵ 28/Kasas 16.

Hz. Mûsâ bundan sonra suçlu olanlara asla yardımcı olmayacağı konusunda Allah’a söz verdi.⁵⁵⁶

Bu olay, bir insanın düşebileceği yanılgıya, Hz. Mûsâ’nın da bir beşer olarak düştüğünü göstermektedir. Hz. Mûsâ soruşturma yapmadan, yanlış bir yönlendirme sonucu büyük bir günah işlemiştir. Neticede yanlış yaptığını sonradan anlamış ve tevbe etmiştir.⁵⁵⁷ Gerçekte suçlu, ölen Mısırlı değil, İsrailoğullarına mensub kişidir.⁵⁵⁸ Hz. Mûsâ korkarak ve etrafı gözetleyerek sabahlayınca yine aynı kişinin feryadı ve yardım çığlığı ile karşılaşmıştır.⁵⁵⁹ Hz. Mûsâ yardım isteyen İsrailoğullarına mensub bu kişinin azgın bir kimse olduğunu anlamışsa da, yine ona yardım ederek kavga ettiği kişiyi yakalamaya çalışmıştır.⁵⁶⁰ Yakalamaya çalıştıkları kişi Hz. Musa’ya dönerek;

*“Ey Mûsâ! dedi, Dün öldürdüğün adam gibi beni de öldürmek mi istiyorsun? Senin tek amacın, haksızlıkları düzelten biri olmak değil, ülkenin başına zorba kesilmek!,,*⁵⁶¹

O esnada şehrin bir başka yönünden koşarak gelen kişi, Mûsâ’ya arandığını ve yakalanırsa öldürüleceğini söyleyerek hemen şehri terketmesini haber verir.⁵⁶² Mûsâ, korkarak, gizlenerek ve Allah’a dua ederek şehri terkeder.⁵⁶³

Hz. Mûsâ ilk olayda üzüntü duymuş, tevbe etmiş, suçlulara arka çıkmayacağına dair söz vermesine rağmen, azgın ve suçlu birine ikinci defa yardım

⁵⁵⁶ 28/Kasas 17.

⁵⁵⁷ 28/Kasas 16.

⁵⁵⁸ 28/Kasas 17.

⁵⁵⁹ 28/Kasas 18.

⁵⁶⁰ 28/Kasas 19.

⁵⁶¹ 28/Kasas 19.

⁵⁶² 28/Kasas 20.

⁵⁶³ 28/Kasas 21.

etmiştir. ⁵⁶⁴ Kavgaya karışan Mısırlı'dan *ikisinin düşmanı*⁵⁶⁵ olarak söz ediliyor olması gösteriyor ki, İsraili kişiye karşı duyduğu kavmî yakınlık, Hz. Musa üzerinde bir kere daha etkili olmuştur.⁵⁶⁶

Hz. Mûsâ'nın duygusuyla hareket etmesi, yaptığı yanlışlar, işlediği günah, üzülmeye, pişmanlık, af dileme, endişe, tedirginlik, korku, kaçma, kaygı ve heyecan beşere ait ortak niteliklerdir. Peygamberler, elçi seçilmiş olsalar bile söz ve eylemlerinde insani duygularla hareket etmişlerdir.

Hz. Mûsâ ile ilgili olarak Kur'an'da pek çok olaya yer verilmektedir. Hz. Mûsâ'nın değneği yılanı dönüp hareket edince, arkasını dönüp korkarak kaçtığı⁵⁶⁷, ellerini koynuna koyup bembeyaz çıkınca korktuğu⁵⁶⁸, sihirbazların değnekleri ve iplerinin sihir yüzünden hareket edince korku duyduğu⁵⁶⁹ anlatılmaktadır. Hz. Şuayb'a ve ailesine hizmet etmesi karşılığında kızı ile evlenmesi⁵⁷⁰, orada evlenip sekiz yıl hizmet etmeyi kabul etmesi, süre dolunca ayrılmak istemesi⁵⁷¹, yolunu kaybetmesi, şiddetli soğuk sebebiyle gördüğü ışığa gitmesi ve bir haber getirmeye çalışması⁵⁷² veya yol gösteren araması⁵⁷³ beşeri duygulardır. Tur dağında Allah'tan aldığı emirleri alıp geri dönünce,⁵⁷⁴ kavminin ses çıkaran bir buzağı heykeline

⁵⁶⁴ 28/Kasas 19.

⁵⁶⁵ 28/Kasas 19.

⁵⁶⁶ Esed, Kur'an Mesajı, s. 945, dipnot 19.

⁵⁶⁷ 28/Kasas 31; 27/Neml 10.

⁵⁶⁸ 20/Tâhâ 22; 27/Neml 12; 28/Kasas 32.

⁵⁶⁹ 20/Tâhâ 66-67.

⁵⁷⁰ 28/Kasas 27.

⁵⁷¹ 28/Kasas 28-29.

⁵⁷² 27/Neml 10; "Sonunda Musa süreyi doldurup ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafından bir ateş gördü. Ailesine: Siz bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir ateş parçası getiririm, dedi., 28/Kasas 29.

⁵⁷³ "Hani, o bir ateş görmüş ve ailesine: Siz burada bekleyin; ben bir ateş gördüm demişti, belki size oradan bir tutam kor getiririm; yahut orada ateşin yanında bir yol gösterici bulurum., 20/Tâhâ 10.

⁵⁷⁴ 7/A'râf 144.

taptığını görmüş,⁵⁷⁵ üzüлüp kızgınlıkla kavmine çıkışmış,⁵⁷⁶ elindeki Tevrat levhalarını yere atarak, kardeşı Harun'u suçlayarak saç ve sakalını yolmaya başlamıştır.⁵⁷⁷

Hız. Mûsâ elçilik görevi gereğı, Allah tarafından Firavun'a gönderilmiştir.⁵⁷⁸ Daha önce bir kişiyi öldürmesinden dolayı, Firavun ve adamlarının yalanlamalarından⁵⁷⁹ ve kendisini öldürmelerinden⁵⁸⁰ endişe ediyordu. Bu yüzden Firavun'la karşılaşmaktan korkuyor, göğsü daralıyor ve dili tutukluluk yapıyordu.⁵⁸¹ Konuşmasın ve tebliğinin iyi olmayacağı kaygısını taşıyordu. Yüce Allah'tan kendisine kardeşı Harun'u yardımcı yapması için duada bulunmuştur.⁵⁸² Hız. Mûsâ, Firavun'a tebliğde bulunurken heyecan, korku ve endişeden dolayı konuşamamıştır. Bu durum Firavun'un tepkisel ifadesinde görülmektedir. *“Ben, ne demek istediğini bile anlatamayan şu zavallı adamdan daha iyi değil miyim?,”*⁵⁸³

Hız. Mûsâ heyecan ve endişeden dolayı Firavun'un huzurunda konuşamamıştır. Heyacan ve korku sözlerine ve kişiliğine yansımıştır. Konuşmasındaki bozukluk fiziki bir rahatsızlıktan kaynaklanmamıştır. Hız. Mûsâ Kur'an'da belağatın en güzel örneklerini sergilemiştir.⁵⁸⁴ Hız. Mûsâ'nın dilindeki kekemeliğin psikolojik bir durum arzettiğı görülmektedir.⁵⁸⁵ Kur'an, peygamberlerin insani pek çok niteliklerine çeşitli olaylarda dikkat çekmektedir.

⁵⁷⁵ 7/A'râf 148; 20/Tâhâ 87, 88, 92, 93, 94.

⁵⁷⁶ 7/A'râf 150; 20/Tâhâ 86, 92, 93.

⁵⁷⁷ 20/Tâhâ 92, 93, 94.

⁵⁷⁸ 26/Şu'ârâ 10, 11; 28/Kasas 32; 20/Tâhâ 24.

⁵⁷⁹ 26/Şu'ârâ 12-14.

⁵⁸⁰ 26/Şu'ârâ 14; 28/Kasas 14.

⁵⁸¹ 26/Şu'ârâ 13.

⁵⁸² 20/Tâhâ 25-35; 26/Şuara 13.

⁵⁸³ 43/Zuhruf 52.

⁵⁸⁴ 20/Tâhâ 25-35; 26/Şu'ârâ 12-14.

⁵⁸⁵ Bazı müfessirler Hız. Musa'nın dilindeki bu kekemeliğin fiziki boyutu olduğunu belirterek, daha önce sarayda Firavun'un sakalını çekiyor ve birtakım sözler sarfediyordu. Firavun bunu öldürmek

5. Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf, Hz. Ya‘kûb’un on iki oğlundan biridir. Hz.Yûsuf ilim ve hikmet sahibi,⁵⁸⁶ ihlaslı,⁵⁸⁷ fiziki olarak çok güzel bir yaratılışa sahip, peygamberlik verilen birisiydi.⁵⁸⁸ Fiziki olarak çok güzel olan ve bir melek kadar güzel şeklinde nitelen Yûsuf,⁵⁸⁹ bu özelliği sebebiyle kadınların dikkatini çekmiş ve ona özel ilgi duymuşlardır. Yanında yetiştiği ve çalıştığı Aziz’in karısı, Yûsuf ergenlik çağına gelince,⁵⁹⁰ ona özel ilgi duymuş ve onunla birlikte olmak istemiştir. *“Ve barındığı evin kadını o'nun gönlini çelmek istiyordu; ve kapıları sınıksız kapatıp o'na: Haydi, gelsene!” dedi. Allah'a sığınırım! diye karşılık verdi, Hem, efendim bana iyi baktı! Doğrusu, zalimler asla güvenliğe, esenliğe erişemezler!,,*⁵⁹¹

Hz. Yûsuf, kadının teklifini reddetmesine rağmen, kadını da arzulamıştı.

*“Gerçek şu ki, kadın ona karşı arzu doluydu; o da kadını arzuluyordu; öyle ki, eğer Rabbinin burhanı onun içine doğmamış olsaydı; İşte bu, her türlü kötülüğü, çirkin ve taşkın halleri ondan uzak tutmak istediğimiz için böyle oldu, çünkü o gerçekten bizim ihlaslı kullarımızdan biriydi.,”*⁵⁹²

Hz. Yûsuf’un, diğer insanların sahip olduğu şehvi arzuya sahip olması beşer olmasının doğal sonucudur. Kur’an, Aziz’in karısının: *“Kadın o'na karşı arzu doluydu,,,”* ifadesini kullandığı gibi: *“O da kadını arzuluyordu ,,”* ifadesini kullanmaktadır.

isteyince annesi yalvararak ve onun bir çocuk olduğunu ispatlamak için süs eşyası ve ateş korunu önüne koyuyor. O’da ağzına alınca dili yaniyor. Bu haberler daha çok israiliyata dayanan haberlerdir. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IX, s. 199.

⁵⁸⁶ 12/Yûsuf 24.

⁵⁸⁷ 12/Yûsuf 22.

⁵⁸⁸ 6/En’âm 84; 12/Yûsuf 15; 40/Mü’min 34.

⁵⁸⁹ *“Kadınlar o’nu görünce güzelliği karşısında şaşırıp kaldılar ve şaşkınlıklarından ellerini kestiler: Aman Allahım! dediler, Bu ölümlü biri olamaz; olsa olsa gözde bir melek bu! ,,”* 12/Yûsuf 31.

⁵⁹⁰ 12/Yûsuf 22.

⁵⁹¹ 12/Yûsuf 23.

⁵⁹² 12/Yûsuf 24.

Râzi, Yûsuf'un tabiatı gereği, arzusunun ve şehvetinin hatıra gelmesi, tabiatının meyletmesi olarak ifade etmiştir.⁵⁹³ Beydâvî; ihtiyari bir kasıt olmaksızın, tabiatının meyletmesi, şehvetinin ortaya çıkması olarak ifade etmiştir.⁵⁹⁴

Hız. Yûsuf'un bulunduğu ortam, kadının sürekli kendini arzulaması ve elinde olmaksızın o kadına arzu duyması doğaldır. Bu durum insanın iradesine hakim olup olmaması ile ilgilidir. Fakat günaha düşme, çirkin bir iş yapmış olma, asi olma korkusu ve aynı zamanda hesap ve ahiret endişesi⁵⁹⁵ gibi nedenlerden Allah'a sığınmış, iradesine hakim olmuş, kadını red etmiştir. Daha sonra olayın şokunu atlatmış, daha sağlıklı düşünerek, cehalet ve kötülüğe karşı Rabbine dua da bulunmuştur.⁵⁹⁶

Bu olayın üzerine Aziz ve arakadaşları, onun suçsuz olduğunu anladıkları halde, yine de bir süre için hapse atmayı uygun gördüler.⁵⁹⁷ Yûsuf'la beraber zindana iki genç daha girmişti. Bu iki kişi rüyaları güzel yorumladığı için, bir gün gördükleri rüyayı Yûsuf'a anlatarak yorumlamasını istediler. Bu iki gençten biri: "*Rüyamda kendimi şaraplık üzüm sıkarken gördüm,,*, der. Diğeri de: "*Ben de kendimi başımın üzerinde ekmek taşıyor gördüm, öyle ki kuşlar ondan koparıp koparıp yiyorlardı,,*"⁵⁹⁸ Bu iki arakadaşına açıklamalarda ve tebliğ de bulunduktan sonra, rüyalarının yorumuna geçer. Birisinin eski efendisinin hizmetine geri döneceğini, diğersinde asılacağını kuşların onun başını didikleyeceğini yorumlar.⁵⁹⁹ Kurtulacağını düşündüğü kimseye: "*Buradan çıkacağın zaman efendine benden söz et!,,* diyerek

⁵⁹³ Râzi, *Tefsiru'l-Kebîr*, XVIII, s. 119; 12/Yusuf 24 tefsiri.

⁵⁹⁴ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, c. III. 282-283.

⁵⁹⁵ Mükâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. II, s. 145.

⁵⁹⁶ Yûsuf, "*Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum*" dedi. , 12/Yusuf 33.

⁵⁹⁷ 12/Yûsuf 35.

⁵⁹⁸ 12/Yûsuf 36.

⁵⁹⁹ 12/Yûsuf 41.

yardım talep etti. Fakat kurtulan kişi efendisinin yanında Yûsuf'tan söz etmeyi unuttu⁶⁰⁰ ve hapiste birkaç yıl daha kaldı.⁶⁰¹

Bir gün Kral, kahinlere gördüğü rüyanın yorumlamasını istedi. Onlar: *“Anlaşılması zor, karmaşık rüyalardan biri bu, dediler.,”*⁶⁰² *“İşte ancak o zaman, aradan geçen bunca vakitten sonra, hapisten kurtulan o kişi Yûsuf'u hatırladı ve: Bu rüyanın işaret ettiği gerçek anlamı ben öğrenip ulaştırabilirim size, dedi, ama bunun için gitmeme izin verin.,”*⁶⁰³

Kur'an, Yûsuf'un yaşadığı olaylarda beşeri duygularını ve özelliklerini ortaya koymuştur. Bir kadına karşı duyduğu arzu, insani bir duygudur. Her insana yaratılıştan verilen bir fitri duygudur.⁶⁰⁴ Önemli olan onu doğru kullanmaktır. Yûsuf'ta bunun güzel örneğini ortaya koymuştur.

Hiz.Yûsuf'un yaşadığı olaylarda göze çarpan beşeri niteliklerinden birisi de kurtulacağını sandığı kişiden yardım istemesidir. Hiz. Yûsuf'un bu tavrı, haksız olarak düştüğü hapisneden, kurtulmak için düşündüğü yöntemlerden biridir. O, fetânet sahibi olmanın gereği olarak, kurtuluş yollarından birini devreye sokmaya çalışmıştır. Hapishaneye düşmeden önce, suçsuzluğunu ortaya koyacak akli delilleri ortaya koymuş, fakat haksız bir şekilde zindana atılmıştır. Haksızlığını ispat etmenin mümkün olmadığı, taraflı bir bakış açısına karşı, ancak sahip olduğu yetenekleri kullanarak aşmayı düşünmüştür. Kur'an'da, peygamberlerin yaşamlarına ilişkin anekdotlar, onların farklı beşeri niteliklerini vurgulamaya yöneliktir.

⁶⁰⁰ Bu ayette unutturma işinin şeytan'a nisbet edilmesi, günahın insan için asli değil arizi bir şey olduğunun zımnî ifadesidir. İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an*, s. 439, 12/42'nin izahı dipnot 6.

⁶⁰¹ 12/Yûsuf 42.

⁶⁰² 12/Yûsuf 44.

⁶⁰³ 12/Yûsuf 45.

⁶⁰⁴ 30/Rum 21.

6. Hz. İsa

Kur'an'da, Hz. İsa'nın hayatının iki boyutu üzerinde durulur.

- a) İnsan olması itibarıyla yaşadığı hayat,
- b) Dünyaya gelişinin taşıdığı istisnai durum.⁶⁰⁵

Hz. İsa, israiloğullarına elçi olarak gönderilen,⁶⁰⁶ peygamberlik kurumuna mensup elçilerden biridir.⁶⁰⁷ Kendisinden önce gelen peygamberlerin mesajını onaylayan ve kendisinden sonra gelecek olan peygamberin müjdeleyicisidir.⁶⁰⁸ Kur'an'a göre, Hz. İsa bir insandır ve Allah'ın kuludur.⁶⁰⁹ Kur'an, *kul* olma kavramını sadece Hz İsa için değil bütün peygamberler ve insanlar için kullanmıştır.⁶¹⁰ Kur'an'da, İsa'nın isminin geçtiği yirmibeş ayetin onaltısında, ona Meryem oğlu İsa عيسى ابْنُ مَرْيَمَ diye hitab edilmektedir. Bu hitab tarzı, Hristiyanların İsa tasavvuruna bir cevap niteliği taşımaktadır. İsa'nın bir anneden dünyaya geldiği, birine muhtaç olduğu, annesi ile yediği ve içtiği,⁶¹¹ bu yüzden böyle birine tanrı niteliği yüklemenin anlamsız olduğunu ortaya konmuştur. Kur'an; İsa'nın babasız dünyaya gelmesini de Adem'in durumu gibi olduğunu ifade etmiştir.⁶¹² Olayın Allah'ın dilemesine bağlı olduğu ve onun için basit bir olay olduğu hatırlatılarak, Adem peygamber örneği ile değişik bir zemine yerleştirilmiştir.

Hristiyan algıda İsa, insan olma vasfından uzaklaştırılarak ilahlık nitelikleri ile donatılmış ve kutsallaştırılmıştır. İlahlaştırılan ve Tanrı'nın bir parçası konumuna getirilen İsa, aynı zamanda vahyin kendisi oldu. Bu yanlışlığı Yüce Allah,

⁶⁰⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, s. 681.

⁶⁰⁶ 4/Nisâ 171-172; 6/En'âm 84-86; 5/Mâide 75, 110.

⁶⁰⁷ 3/Al-i İmrân 44-48; 5/Mâide 75; 61/Saff 6.

⁶⁰⁸ 2/Bakara 87; 61/Saff 6.

⁶⁰⁹ “Bakın, dedi, Allah'ın kuluyum ben. O bana ilahi mesaj bahsetti ve beni peygamber yaptı.,, 19/Meryem 30; bkz. 43/Zuhruf 59.

⁶¹⁰ 3/Al-i İmrân 51; 51/Zâriyat 56; 15/Hicr 99; 39/Zümer 2; 20/Tâhâ 14; 4/Nisâ 36;

⁶¹¹ 5/Mâide 75.

⁶¹² 3/Al-i İmrân 59.

Kur'an'da bir mecaz ile şöyle anlatmaktadır. Kur'an'da: *“Ve işte o zaman Allah, Ey İsa, ey Meryem oğlu! dedi, Sen insanlara, Allah'tan başka tanrılar olarak bana ve anneme kulluk edin dedin mi? cevap verdi: Sen yücelikte sonsuzsun! hakkım olmayan bir şeyi hiç söyleyebilir miyim? Bunu söylemiş olsaydım sen muhakkak bilirdin! Sen benim içimdeki her şeyi bilirsin, halbuki ben Senin Zatında olanı bilmem. Şüphe yok ki, yaratılmış varlıkların idrakini aşan her şeyi tam bilen yalnız Sensin.”*⁶¹³

Vahyin özünün değiştirilerek, ona farklı anlamlar yüklenmesini Allah bir iftira ve zulüm olarak ifade etmiştir. Allah'a atfedilen böyle bir şeyi ancak ya Allah kendisi söylemiştir ya da peygamberi söylemiştir. Allah kendisi böyle bir şeyi söylemediğine göre o zaman bunu gönderdiği peygamberi söylemiştir. O zaman bunu peygamberine sormak gerekir. Allah işte burada mecazi bir anlatımla bu bilgilerin nereden kaynaklandığını sorarak, insanların yaptıkları hataların ve düştükleri yanılgıların kaynağının kendisi ve Hz. İsa olmadığını ortaya koymuştur. Ayette geçen Hz. İsa'nın ifade ettiği, *“Hakkım olmayan bir şeyi hiç söyleyebilir miyim?”* ifadesi, peygamberlerin Allah adına söz söyleme haklarının olmadığını ortaya koymaktadır. Benzer bir ikaz Hz. Peygamber'e de yapılmıştır.⁶¹⁴ Peygamberlerin söz ve eylemleri ilahi bir nitelik taşımaz, onlar beşeri tasarruflardır. Peygamberlerin Allah tarafından uyarılmaları, bazı söz ve davranışlarının değiştirmelerinin istenmesi, peygamberlerin beşer olduklarının göstergesidir.

1.5. Hz. Peygamber'in Gaybı Bilme İmkânı

Gayb, insanın herhangi bir duyusu ile veya herhangi bir vasıtası ile bilgi edinme imkânı bulamadığı saha demek olduğuna göre, görülmeyen, duyulmayan,

⁶¹³ 5/Mâide 116.

⁶¹⁴ 69/Hâkka 38-52.

hissedilmeyen, akılla, ilimle anlaşılamayan her şey insan için gayb konusudur.⁶¹⁵ Kur'an-ı Kerim'de türevleri ile birlikte bu kavram altmış yerde geçmekte⁶¹⁶ ve beşeri bilginin erişemediği her şey hakkında kullanılmaktadır.

Gayb kavramı Kur'an'da farklı anlamlara gelmektedir. Geçmiş olaylar,⁶¹⁷ bilinmeyen,⁶¹⁸ görünmeyen her şey,⁶¹⁹ gizli ve bilinmeyen şeyler,⁶²⁰ başkalarının göremediği davranışlar,⁶²¹ bir şeyin, bir olayın içyüzü⁶²² gibi anlamlara gelmektedir. Isfehâni, gayb kavramını: duyu organlarıyla hissedilmeyen ve insanın bilgisiyle ulaşamadığı her şey,⁶²³ olarak tanımlamıştır. Bir başka tanımda; fizik veya fizik ötesinde olsun insanın kalbi ile farkına varabildiği, duyular ve zihin yoluyla hakkında kesin nesnel bilgiye sahip olamadığı herşeydir.⁶²⁴ Bu nedenle bilimsel gözlemlerle ispatı veya reddi söz konusu olamaz. Hatta genel kabul görmüş kurgusal düşünce kategorileri içerisinde bile yeterli bir biçimde kapsanamaz.⁶²⁵ Kur'an'da gayb sadece Allah'ın mülkü ve bilgisi dahilinde olan herşey olarak ifade edilmiştir.⁶²⁶ Allah'tan başka hiç kimse gaybı bilemez,⁶²⁷ sadece gaybı ve şahâdeti Allah bilir.⁶²⁸ Gaybın sadece Allah tarafından bilinmesi insanın varlık olarak bu alanın bilgisine ulaşamayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.

⁶¹⁵ Hatiboğlu, *Hız. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, s. 18.

⁶¹⁶ Abdalbaki, *Mu'cemü'l-Mufehres li Efâzi'l-Kur'an*, s. 643-644.

⁶¹⁷ 3/Al-i İmrân 44; 12/Yûsuf 102; 18/Kehf 22, 26.

⁶¹⁸ 9/Tevbe 78; 13/Ra'd 9 10.

⁶¹⁹ 6/En'âm 73; 31/Lokmân 34.

⁶²⁰ 31/Lokmân 34.

⁶²¹ 9/Tevbe 78.

⁶²² 12/Yûsuf 81.

⁶²³ Isfehâni, *Müfredât*, s. 616.

⁶²⁴ Albayrak, Halis, *Kur'an'da İnsan Gayb İlişkisi*, Şule Yayınları İst. 1995, s. 158.

⁶²⁵ Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 49, dipnot 3.

⁶²⁶ 2/Bakara 33, 255; 6/En'âm 59, 73; 9/Tevbe 94; 10/Yûnus 20; 27/Neml 65; 35/Fâtır 38; 59/Haşr 22.

⁶²⁷ 6/En'âm 59

⁶²⁸ 59/Haşr 22

Kur'an, gayb'ın mutlak sahibinin Allah olduğunu ifade etmektedir. *"De ki: Allah'tan başka hiç kimse göklerde ve yerde gaybı bilemez. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."*⁶²⁹ *O, görüleni de görülmeyeni de bilir; çok büyüktür, yücedir."*⁶³⁰

Kur'an'da pek çok gayb konusu belirtilmiştir. Dünyanın sonu, ahiret, cennet, cehennem, arş, melekler, gelecek, gayb hakkında bilgi vs. gaybın konularıdır.⁶³¹ Peygamberler de gayb konularında bilgi sahibi değillerdir. Kur'an, peygamberlerin gaybı bilmediklerini kendi ikrarları ile de ortaya koymuştur. *"De ki: Ben, Allah'ın dilediğinden başka kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapmak isterdim ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim."*⁶³² *"Sana Saat'i soruyorlar: "Ne zaman gelip çatacak?" Sen onun hakkında ne söyleyebilirsin ki? Onun sonunun iradesi yalnız Rabbine aittir. Sen ancak ondan korkanları uyarırsın."*⁶³³

Hiz. Peygamber devlet başkanı sıfatıyla çevre kabile ve milletlerin İslam Devleti'ne karşı besledikleri niyetler ve giriştikleri hareketlerden zamanında haberdar olmak için beşeri haber alma imkanlarını kullanmıştır. Yani O, peygamber olmayan, bir devlet başkanı gibi kararını beşeri bilgi alma sonuçlarına göre vermiştir.⁶³⁴

⁶²⁹ 27/Neml 65.

⁶³⁰ 13/R'ad 9.

⁶³¹ Abdülkâî, *Mu'cemü'l-Mufehres li Efâzi'l-Kur'an*, s. 643-644.

⁶³² 7/A'râf 188.

⁶³³ 79/Nâziât 42-45.

⁶³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 325-326, 328, 757-758, 808; Belâzuri, *Ensâbu'l-Eşraf*, Mısır 1959, I, 261; İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, VII, s. 75; Taberî, *Târihu't-Taberî*, IV, 173; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Kahire 1964; IV, 173; Hamidullah esrinde özel bir başlık altında Hiz. Muhammed'in askeri istihbaratları hakkında geniş bilgi vermektedir. bkz. Hamidullah, Muhammed,

Hız. Peygamber hicret esnasında mağarada iken Mekke’de olup bitenleri Ebu Bekir’in oğlu Abdullah’tan alıyordu. Abdullah b. Ebi Bekir, Hız Peygamber ve babası Ebu Bekir’e, Kureyş’in haberlerini getiriyordu. O zeki ve becerikli genç bir çocuktur. Onların yanında geceler, şehirle birlikte çıkar gider ve Kureyş’in yanında gecelemiş gibi onlarla birlikte sabahlardı.⁶³⁵

Hız. Muhammed Bedir savaşından iki ay önce, Abdullah b. Cahş’ı bir seriyenin başına geçirerek Kureyş müşrikleri hakkında bilgi toplamasını istemiştir. “Mekke ile Taif arasındaki Nahle’ye kadar git. Orada Kureyş’i soruştur, bize onlardan haber getir.”⁶³⁶ Hız. Peygamber Bedir ve Uhud Savaşları’ndan önce müşrikler hakkında bilgi toplamak için seriyeler göndermiştir.⁶³⁷ Hız. Peygamber Bedir savaşına çıktığında Safâ mevkiine yakın bir yere varınca Buseybese b. Amr ve Adiy b. Ebî ez-Zeğbâ’yı Sufyan b. Harb ve diğerlerinin durumunu araştırmak için Bedir’e göndermiştir.⁶³⁸ Yine Hendek Savaşı’nda Kureyş’in durumunu öğrenmek için Huzeyfe b. Yemân’ı göndermiştir.⁶³⁹ Huneyn Gazvesi öncesi Hevâzin, Sakif, Nasr, Cuşem ve diğer kabilelerden kişiler Peygamber ve Müslümanların durumunu görüşmek üzere toplandıklarında, Peygamber bunu haber alır almaz onlara Abdullah

Hız. Peygamber’in Savaşları, VII. bölüm, s. 139-157, Hatipoğlu, Hız. Peygamber ve Kur’an Dışı Vahiy, s. 10.

⁶³⁵ Buhârî, 77 Libâs, 16, VII, 39. İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, 323-326; İbn Sa’d, Muhammed, *Kitabu’t-Tabakâti’l-Kebîr*, c. I, s. 229; İbn Kesîr, *el Bidâye ve’n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. III, s. 276, 277, 280; İbn ü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, c. II, s. 104; bkz. Hamidullah, Muhammed, Hız. Peygamber’in Savaşları, VII. bölüm, s. 142, Mevdudî, Hız. Peygamber’in Hayatı, s. 973-974.

⁶³⁶ Vakidî, *Kitâbu’l-Meğazî li’l-Vakidî*, I, s. 16; Taberî, Tefsir, II, s. 347; İbn Kesir, *el Bidâye ve’n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. III, s. 383, 392; İbn ü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, c. II, s. 118, 119.

⁶³⁷ Taberî Tarih, II, s. 410, 433, 478; İbn Sa’d, Muhammed, *Kitâbu’t-Tabakâti’l-Kebîr*, c. II, s. 11, 12; İbn Kesîr, *el Bidâye ve’n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. III, s. 383, 392; c. IV, s. 24; İbn ü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, c. II, s. 118, 119.

⁶³⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, I, s. 614.

⁶³⁹ İbn Hacer, *el-İsabe*, Beyrut, 1995, II, s. 39; İbn Kesîr, *el Bidâye ve’n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 179, 181.

b. Ebî Hadred'i casus olarak gönderdi. Bu zat onların savaş alma kararlarını öğrenince, gelip Peygamber'e haber verdi.⁶⁴⁰

Recî⁶⁴¹ ve Bi'r-i Maûne⁶⁴² olayları da Hz. Peygamber'in ve Müslümanların yaşadığı derin acılardan biridir. Hz. Peygamber beşeri niteliği çerçevesinde arkadaşlarının başına geleceklerinden habersiz göndermiş ve arkadaşlarına hazırlanan tuzak neticesinde onlar şehit olmuşlardı. Arkadaşlarının başına gelebilecek olaylardan habersiz olan Peygamber, kendi başına gelebileceklerden bile habersiz olduğu bir Kur'an'ı bir gerçekliktir.⁶⁴³ Meşhur İfk Olayı da Peygamber'in vahiy olmadan gaybı bilmediğini gösteren önemli olaylardan biridir. Peygamber bu olayda herhangi bir insan gibi davranmıştır. Kendi eşine: *“Ey Aişe! Senden bana şöyle bir söz yetiştirdi, şimdi eğer sen suçsuzsan, Allah muhakkak suçsuzluğunu ortaya çıkarır, ama bir günaha düşünse, Allah'a istiğfar ile tövbe et.”*⁶⁴⁴ Ayrıca Hz. Peygamber söz konusu olayla ilgili olarak Usame ve Hz. Ali ile istişare etmiştir.⁶⁴⁵ Olay bir ay sonra ilahi vahiy ile açıklığa kavuşmuştur.⁶⁴⁶

Hız. Peygamber risalet hayatı boyunca, çeşitli mekanlarda gıyabında cereyan eden sayısız hadisleri Hz. Peygamber'in şahsen bilmekte olduğunu iddia etmek, onu beşer niteliğinden çıkarmak demektir. Çevresinde meydana gelen olaylar dışında, gıyabında meydana gelen olayları, söylenen sözleri, zihinlerde geçenleri vahiy

⁶⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretu 'n-Nebeviyye*, II, s. 439-440.

⁶⁴¹ İbn Kesîr, *el Bidâye ve 'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 110-118.

⁶⁴² İbn Kesîr, *el Bidâye ve 'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 123-128.

⁶⁴³ 6/En'âm 50

⁶⁴⁴ Buhârî, 64, *Mağâzî*, 34, V, 59; Ahmed, *Müsned* VI, 197; Vakîdî, *Kitâbu'l-Megazî li'l-Vakîdî*, II, s. 433. İbn Kesîr, *el Bidâye ve 'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 276; İbn ü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, c. II, s. 195-197.

⁶⁴⁵ İbn Kesîr, *el Bidâye ve 'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 273-277; İbn ü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, c. II, s. 195-198.

⁶⁴⁶ 24/Nûr 11-16

olmadan Hz. Peygamber'in bildiğine delil olabilecek Kur'an'ı Kerim'de hiçbir ayet geçmemektedir.⁶⁴⁷

Hz. Peygamber gelecekle ilgili bilgi ve söz sahibi değildir. Gelecekle ilgili bir takım sözleri, bilgi ve deneyimleri ölçüsünde ortaya koyduğu varsayım, öğüt ve tavsiyelerdir. Bunlar kesin bilgiyi içermemektedir. Hz. Peygamber gelecekle ilgili sözlerinde, itikadi, sosyal ve ahlaki çözülmeye karşı tüm insanların yaşanan tecrübeler karşısında dikkatli olmasını öğütlemiştir. Bunlar peygamberin fetânet niteliği çerçevesinde ifade ettiği deneyim ve tavsiyeleridir. Bu tavsiyeler, bilgi ve deneyim sahibi, hayatın gerçeğini bilen, toplumun yapısını ve gelişen olaylar karşısında gerçekçi bir yaklaşım ortaya koyabilecek birileri tarafından da ifade edilebilir. Hz. Peygamber'in ifade ettiği bu ve benzeri haberler gaybdan haber vermek değildir. Onun, Kur'an bağlamında bilgi, deneyim ve öngörüsünü ortaya koyduğu yorumları ve tavsiyeleridir.

1.6. Beşer Sıfatı Bağlamında Peygamberlerin Masumiyeti Sorunu

İsmet kelimesi, 'aseme عَصَمَ kelimesinden mastardır. Bu kelime; *durdurma, himaye etme, savunma* anlamlarına gelmektedir.⁶⁴⁸ Kavram olarak İsmet; *Kudreti olmakla birlikte kişiyi masiyetten ve ona meyletmekten engelleyen ilahî bir melekedir.*⁶⁴⁹ Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile kelâmında, peygamberlerin günah işleme hususunda Allah tarafından korunması olarak, terimleşmiş bir kavramdır.⁶⁵⁰

⁶⁴⁷ Hatiboğlu, M. Said, *Gaybi Hadisler Meselesi*, ders notları, s. 8; Zeyveli, Hikmet, *Kur'an ve Sünnet Üzerine*, s. 103.

⁶⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, s.403-405, İsfahanî, *Müfredât*, s. 569-570.

⁶⁴⁹ Cürcânî, Seyyid Şerif, *Kitâbu't-Ta'rifât*, s.150. İbrahim, Mustafa ve arkadaşları, *Mu'cemu'l-Vasit*, s. 605.

⁶⁵⁰ Ebu Hanife, *İmâm Azam'ın Beş Eseri*, çev. Mustafa Öz, ist. 2010, s. 73. Sâbunî, Nûreddîn, Sâbunî, Nûreddîn, Mâtürîdiyye Akâidi, trc. Bekir Topaloğlu, DİB. Ankara 1995, s. 115. Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Akide Risalesi*, Tahkik, Tercüme ve Te'lif: Mustafa Saim

Akâid ve kelâm kaynaklarında ismet sıfatının ne zaman çıktığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ebu Hanife'ye isnad edilen el-Fıkhu'l-Ekber adlı eserde peygamberlerin masum olduklarına dair kısa bir bilgi geçmektedir.⁶⁵¹ H.IV. asırda Eş'arî ve Mâturîdî ekollerinin oluşmasıyla ismet inancı, doktrin haline gelmiş ve uzun tartışmalar yapılmıştır. Bu iki ekol bu konudaki düşüncelerin şekillenmesinde etkili olmuştur.⁶⁵²

Goldziher, Peygamber'in ismet inancının ilk olarak H.III⁶⁵³ veya H.IV. asırlarda ortaya çıktığını ve böyle bir inancın ne Kur'an'da ne de hadislerde bulunmadığını ifade etmektedir.⁶⁵⁴ İsmet algısı, İslam düşünce ve ilahiyatına sonradan girmiştir. Bu algı ilk olarak el-Fıkhu'l-Ekber II'nin iman bahsinde zikredilmiştir.⁶⁵⁵ Daha sonra İbn Sa'd ve Taberî Hz. Peygamber'in risalet görevine güveni pekiştirmek için bu inancı kabullenir bir eğilim göstermişlerdir.⁶⁵⁶ Wensinck ise muteber hadis kitaplarında Hz. Muhammed a.s.'in masum olduğunu ifade eden herhangi bir işaretin bulunmadığı görüşünü benimseyerek şöyle demiştir: *Belki de bu akide kendisine iman edilmesi gereken sabit bir rükün olması için formüle edilmiştir. Bu inanç, asırlar boyu Hz. Peygamber konusundaki hayallerin genişlemesiyle gittikçe artan bir kudsiyetin neticesi olarak varlığı bariz hâle gelmiştir.*⁶⁵⁷

Yeprem, Mâturîdî'nin Akîde Risâlesi ve Şerhi 1. Baskı Ankara 2011, s. 88. Mâturîdîler ve ve Eş'ârîler'in İsmet sıfatının mahiyeti ve keyfiyeti hakkında görüşleri ile ilgili geniş bilgi bkz. Mehmet Bulut, Ehl-i Sünnet ve Şiâ'da İsmet İnancı, İst. 1991, s. 27-30.

⁶⁵¹ Ebu Hanife, *İmâm Azam'ın Beş Eseri*, çev. Mustafa Öz, s. 55.

⁶⁵² Pezdevî, Sadru'l-islam İmam Ebu'l- Yusr Muhammed, *Usuli'd-Dîn*, Ehl-i Sünnet Akaid, çev. Şerafettin Gölcük, İstanbul, 1980, s. 240-248. Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, s. 440.

⁶⁵³ Goldziher, İgnaz, *el-Akide ve Şer'i'a fi'l-İslam*, s. 23, 208, 210. Bkz. Abdülhamid, İrfan, *İslam'da İsmet İnancı*, trc. Avni İlhan, DİB Dergisi, 9. Cilt, Mayıs-Haziran 1970, s. 178.

⁶⁵⁴ Anawati, C.Georges, *Ismet*, *Encyclopedia of Religion*, VII, s.464; Seferta, H.R.Yusuf *M.Abduh ve R.Rıza'nın Yazılarında Peygamberlik Doktrini*, İktibas Dergisi, Mart 1990, sayı 135, s. 15.

⁶⁵⁵ Anawati, *Ismet*, ER VII, s. 465; Seferta, *M.Abduh ve R.Rıza'nın Yazılarında Peygamberlik Doktrin*, sayı 135 s. 15.

⁶⁵⁶ Anawati, *Ismet*, ER VII, s. 465.

⁶⁵⁷ Wensinck, A.J, *Concordance et Indices de la Tradition Musulmane*, Leiden 1943, s. 217, 218.

Donaldson, İsmet öğretisini dış tesirler ve şüpheli bazı kitaplar vasıtasıyla islam düşüncesini etkilediğini ifade etmiştir.⁶⁵⁸

Nübüvvet konusunda bir değerlendirme yapan Fazlur Rahman görüşlerini şöyle ifade etmektedir: *Hz. Peygamber arkadaşlarıyla istişare etmesine, verdiği kararlara arasına bazı çevrelerde itiraz edilmesine rağmen onun dini otoritesi bağlayıcı idi. Fakat ölümünden sonra yaşayan bu otorite yoktu ve O'nun resmen yanılmazlık inancına dönüştürülmesi gerekiyordu. Bu, Hz. Peygamberin yanılmazlığı konusunda özel hukuki bir dayanak teşkil etmiştir. Bu ismet inancı ilahi vahyi alan bir kimsenin özellikle ahlaki meselelerde ciddi bir hata işlemesinin beklenemeyeceği telakkisine dayanmaktadır.*⁶⁵⁹

Kavram olarak Kur'an'da geçmeyen İsmet inancının akli ve naklî gerekçeleri daha sonra oluşturulmuştur. İsmet düşüncesini Ehl-i Sünnet naslarla şekillendirirken, Mu'tezile ise akli ilkelerle temellendirmeye çalışmıştır. Nübüvvet inancını daha sağlam bir temele oturtmak için İsmet düşüncesi geliştirilmiştir. İsmet'in peygamberler için doğuştan kazanılmış bir hak olduğunu iddia edenler olduğu gibi, onların temizliği ve ahlaki bir kazanım olduğunu ileri sürenlerde olmuştur.⁶⁶⁰

Eş'ariler göre ismet, Allah'ın peygamberlerde günah yaratmamasıdır.⁶⁶¹ Bir başka ifade ile Allah'ın peygamberlere itaat gücü verip masiyet gücü vermemesidir. Çünkü her şeyin müsebbibi, fâil-î muhtar olan Allah'tır.⁶⁶² Eş'ariler, beden de ve

⁶⁵⁸ Donaldson, Wright M, *Akidetu's-Şia*, Matbaatu's-Saade, Mısır tsz. s. 325.

⁶⁵⁹ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*, çev. Salih Akdemir, s. 97. Bu sorunun kaynağı, insan tabiatında mevcut olan zaafılara, peygamberlerinde maruz kalıp kalmadığı yahut onları günah işlemekten uzak olduğu sorunu ile ilgilidir. Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, s. 1093-1094, dipnot 22.

⁶⁶⁰ Sâbunî, Nûreddîn, Sâbunî, Nûreddîn, Mâtürîdiyye Akâidi, trc. Bekir Topaloğlu, DİB. Ankara 1995, s. 115.

⁶⁶¹ Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, İst. 1346-1928, s. 169; Râzî, *Kelama Giriş*, s. 221.

⁶⁶² Âmidî, Sefuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ali, *Ebkârü'l-Efkâr fî Usûli'd-Dîn*, Tahk. Ahmed Muhammed el-Mehdi, Kahire, 2007, 3. Baskı, c. IV, s. 143-149; Cürcânî, S. Şerif, *Şerhu'l-Mevâkıf*,

nefsin de kötülöklere yönelmekten muhafaza edecek bir özellik arz eden kimseyi ma'sum olarak nitelendirmişlerdir. Buradan hareketle ismetin sebebini su dört maddede açıklamışlardır:

- 1- İsmete nail olan peygamberin nefsinde veya bedeninde onu günahdan koruyacak bir melekeyi gerektiren bir özelliğın olması,
- 2- Yine o peygamberde, kötölüklerin noksanlık, taatın da iyi işlerden olduğuna dair ilim hasıl olması,
- 3- Bu bilgilerin Allah tarafından devamlı vahiy ve beyanlarla desteklenmesi,
- 4- O peygamberden her ne zaman evla olanı unutmak ya da terk etmek gibi herhangi bir hata vuku bulsa, o meseleyle ilgili olarak azarlanması veya uyarılması.

İşte bu dört özellik bir araya geldiğinde şüphesiz o peygamber günahlardan korunmuş olur. Çünkü iffet melekesi, nefsin özündedir. Nefsi itaatkar olanın mutlu olacağını, isyankar olanın ise bedbaht olacağını iyice bilen kimse bu bilgisi sayesinde fitratının gereğini yapmaya meyilli olur. Sonra vahiy bu durumu tamamlar ve azarlanma korkusu kişinin daha çok sakınmasına vesile olur. Bütün bunların neticesinde bu özellikler bir araya gelince masumluğun hakikati de pekişmiş olur.⁶⁶³

Eş'âriler, Peygamberlerin ismet sıfatı konusundaki görüşleri sebebiyle, peygamberlerin günah işlemeyeceğini savunmuşlardır. Onlara göre ismet, peygamberlerin büyük ve küçük günah işlememeleridir. Buna göre denilebilir ki

İst. H. 1311, II, s. 216; Adûdiddîn el-İcî, Abdurrahman b. Ahmed, *el-Mevâkıf fî 'İlmi'l-Kelâm*, Kahire, tsz. s. 366; Teftâzânî, Sa'duddîm Mes'ud b. Ömer, *Şerhu'l-Makâsîd* (Neş. Abdurrahman Umeyre) Beyrut, 1409- 1989, V, s. 50; Bağdâdî, *Usûlü'd-Dîn*, s. 169; Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *Muhassalu Efkarî'l-Mütekaddimin ve'l-Müteahhirin*, Kelama Giriş, Trc. Hüseyin Atay, Ankara, 1978, s. 221; Tehânevi, *Kitâbu Keşşafî Istilahâtî'l-Fünûn*, c. II, s. 1047. İrfân, Abdülhamid, *Akidetu'l-İsmet fî'l-İslâm*, s. 52.

⁶⁶³ Adûdiddîn el-İcî, Abdurrahman b. Ahmed, *el-Mevâkıf fî 'İlmi'l-Kelâm*, III. s. 416; Cürçânî, S. Şerif, *Şerhu'l-Mevâkıf*, s. 358-366; Cürçânî, S. Şerif, *Kitabu't-Ta'rifât*, Beyrut 1985, s. 150; Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğni*, XV, s. 300 vd; Râzî, *Muhassalu Efkarî'l-Mütekaddimin ve'l-Müteahhirin*, Kelama Giriş, Trc. Hüseyin Atay, s. 221; Abdül'l-Ğani, Abdulhalık, *Hücciyetü 's-Sünne*, Stuttgart, 1983, s. 87-88.

İsmet, peygamberin günah işlemesine engel olan ve aynı zamanda onu taate zorlayan bir sıfattır.⁶⁶⁴

Mâtürîdîlere göre ismet öğretisi, Peygamber'in gerek sözlerinde, gerekse fiillerinde kendisini lekeleyecek, değerini ve itibarını düşürecek hatalardan korunmasıdır. Şayet kasıt ve irade olmadan kendisi bir hata işlerse Yüce Allah onu uyarır ve kınar. Maturîdî ismeti açıklarken: *İsmet külfeti kaldırmaz*, demiştir.⁶⁶⁵ Peygamber'in gûnahtan korunmuş olması, onu taate zorlamadığı gibi günah işlemekten aciz bırakmaz. Ne var ki ismet, Allah'ın bir lütfu olup Peygamber'i hayır yapmaya sevkeder. Kötülükten alıkoyar. Fakat ilahi sınavın gerçekleşmesi için onda iradi olarak hareket etme yeteneği bulunmaktadır.⁶⁶⁶ İsmet sebebiyle peygamberden sorumluluk kaldırılmamış, imtihana çekileceğinden dolayı da irade hürriyeti mevcuttur.⁶⁶⁷ Emir ve nehiy olmadan ismetin bir manası kalmaz. Yine taat ve günah da gerçekleşmez. Nedeni ise taat emredileni yapmak, masiyet de nehyedileni yapmaktır. Dolayısıyla ismet ancak taat ve masiyetin vuku bulabileceği yerde gerçekleşir.⁶⁶⁸

⁶⁶⁴ Âmidî, Seyfuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ali, *Ebkârü'l-Efkâr fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ahmed Muhammed el-Mehdi, Kahire, 2007, 3. Baskı, c. IV, s. 143-149; Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-Erbâin fî Usûli'd-Dîn*, H. 1353, Haydarabad, c. 1, s. 329-368. Adudüddîn el-Îcî, Abdurrahman b. Ahmed, el- Mevâkıf, fî İlmi'l-Kelâm, tsz. Kahire Alemü'l-Kütüb, s. 366. Bağdadî, Ebu Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed et-Temîmî, *Usulü'd-Din*, İstanbul, 1346, s. 169 Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Beyrut, 1998, VIII, s. 306.

⁶⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, c. III, s. 527; Beyâzî, Kemalüddin Ahmed b. Hasan, *İşâratü'l-Merâm min İbâratü'l-İmâm*, Thk. Yusuf Abdürrezzak, Kahire, 1949, s. 328-329. Sabunî, Nureddin, *Mâtürîdiyye Akâidi*, çev. Bekir Toplağlu, DİBY, Ankara 1995, s. 114-115.

⁶⁶⁶ Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Akide Risalesi*, Tahkik, Tercüme ve Te'lif: Mustafa Saim Yeprem, Mâtürîdî'nin Akide Risâlesi ve Şerhi, s. 88-89; Sabunî, Nureddin, *Mâtürîdiyye Akâidi*, Trc. Bekir Toplağlu, s. 114; Sâbûnî, Nureddin, *el-Muntekâ min İsmeti'l-Enbiyâ*, Thk. Galip Türcan, Basılmamış Lisans Tezi, Kayseri 1993. s. 9.

⁶⁶⁷ Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Akide Risalesi*, Tahkik, Tercüme ve Te'lif: Mustafa Saim Yeprem, Mâtürîdî'nin Akide Risâlesi ve Şerhi, s. 88-89, Sabuni, Nureddin, *Mâtürîdiyye Akâidi*, trc. Bekir Topaloglu, İstanbul, 1995, s. 114-115.

⁶⁶⁸ Beyâzî, *İşâratü'l-Merâm min İbâratü'l-İmâm*, s. 328-329.

Mu'tezile'ye göre ismet; Allah'ın masuma bir lufudur ki bu lütuf sayesinde günahlardan uzaklaştırılmış olur.⁶⁶⁹ Lütfun anlamı Mu'tezile'ye göre, kişinin vacip olanı seçtiği ve kötü olandan ictinab ettiği her şeydir. Her iki durumda da kişi o fiili yapmaya muktedirdir.⁶⁷⁰ Peygamberin hem masiyeti hem de itaâti mümkündür. Ma'sum peygamberin iradesi elinde olup mâisiyet işlemeye de taat etmeye de kadirdir.⁶⁷¹ Bu Peygamber için böyle olduğu gibi diğer mükellefler içinde böyledir. Ancak peygamberler kendi nefislerini masiyetten korumuşlardır. Onların masumiyetlerinde Allah'ın bir müdahalesi yoktur. Allah, onları masiyete de, itaâte de muktedir kılmıştır.⁶⁷²

Şîa ise ismeti şu şekilde açıklamıştır. İsmet, Allah'ın bir lütfudur ki bu sıfatla vasıflanan kimseyi zorla değil, kendi iradesiyle günah işlemekten alıkoyar.⁶⁷³ Eğer durum tam tersi olursa masum olan kimse sevaba nail olmaz. Çünkü masum taâta da masiyete de muktedir olduğu halde kimse ona günah işletemediği gibi taâtı da terk ettiremez.⁶⁷⁴ Şîa bu düşünceden hareket ederek imamları da ismet sıfatının içine

⁶⁶⁹ Kâdî Abdülcebbâr b. Ahmed el-Hemadânî, *Şerhu 'l-Usûli'l-Hamse*, Kahire 1965, s. 780.

⁶⁷⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XIII, s. 93. Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu Usûli'l-Hamse*, s. 780.

⁶⁷¹ İbn Ebû'l-Hadîd, İzzeddîn Abdulhamîd, *Şerhu Nehci'i-Belağa*, nşr. Ebû'l-Fazl İbrahim, Kahire I 960, VII, 8; Sinaoğlu Mustafa, *Kelamcıların İsmet Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi, Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2000, c. 3, s. 168.

⁶⁷² Kâdî Abdülcebbâr b. Ahmed el-Hemadânî, *Şerhu 'l-Usûli'l-Hamse*, (nşr. Abdülkerim Osman), Kahire 1384/1965, s. 780; Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XIII, s. 93; Şehristanî, İmâm Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim, *Nihayet'ül-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm*, Beyrut, 2004, Bağdadî, *Usûli'd-Dîn*, s. 168.

⁶⁷³ Şeyh Müfid, *Tashîhu'l-İtikâd/Evâilü'l-Mâkâlat*'la birlikte, Tebriz, 1363, s. 214-215, bkz. Nasîrüddîn et-Tûsî, *Risâle-i İmâmet*, s. 20.

⁶⁷⁴ İsmet konusunda Şîa alimleri ortak bir fikir sahibi değildir. Şîa alimlerinin bir bölümü peygamberler doğumlarından itibaren ölümlerine kadar, ne kasten ne sehven ve ne de ictihad ve yanılma yoluyla günah işlerler. Onlar büyük küçük her türlü günahı işlernekten masumdurlar, düşüncesini benimsemişlerdir. el-Hilli, Hasan b. Yusuf, *Keşfü'l-Murâd fî Şerhi Tecdîd-i'l-İtikad*, nşr. H. Hasanzade el-Amûli, Kum, 1407/1986, s. 349; Musevi, Musa, *eş-Şîa ve 't-Tashih, es-Sıra Beyne 'ş-Şîa ve 't- Teşeyyu* ', Beyrut, 1988, s. 82. bkz. Yıldırım, Zeki, *Kur'an'da Peygamberlerin İsmeti, Atatürk ÜİF Dergisi* 2003, sayı 19, s. 94

dahil etmişlerdir.⁶⁷⁵ Masum olan peygamber veya imam, vacip olmayanı yapmak isterse, Allah'ın bildirmesiyle o, Allah'ın emrettiğini yapar, nehyettiğini de haram bilip ondan uzaklaşır.⁶⁷⁶

Mâturîdî ve Eş'ârîlere göre ismet, sadece peygamberlere mahsus bir sıfat olup peygamberlerden başka masum yoktur. Ancak Şîa'da hem peygamberler hem de imamlar İsmet sıfatı ile vasıflanmışlardır. Mâturîdîlere göre İsmet sahibi olan peygamberde ihtiyar ve irade mevcuttur. Şî'aya göre hem peygamber hem de imamda irade mevcut olduğundan, Allah'ın verdiği ismet sayesinde masiyetlerden uzak bulunurlar.

İsmet sıfatının keyfiyeti husunda Mâturîdiye ve Mu'tezile'nin görüşleri büyük ölçüde aynı anlama gelmektedir. Mâturîdî ve Mu'tezilî alimler, peygamberlerin masumiyeti konusunda onların irade ve ihtiyarlarını kabul etmektedirler. Masumiyet doğuştan bir yetenek değil, vahyin uyarı ve desteği ile ortaya çıkan bir yetidir. Eş'ârîler Allah-insan ilişkisinde ilâhi irade ve kudreti ön plana çıkarmış, peygambere bir anlamda meleklik vasfı atfetmişlerdir.⁶⁷⁷ İslam alimleri peygamberlerin tebliğ ettikleri konularda yalan söylemekten korunmuş oldukları hususunda aynı fikirdedirler.⁶⁷⁸

Ehl-i Sünnet ile İmamiyye Şîa'sı arasında geçen ismet polemiginde ki odak nokta, peygamberler değil imamlardır. Çünkü İmamiyye Şîasına göre imamlar da

⁶⁷⁵ Bazı Şîi alimler imamların da masumiyetini ileri sürmüşlerdir. Küleynî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Ya'kub, *el-USul Mine 'l-Kafi*, Tahran, 1382, I, 181. bkz. Yıldırım, Zeki, *Kur'an'da Peygamberlerin İsmeti*, Atatürk ÜİF Dergisi 2003, Sayı 19, s. 94.

⁶⁷⁶ Şeyh Müfid, *Tashîhu'l-İtikâd /Evâilü'l-Mâkâlat*'la birlikte, s. 214-215; Nasîrüddîn et-Tûsî, *Risâle-i İmâmet*, s. 20; Bulut, Mehmet, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'da İsmet İnancı*, Risale Yay., İstanbul, 1991, s. 81-84.

⁶⁷⁷ Bulut, Mehmet, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'da İsmet İnancı*, Risale Yay., İstanbul, 1991, s. 27-105. Benzer bir değerlendirme için bkz. Bulut, Mehmet, *İsmet*, DİA, İst. 2011, XXIII, s. 135.

⁶⁷⁸ Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Beyrut, 1998, VIII, s. 288-306; Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'da İsmet İnancı*, s. 33-105

tıpkı peygamberler gibi ismet sıfatına sahiptir. Dinin korunması, hadler ve diğer dini hükümlerin uygulanması gibi hususlarda peygambelerle aynı konumda olan imamlar bilerek veya bilmeyerek hiçbir günah işlemedikleri gibi unutarak veya yanılarak hata da yapmazlar. Ayrıca, Şii alimlerin çoğuna göre, imamlar bütün hayatları boyunca bu sıfatları taşırlar.⁶⁷⁹

Kur'an, peygamberleri ve insanları günahattan ve hatadan koruyan en önemli etkenin takva olduğunu belirtmektedir.⁶⁸⁰ Bu konuda vahiy bir öğüt ve yol gösterici bir unsur olduğunu ifade etmektedir.⁶⁸¹ *“Ey insanlar! İşte Rabbinizden size bir öğüt, kalplerde olabilecek her türlü hastalık için bir şifa ve inanan herkes için hidayet ve rahmet gelmiş bulunuyor.”*⁶⁸² İlahi vahiy, peygamberleri yaşamlarında günah ve hatadan korumaları için en önemli bir etken olmuştur.⁶⁸³ Hata ve günahlardan korunma, vahyin oluşturduğu olgun bir imandan doğan güçlü bir takvadır. Peygamberleri günahattan ve sorumluluktan koruyan dış bir etken söz konusu değildir. Dolayısıyla fetânet sıfatı gereği söz ve eylemlerde bulunan peygamberlerin yerine robot bir varlıktan söz etmiş olacağız. Bu durumda Peygamber, irade ve güçleri ellerinden alınan söz ve eylemlerinin anlamı olmayan bir varlık haline dönüşür. Bu açıdan peygamberlerin günah ve hata işleyemez kişiler olduğunu ifade etmek, Kur'an'ın ortaya koyduğu peygamberlik anlayışı ile bağdaşmaz.

⁶⁷⁹ Şerif el-Murtazâ, *Tenzihü'l-Enbiyâ*, s. 9; İbnü'l-Muhtar el-Hillî, *Nehcü'l-Hak*, s. 164. bkz. Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet Polemikleri*, s. 44.

⁶⁸⁰ 49/Hucurât 13; 12/Yusuf 23-24.

⁶⁸¹ 16/Nahl 90;

⁶⁸² 10/Yûnus 57; bkz. 11/Hûd 120.

⁶⁸³ 12/Yûsuf 23-24. *“Evinde bulunduğu kadın ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek, “Haydi gelsene!” dedi. O ise, “Allah'a sığınırım, çünkü o benim efendimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler” dedi. Gerçek şu ki, kadın o'na karşı arzu doluydu; o da kadını arzuluyordu; öyle ki, eğer Rabbinin burhanı o'nun içine doğmamış olsaydı; İşte bu, her türlü kötülüğü, çirkin ve taşkın halleri o'ndan uzak tutmak istediğimiz için böyle oldu, çünkü o gerçekten bizim seçkin kullarımızdan biriydi”*

Kur'an Peygamberlerin yaşamlarında bir imtihanı ve sorumluluğu yaşadıklarını ve yaptıklarından dolayı da hesaba çekileceklerini vurgulamaktadır. *"Ve bu yüzden, kendilerine bir mesaj gönderilen herkesi, hiç şüphesiz, hesaba çekeceğiz. Ve yine hiç şüphesiz mesajla gönderilenleri de hesaba çekeceğiz."*⁶⁸⁴ Söz ve eylemleri daha önce planlanan ve bu anlamda masum olan bir kimsenin hesaba çekilmesi izah edilemez. *"Peygamberleri buyruklarımız doğrultusunda yol gösteren önderler yaptık; çünkü onlara işlerin iyilerini yapmayı, namaz kılmayı ve zekat vermeyi vahyettik. Onlar bize ibadet eden kimselerdi."*⁶⁸⁵ Doğrusu Kur'an, peygambelerin sadece vahyi ezberleme ve tebliğ etme konusunda korunmuş olduklarına vurgu yapmıştır.⁶⁸⁶

Peygamberlerin günah işledikleri ve isyanlarda bulundukları Kur'an'da geçmektedir.⁶⁸⁷ Hz. Âdem ve eşinin yasak olan ağaca yaklaşması,⁶⁸⁸ Hz. Mûsâ'nın bir şahsa yumruk atarak öldürmesi,⁶⁸⁹ Hz. Yûnus kavmi tarafından ilgisiz karşılanınca öfkeyle görevini bırakıp, çekip gitmesi,⁶⁹⁰ Hz. Dâvûd'un davacıyı dinleyip davalıyı dinlemeden davacı lehine karar vermesi⁶⁹¹ ve Rabbi tarafından

⁶⁸⁴ 7/A'râf, 6.

⁶⁸⁵ 21/Enbiyâ 73.

⁶⁸⁶ 5/Mâide 67. bkz. Mâturîdi, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, İlmî Neşre Hazırlayan, Mehmet Boynukalın, İlmî Kontrol, Bekir Topaloğlu, İst. 2005, c. s. 274-275. Mâturîdi, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü Ehl-i Sünne*, thk. Fatma Yusuf el-Hamî, Beyrut/Lübnan 2004, c. 2, s. 55.

⁶⁸⁷ 7/A'râf 19-25; 20/Tâhâ 115-123; 12/Yûsuf 42; 28/Kasas 15-19; 21/Enbiyâ 87-88; 37/Sâffât 140; 38/Sa'd 21-26; 80/Abese 1-12.

⁶⁸⁸ 7/A'râf 19-25; 20/Tâhâ 115-123.

⁶⁸⁹ 28/Kasas 15-19.

⁶⁹⁰ 21/Enbiyâ 87-88. *"Zünnûn'u da hatırla. Hani öfkelenerek gitmişti de kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Derken karanlıklar içinde, "Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten zulmedenlerden oldum" diye dua etti. Biz de duasını kabul ettik ve kendisini kederden kurtardık. İşte biz mü'minleri böyle kurtarıyoruz. ", 37/Sâffât 140.*

⁶⁹¹ *Müfessirlerin çoğuna göre aniden Hz. Davud'un önünde beliren iki davacı o'na günahını hatırlatmaları için gönderilmiş iki melektir. Ancak, onların belirmesinde, Hz. Dâvûd'un kendisinin, işlediği günahın farkına varmış olmasının mecâzi anlatımını görmek de mümkündür. Hz. Davud'un kendisinin gelen bu iki davacı veya Uriah'ın dul karısıyla sınanması. Dâvâcıyı dinleyip, daha dâvâltıyı dinlemeden birincinin lehine karar vermesidir. Bu sanığın savunması alınmadığı için âdil bir*

uyarılması⁶⁹² Hz. Muhammed'in soru soran âmâ birine yüzünü somurtmasından dolayı ikaz edilmesi⁶⁹³ gibi peygamberlere ait günah, hata ve isyanlar Kur'an'da geçmektedir.⁶⁹⁴

1.7. Sünnetin Mahiyeti ve Değeri Sorunu

İlâhî vahye göre dinin kurucusu ve sahibi Yüce Allah'tır. Peygamberler Yüce Allah'ın kulu ve elçilerdir. Allah, dinini tamamladığını⁶⁹⁵, dini kendisine has kıldığını⁶⁹⁶, Peygamber'in dini Allah'a has kılarak kulluk etmesini⁶⁹⁷, Allah'ın vahyine uymasını⁶⁹⁸, Allah'ın vahyi olmadan asla bir şey söyleyemeyeceğini⁶⁹⁹, sadece bir uyarıcı olduğunu⁷⁰⁰, gaybı bilmediğini⁷⁰¹, eşlerinin rızasına uyarak Allah'ın helal kıldığını kendisine haram edemeyeceğini⁷⁰² belirtmektedir. Peygamberler, Allah tarafından insanlar arasından seçilmiş şahsiyetlerdir.⁷⁰³ Allah, elçilerinden gönderdiği mesajları olduğu gibi insanlara bildirmesini istemiştir.⁷⁰⁴ Bu, Kur'an'da pek çok defa vurgulanmıştır. “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni *tebliğ* et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine

yargılanma değildir ve Hz. Dâvûd adaletin tam tecelli etmesini engelleyen bu acele kararından dolayı tevbe etmiştir. İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gereğçeli Meâl Tefsir*, s. 902, dipnot 12-13; Esed, *Kur'an Mesajı*, s.1093-1094, dipnot 22.

⁶⁹² 21/Enbiyâ 78-79; 38/S'ad 24-25.

⁶⁹³ 80/Abese 1-12.

⁶⁹⁴ 2/Bakara 122; 21/Enbiyâ 88; 26/Şu'ârâ 82; 28/Kasas 16; 38/Sa'd 35.

⁶⁹⁵ 5/Mâide 3.

⁶⁹⁶ 39/Zümer 2, 11, 14.

⁶⁹⁷ 39/Zümer 14.

⁶⁹⁸ 6/En'âm 106; 10/Yûnus 109.

⁶⁹⁹ 10/Yûnus 16.

⁷⁰⁰ 5/Mâide 99; 24/Nûr 54.

⁷⁰¹ 6/En'âm 50.

⁷⁰² 66/Tahrîm 1.

⁷⁰³ 18/ Khef 110; 27/Neml 59.

⁷⁰⁴ 5/Mâide 68; 7/A'râf 79, 93.

*getirmemiş olursun.”*⁷⁰⁵ *“Bilin ki Bizim Elçimizin görevi, mesajı apaçık **tebliğ** etmekten ibarettir.”*⁷⁰⁶ *“Peygamberin üzerine düşen ancak **tebliğ**dir.”*⁷⁰⁷ *“Ben size Rabbimin vahyettiklerini **tebliğ** ediyorum.”*⁷⁰⁸

Peygamberlerde Allah’tan aldıkları bu mesaja uymak zorundadırlar.⁷⁰⁹ Tebliğ görevlerinin yanı sıra, diğer insanların taşıdığı sorumluluğun aynısını taşımaktadırlar.

*“Rabbinden sana vahiy yoluyla gelene uy.”*⁷¹⁰ *“Ben sadece bana vahyedilene yerine getiriyorum.”*⁷¹¹ *Ben ancak bana vahyedilene uyarım.”*⁷¹² *“De ki: İçten bir inançla yalnız O’na bağlanarak O’na kulluk ederim.”*⁷¹³

Peygamber vahyin bir parçası değil, Allah’tan gelen vahyi insanlara bildiren bir elçidir. Vahye göre, din konusunda hüküm Allah’a aittir ve O’na has kılınmıştır. Peygamber vahyin evrensel buyruklarını anlama, yaşama ve hayata geçirmede model olmuştur. Vahyin hüküm vermediği hususlarda da ictihadda bulunmuşlardır.⁷¹⁴ Vahiy ile çelişen söz ve eylemlerin Peygamberlere aidiyeti kabul edilemez.⁷¹⁵

⁷⁰⁵ 5/Mâide 67.

⁷⁰⁶ 5/Mâide 92.

⁷⁰⁷ 5/Mâide 99.

⁷⁰⁸ 7/A’râf 62, 68.

⁷⁰⁹ Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 62.

⁷¹⁰ 33/Ahzab 2.

⁷¹¹ 6/En’âm 50.

⁷¹² 10/Yûnus 15.

⁷¹³ 39/Zümer 14.

⁷¹⁴ Hz. Peygamber Vahyin, konu etmediği alanlarda vahiy beklemiş, bazen de kendisi ictihadda bulunmuştur. Hz. Peygamber’in ictihadda bulunurken, vahyin kendisine kazandırdığı anlayış, bilgi ve akli yetileri ile hüküm vermiştir. Her olayda vahyin gelmesi, her olayda mutlaka vahiy alması mümkün olmamıştır. Zaman zaman ictihadlarının düzeltilmesi ictihadının beşeri boyutunu ortaya koymaktadır. Bu yüzden sünnetin vahye dayalı olduğunu söylemek Hz. Peygamber’in uygulamalarına, Kur’an’a, dini ve tarihi hakikatlere aykırıdır.

⁷¹⁵ *Allah’ın kitabına muhalif şartlar geçersizdir.* Serahsi, *Usul*, I, 364-365; Hz. Peygamber’in Kur’an vahyini tebliğ etmek görevi ve sıfatı ile Kur’an hükümlerini iptal ve kaldırma yetkisi yoktur. 69/Hakka 38-47; Hz. Peygamber, *“Size bir hadis rivayet edildiği zaman onu Allah’ın Kitabı’na arzedin; eğer ona uygun olursa onu kabul edin, aksi takdirde onu reddedin.”* Abdulganiy Abdulhalik, *Hüccetü’-Sünne*, s.474; Ebû Yûsuf, *er-Reddû ala Siyeri’l-Evzâi*, s. 25-28. Kardavi Sünneti Anlamada Yöntem, s. 201-206, Ahmed, *Müsneid*, I, 162, III, 152, Müslim *Fezâil*, 139-141; İbn Mâce, *Ruhûn*, s. 15; Dinde hüküm koyma ve beyan Allah’a aittir. 4/127, 176; Kur’an, dini konularda hüküm vermenin

Kur'an'ın koyduğu hükümler dışında, Hz. Peygamber'in kararlar alması, içtihadta bulunması, söz ve eylemlerde bulunması doğaldır. Bunu, dini tebliğ eden bir peygamber, bir devlet başkanı, bir komutan, bir yargıç, bir müftü, bir yönetici ve bir aile reisi olarak yapmış olduğu karar ve uygulamalardır. Hz. Peygamber'in bu içtihad ve uygulamaları teşri uygulamalar değildir. Hz. Peygamber'in birtakım uygulama ve kararlarının, Kur'an tarafından uyarılması ve tashihi veya sahabe ve kendisi tarafından tasih edilmesi, değiştirilmesi bunların teşri olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu uyarı ve tashihlerin, Kur'an'dan ayrı olarak ilahi iletişim, ilham, kalbe ilka vb. şekilde gelen bir vahiy olduğunu söyleyen tezin yanlışlığını da göstermektedir.⁷¹⁶ Kur'an, Peygamber'e tebliğ görevi yanında teşrî görevi vermemektedir. Çünkü sünnet, Kur'an'ın pratiğe yansımaları ve uygulamasıdır.

Hz. Peygamber'in vahiy dışında helâl ve harâm kılma yetkisi yoktur. Hz. Peygamber bu konuyu şöyle ifade etmektedir. *“Kur'an'ın helâl ettiği hiçbir şeyi harâm etmedim, onun haram ettiği hiçbir şeyi de helal etmedim.”*⁷¹⁷ Sünnet, Kur'an'da olmayan hükümleri Allah adına teşrî etme hakkına sahip değildir. Kur'an, din olarak, tüm ikeleri peygamberine bildirmiştir. *“Ayrıca bu Kitab'ı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.”*⁷¹⁸ Allah tarafından yasaklanan şeylerin tamamı vahiy tarafından açıklanmıştır. Sünnetin, Kur'an'ın eksik bıraktığı veya belirtmediği hükümleri teşri ettiğini söylemek, Kur'an'ın ortaya koyduğu din anlayışı ile bir tutarlılığı yoktur. Hz.

ağır sorumluluğunu ifade eden uyarılar yapmıştır. *“Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.”* 7/A'raf 33; *“Sadece dillerinizin yalan yere nitelemesi ile: şu helaldir, şu haramdır. demeyin ki, yalanı Allah'a iftira etmiş olursunuz. Şüphe yok ki, yalanı Allah'a iftira edenler kurtuluşa eremezler.”* 16/Nahl 116.

⁷¹⁶ Erul, Sahabenin Sünnet Anlayışı, s. 215.

⁷¹⁷ Müslim, Fadâilu's-Sahabe, 95; Ebû Dâvûd, Nikâh 12; Dârimî, Mukaddime, 19; İbn Hanbel, 3/12, 61, 4/326, 6/ 141.

⁷¹⁸ 16/Nahl 89.

Peygamber'in yapmış olduğu uygulamalar ve aldığı kararların helâl ve harâm anlamında dinde hüküm koyma değil, sadece yasaklama ve sebest bırakma anlamında ictihadi ve idari uygulamalardır.⁷¹⁹

Kur'an, iniş sürecinde yasaklamalar ile ilgili tüm ayetlerde, insanların dindarlık gösterisi olarak yasakların genişletilip bunu da Allah'a izafe edilmesine ilkesel olarak karşı çıkar.⁷²⁰ Başta insan olmak üzere tüm varlığa değer ve konum biçme, onun amaçlarını tayin etme, iyi ya da kötüyü belirleme yetkisi Allah'a aittir. Allah tarafından çizilmiş haram kapsamını her genişletme girişimi, vahiy tarafından bir yetki gaspı olarak değerlendirilmektedir.

Vahyin muhatabı olan Hz. Peygamber'in her sözünü, her fiilini vahye dayandırma, Hz. Peygamber'in, geçmiş milletlerin tarihinden, insanların genel karakterlerinden hareketle zan, tahmin ve tefekkürüne dayanarak söylediği bazı kanaatlerine gaybi bir haber niteliği atfetme, beşeri vasıtaları görmezlikten gelerek her haberin arkasında ilahi bir ihbar ve iletişim olduğunu var sayma ve nihayet bunları nübüvvet alameti ve hatta mucize olarak görme, özellikle Hz. Peygambere yetişemeyen tabiilerden itibaren başlayan ve yıllar ilerledikçe katlanarak gelişen bir eğilim olup Hz. Peygamberi yanlış yorumlamanın bir sonucudur.⁷²¹

Peygamberin, vahyin uygulamasında ayrı bir vahye ihtiyacı yoktur. Eğer Allah'ın gönderdiği Kitabı, ayrıca bir vahiy olmadan peygamberler

⁷¹⁹ Ramazan ayında Bedir savaşına çıkarken oruç tutumuş bulunan bazı müslümanların yararını düşünerek oruçlarını bozmalarını söylemiş ve onlarda bozmuşlardır. Buhârî, Meğazî 49, Hz. Peygamber'in Medine'de Kudüs'e yönelerek namaz kılması kendi kararı olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiğinde kitap ehli ile birliktelik sağlamak için onların kiblesine Kudüs'e yönelmiş, onların; bunun kiblesi yok mudur? Bu gerçek peygamber olsaydı bizim kiblemize dönmezdi, gibi alaycı tavırlarından sonra Allah'a bu konuda dua ederek hüküm vermesini istemiş, Allah'da ona ve müminlere Kâbe'ye dönmesini emretmiştir. 2/Bakara 144,150.

⁷²⁰ 7/A'râf 32,33; 6/En'âm 145, 151; 2/Bakara 173;

⁷²¹ Hatiboğlu, Said, *Hz. Peygamber'i Yanlış Yorumlama Tezahürleri*, İşlam Araştırmalar, 5-11, sayı, 2, Ekim 1986.

uygulayamıyorsa, daha sonraki nesillerden Kitabın uygulamasını istemek tutarlı olamaz. Kaldı ki, Kur'an'ın uygulanması için Kur'an harici bir vahyi gerekli görmek, Kur'an'ın evrenselliğine ve kıyamete kadar geçerli bir Kitap olması ile de çelişir.⁷²² Yanlışlık peygamberlerin uygulamalarının ve görüşlerinin de vahiy sayılmasıdır. Böyle bir anlayış, peygamberlerin insanlardan olmasını ve onlarda fetânet sıfatının bulunmasını izah edemez.⁷²³

Kur'an, dinin kemale erdirildiğini ve tamamlandığını ifade etmiştir. “*Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim, nimetlerimin tamamını size bahşettim ve Bana teslimiyeti sizin dininiz olarak belirledim.*”⁷²⁴ Din, Allah tarafından tamamlanmıştır. Yüce Allah, peygamberi dini tamamlayıcı olarak gönderdiğini belirtmemiştir. Peygamberin görevi dini anlama, yorumlama ve hayata geçirmede model bir şahsiyet olmaktır.

Hız. Peygamber'in sünneti, Kur'an'ın ilk uygulanaşı ve ilk modelidir. Sünneti bu konumdan çıkararak, onu Kur'an'ın anlaşılmasının tek modeli olarak görmek, başka bir ifade ile Kur'an ile sünneti aynileştirmek doğru bir bakış açısı sayılmaz. Bilindiği gibi, bir mesajın uygulanmasını, yalnız mesajın kendisi değil,

⁷²² Amidî, *el-İhkam fî Usulî'l-Ahkam*, II, s. 398; Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXII, s. 8-11; Beydâvi, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, C.V, s. 252-253; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, XII, 269-270; Hallaf, Abdolvahhab, *İslam Hukuk Felsefesi, (İlmu Usulî'l-Fık)*, çev. Hüseyin Atay, s. 222-224; Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*, Ank. 1995., s.162; Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 63-64. Şimşek, Murat, *Hız. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, TDV, Ankara, 2010, s. 229,

⁷²³ İslam alimlerinden bir grup ve bazı düşünce ekolleri Hız. Peygamber'in dini ve hukuki konularda icthad yetkisinin olmadığını ifade etmişlerdir. Bu düşüncedeki alimler 53/Necm 3-4 ayetini delil getirerek bu ayetle vurgulanan husus, Kur'an ile birlikte Hız. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarının vahiyle gerçekleştiği düşüncisidir. Dolayısıyla Hız. Peygamber'in rey ve icthadı yoktur. Zahiri ekolünden İbn Hazm -ö.456/1102-, *el-İhkam*, V, 125-130, Mu'tezile ekolünden Ebu Ali Cubbai -ö.303/915-, Ebû Hâşim Cubbai -ö.321/933- Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhul*, s. 378-379; Eş'ari mezhebinden bazı alimler bu görüşü savunmaktadırlar. Gazâlî, *Mustasfa*, II, s. 356; Serahsi, *Usul*, II, s. 91; Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVII, s. 57; Sünnetin vahiy olmadığı değerlendirmesi için bkz. Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 64.

⁷²⁴ 5/Mâide 3.

uygulanacağı şartlar da belirlemektedir. Eğer belli bir dönemdeki uygulamayı, daha sonraki dönemlere, asırlarada uygulamaya kalkarsak, değişen koşulları dikkate alamayan, insanlığın gelişmesini dondurmaya yönelik bir yaklaşım olur. Bu duruma, ya gelişmenin durdurulması ya da esas mesajın uygulamadan kaldırılması sonucunu doğuracaktır.⁷²⁵

Kur'an'ın, sünnete muhtaç olduğunu belirten kitaplar⁷²⁶ ve makaleler⁷²⁷ kaleme alınmıştır. Kur'an'ın, dinin tamamlandığı, anlaşılır olduğu vs. pek çok hükmüne rağmen dinin, sanki Allah ve Peygamberinin ortak biri ürünü olduğu, Peygamberin dinin tamamlayıcısı olduğu ifade edilmiştir.⁷²⁸

⁷²⁵ Amidî, *el-İhkam fî Usulî'l-Ahkam*, II, s. 399-400; Serahsi, *Usul*, II, s. 92; Hallaf, Abdulvahhab, *İslam Hukuk Felsefesi, İlmu Usulî'l-Fıkıh*, çev. Hüseyin Atay, s. 222-224; Ibnu'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, II, s. 284; Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim*; V, s. 295; Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 64-65. Hz. Peygamber Kur'an'da geçmeyen hükümler hakkında bir beşer olarak şartlara ve eldeki verilere göre hüküm verdiğini ifade etmiştir. Buhari, 8 *Salat*, 31, (I, 105); Müslim, 5 *Mesâcid*, 19, hn: 89 (I, 400); Nesâî, 13 *Sehv*, 25, hn. 1242, 43, 44 (III, 28,29); İbn Mâce, 5 *İkâme*, 134, hn: 1213, 1214 (I, 383); Buhârî, 93 *Ahkâm*, 20, 29, 31 (VIII, 112, 116, 117); Müslim, 30, *Akdiye*, 3, hn: 4,5 (III, 1337) Muvatta, 36 *Akdiye*, 1 s. 471; Tirmizi, 13 *Ahkâm*, 11, hn: 1339, (III, 624)

⁷²⁶ Hadis Usulü ve Tefsir Usulü Eserleri, Örneğin: Erdoğan, Mehmet *Vahiy –Akli Dengesi Açısından Sünnet*, İfav, İstanbul 2009. Abdulğaniy, Abdulhâlik *Sünnet ve Dindeki Yeri, Türkçesi*, Mehmet Erdoğan, İstanbul 1992. İbn Abdişşekûr, Muhibbullah, *Fevâtihü'r-Rahamut*, Bulak, 1324.

⁷²⁷ Güngör, Mevlüt, *Kur'an'ın Hz. Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer*, Basılmamış makale, Ankara 1995.

⁷²⁸ Bazı alimler Kur'an vahyi ile sünnet vahyi arasında i'caz ve ibadetlerde okunma, abdestsiz el dokunma gibi konularda kısaca nazm bakımından fark görmektedirler. Serahsi, *Usul*, II, s. 75; Süyuti, *İtkan*; I, s. 45; Abdulğaniy, *Sünnet ve Dindeki Yeri*, s. 25. Yoksa aralarında bir mahiyet farkı yoktur. Bu özelliğinden dolayı sünnet, Kur'an-ı beyan yanında, bazılarına göre nesh dahi edebilir. Gazâlî, *Mustasfa*, I, s. 124, Gazâlî şöyle der; *Hepsi de Allah katındandır, öyleyse buna mani ne?* Ayrıca bkz. İbn Abdişşekûr, *Fevâtihu'r-Rahamut*, II, s. 78.

Evzâî; *Vahiy Rasulullah'a inerdî. Onu tefsir eden sünneti de ona Cebrail getirdi. Şatıbî, Muvafakat*, IV, s. 24; Abdulğaniy, *Sünnet ve Dindeki Yeri*, s. 337. İmâm Şafîî, *Umm*, V, 127; *Risale*, 153, dipnot; Hamidullah, *Sünnet*, İA, XI, s. 243;

Abdulğaniy Abdulhalik, *Sünnet ve Dindeki Yeri* adlı eserinde Kur'an ve Sünnetin ortak yanları ve ayrılıkları noktaları şu şekilde izah etmektedir.

a) Kur'an ve Sünnetin Birleştikleri Hususlar:

1. Her ikisi de Allah tarafından gelmiş vahiy olup, Allah'ın hükmünün bilinmesi için hüccettirler ve müctehidin gereği ile amel etmesi gereken delil olmaktadır.

2. Her ikisinin de şer'i hüccet oldukları, dinden zorunlu olarak bilinen hususlardandır; dolayısıyla bu hususu inkâr eden, ya da bunun böyle oluşunda tereddüt eden kafir olur.

Kur'an'da belirtilmeyen hususlarda, Peygamber'in kural koyması ve bunu uygulaması doğaldır. Peygamber'den sonra da her neslin alimleri yeni olaylar karşısında yeni kurallar koymaları gerekir. Değişen ve gelişen hayatın kontrolü de ancak böyle sağlanabilir. Burada Peygamber'in kural koyması, Kur'an'ın belirtmediği hususlarda Kur'an'ın esprisine aykırı olmayacak şekilde her çağda alimlerin kural koyma yetkisini gösteren örnektir. Kur'an'ın ilk uygulayıcısı olan Hz. Muhammed, bu uygulamaları ile bizlere örnek olmuştur. Kur'an'ı hayata geçirmekten sorumlu olan her nesil, Peygamber'in uygulamalarını örnek almak durumundadır.⁷²⁹

Sünneti, Peygamber'in modeli olmaktan çıkararak, Kur'an'ın yanında, Kur'an gibi bir ölçü durumuna getiren anlayış, Kur'an'î esasların hayata geçirilmesini de engellemiştir. Bu zihniyet sahipleri, Kur'an ayetlerini çarpıtarak, görüşlerinin Kur'an'a dayandığını ileri sürmektedirler. Halbuki Peygamber'in örnek olduğunu bizzat Kur'an bildirmektedir.⁷³⁰ İnsanları ve onların problemlerini, Peygamber'in dönemine götürerek mi? yoksa Peygamber'in uygulamalarını örnek alıp, onun çözüm yöntemini günümüze getirirerek meseleleri çözmek mi daha doğru olur? Vahyin bağlamı, evrenselliği ve Peygamber'in konumu açısından bunu iyi düşünmek ve buna göre yorum yapmak durumundayız.⁷³¹

3. Her ikisi de hüküm ifade etme bakımından müstakil olup, biri diğerine bağlı değildir. Her ikisinin de korunmasını Allah Teâla kendi üzerine almış ve onların korunması ve nakil için gerekli imkanları hazırlamıştır.

b) Kur'an ve Sünnetin Ayrıldıkları Hususlar:

Kitap, lafız bakımından mu'cizdir, tamamiyle Allah katından indirilmiştir. Tilaveti ile ibadet olunmaktadır, namazın sahih olması belli bir miktar ondan okunmasına bağlıdır, cünüp olan kimseye okunması haram olmakta, abdestsiz olan kimseye ise yazılı halde bulunan Kur'an'a dokunması veya taşınması haram olmaktadır. Nitekim kelimelerin veya harflerin değiştirilmesi, mana yoluyla rivayeti yoluna gidilmesi... vb. durumlar da haram olmaktadır. Abdulganiy, *Sünnet ve Dindeki Yeri*, 25-26.

⁷²⁹ Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 67-68.

⁷³⁰ 33/Ahzâb 21; 60/Mümtehine 4, 6.

⁷³¹ Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 67.

Peygamber'e itaatin, sünnet veya hadise itaat değil, peygamberin Allah'ın elçisi olması nedeniyle, Allah'a itaat olduğunu, sünnet ve hadisin bu itaat kavramı içine giremeyeceği, bizzat Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalardan anlaşılmaktadır. Sünnette tarihilik esastır. Sünnet örneklik boyutundan, ölçü boyutuna getirilir, belli bir dönemin şartları tüm zamanlara uygulanmaya çalışılırsa, Kur'an'ın evrensellik boyutuna ters düşer. Bu da, sünnetin sünnetliğini reddetmesi demektir. Çünkü sünnet, Kur'ani esasları şartlara göre uygulamayı gerektirir.

Bazı yazarlar; sünnetin bir kısmı vahiy meleği Cebrail tarafından gelen açık vahiyledir, bir kısmı ilhâm ve kalbe ilkâ yolu ile, diğer bir kısmı ise Peygamber'in ictihadına dayanır görüşünü ileri sürmüşlerdir. O zaman hangi sünnet vahiy, hangisi ilham ve hangisi Peygamber'in ictihadı olduğu nasıl bilinecektir? Bizzat bu tartışma sünneti tartışmalı hale getirmektedir. Bu iddia sahiplerine göre: “*Kur'an'ın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin Kur'an'a olan ihtiyacından fazladır.*”⁷³²

Eğer Kur'an esaslarını uygulamak için, Kur'an'ın dışında ayrıca vahye ihtiyaç varsa, bu keyfiyeti Peygamber ile sınırlamak mümkün müdür? Hz. Muhammed'den sonra Peygamber gelmeyeceğine göre, ondan sonra Kur'an uygulanmayacak mıdır? Kur'an'dan başka ve Peygamberden sonra vahiy gelmesi olgusunu Kur'an reddetmektedir. Bu durumda, Peygamberden sonra Kur'an'ı esasların uygulanması mümkün değildir. Ya da Kur'an evrensel değildir neticesi ortaya çıkmaktadır. Bunun ise Kur'an'a aykırı olduğu konusunda bir şüphe yoktur. Bu açmazlara düşülmesinin nedeni, sünneti vahiy olarak kabul eden anlayış

⁷³² Ebû Şehbe, Muhammed, *Sünnet Müdafası*, Ankara 1990, I, s. 36-37; Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 278-279.

yatmaktadır.⁷³³ Hz. Peygamber'in her söz, eylem ve uygulamasının vahiy ile olduğunu söylemek, onun fetânet niteliğini ortadan kaldırmak demektir.

Kur'an'ın otoritesi en üst otoritedir. Peygamber de ona uymak zorundadır. Doğrusu peygamber Kur'an'ı tebliğ etmekle sorumludur. Kur'an'a ekleme ve çıkarma yapamaz. Müslümanlar da Kur'an'a uymak zorundadırlar.⁷³⁴

Kur'an'a gidişin yolu sünnetle kesilmiş, Yüce Allah'ın karşısına, O'nun elçisi çıkarılmıştır. Yani Allah ile elçisinin arası ayrılmıştır. Dolayısıyla bu gelenek "sünnet" kavramını da ilmi bir kavram olmaktan çıkartarak ideolojik bir kavrama dönüştürmüştür.⁷³⁵ Artık sünnetin dindeki konumunu tartışmak bile söz konusu olmaktan çıkmıştır.⁷³⁶

İnsanları en doğru yola Kur'an götürür.⁷³⁷ Onun yanına başka dini kaynaklar koymak, ölçüleri çoğaltır. Bu durum, Kur'anı ölçülerden biri durumuna düşürür. Bizim geleneğimizde de bu gerçekleşmiştir. Tek adres Kur'an olması gerekirken, sünnetin de adres haline getirilmesi merkezin sünnete kayması sonucunu doğurmuştur. Kaldı ki Kur'an ve Hadis biri diğerinden çok farklı iki mesaj kanalıdır. Bu iki kanaldan gelen mesajların birinin diğeri ile çatışması ise kaçınılmazdı. Doğrusu Kur'an, Hz. Peygamber'in işlerinden biri değil, onun varoluş nedenidir. Zira Kur'an Peygamber'in haberidir.⁷³⁸

⁷³³ Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, s. 66.

⁷³⁴ Akbulut, Ahmet, *Müslüman Zihin İnşasında Kelam İlminin Önemi ve Yeri*, s. 13, Yayınlanmamış Makale.

⁷³⁵ Ebû Zeyd, Nasır Hamid, *İlâhî Hitabın Tabiatı*, s. 110

⁷³⁶ Akbulut, *Müslüman Zihin İnşasında Kelam İlminin Önemi ve Yeri*, s. 8.

⁷³⁷ 17 İsrâ 9. "Şüphesiz ki bu Kur'ân, insanları en doğru ve en sağlam yola iletir ve salih amel işleyen müminlere büyük bir ecir olduğunu müjdeler."

⁷³⁸ Akbulut, Ahmet, *Müslüman Zihin İnşasında Kelam İlminin Önemi ve Yeri*, s. 14, Yayınlanmamış Makale.

SONUÇ

Kur'an, peygamberlerin fetânet sıfatına doğrudan değinmemektedir. Fakat peygamberlerden bazılarına ait zeka, üstün bakış açısı, akli feraset ve muhakeme örnekleri üzerinde durmaktadır. Kur'an, peygamberlerin farklı niteliklerini öne çıkarmış ve onların beşer niteliklerine özel vurgu yapmıştır. Doğrusu Peygamberin beşer olma niteliği, fetânet niteliği ile doğrudan ilişkilidir. Fetânet sıfatı, aklın işlevsel ve aktif boyutunu ifade eder. Zaten aklın kullanılması dinin öncelikli şartıdır. Vahyin doğrudan muhatabı akıldır. Bu özellik peygamberlerin vahyi anlama, uygulama ve yorumlama boyutu için çok önemlidir. Vahiy ilke olduğu için insana geniş bir muhakeme, yorum ve uygulama alanı bırakmıştır. Bu, aklın ve onun işlevsel boyutunun alanıdır. Vahyin, ayrıntıya yönelik hükümler ortaya koyması, vahyin ilkeselliği ile bağdaşmaz. Böyle bir durum vahyin evenselliğini ortadan kaldırır. Hz. Peygamber, ayrıntılara yönelik konularda, vahiyden edindiği bakış açısı, kendi bilgi birikimi ve akli yeteneği ile hükümler koymuş ve ictihadlarda bulunmuştur. Bu durum Kur'an vahyinin her çağda insana rehberlik edebilmesinin de gereğidir.

Peygamberleri en doğru bir şekilde tanımanın ölçüsü Kur'an'dır. Hz. Peygamber'in vahyi tebliğ ettiği ilk dönemlerde müşrikler, ondan başka bir Kur'an'ı getirmesini istemişlerdir. Hz. Peygamber, Kur'an'ı değiştirmesinin mümkün olmadığını, kendisine vahyolunandan başkasına uymasının da imkansızlığını dile getirmiştir. Hz. Peygamber onları düşünmeye ve mantıklı olmaya çağırmış, Kur'an'ı onlara Allah'ın emri gereği tebliğ ettiğini belirtmiştir. Onun, kendiliğinden vahye konu herhangi bir şey ortaya koyması mümkün değildir. Vahiy, Hz. Peygamber

dışında gerçekleşen ve onun hiçbir şekilde müdahale edemediği bir olgudur. Doğrusu vahiy, sadece Kur'an-ı Kerimdir.

Hiz. Peygamber, kendisinin yaşadığı birtakım olaylar ve yöneltlen bazı sorular için vahyin gelmesini beklemiştir. Hiz. Peygamber ifk olayı, Havle binti Sa'lebe hakkında, Mekkelilerin Hiz. Peygamber'in peygamberliğini test için yönelttiği sorular ve kıblenin tayini gibi olaylarda Hiz. Peygamber'in beklentileri karşılanmıştır. Vahyin gelmeyeceğine kanaat getirdiği konularda da, ictihatta bulunmuştur. Hiz. Peygamberin karşılaştığı sorunlarda, vahyin gelmesini beklemesi ve onun isteğine göre vahiy inmemesi, vahyin Peygamber'in iradesi ile gerçekleşen bir durum olmadığının delilidir. Kur'an, kendisinin insan iradesinin ve insan zihninin bir ürünü olduğunu söyleyenleri kınamıştır. Kur'an'ın Hiz. Peygamber'in uydurması, yalan, büyü veya yabancı bir kişiden öğrendiği iddialarına vahiy, mantıksal düzlemde cevaplar vermiştir.

Hiz. Peygamber, Kur'an'ı uygularken, ictihatlarda bulunmuştur. Bu Hiz. Peygamber'in Kur'an'ı ilk uygulayış biçimidir. Yüce Allah, dini kendisine has kılmıştır ve dinde otorite Allah'tır. Hiz. Peygamber geniş bir alanda ictihad ve hükümlerde bulunmuştur. Hiz. Peygamber'in söz, ictihad ve hükümleri doğrudan vahiy ile ilişkisi olmayan tamamen beşeri uygulamalardır. Kur'an ve Hiz. Peygamber, sünneti vahiy ile aynı düzlemde ilişkilendirmediği gibi, bu ikisini keskin çizgilerle ayırmışlar ve bu konuda ciddi uyarılarda bulunmuşlardır. Hiz. Peygamber'in yaşadığı dönemde, arkadaşları Hiz. Peygamber'in bir beşer olduğunu, söz ve eylemlerinin vahiy olmadığını çok iyi anlamış ve bu şekilde tavırlar ortaya koymuşlardır. Hicri I. asrın sonlarına kadar vahiy ve sünnet farklı düzlemlerde ele alınmış, buna özen gösterilmiş ve bu şekilde uygulamalara konu olmuştur.

Hicri II. asrın başlarından itibaren sünnet, vahiyle ilişkilendirilmiştir. Hz. Muhammed'in, sadece Kur'an vahyini değil, aynı zamanda Kur'an dışında özel bir vahiy aldığı anlayışı geliştirilmiştir. Sünnet, Kur'an'a ek bir vahiy olarak tanımlanmıştır. Böylece vahiy de ikircikli bir yaklaşım tarzı geliştirilerek, vahy-i metlûv, vahy-i gayri metlûv şeklinde bir tasnif yapılmıştır. Ayrıca bu iki kaynağın otoritesi eşitlenmiş ve Allah'a dayandırılmıştır. Müslüman alimler, sünnetin vahiy ile ilişkilendirilmesinin önemli bir yanılgı olduğunu fark edememişlerdir. Peygamberi yüceltme ve aşırı sevgi, zihinleri dumura uğratmış ve gözleri kör etmiştir.

İslam'ın teorik yönü olan Kur'an vahyinin, hayata uygulanışının ilk modeli olan sünnet ile aynı düzlemde ele alınmıştır. Sünnetin yani Hz. Peygamber'in uygulamasının daha kolay algılanması ve yaşanır olmasından dolayı, teori boyutunu ifade eden Kur'an'dan daha büyük rağbet görmüş ve onun önüne geçmiştir. Din denince akla Hz. Peygamber'in söz ve uygulamaları gelmiş, teori ikinci plana itilmiştir. Gerçekte, dinin aslı ve özü Kur'an'dır. Sünnet ise Kur'an'ın eyleme dönük ilk modelidir.

Hz. Peygamber'in sözleri ile Allah'ın kalamı arasında konum ve otorite farkı vardır. Hz. Peygamber'e ait olduğu ifade edilen rivayetler, ağırlıklı olarak Hicri II. asırdan sonra yazıya aktarılmıştır. Söz konusu rivayetlerin kayda geçerken de Hz. Peygamber'in sözleri olarak kaydedilmiştir. Bu rivayetlerin bizzat Hz. Muhammed'in kullandığı kelimeler olduğu şüphelidir. Hadisleri bu nedenden dolayı, Hz. Peygamber'in sözleri olarak kabul etmek doğru değildir.

Hz. Peygamber'e ilişkin anlatılan aşırılıklar ve insanüstü niteliklerin tümü sonradan müslümanların aşırı sevgi ve yüceltmesinden kaynaklanarak ortaya

koydukları uydurma rivayetlerdir. Hz. Peygamber, gülmeyi, ağlamayı, korkuyu endişeyi, beklentiyi, küsmeyi, üzölmeyi, sevmeyi vb. olumlu ve olumsuz tüm insani duyguların örneklerini hayatında yaşamıştır. Onun, vahiy dışındaki söz ve eylemleri, arkadaşları tarafından takdir edildiğı, benimsendiğı gibi sorgulanmış, karşı çıkılmış ve kabul edilmemiştir. Hz. Peygamber, gerek aile içinde ve gerekse komşu ve arkadaşları arasında bu duyguları yaşamıştır.

Hz. Peygamber, Hz. Aişe'yi daha çok sevdiği ve aralarında adaletli davranmadığı için diğer hanımlarının şikayetine maruz kalmıştır. Bir eş olarak eşlerine günlerini eşit olarak dağıtmaya ve ilgilenmeye çalışsa da, beşeri zayıflığı ve eksikliğinden dolayı Allah'a sığınmıştır. Hz. Peygamberi birbirlerinden kıskanan eşleri onu zor durumda bırakabilmişlerdir. Öyle ki, o sadece onlardan bazısının gönlünü alabilmek için, kendisine helal olan bazı hususları kendisine yasak etmiş ve bu yüzden Allah tarafından uyarılmıştır. Eşleri bazen Hz. Peygamber'e karşı seslerini yükseltmiş, ona karşılık vermiş, darılmış, ondan ısrarla değişik isteklerde bulunmuşlardır. Eşlerinin böyle bir tavır sergilemesi Hz. Peygamberin beşer, doğal ve sade bir eş olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in, Hz. Aişe'ye atılan iftiradan etkilenişi, tavrı, beşere ait niteliklerdir. Hz. Peygamber, bir takım olaylar karşısında doğal olarak moral bozukluğu yaşamış, kızmış ve öfkelenmiştir.

Hz. Peygamber, vahyin uygulama alanları dışında söz, fiil ve davranışlarda bulunmuştur. Vahyin gelmediğı konularda ise kendi içtiihadı ile hükümler vermiştir. Şahsi söz, davranış, uygulama ve hükümlerinden dolayı zaman zaman vahiy ile uyarılmıştır. Kur'an'ı Kerim bunun pek çok örneğini sunmaktadır. Bazen de Hz. Peygamber'in yapmış olduğı uygulamalara, sahabe tarafından itiraz edilmiştir. Zaman zaman da oluşan yeni şartlardan dolayı kendi ictihadını kendisi düzelmiştir.

Şayet Hz. Peygamber'e ait bu uygulamalar vahiy olmuş olsaydı, böyle bir uyarı ve itiraza maruz kalmazdı. Görülüyor ki Hz. Peygamber bir beşerdir ve ona ait söz, davranış ve hükümlerde beşeridir.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yay. İst. 2001.
Yaşayan Dünya Dinleri (Yahudilik), D.İ.B.Y. 1. Baskı, Ankara 2007.
- Abduh, Muhammed, *Tevhîd Risâlesi*, çev. Sabri Hizmetli, Ankara 1986.
- Abdülaziz el-Buhari, Alaüddîn b. Ahmed b. Muhammed (ö. 730/1330) *Keşfü'l-Esrar 'an Usuli Fahrilâm el-Pezdevî*, Thk. Muhammed el-Mu'tasimbillah el-Bağdadî, Beyrut, 1414/1994, I-IV.
- Abdulcebbbar, b.Muhammed, *el-Muğnî fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*, Thk. Muhammed el-Hudari Mahmud Muhammed Kasım, Daru'l-Mısriyye, Kahire, 1965.
Şerhu Usûli'l-Hamse Thk. Abdülkerim Osman, Kahire, h.1384
- Abdülcelîl İsâ, Ebu Nasr, *İctihâdu'r-Râsûl*, Daru'l-Beyan, Kuveyt, 1969.
Peygamberimizin İctihadları, çev. M. Hilmi Merttürkmen, Abduvehhab Öztürk, Ankara 1976.
- Abdulğaniy, Abdulhâlik, *Huccetu's-Sünne*. Daru'l-Kur'an'il-Kerim, Beyrut 1986.
Huccetu's-Sünne, Herndon 1993.
Sünnet ve Dindeki Yeri, Türkçesi, Mehmet Erdoğan, İstanbul 1992.
- Abdurrazzak, b. Hemmam, es-San'ânî, *el-Musannef*, Thk. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut, Tsz. el-Meclisu'l-İlmi, I-XI.
- Abdul'al Sâlim Mükrim, *el-Fikru'l-İslamiyyu Beyne'l-Vahyi ve'l-Akl*, Amman 1992.
- Adudüddîn el-İcî, Abdurrahman b. Ahmed, *el-Mevâkıf, fî İlmi'l-Kelâm*, tsz. Kahire, Alemü'l-Kütüb.
- Ahatlı, Erdinç, *Peygamberlik*, Hz. Muhammed'in Peygamberliği, DİB, Yay. Ankara 2007.
- Ahmed Abdurrahman el-Benna, *el-Fethu'r-Rabbanî mea muhtasar şerhihi Buluğu'l-Emani*, Abdülgafur Attar, I-V, Riyad 1402/1982.
- Ahmed b. Hambel, *el-Müsned*, İstanbul 1982, I-VI.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamber Efendimiz*, sadeleştiren. Mahir İz, İstanbul 1982.
- Akbulut, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Birleşik Yayınları, Ankara 1992.
'Ölümünün 50. Yılında Musa Carullah, Musa Carullah'ın Akıl-Vahiy Konusundaki Görüşü'. TDVY, Ankara 2002.
'Kelâm'da Vahiy', makale, İslam ve Hristiyanlıkta Vahiy (Offenbarung in Christentum und İslam, Verlag: W.Kohlhammer, c.5, 2011 Stuttgart, Almanya, s.144-165.
'Müslüman Zihin İnşasında Kelâm İlminin Önemi ve Yeri', Basılmamış Konferans Metni, 2011, Malatya.
- Ahterî, Muslihiddin Mustafa bin Şemseddin Karahisârî, *Ahterî-i Kebîr*, Neşr. Hacı Ahmed Hulusî, Hacı Mustafa Derviş, Beyrut, 1310.
- Akder, Necati, *Vahyin Metafizik Temeli*, İslâm Mecmuası, s.3, Ankara 1968.
- Aktepe, İshak Emin, *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, İnsan Yayınları, İst. 2008.
- Akseki, A. Hamdi, *İslam Dini*, Ankara. 1960.
- Akyüz Erdoğan, *Peygamberliğin İmkânı ve Gerekliliği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.
- Albayrak, Halis, 'Vahiy Gerçeği', 12-17 Ekim 1989 Kutlu Doğum Haftası TDVY, Ankara 1990.
Kur'an'da İnsan Gayb İlişkisi, Şule Yayınları İst. 1995.
- Âlûsî, Ebu's Sena Şehabeddîn Mahmud, *Ruhu'l-Beyân*, I-XXX, Tsz. Beyrut.
- Âlûsî, Ebu's Sena Şehabeddîn Mahmud, *Rûhu'l-Meânî, fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm*, nşr. Muhammed Hüseyin el-Arab, Beyrut, 1471/1997.
- Âmidî, Sefuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ali, *el-İhkam fî Usuli'l-Ahkam*, Beyrut, 1405/1985.
Ebkârü'l-Efkâr fî Usûli'd-Dîn, Tahk. Ahmed Muhammed el-Mehdi, Kahire, 2007, 3. Baskı.

- Anawati, C.Georges, 'İsmet', *Encyclopedia of Religion*, New York, 1987.
- Arusi, Muhammed Abdumkadir, *Ef'alu'r-Rasûl*, Cidde, 1984.
- Aslan, Abdülgaflar, *İslam'da Peygamberlik ve Yalancı Peygamberlik Olgusu*, AraştırmaYay., *Kur'an'da Vahiy*, Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- Aşkar, Muhammed Süleyman, *Ef'alu'r-Rasûl*, ve *Delâletuhâ ale'l-Ahkâmş'ş-Şarie*, Mektebetu'l-Menaru'l-İslamiyye, Kuveyt, 1398/1978.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988, I-XII.
- Atay, Hüseyin; *Kur'an'da İman Esasları*, Atay Yayınevi, 1998.
- , *Kur'an'da Bilgi Teorisi*, İstanbul 1982
- , *Kur'an'a Göre Araştırmalar IV*, Ankara, 1995.
- Aydemir, Abdullah, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, TDV Yay, Ankara 1996.
- Aydın, Mahmut, *Yaşayan Dünya Dinleri (Hristiyanlık)*, D.İ.B.Y. Ankara 2007.
- Bağavi, Muhiy'-Sünne Ebu Muhammed Hasan b. Mes'ud el-Bağavi, *Mealimu't-Tenzil*, 1417/1997
- Bağcı, H. Musa, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, Ankara Okulu, Ankara 2010.
- Bağdâdî, Ebu Mansur Abdulkahir, *Usulu'd-Dîn*, İst. 1346-1928.
- Baillie, John, *The Idea of Revelation in Recent Thought*, London: Oxford Universty Press 1996.
- Bayraktar, İbrahim, *Hz. Peygamber'in Şemali*, İst. 1990.
- Beğavi, Muhammed el-Huseyn ibn Mes'ud, *Mealimu't-Tenzil*, Daru Tayyibe, Beyrut, 1417/1997, I-VIII.
- el-Behiy, Muhammed *İnanç ve Amelde Kur'an-i Kavramlar*, Tecüme, Ali Turgut, Yöneliş Yay. I.Baskı, İstanbul, 1988.
- Beyazî, Kemalüddin Ahmed b. Hasan, *İşaratü'l-Meram min İbarati'l-İmam*, thk. Yusuf Abdürrezzak, Kahire, 1949.
- Beydâvî, Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut 1988, I-V,
- Beyhâkî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *el-Esmâ ve's-Sıfat*, Matba'atu's-Sa'ade, 1939,
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, İst. tsz.
- Brown, Daniel W., *Çağdaş İslam Düşüncesinde Sünneti Yeniden Düşünmek*, çeviri, Sabri Kızılkaya, Salih Özer Ankara 2009.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul 1996.
- , *el-Câmi'u's-Sahih*, İstanbul 1981
- Bulut, Mehmet, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, Risale Yay., İstanbul, 1991.
- Burton, John, *The Collection of the Quran*, Cambridge/Newyork, 1977, Edinburg, 1990.
- Cabirî, Muhammed Âbid, *Bünyetü'l-Aklî'l-Arab'î*, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, çev. Burhan Köroğlu, Hasan Hacak, Ekrem Demirli, Kitabevi Yayınları 3. Baskı İstanbul 2001.
- Can, Mustafa , *Mâturidî'de Nübüvvet Anlayışı*, Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst., İstanbul, 1997, (Doktora Tezi, Basılmamış).
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, (370/981) *el-Fusûl fi'l-Usûl*, thk. Uceyl Casim en-Neşemî, İstanbul 1414/1994, I-IV.
- Cevheri, İsmail b.Hammad, *es-Sihah Tacü'l-luğa ve Sihahü'l-Arabiyye*, neşr. Ahmed Abdülgafûr Attâr tarafından da neşredilmiştir (I-VI, Kahire 1376/1956).
- Cürcânî, S. Şerif Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Mevâkıf*, İst. H. 1311.
- , *Şerhu'l-Mevâkıf*, Beyrut, 1998.
- , *Kitabu't-Ta'rifat*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.
- , *Kitabu't-Ta'rifat*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- Cüveynî, İmamü'l-Harameyn, *Kitâbü'l-İrşâd*, trc.: A.B. Baloglu, S.Yılmaz, M. İlhan, F. Sancar, Ankara 2010.
- Çakan, İ. Lütfü, M. Solmaz, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, İst.

- 2006.
- Dârekutni, Ali b. Ömer, *Sünen*, Beyrut, 1986.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, İstanbul 1981.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman *es- Sünen*, Neşâtâbâd- Faysalâbâd- Pakistan, 1404/1984.
- Davudoğlu, Ahmed, *Sahihi Müslim Tercümesi ve Şerhi*, İstanbul 1975.
- Demirci, Muhsin, *Vahiy Gerçeği*, İstanbul, 2011.
- Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev.: Mehmet Yolcu, İst. 1989.
- Dihlevi, Şah Veliyyullah b. Abdirrahim, *Huccetullahi'l-Baliğa*, Türkçesi, Mehmet Erdoğan, 1994.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1996.
- Donaldson, Wright M, *Akidetu 'ş-Şia*, Matbaatu's-Saade, Mısır, tsz.
- Dulles, A., *Models of Revelaton*, Orbis Boks, New York, 1996.
- Duman, M. Zeki; *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınları, 1997.
- Dunn, James D.G., *Biblical Concepts of Revelation*, 'Divine Revelation', ed. By Paul Avis, Cambridge 1997.
- Durmuş, Özbek, *Saduddin Teftazani ve Nübüvvet Görüşü, Peygamberlere İsnat Edilen Günahlar ve Cevapları*, Sebat Ofset, Konya, 2002.
- Düzgün, Şaban Ali, *Allah, Tabiat ve Tarih*, Lotus Yayınları, Ankara, 2005.
- , *Varlık ve Bilgi*, Beyaz Kule, I. Baskı, Ankara 2008.
- , 'Bir Problem Alanı Olarak Metafizik ve Metafiziksel Olmayan Bir Teolojinin İmkani', *Günümüz İnanç Problemleri*, Erzurum, 2002.
- , 'Kur'anın Oluşumu' (Vahiy Süreci), KADER, Cilt: 5, Sayı: 2.
- Ebû'l-A'la, Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, İstanbul 1999.
- Ebû Davûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, *es-Sünen*, İstanbul 1981.
- Ebu Hanife , *İmam Azam'ın Beş Eseri*, çev. Mustafa Öz, MÜİF, yay., İst. 2010.
- Ebu Şehbe, Muhammed, *Sünnet Müdafası*, Ankara 1990.
- Ebû Zeyd, Nasır Hâmid, *İlahi Hitabın Tabiatı*, çev. Mehmet Emin Maşalı, Ankara 2001.
- Erdoğan, Mehmet, *Vahiy –Akli Dengesi Açısından Sünnet*, İfav, İstanbul 2009.
- Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay. Ankara 2008.
- , 'Bir Alan Taramasının Panoraması', *İslamiyât*, c.3, s.1, Ankara, 2000
- Esed, Muhammed; *Kur'an Mesajı*, İşaret Yayınları, 1997.
- Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslam Metodolojisi Sorunu*, çev. Salih Akdemir, Ankara Okulu Ankara, 1995.
- Ferrâ, Yahya b. Ziyâd, *Meani'l-Kur'an*, Beyrut 1983.
- Fırlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri*, Selçuk Yay. 5. Baskı, Ankara 1991.
- Firuzabadi, Muhammed b. Yakub, *Kamus Tercemesi* (Mütercim Asım Efendi), İstanbul, 1272.
- Fuad, Muhammed Abdalbaki, *Mu'cemü'l-Mufehres li Efâzi'l-Kur'an*, Daru'l-Hadis, II. Baskı, Kahire 1408/1988.
- Gazali, Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed, *Kitâbu'l-Mustasfa min İlmi'l-Usûl*, Bulak 1324.
- Gençosman, Nuri, *Fususul Hikem*, MEB, İstanbul, 1992
- Goldziher, İgnaz, *el-Akide ve 'ş-Şeri'a fi'l-İslam*, trc. Hasan, Sa d Muhammed, el-Mehdiyye fi l-İslâm Münzü Akdemi l-Usûr Hatta l-Yevm, Kahire, 1953/1373.
- 'İslam'da Hadis'in Yeri Etrafında Mücadeleler', çev. Cihad Tunç, AÜİFD, XIX, 1973.
- Gölcük, Şerafettin, *İslam Akaidi*, Esra yay., Konya, 1999.
- Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman, *Kelâm*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988,
- Güngör, Mevlüt, 'Kur'an'ın Hz. Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer', (Basılmamış

- makale), Ankara 1995.
- Hallaf, Abdulvahhab, *İslam Hukuk Felsefesi, (İlmu Usuli'l-Fıkh)*, çev. Hüseyin Atay, Ankara 1985.
- Hamidullah, Muhammed, *Aziz Kur'an*, Beyan yayınları, 2000.
- ,*İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yay. İstanbul 1980.
- ,*Kur'an-ı Kerim Tarihi Ders Notları*, trc. Suat Yıldırım, Erzurum 1975.
- , 'Sünnet', İA, XI.
- Hanefî, Hasan, *Mine'l-Akide ile's-Sevra*, Beyrut 1988.
- Hattâbî, Hamd bin Muhammed bin İbrâhîm bin Hattâb, *Me'âlimu's-Sunen*, thk. A. A. Muhammed, Beyrut, 1991
- Hatiboğlu, Mehmet Said, *Hiz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, Otto Yayınları, Ankara, 2009.
- , *Gaybi Hadisler Meselesi*, basılmamış AÜİF ders notları.
- , 'Hz. Peygamber'i Yanlış Yorumlama Tezahürleri', İslam Araştırmalar, 5-11, sayı, 2, Ekim 1986.
- Hatipoğlu, Nihat, 'Hz. Peygamber (s.a.v)'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğine Red Düşüncesine Yönelik Bir Alan Taraması'- *Tahlil ve Eleştiri*- İslamî Araştırmalar XI. 1998.
- Heysemî, Nurudîn Ali b. Ebî Bekir, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Beyrut, 1982, Daru'l-Kitabi'l-Arabî.
- Hilli, Hasan b. Yusuf, *Keşfü'l-Murâd fî Şerhi Tecrîdi'l- İ'tikad*, nşr. H. Hasanzade el-Amûli, Kum, 1407/1986.
- Humeydi, Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zubeyr, *el-Musned*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, Haydarabad, 1963
- İbn Abdilberr, en-Nemeri, el-Kurtubi, *Câmî*, Kahire, H. 1346,
- İbn Abdişşekûr, Muhibbullah, *Fevâtihü'r-Rahamut*, (Mustasfa içerisinde) Bulak, 1324.
- İbn Arabî, Muhyiddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ali, *el-Fütuhatu'l-Mekkiyye*, Mısır 1329, 3/94.
- , *Fusûsü'l-Hikem*, çev. Gençosman, Nuri, MEB, 1992.
- İbn Ebî'l-Hadîd, Ebû Hâmid Üzzüddîn Abdulhamid, *Şerhü Nehci'l-Belağa*, Kum 104.
- İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Kitabu'l-Musannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hut, Beyrut 1989, I-VII.
- İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan Mücerredü Makalati'i-Şeyh Eb'il-Hasan el-Eş'arî, (neş. Daniel Gimaret) Beyrut, Daru'l-Meşrik, 1986.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-İhkam fî Usuli'l-Ahkam*, Beyrut 1983.
- , *Faslu fî'l-Milel-i ve'l-Ahvai ve'n-Nihal*, Daru'l Ceyl, Beyrut, 1985
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. El-Askalani, *Fethu'l-Barîi Şerhu Sahihu'l-Buhari*, (thk. Abduaziz b. Abdillah b. Baz) Daru'l-Fikr, Beyrut, 1411/1991.
- , *el-İsabe*, Beyrut, 1995.
- İbn Haldun, Abdurrahmân Ebû Zeyd Veliyyüddîn Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî *Mukaddime*, I-II, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul 2012.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdu'l-Melik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Saka, İbrahim el Ebyârî, Abdulhafiz Şelebi), 2. Baskı, Kahire 1995, I-II.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-Muvakki'in*, 'an Rabbi'l-Alemîn, thk. İsmâüddîn es-Sababî, Kahire 1422/2002, I-IV.
- , *Zâdu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, Beyrut 1987.
- İbn Kesîr, İmadu'd-Dîn Eb'ul-Fidâ İsmail b.Ömer, *el Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)* Çağrı yay. İst. 1994 .
- , *Tefsiru'l-Kur'anîl-Azîm*, H.1421, M. 2000, Kahire,
- , *Tefsiru'l-Kur'anîl-Azîm*, Daru Tayyibe, 1420/1999.
- , *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Kahire 1964.
- İbn Kuteybe, *Kitâbu Te'vili Muhtelifi'l-Hadis*, terc. Gerard Lakomte, as Le Traite des Divergences du Hadith d'Ibn Qutayba, Dimeşk, 1962.

- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen*, thk. M. Fuad Abdulbakî, İst.1981.
- İbn Manzûr, Ebi'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü'l- Arab*, 3.Baskı., Daru's- Sadır, Beyrut, 1414/1994.
- İbn Mulakkın, Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Ensârî, *Gâyetu's-Sûl fî Hasâisi'r-Râsul*, Daru'l-Başari'l-İslamiyye, (thk. Abdullah Bahrüddîn Abdullah), Beyrut, 1414, 1993.
- İbn Sa'd, Muhammed, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Beyrut, H. 1405-M. 1985; I-IX.
- İbn Teymiyye, Ebû Abbas Takiyüddîn Ahmed, *Kitâbü'-Nübüvvât*, Beyrut 1985.
- ,*Der'u Tearuzu'l-Akl Ve'n-Nakl*, Riyad, 1979,
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fî't-Târih*, Beyrut, h. 1399, m. 1979. I-XII.
- İbnü'l-Muhtar el-Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen b. Yusuf, *Nehcü'l-Hak*, Kum 1407.
- İrfan, Abdülhamid, *Akidetu'l-İsmet fî'l-İslam*, Mecelletu Kulliyyeti't-Diraseti'l-İslamiyye, Bağdat, 1388/1968.
- , 'İslam'da İsmet İnancı', trc. Avni İlhan, DİB Dergisi, 9. Cilt, Mayıs-Haziran 1970.
- İsbehânî, Ebû Nuaym, *Kitabu Delâilu'n-Nübüvve*, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1409/1990.
- İsfehâni, Rağîb, *Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnân Davûdî, 2. Baskı, Daru'l-Kalem-Şam, Daru's-Şamiyye, Beyrut, h.1418, m.1997.
- İslâmoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekeçeli Meâl Tefsir*, Düşün Yayıncılık, 11. Baskı, İst.2010.
- ,*Üç Muhammed*, Denge Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2001.
- İzutsu, Toshihiko; *Kur'an'da Allah ve İnsan*, ter. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat.
- ,*Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Pınar Yayınları,
- İzmirli, İsmail Hakkı, *Mufasssalu'l-Kelam ve'l-Hikme*, İstanbul, 1336,
- Kâdî Abdulcebbar, Abdullah b.Ahmed, *Şerhu Usûli'l-Hamse*, Kahire 1965.
- , *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhid ve'l-Adl* (nşr. A.F. El-Ehvânî) Kahire 1965
- Kâdî Beydâvî, Ebû Sâid, Nasıruddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed, (ö.685/1286), *Envaru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl* Beyrut 1424/2003, I-II.
- Kâdî İyaz, Ebu'l-Fadl, *eş-Şifâ, bi Ta'rifi Hukûki'l-Mustafa*, Beyrut tsz.
- Kahraman, Mustafa, *Müslüman Kelamında Peygamberin Görevi*, Ankara Üniv. Sos. Bil.Ens. (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 2007.
- Kastallânî, Şihabüddîn Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibu'l-Leduniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye*, thk. Salih Ahmed eş-Şâmî, Beyrut, 1412/1991
- Karadeniz, Osman, 'Akıl-Vahiy İlişkisi', Diyanet İlmi Dergi, c. 33.
- Karaman, Hayrettin, *İslam Hukukunda İctihad*, DİBY, Ankara, trsz.
- Karaman, Hayreddin- Çağrıcı, Mustafa-Dönmez İ. Kafi-Gümüş, Sadreddîn, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB, Ankara 2006,
- Kardâvi, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, Rey Yay. İst.1991.
- ,*Keyfe Netaâmel alâ's-Sunneti'n-Nebeviyye, Maâlim ve Davâbit*, Daru'l-Vefa, Mansure, 1990.
- Kelâm*, Editör: Şaban Ali Düzgün, Ankara 2012.
- Kılıç, Recep, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, Ötüken Yayınları, I. Baskı, Ankara 2002.
- Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri; *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Fecr Yayınları, 1993.
- Kıyıcı, Selahattin, *Peygamber (SAV)'nin İctihadları*, 1994, YYÜİF Der., s. I, c.I.
- Komisyon, *İlmihal İman ve İbadetler*, TDV: Ankara 2004.
- Küleyni, Ebu Ca'fer Muhammed b. Ya'kub, *el-Usul Mine'l-Kafi*, Tahran, 1382.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b.Ahmed el-Ensârî, *el-Câmui li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut, 1985.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, Kahire, 1414/1994.
- Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, I-XVIII, Tercüme ve şerh İbrahim Canan, Ankara 1992.
- Mağzi, Ali Abdulfettah, *İmâm Ehlu's-Sunne ve'l-Cema'a Ebû Mansûr el-Mâturidî ve*

- Ar'auhu'l-Kelamiyye*, Kahire, tsz.
- Makrizî, Ta kiyyuddîn Ahmed b. Ali, *İmtâul'l-Esmağ li'l- Makrizî*, Tashih: M.M Şakir, Kahire 1941.
- Malik b. Enes, *el-Muvatta*, thk. M. Fuad Abdulbaki, İst. 1981.
- Mâtûrîdî, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, İlmi Neşre Hazırlayan, Mehmet Boynukalın, İlmi Kontrol, Bekir Topaloğlu, İst. 2005.
- Mâtûrîdî, Ebu'l-Mansûr, *Kitâbu't-Tevhid ve'r-Risâle fi'l-Akâid*, (hazırlayan Yusuf Ziya Yörükan) İst.1953
- ,*Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979.
- ,*Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, (thk. Fatıma Yusuf el-Haymî), Beyrut, 2004.
- ,*Akide Risalesi*, (thk. tercüme ve Te'lif: Mustafa Saim Yeprem, Mâtûrîdî'nin Akide Risâlesi ve Şerhi) 1. Baskı Ankara 2011.
- ,*Kitabu't-Tevhid Tercümesi*, Trc. Bekir Topaloglu, İsam Yay.,İstanbul, 2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Beyrut 1994.
- Mehmet Vehbi Efendi, *Hulasatu'l- Beyan fi Tefsiri'l- Kur'an*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1969.
- Merağî, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Merâğî*, h. 1365, m. 1946, Mısır.
- Mevdudî, Seyyid Ebu'l-Âlâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, trc. Komisyon, II. Baskı, İst.1991.
- ,*Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*. Tükçesi, Ahmet Asrar, İstanbul, 2004.
- M.İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, çev. Mustafa Altinkaya, Ekin Yayınları, 1997.
- Ebu Reyne, Mahmud, *Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması*, İstanbul, 1988.
- Muhammed Ebû Şehbe, *Sünnet Müdafası*, Ankara, 1990.
- Muhammed Ali, Mevlana, *Peygamberimiz*, çev. Ömer Rıza, İstanbul, Hicri 1342.
- Mukâtî'l b.Süleyman, Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767) *Tefsiru'l-Kebîr, I-III* Lübnan/Beyrut,1424/2003.
- Musevi, Musa, *eş-Şia ve 't-Tashih, es-Sıra Beyne 'ş-Şia ve 't-Teşeyyu* ', Beyrut, 1988.
- Muslihiddin Mustafa b. Şemseddin Karahisârî, *Ahterî-i Kebîr*, neşr. Hacı Ahmed Hulusî, Hacı Mustafa Derviş 1310 Beyrut.
- Mustafa, İbrahim, ve arkadaşları, *Mu'cemu'l-Vasit*, Çağrı Yay. İst.1990.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. İst.1995.
- Nasiruddînet-Tûsî, Muhammed b. Muhammed, *Risâle-i İmâmet*, Tahran, 1335.
- Nebhânî, Yusufb. İsmail, *el-Envâru'l-Muhammediyye mine'l-Mevâhibi'-Leduniyye*, Daru'l-Beşâir, Dimaşk, 1414/1994.
- ,*Hucetullahi ale'l-Alemîn fi Mu'cizâti Seyyidi'l-Murselîn*, Daru'l-Fikr, tsz.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn, *Tabsiretu'l-Edille fi Usuli'd-Dîn*, thk. Hüseyin Atay, Ş.Ali Düzgün, Ankara 1993, I-II.
- Ömerî, Nâdiye Şerif, *İctihadu'r-Rasûl*, Beyrut 1987.
- Onions, C.T., *The Shorter Oxford English Dictionary*, ed. By. C.T. Onions, c.II, Oxford 1983.
- Önkâl, Ahmet, 'Beşir' Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) İst.1992.
- Özafşar, M. Emin, 'Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti', İslâmiyât, I (1998)
- Özsoy, Ömer, *Sünnetullah, Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması*, II.baskı, Ankara 1999.
- Özten, Ersan, *Peygamberlerin Gaybı Bilme İmkânı*, basılmamış doktora tezi, Ankara 2009.
- Öztürk, Mustafa, *Tefsirde Ehl-i Sünnet Polemikleri*, Ankara 2009.
- Paçacı, Mehmet, *Kur'an'a Giriş*, TDV Yay, İstanbul 2006.
- Pezdevî, İmam Ebu'l-Yüsr Muhammed, *Kitâbu Usûli'-Dîn*, Kahire 1963.
- ,*Ehl-i Sünnet Akaidi*, terc. Serafettin Gölcük, İst. 1988.
- Râzî, Fahrreddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- ,*Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Ğayb*, (trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç ve Cafer Sadık Doğru) Akçağ Yay.

- ,*Mefâtihi'l-Gayb*, İst. 1307/1889.
,*Kelâm'a Giriş*, (*el-Muhassal*) çev. Hüseyin Atay, AÜİF Yay. Ankara, 1978.
,*İsmetu'l-Enbiyâ*, thk. Muhammed Hicazi, Mısır, 1406/1986.
,*Kitabu'l-Erbain fî Usuli'd-Dîn*, Haydarabad, h. 1353.
- Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakîm*; Beyrut, 1414/1993.
Sâbunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, Ensar Neşriyat.
Sâbunî, Nureddîn, *Mâtürîdiyye Akâidi*, çev., Bekir Topaloğlu, DİBY, Ankara 1995.
Sâbunî, Nureddîn, *el-Muntekâ min İsmeti'l-Enbiyâ*, thk. Galip Türcan, (Basılmamış Lisans Tezi), Kayseri 1993.
- Sadru's-Şeriâ, *Tavdîh*, Beyrut, tsz.
Said Havva, *el-Esas Fi't-Tefsir*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İst.1989.
,*el-Esas fî'Sünne ve Fikhihâ*, Kahire 1989, I-IV.
- Sarıçam, İbrahim, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, 5.Baskı, Ankara 2007.
,*Hiz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Sarmış, İbrahim, *Hiz. Muhammedi Doğru Anlamak*, Düşün Yayıncılık, İst.2009.
- Seferta, H.R.Yusuf, 'M.Abduh ve R.Rıza'nın Yazılarında Peygamberlik Doktrini', İktibas Dergisi, Mart 1990.
- Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed, *Usûlu's-Serahsî*, Eda Neşriyat, İstanbul, 1990.
el-Usûl, (thk. Ebü'l-Vefa el-Efgânî) Beyrut, 1426/2005, I-II.
- Sıbaî, Mustafa, *Hiz. Muhammed'in Hayatı*, çev.Hüseyin Sevme, Özgün yay. İst.1996.
- Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, (Mütercimler: Beşir Karlığa, M.Emin Saraç, İ.Hakkı Şengüler,) Birleşik Yay. İst. tsz.
- Sıddikî, M.Ahtar Said, *A Critical Study of the View of Jurists of the Early and Medieval Islamic Period on the Question of the Prophet's İjtihad* (Karachi 1992).
- Suyuti, Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'an* tsz.
el-Hasaîsu'l-Kubra, çev. Naim Erdoğan İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Soyalan, Mehmet Yaşar, *Vahiy Savunması*, Ağaç Yayınları, II. baskı, İstanbul 2008.
- Subhi es-Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Derseâdet Kitabevi, İstanbul,
,*Kur'an İlimeri*, (çev. M. Said Şimşek) İstanbul 1994.
- Şerif el-Murtazâ, Ebü'l-Kasım Ali b. Hüsyin, *Tenzihü'l-Enbiyâ*, Kum, tsz.
- Şa'ban, Zekiyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, tercüme, İbrahim Kâfi Dönmez, TDVY, Ankara 2000.
- Şâfîi, Muhammed b. İdris, *el-Umm*, thk. Muhammed Zuhri en-Neccâr, I-IIIV, Kahire, h.1321/1325.
,*er-Risâle*, tahkik, A. Muhammed Şakir, Mısır, 1358/1940.
- Şâtibî, Ebû İshâk İbrahim, b. Musâ b. Muhammed el-Gırnâtî, *el-Muvafakât, fî Usuli'l-Ahkam*, thk. Abdullah Dıraz, Türkçesi, Mehmet Erdoğan, İst. 1990-1993)
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim, *Nihâyetü'l-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm*, London 1934.
,*Nihayet'ül-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm*, Beyrut, 2004
,*el-Milel ve'n-Nihâl*, Beyrut 1975.
- Şelebî, Muhammed Mustafa, *el-Medhal fî't-Ta'rif bi'l-Fıkhü'l-İslâmî*, Kahire 1983.
,*Talîlu'l-Ahkam*, Mısır, 1947.
- Şevkânî, Muhammed b.Ali, *Feth'ul-Kadir el-Cami' Beyne Fenneyi'r-Rivaye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsir*, Beyrut 1412/1991.
,*İrşadu'l-Fuhûl*, Mısır,1349.
- Şeyh Müfid, Ebû Abdullah Muhammed b. Nu'man el-Ukberî, *Tashîhu'l-İtikâd,Evâilü'l-Mâkâlat*'la birlikte, Tebriz, 1363.
- Şimşek, Murat, *Hiz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, TDV, Ankara, 2010.
- Şükün, Ziya, *Farsça-Türkçe Lugat, Ferhengi*, MEB Yay., İstanbul, 1967.
- Tabak, Abdurrahman, *İmam-ı Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı*, Yüksek Lisan Tezi, Selçuk

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.
- Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub el-Lahmî, (ö.360/971) *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Nşr. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi) Musul, 1404/ 1983, I-XXV.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1988.
- ,*Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, H. 1422/ M. 2001, Kahire.
- ,*Camii'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, 1420/2000.
- ,*Tarihu't-Taberî, Tarihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire, trsz. Daru'l-Maârif, V.baskı, I-XV.
- Tadik, Müjde; *İsmet Sıfatı Bağlamında Peygamber Zellelerine İlişkin Ayetlere Fahreddin Razi'nin Yaklaşımı*, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. İstanbul 2009.
- Tan, Bilal, *Kur'an'da Hikmet Kavramı*, İst. 2000.
- Tahavî, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Salame, *Şerhu Müşkilu'l-Asar*, I-XVI, (thk. Şuayb el-Arna'ut) Muessesetu'r-Risale, 1 Baskı, Beyrut, 1415/1994
- Teftazânî, Sâdu'd-Dîn Mes'ud b. Ömer, *Şerhu'l-Akâid*, İst. 1973.
- ,*Makâsid*, Beyrut, (neş. Abdurrahman Umeyre) Beyrut, 1409/1989.
- Tehânevi, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu Istılâhâti'l-Funûn*, İstanbul 1984.
- Tritton, A.S., *İslam Kelamı*, (çev: Mehmet Dağ), Ankara, 1983.
- Uludağ, Süleyman, *İslam'da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler*, İst. Marifet yay. 1992.
- Vakidî, Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-Megazî li'l-Vakidî*, Tahkik: Dr.Marsden Jones, Beyrut 1989.
- Varlı, Mustafa, Fehremez Sercan, *Kaynaklarda Peygamberimiz Hz. Muhammed*, Esmâ Yay. İst. 1990
- Vehbe Zuhayli, *et-Tefsîru'l-Munîr fî'l-Akide ve Şeria ve Minhec*, Beyrut, 1991.
- Watt, Montgomery, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, (trc. Mehmet S. Aydın) Ankara 1982.
- Wensinck, A.J., *Vahiy*, İslam Ansiklopedisi (İA), İst. 1986, XIII.
- ,*Concordance et Indices de la Tradition Musulmane*, Leiden 1943.
- ,*Handbook of Early Mohammadan Tradition*, Alphabetically Arranged, Leiden 1927; tekrar basım 1971.
- ,*The Importance of Tradatation for the Sudy of İslam*, Muslim World, c. XI, 1921.
- Yavuz, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, İstanbul, tsz.
- Yazır, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul.
- Yıldırım, Celal, *Asrın Kur'an Tefsiri*, İst. 1991,
- Yıldırım, Enbiya, *Kudsî Hadisler Üzeine Genel Bir Değerlendirme*, C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIII/2, 2009.
- Yıldırım, Zeki, 'Kur'an'da Peygamberlerin İsmeti', *AÜİF Dergisi* 2003, Sayı 19.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcü'l-Arûs*, 1988.
- Zemahseri, Ebul'-Kasım Carullah Ebi'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşafu an Hakaiki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fî Vücuhi't-Te'vil* Thk. (Adil Ahmed Abdülmevcud- Ali Muhammed Muavvîd), Riyad, 1998.
- ,*el-Keşşafu an Hakaiki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fî Vücuhi't-Te'vil*, Daru'l-Kutubu'l-Arabi, Beyrut, Hicri 1407, I-IV.
- Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî ulûmi'l-Kur'an*, Mısır, tsz.
- Zerkeşi, Bedruddîn, Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhan fî Ulûmil-Kur'an*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Mısır, 1972.
- Zeydân, Abdulkerim, *el-Veciz fî Usûli'l-Fıkh*, İstanbul, 1979.

AKDEMİR, Furat, Fetânet Sıfatı Bağlamında Hz.Peygamber'in Örnekliği Meselesi, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Akbulut, 2014 Ankara, ss. 245.

TEZ ÖZET

Peygamberlik, İslâm Dîninin temel kurumlarından biridir. Peygamberler, vahyin anlaşılması ve pratiğe yönelik boyutunu ortaya koyan örnek şahsiyetlerdir. Tezimizde, peygamberlerin fetânet sıfatı bağlamında örnekliği sorunu işlenmiştir. Dolayısıyla sünnetin dindeki konumu, anlam ve mahiyeti ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tezimizin giriş bölümünde, peygamberlerin emânet, fetânet, ismet, sıdk ve tebliğ sıfatları ele alınmıştır. Bu sıfatların sözlük ve terim anlamları, Kur'an'da hangi anlam bağlamlarında kullanıldığı işlenmiştir. Ayrıca bu sıfatların İslâm düşüncesindeki anlamları, Kur'an bağlamında değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde; Kur'an-ı Kerim'de geçen peygamberlik ile ilgili kavramların kelime ve terim anlamları işlenmiştir. Bu kavramların, Kur'an'da geçen anlam boyutu ve peygamberlik ile ilgili bağıntısı üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu kavramlar, peygamberlik kurumu ile ilgili içerdiği anlamları çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Peygamberlere isim, görev ve nitelik olarak kullanılan kavramlar şeklinde tasnifi yapılmıştır.

İkinci bölümde; Fetânet sıfatı bağlamında peygamberlerin örnekliği sorunu işlenmiştir. Vahyin sözlük ve terim anlamları, vahyin mahiyeti ve kaynağı konusu, vahiy nübüvvet ilişkisi, akıl vahiy ilişkisi, vahyin geliş şekilleri, Kur'an dışı vahyin imkanı konusu ele alınmıştır. Ayrıca sünnetin kaynağı, vahiy ile ilişkilendirilmesi, Kur'an dışı vahyin Kur'aniliği sorunu, kudsi hadisinn mahiyeti ve vahiy olma imkanı sorunu, Hz.Peygamber'e itaat konusu işlenmiştir.

Üçüncü bölümde; Hz. Peygamber'in bilgi kaynakları, içtihadı, yanlışmaları ve sünnetin mahiyeti ve değeri konusu ele alınmıştır. Bu bağlamda Kur'an'da Hz. Peygamber'e yapılan uyarılar, vahiy tarafından, sahabe tarafından ve Peygamber'in kendi içtihadlarını düzeltmesi konusu işlenmiştir. Ayrıca Kur'an'da peygamberlerin beşeri boyutu, masumiyeti ve gaybı bilme imkanları da bu bölümde irdelenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Allah, Vahiy, Peygamber, Sünnet, Sıfat, Fetânet, Örneklik, İctihad, Uyarı.

Akdemir, Furat, The Problem of Being Model of the Prophet within the Context of Fatanah (Intelligence), Supervisor: Prof. Dr. Ahmet Akbulut, 2014 Ankara, 245 pp.

ABSTRACT

Prophethood is one of the fundamental institutions of Islam. Prophets served to understand divine revelation on the one hand and acted as model to show how to apply this revelation to real life on the other. Our thesis is concerned with the prophetic character which is called as intelligence (*fetânet*) that involves their being as model for others. Accordingly I will enhance the substance and meaning of the lifestyle of the prophet (*sunnah*) and its position in the religion.

In the introduction I have covered the attributes of prophets such as *emânet* (thrustworthy) *fetânet* (intelligence), *ismet* (infallibility), *sıdk* (propriety) and *tebliğ* (mission). The lexical and technical senses of these attributes are elaborated in connection to their usage in the Qur'an.

The first chapter approaches terms and words in relation to prophethood. These terms in the Qur'an are clarified in position of senses/meanings and in relevant correlation to prophethood. They also are categorized in context of prophetic organization/institute (*kurum*) and their containing meanings. The terms used for prophets are classified in name, duty and property/character.

The second chapter approaches the prophets as examples in terms of their intelligence. The lexical and technical sense of revelation, its essential character and its relation to messengership and prophethood and related issues are handled. Besides, the relationship between *sunnah* of the prophet and its connection with the revelation and the

issue of obeying the prophet should be considered as part of revelation is also tackled in my thesis.

The third chapter covers the source of knowledge, consensus (ijtihād), errancy and the essence and value of sunnah of the last prophet. In the coherence of the admonishments in the Qur'ān towards the Prophet, some critical questions raised by the companions to the Prophet are also dealt with in the study. We also researched the human dimensions of the prophets in the Qur'ān, their innocence and their capability of predicting the future. All these points have been searched systematically and analytically in the study from theological point of view putting the Qur'anic mentality into the axes.

Key words: God, Revelation, Prophet, Sunnah, Fatanah, Attributes of Prophets, Ijtihad.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (26/09/2014)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Furat AKDEMİR

İmzası